

53896

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

**ABDULBAKİ ARİF EFENDİ'NİN MENAHİCU'L-USUL'Ü ve
KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

53896

Ethem KARAÇOBAN

Danışman: Doç. Dr. Y. Şevki YAVUZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İstanbul 1996

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
KISALTMALAR	3
I. ABDÜLBAKİ ÂRİF EFENDİ	4
a. Hayatı	4
b. İlmî Şahsiyeti	6
c. Eserleri	6
II. MENÂHİCUL-'USÛLİ'D-DÎNİYYE'NİN MUHTEVASI VE ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ'NİN KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ	13
III. SONUÇ	21
METİN İÇİNDE GEÇEN BAZI ŞAHİS VE KAVRAMLAR HAKKINDA KISA BİLGİLER	22
IV. BİBLİYOGRAFYA	29

ÖNSÖZ

Kütüphanelerimizde İslâmî ilimlere dâir pekçok yazma kaynak bulunmaktadır. İslâm ilimleri tarihinin gerçeğe uygun olarak belirlenmesi, bu eserlerin incelenmesi ve ilmî neşirlerinin yapılmasıyla mümkündür. Bu kaynaklar içinde kelâm kitapları da oldukça önemli bir yer tutar. Osmanlı âlimlerinden Abdülbâki Ârif Efendi'nin "*Menâhîcu'l-'usûli'd-dîniyye*"si de bunlardan biridir. Müellifinin beyânına göre ilk Türkçe akâid ve kelâm kitabı olması bizi bu eseri inceleyip neşretmeye sevketmiştir.

İncelememiz sırasında zaman zaman kütüphane fişlerinin yanlış düzenlendiklerine şahid olduk. Müellifin Eserleri başlıklı bölümde izah edeceğimiz gibi asıl nüshayı bulamadık. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar tamam olan bir nüsha bulmaya çalıştık ve bunu esas aldık. Bu şartları taşıyan nüsha, tesbîtimize göre Süleymaniye Kütüphanesinde Pertev Paşa nüshasıdır. Bu itibarla söz konusu nüshayı tahkik için esas aldık ve bunu (پ) harfî ile gösterdik. Genelde bu nüshaya bağlı kalmamıza rağmen, az da olsa tercihler yaptık ve bunu dipnotta belirttik. Nüshaların kenarlarında bulunan açıklamaların (hâmiş) genel olarak uyuştuklarını, bunların çoğunluğunun dan sonra ^{مِنَ} ifâdesinin kullanıldığını gördük. Bunları da dipnotta nüshalarıyla beraber gösterdik.

Nüshaları karşılaştırırken, her bir nüsha için belirli yöntemler kullanarak, eksiklik, fazlalık veya değişiklik arzeden ifâdeleri kelime veya cümleleri işaretleyerek, dipnotta belirttik. Eğer bir kelime eksik ise, biz bunu "-" ile; fazlalık bir ifâde varsa "+" ile gösterdik. Ancak zaman zaman eksiklikler bir kelimedenden çok, bir cümle ya da bir sayfa kadar tutabilmekte. Biz bunları - "...", + "... " şeklinde gösterdik. Eğer bir cümlenin yerinde farklı cümle varsa, bunu yine tınak içine alarak belirttik. Bazı yerlerde boşluklarla karşılaştık. Bunu da dipnotta " " şeklinde gösterdik. Tahkik sırasındaki uygulamalarımızı aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

(۱) هامش؛ أ: مسلك؛ ابراب موقعتده اولوب، منهج فصول مقامنده در.

(۲) ش م: - سرابستان .

(۳) أ: + نثر .

(۴) ش م: - "... " .

(۵) م: " " .

Metin içinde geçen âyetler paranteze alınmış, dipnotta ise âyetlerin yerleri gösterilmiştir. Hadîs metinleri * * işaretleri arasına alınmış, dipnotlarda Kütüb-i Tis'a'da bulunanların yerleri belirtilmiştir.

Yine kitap içinde geçen özel isimler ve terimler hakkında kaynaklarda bilgi bulabildiklerimizi kısa bir şekilde tanıtıp, alfabetik sıraya göre ayrı bir bölüm halinde kaynaklarıyla birlikte vermeyi uygun gördük. Aynı ismi taşıyan kişileri ayırma imkânımız olmadığından bunlar hakkında bilgi veremedik.

Kitap, bölümler halinde düzenlenmemişse de, biz biri *giriş* olmak üzere müellifin kullandığı "*Meslek*" başlıklarının tamamını birer bölüm kabulederek ele aldık. Böylece kitap, *giriş* ve *beş bölüm*'den meydana gelmiş oldu.

Abdülbâkî Ârif Efendi'nin kelâmî görüşlerini, kitabın özeti şeklinde sunmayı uygun gördük. Zira kitap genelde alıntılardan meydana gelmekle beraber, çoğunlukla bu iktibasların nerede başlayıp nerede bittiği kolayca anlaşılamamaktadır.

Çalışmalarım esnasında aydınlatıcı, yönlendirici bilgiler veren ve yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Yusuf Şevki Bey'e, ayrıca tezin hazırlanması ve yazımı sırasında yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'na ve metinleri çözme konusunda kendisinden faydalandığım Gebze Merkez Vâizi Sâdettin Karataş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ethem KARAÇOBAN

İstanbul, 1995

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
agmd.	: Adı geçen madde
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Ktp.	: Kütüphane
m.	: Milâdî
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
TTK Belleten	: Türk Tarih Kurumu Belleten
ts.	: Tarihsiz
TY	: Türkçe Yazmalar
vr	: Varak

I. ABDÜLBÂKÎ ÂRİF EFENDİ

a. Hayatı:

Abdûlbâkî Ârif Efendi mahzen kâtiplerinden Amcazâde Mehmet Efendi'nin oğludur.⁽¹⁾ Kasımpaşa'da doğdu. Doğum tarihi hakkında kesin bir tarih verilmemektedir. Ancak 1043 h./1633 m. yılı civârında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir.⁽²⁾ Türk Edebiyatı Ansiklopedisi'nde ise doğum tarihi 1052 m./1642 h. olarak verilmektedir. Bazı kaynaklarda ise adından *Ârif er-Rûmî* diye bahsedilir.⁽³⁾

Abdûlbâkî Ârif Efendi'nin kendi ifâdelerinden anlaşıldığına göre ilim tahsiline küçük yaşlarda başladı.⁽⁴⁾ Sâlim'in Tezkire'sinde belirtildiğine göre Memikzâde Mustafa Efendi'den "Mülâzemet"⁽⁵⁾ almıştı. Vekâiu'l-fuzalâ'da ise Bosnalı Bâlî Efendi'den mülâzemet aldığı kaydedilmiştir.⁽⁶⁾

Abdûlbâkî Ârif Efendi bir müddet Hameyn evkâfı kâtipliği yaptı. 1076 yılı Muharrem ayında (Temmuz 1665) İstanbul'da kırk akçe yevmiye ile Defterdar Yahya Medresesi müderrisliğine tayin edildi.⁽⁷⁾ Daha sonra Şeyhülislam Minkârîzâde (Yahyâ Efendi)'nin yapmış olduğu imtihanı birincilikle kazandı ve "ibtidâ-i hâric" pâyesiyile Mâlûlzâde Medresesi müderrisliğine tâyin edildi.⁽⁸⁾ Salim ise, *Tezkire*'sinde onun 1183 h. tarihinde "ibtidâ dâhil" ile Hüsrev Kethudâ Medresesi'nde görev aldığını belirtmektedir.⁽⁹⁾ Ancak burada verilen 1183 tarihi yanlışlıkla yazılmış olmalıdır. Çünkü Abdûlbâkî Ârif Efendi'nin vefat tarihi h. 1125'dir. Diğer yandan hemen devam eden kısımlarda 1080 ve 1090'lı yıllardan bahsedilmektedir. Bunlardan da anlaşılacağı gibi bu tarih 1083 olmalıdır.

Abdûlbâkî Ârif Efendi Sekban Ali Medresesi (1084 h./1673 m.) ile Hayreddin Paşa Medresesinde müderrislik yaptı (1086 h./1676 m.) Daha sonra "Sahn-ı Semân" medreselerinden birinde görev aldığı nakledilirse de, bunlardan hangisinde görev yaptığına dâir herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁽¹⁰⁾

Sahn-ı Semân'dan sonra "ibtidâ-i altmış" derecesiyle Atîk Murâd Paşa, 1087/1678 tarihinde bir derece yüksek olan "Hareket-i Altmış" ile Mahmut Paşa, 1090/1679'da "Mûsılâ-i Süleymaniye" rütbesiyle Üsküdar'da bulunan Vâlîde Sultan, 1091/1680'de ise Süleymaniye Medreselerinden birine tayin edilerek müderrislik derecelerini tamamlamıştır.⁽¹¹⁾

(1) Şeyhî, *Vekâiu'l-Fuzalâ*, 358, (nşr: Abdülkadir Özcan) İstanbul 1988, s. 358; Salim *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 442.

(2) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdûlbâkî Ârif Efendi*, TTK Belleten, XXII/85 (1958), 102. *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1971, III, 309; Mustafa Uzun, "Abdûlbâkî Ârif Efendi," *DİA*, I, 195.

(3) Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, İstanbul 1951, I, 496.

(4) Abdûlbâkî Ârif Efendi, *Menâhicü'l-Usûlî'd, Diniyye ilâ mevâkifi'l-Makâsıd'ı Yakiniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa, Vr. 5/a

(5) Mülâzemet: "Göreve gelmek için bir daireye maaşsız olarak devam etmektir.", Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul 1317.

(6) Şeyhî, *a.g.e.*, V, 358.

(7) M. Uzun, *DİA*, I, 196.

(8) Salim, *a.g.e.*, s.443.

(9) Salim, *a.g.e.*, s.443.

(10) Salim, *a.g.e.*, s.443.

(11) Salim, *a.g.e.*, s.443.

Bu yerlerde görevlerini tamamlayan Abdülbâkî Ârif Efendi'nin hayatında daha sonra kadılık dönemi başlar. İlk olarak 1092 Recep ayında (1681) Selânik kadısı olan Abdülbâkî Ârif Efendi çok geçmeden 1094/1683 tarihinde Padişah IV. Mehmed'e keyfine düşkün olduğu ileri sürülerek yapılan şikâyetler sonucu görevden alındı. Hattâ Şeyhî, Padişah'ın: "Bundan sonra görev veril-meye" diyerek fermanla isminin defterden çıkarıldığını yazar.⁽¹²⁾

Abdülbâkî Ârif Efendi yaklaşık olarak dört sene kadar görevden ayrı kalıp bu zaman zarfın-da hattatlık yaptı. Daha sonra affedildi ve Bursa kadılığı'na tayin edildi. Bursa'dan "ma'zûl"⁽¹³⁾ ol-dukdan sonra Biga arpalığı kendisine verildi. 1103 Şevvâl/1692 Temmuz'da Mekke pâyesi ile Mı-sır kadısı oldu. buradan ma'zûl olduktan sonra ise Aksaray ve Zile arpalıkları verildi. 1108/1697'de ise İstanbul kadılığı'na getirilen müellif, 1112/1701'de Yenişehir, Bigadiç, Mudur-nu arpalıkları ile yine bu tarihte Anadolu pâyesini aldı ve 1113/1702'de Anadolu kazaskerliğine tâyin edildi. Sonra Rumeli pâyesiyle, İzmit, Gemlik ve Sandıklı arpalıkları verildi. 1118'de ise Rumeli kazaskerliği görevini yürüttü.⁽¹⁴⁾

Buradan Antep ve Mudanya arpalıklarıyla mâzûl oldu ve tekrar Rumeli kazaskerliğine geti-rildi. Daha sonra mecbûrî olarak ikâmet için Bursa'ya gönderildi. Buna neden olarak Baltacı Mehmed Paşa'yı makamından azlettirmek için uğraşanlara karşı oluşu gösterilmektedir.⁽¹⁵⁾ Salim onun, Bursa'da çok kalmadığını belirtiyor.⁽¹⁶⁾

Abdülbâkî Ârif Efendi, Bursa'dan sonra İstanbul'da yaşamaya devam etti ve Şevvâl 1125/28 Ekim 1713'de vefat etti. Vücûdu zayıf düşüren bir hastalık olan Sû-i Kinye'den öldüğünü söyle-yen İ. Hakkı Uzunçarşılı, onun 8 Şâbân 1125'de vefât ettiğini kaydetmektedir.⁽¹⁷⁾ Metin Akar ise vefât tarihi olarak 1225/1810'u vermektedir.⁽¹⁸⁾ Buradaki hatâ, kanâatimizce Osmanlı Müellifle-ri'nden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu eserde Ölüm tarihi olarak 1225/1810 verilmiştir.⁽¹⁹⁾ Onun Eyüp Sultan Türbesi içine defnedildiği bildirilmektedir. Ancak Abdülbaki Gölpınarlı bunun yan-lış olduğunu, onun kabrinin, Edirnekapi mezarlığında, münzevî kışlasına varmadan Eyüp'e inen yolun sol tarafında olduğunu, hattâ onun mezartaşı için: "Bî ser-ü pâ" yâni "Başsız, kol ve ayak-ları kırık hamzavî taşı"ydı demektedir. Bu taşın kaybolduğunu da zikreder. Şevket Rado ise onun mevlevî olduğunu yazmaktadır.⁽²⁰⁾ Eyüp Türbesi'ndeki kabir taşına ta'likle yazılan eserin son satı-rı şöyledir:

"Gidüb Ârif Efendi, kaldı ism-i dehrde Bâkî"⁽²¹⁾

Abdülbâkî Ârif Efendi ömrünün sonlarında münzevî bir hayat sürmüş ve malının bir kısmını vakfetmiştir.

(12) Şeyhî, *a.g.e.*, s.358.

(13) Ma'zûl: İlimiye mesleğinde "ma'zûl, uzaklaştırma anlamında değil; bulunduğu görevde hizmetini tamamlama mânâsında kul-lanılır. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 102 (6. dipnot)

(14) Salim, *a.g.e.*, s. 443-444; Raşid *Tarih*, İstanbul 1282, IV, 10-11 Sadedin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936-1945, I, 57; M. Uzun, *a.g.m.d. DİA*, I, 196.

(15) İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 104.

(16) Salim, *a.g.e.*, s.444; S.N. Ergun, *a.g.e.*, I, 57.

(17) İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 104.

(18) Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirâcnâmeler*, Ankara 1987, s.184.

(19) Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz İsmail Özen) Meral Yayınevi, I, 262.

(20) Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul s. 121; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, TTKB, 1967, I, 127-128.

(21) S. N. Ergun, *a.g.e.*, I, 58.

b. İlmî Şahsiyeti:

Abdülbâkî Ârif Efendi'nin rind meşreb, zarîf, hoşsohbet, nüktedan, güleryüzlü ve ehl-i keyf olduğu, açık sözlü ve doğruları söylemekte cesur davrandığı nakledilmektedir.⁽²²⁾

Hayat hikâyesinden de anlaşılacağı gibi Abdülbâkî Ârif Efendi tahsil hayatına çok küçük yaşta başlamıştır. Belki de bu özelliğinden hareket edilerek onun "Menâhic"i 1048-1053 (1638-1643) yılları arasında yazmış olduğunu söyleyenler vardır.⁽²³⁾ Abdülbâkî Ârif Efendi çok yönlü bir müelliftir. O, üç dilde (Arapça, Türkçe ve Farsça) şiir yazabilmekteydi.⁽²⁴⁾ Kelâm, Siyer, Ahlâk, Sarf, Nahv'e dâir eserler vermesi, değişik ilim dalları ile ilgilendiğini gösterici mâhiyettir.

Onun için: "Her ilmi gerektiği gibi ikmâl etmiştir." denilmektedir.⁽²⁵⁾ Yetiştirdiği talebeleri arasında, Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi, Vak'a nüvis Râşid Efendi, Şâir Seyyid Vehbî, Şeyhülislam İshâk Efendi gibi şahsiyetler vardır. Sanatkâr bir kişiliğe sahip olan Abdülbâkî Ârif Efendi, Hat sanatı ve mûsikî ile de ilgilenmiştir. Mehmed Tebrîzî'den aldığı hat dersleri, Ta'lik türü hat sanatında onun mâhir bir hattat olmasını sağladı. Abdülbâkî Ârif Efendi'nin mûsikî ile ilgilendiğini ve onun beste ve güfteleri olduğunu kaynaklar zikretmektedir. Hattâ Nedîm'in kendi el-yazısı ile tertib ettiği bir mecmuâyı Abdülbâkî Ârif Efendi'den birçok gazel aldığını öğrenmekteyiz.⁽²⁶⁾

c. Eserleri:

1. Menâhicu'l-'Usûli'd-Diniyye ilâ Mevâkıfı'l-Makasıdı'l-Yakîniyye:

Abdülbâkî Ârif Efendi'nin kelâma dâir eseridir. Eser Türkçe yazılmış olup, kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında çeşitli isimlerle geçmektedir. Ancak daha çok kullanılan ve metin içinde de geçen, bizim tercih ettiğimiz isimdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eser, kaynaklarda şu isimlerle zikredilmiştir.⁽²⁷⁾

- a. مناهج اصول الدينية الى مواقف المقاصد اليقينية
- b. مناهج اصول الدينية الى مواقف المقاصد العينية
- c. مناهج اصول الدين
- d. مناهج
- e. مناهج فى العقائد

(22) S. N. Ergun, *a.g.m.*, s. 107.

(23) Gölpınarlı, *a.g.e.*, I, 128.

(24) M. Uzun, *a.g.md. DîA I*, 198.

(25) Müstakimzâde, Süleyman Sâduddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr: İbnülemin Mahmûd Kemâl), İstanbul 1928, s. 669-670.

(26) S. N. Ergun, *a.g.e.*, I, 58.

(27) Bunların birkaçını İ. H. Uzunçarşılı, adı geçen makâlesinde belirtmiştir. Diğerlerini ise kütüphane fişlerinden nüshaların kendilerinden ve Yusuf Şevki Yavuz'un *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu* adlı eserinden tesbit etmiş bulunmaktayız.

- f. منهاج العارفين
- g. مسائل كلامية
- h. نور الامع برهان الساطع
- i. كتاب المناهج
- i. حقايق المرام فى تحقيق دقايق علم كلام
- j. رساله عقايد
- k. ترجمه عقايد
- l. منهاج الوصول
- m. منهاج فى علم الكلام

Eserin kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır. Bizim tesbit edebildiklerimizin sayısı kırk'a ulaşmaktadır. Ancak bu sayının artması mümkündür. Çünkü kütüphane fişlerinde ve kaynaklarda Abdülbâkî Ârif Efendi'ye âit gösterilen nüshalardan ona ait olmayanlar çıkmıştır. Pek tabii olarak bunun tersi de mümkündür. Yani Abdülbâkî Ârif Efendi'ye âit olan bir eser, bir başkasına âit olarak gösterilmiş olabilir.

Abdülbâkî Ârif Efendi, bu eserini IV. Mehmet devrinde sadrâzam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa adına yazmıştır. Gölpınarlı ise eserin, Merzifonlu'dan daha önce Sultan İbrahim zamanında sadrâzam olan Kara Kemankeş Mustafa Paşa adına yazıldığını iddia eder.⁽²⁸⁾ Bu doğru kabul edilirse, eserin 1048 1053 yılları arasında yazılmış olması gerekiyor. Çünkü Kemankeş Mustafa Paşa bu tarihler arasında îdâm edildi.⁽²⁹⁾ Halbuki eser IV. Mehmed zamanında kaleme alınmış olmalıdır. Zîrâ kitabın içinde geçen "Sultan b. Sultan Mehmed Gâzî" ifadesi bunu te'yîd etmektedir. Ayrıca, her ne kadar nüshaların çoğunluğunda, müellifin ikramını gördüğü ve kitabı adına yazdığı kişi sadece "Mustafa Paşa" olarak yazılmış olsa da, Esat Efendi, 1288 no'da kayıtlı nüshada yer alan "İbn Oruç Bey" ifadesi, bu kişinin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olduğunu kuvvetlendirmektedir. Çünkü Oruç Bey'in oğlu olan Merzifonlu Mustafa Paşa'dır.⁽³⁰⁾

Nüshaların fazlalığından dolayı biz, öncelikli olarak müellif nüshası olarak gösterilen iki nüshayı, bunlardan sonra ise çalışmamıza dâhil ettiğimiz diğer nüshaları tanıtıp kalanların yerlerini göstermekle yetineceğiz.

(28) Gölpınarlı, a.g.e., I, 128.

(29) Semiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, I, II, İstanbul 1975, II, 79.

(30) S. Ayverdi, a.g.e., II, 116.

a. Şehid Ali Paşa Nüshası: Tahkikimizde ش harfî ile işaret ettiğimiz "Şehid Ali Paşa Bölümü" 1631 no'da kayıtlı olan bu nüsha, kütüphane fişinde müellif nüshası olarak gösterilmektedir. Ancak incelememiz sırasında bu nüshanın, müellif hattından tahrîr ve tashîh olunan nüshalarla yaptığımız karşılaştırmada bazı kısımlarının eksik olduğunu gördük. Bu eksiklikler, bir-iki cümle veya satır olarak yanlışlıkla atlanabilecek veya herhangi bir varak eksikliğinden kaynaklanabilecek türden değildir. Kanaatimize göre buna müellif nüshası denilmesi, kitabın baş tarafında yazılan: **ترکی رساله عقاید لعارف افندی بخطه** ibâresinden kaynaklanmış olmalıdır. Şunu da belirtmeliyiz ki bu **خطه** kelimesinin üstü kırmızı kalemle çizilmiştir. Ayrıca nüshanın "Ketebe" sayfasında yazarına ve tarihine âit herhangi bir bilgi yoktur.

Kitabın baştarafında: **رسالة فی مذاہب اہل السنۃ والجماعۃ لعبد الباقی**
بن محمد المعروف بعارف ibâresi bulunmaktadır.

Başlangıç : 1^b

Sonuç : 88^b

Varaklar 23 satırdan ibaret olup ta'lik hattı ile yazılmıştır. Âyet ve hadisler kırmızı çizgi ile belirtilmiştir.

b. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, nr: 5897'de kayıtlı nüsha: Bu yazmanın başında: "Musannif Nüshası" yazmaktadır. Bu nüshanın, ilk bakışta, Uzunçarşılı'nın "kendi el yazısıyla olan müsveddede ise her bahsi matlah diye göstermiştir," tarzındaki ifadesini dikkate alıp müellif nüshası olduğu düşünülebilir. Fakat nüshayı incelediğimizde bunun müellife âit olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ketebe sayfasında eserin yazılışının Hicrî 1118 tarihinde bitirildiği kaydedilmektedir. Buna göre şâyet bu müellife âit müsvedde olsaydı, diğer nüshaların tabîi olarak bundan sonraki tarihleri taşıması gerekirdi. Halbuki bizim tahkikimizde esas aldığımız Pertev Paşa (پ) nüshası h. 1090 tarihini taşımaktadır. Bu da onun müteahhir bir nüsha olduğunu göstermektedir.

Ayrıca kitabın kenarlarında düzeltildiğini gösteren - **صح** - ifadesi bulunmaktadır. Müellif nüshasında **صح** işaretinin bulunması ise mantıklı görünmüyor. Bir başka önemli husus da, müellif nüshasından yazıldığı bildirilen iki nüshada mîrâc bölümünde yeralan fazlalık bunda yoktur. Zikrettiğimiz bu sebeplerden ötürü sözkonusu yazmanın müellif nüshası olamayacağı anlaşılmaktadır.

Başlangıç = 1^b

Sonuç = 66^b

Ta'likle yazılmış olup, varaklar yirmi dört satırdan ibarettir. Kitap 70. sayfaya kadar, kelâma âit bazı ek bilgilerle devam eder.

c. Pertev Paşa Nüshası: Tahkikimizde esas alınan nüsha olup Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa, nr. 312'de kayıtlıdır. Hicrî 1090 tarihinde bitirilen bu nüsha nesih hattı ile yazılmıştır.

Başlangıç = 1^b

Sonuç = 103^a

Kitabın başında ana başlıklar halinde içindekilerin listesi verilmiştir. Bu nüsha, tesbit ettiğimiz en eski nüsha olduğu gibi bize göre müellif nüshasına en yakın nüshalardan biridir.

Müellife âit nüshayı bulamadığımızdan, en eski nüsha olduğunu tahmin ettiğimiz Pertev Paşa Nüshası'nı tahkikimiz için esas aldık ve bunu (پ) harfi ile belirttik. Bununla birlikte bazı yerlerde farklı nüshalardan tercihler yaptık.

d. Mehmed Şeref Efendi Nüshası: İstanbul Üniversitesi TY, nr: 2155'de kayıtlı nüshadır. Müstensihi Abdülbâkî Ârif Efendi'nin torunu Mehmed Şeref Efendi'dir. Nüsha 1135 (1722) tarihinde, yani Abdülbâkî Ârif Efendi'nin ölümünden on sene sonra bitirilmiştir.

Başlangıç = 1^b

Sonuç = 108^a

Ta'likle yazılan nüshanın her bir varağı ondokuz satırdan ibarettir. Konu başlıkları kırmızı ile yazılmıştır. Bu nüshanın bizim esas aldığımız nüshaya göre bazı eksiklikleri var. Ancak biz, müstensihinin, müellifin torunu olması dolayısıyla, esas nüshayı elde etmiş olabileceğini düşünerek incelememizde bu nüshayı da gözönünde bulundurduk ve buna "م" harfi ile işaret ettik.

e. Esat Efendi Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Bölümü, nr: 1288'de kayıtlı nüshadır. Müstensihiyle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. H. 1207 (1792)'de bitirilmiştir. Kitâp, müellifden çok sonra istinsâh edilmiş olmasına rağmen, ferağ kaydında müellif nüshasıyla mukâbele gördüğüne işaret edildiğinden incelememize bunu da dahil ettik ve bunu "ع" harfi ile gösterdik.

Nüshada yer yer sayfa kenarlarında hâmişler mevcuttur. Bu hâmişlerin çoğundan "منه" sonra ifadesi bulunuyor. Âyet ve hadislerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiş. Konu başlıkları da kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Başlangıç = 1^b

Sonuç = 73^a

Her bir varak 21 satırdır.

Eserin tesbit edebildiğimiz diğer nüshaları ve bulundukları yerler şöyledir:

1. ترجمه عقاید Süleymaniye Kütüphanesi, Halef Efendi, nr: 416.
2. رساله عقاید Süleymaniye Kütüphanesi, Lâlâ İsmail, nr: 264.
3. مناهج اصول الدينیه Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr: 358; Hamidiye, nr: 779 780; Pertevniyal, nr: 507.
4. مناهج الاصول Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, nr: 833; Hafid Efendi, nr: 158; Hacı Mahmud Efendi, nr: 1396; Hasan Hüsnü Paşa, nr: 269/2, 697, 1151; Kasideci-zade, nr: 162.
5. اصول المناهج Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr: 3155-3156.
6. منهاج الوصول Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr: 2564.
7. مناهج فى الكلام Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsu'l-Küttâb Mustafa Efendi, nr: 560.
8. مناهج العارفين İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr: 1258.
9. مناهج الاصول İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr: 1448, 1658, 3400, 3569.
10. نورالامع برهان الساطع İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr: 6672.
11. مناهج عارف İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr: 2900.
12. مسائل كلاميه İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr: 747.
13. علم كلامه دائر بر رساله İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr: 5873.
14. مناهج الاصول İstanbul Üniversitesi, Topkapı Bölümü, nr: 113, 121.
15. مناهج İstanbul Üniversitesi, Topkapı Bölümü, nr: 121, E. H., 876.
16. مناهج İstanbul Üniversitesi, Topkapı Bölümü, nr: 122, E. H., 904.
17. مناهج İstanbul Üniversitesi, Topkapı Bölümü, nr: 123, E. H., 113.
18. مناهج الاصول Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr: 2218-2222.
19. مناهج الاصول الدينية الى مواقف المقاصد اليقينية Konya Mevlânâ Kütüphanesi, nr: 1238.

2. Mi'râcnâme: Kütüphanelerde birçok nüshası vardır. Mi'râcnâme manzum olup bazı yerlerinde mi'râc hakkındaki rivâyetler, nesir olarak kısaca beyân edilmiştir. Mi'râcnâme, devrin ünlü bestekârlarından Yusuf Efendi tarafından bestelenmiştir. Abdülbâkî Ârif Efendi, Mi'râcnâme'nin bestelenmiş kısmının her Mi'râc Kandili gecesinde okunması ve dâvetlilere hizmet verilmesi için vakıf kurmuştur.⁽³¹⁾

Metin Akar çeşitli kütüphanelerde, bu mi'râciyenin yanlış olarak Ârif Süleyman, Ârif Süleyman İstanbûlî Bey, Bâkî, Ârif Süleyman Bey, Sırrı Abdülbâkî Dede gibi şahıslar adına kaydedildiğini; halbuki bunların hepsinin Abdülbâkî Ârif Efendi'ye âit olduğunu söyler.⁽³²⁾ Mustafa Uzun ise bunun yanlış olduğunu, gerçekte Ârif Süleyman'ın da mi'râciyesinin olduğunu belirtmektedir.⁽³³⁾

(31) TTK Belleten, a.g.m., s. 109; M. Uzun, a.g.md., DİA, I, 197.

(32) M. Akar, a.g.e., s.185.

(33) M. Uzun, a.g.md., DİA, I, 197.

Metin Akar, Mi'râcnâme'nin yazma nüshaları hakkında geniş bilgi vermiştir. Bunun yeterli olduğu kanaatindeyiz. Bunlardan bazıları şunlardır.⁽³⁴⁾

Süleymaniye Kütüphanesi, Halef Efendi Bölümü, nr: 355,

Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü, nr: 1514,

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, 2009, 61^a-71^b.

3. Siyer-i Nebî: Eser klasik bir siyer kitabı niteliğindedir. Müellif, kitabın girişinde Rasûlullâh (s.a.v.)'in ecdâdını zikretmiştir. Kitap, Hz. Peygamber'in risâletinin dördüncü yılına kadar olan bölümü içine alır. Kaynaklar müellifin Siyer'i tamamlayamadan öldüğünü, eserin Dâmat İbrahim Paşa'nın emriyle Abdülbâkî Ârif Efendi'nin dâmâdı Fâiz Efendi tarafından 1131'de tamamlandığı belirtmektedir.⁽³⁵⁾ Hakkında övgüler yapılan eserin birçok nüshası vardır.⁽³⁶⁾

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde TY, nr: 1472'de kayıtlı nüsha bunlardan biridir.

4. Dîvân: *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de, Abdülbâkî Ârif Efendi'nin Türkçe ve Farsça dîvânlarının olduğu belirtilmektedir.⁽³⁷⁾ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY nr: 5562'de Türkçe Dîvânın ta'likle yazılmış bir nüshası bulunmaktadır. Aynı kütüphanede ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde değişik nüshaları mevcuttur. Dîvânında çeşitli devlet adamları adına yazılmış birçok kasîde bulunmaktadır. Farsça dîvânı ile ilgili olarak herhangi bir nüshasına rastlayamadık.

5. Mukaddime-i Ahlâk-ı Nasırî Mu'arrebî: Ahlâk-ı Nasırî'nin Farsça'dan Arapça'ya tercemesidir.⁽³⁸⁾ Eserin herhangi bir nüshası bulunamamıştır.

6. Makâle-i Kandiyye: Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa'nın Uyvar başarısı ve Kandiye'yi fethetmesi dolayısıyla yazılmış manzum bir eserdir. Brockelmann, eserin bir nüshasının Leiden'de bulunduğunu bildirmektedir.⁽³⁹⁾ Kaynaklarda **Mukaddime-i Fethiyye** yahut **Makâme-i Fethiyye** adıyla anılan bu eserin, **Makâle-i Kandiyye** ile aynı olabileceği söylenmektedir.⁽⁴⁰⁾

7. Risâle-i Lâmi: Nahivye ilgili bir eserdir.⁽⁴¹⁾ Araştırmamızda bu eserin de nüshasını bulamadık.

8. Ma'ne'l-bid'a: Süleymaniye Kütüphanesi Âtîf Efendi Bölümünde nr: 2822'de kayıtlı nüshadır. Ancak bu tek başına bir kitap olmayıp müellifin şu risâlelerinden oluşmaktadır:

a. **Ma'ne'l-bid'a:** Arapça bir risâledir.

b. **İmrüün ve nefsihû:** Nahivle ilgili ve Arapçadır.

(34) M. Akar, *a.g.e.* s. 184-185.

(35) M. Akar, *a.g.e.* s. 185; M. Uzun, *a.g.md.*, *DİA*, I, 197.

(36) Raşid, *Tarih*, IV, 11.

(37) Müstakimzâde, *a.g.e.* s.670.

(38) M. Uzun, *a.g.md.*, *DİA*, I, 198.

(39) Brockelmann, *Gal.* II, 630.

(40) M. Uzun, *a.g.md.*, *DİA*, I, 198.

(41) M. Uzun, *a.g.md.*, *DİA*, I, 198.

c. el-Ma'rife ve'n-nekre: Nahivle ilgili ve Arapçadır.

d. Şerhu Kasîde-i Abdullah Paşa: Abdullah Paşa'nın Arapça yazılmış bir kasîdesinin şerhidir.

e. Muarrebü Risâleti'l-hakîka ve'l-mecâz: İsmüddîn el-İsferâyînî'nin Farsça yazmış olduğu eserin Arapça'ya tercümesidir.

İslâm Ansiklopedisi'nde Ârif Efendi'nin Süleymâniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, nr: 1013/3'de Bânet Suâd adlı bir eserinden bahsedilmekte ve bunun Kâ'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde isimli eserinin tahmîsi olduğu belirtilmektedir. Araştırmamızda bu eserin Abdülbâkî Ârif Efendi'ye âit olmadığını gördük. Kitabın ilk sayfasında müellifin Abdülbâkî bin Ali el-Varnavî olduğu belirtilmektedir. Ayrıca müellif kitabın giriş kısmında kendisinin Hicrî 1157 ve 1163'de olmak üzere iki defa bu kasîdeye tahmîs yazmak üzere ele aldığını belirtmektedir. Yine geçen ifadelerden, eserin I. Mahmud'a ithâf edildiği anlaşılmaktadır. Abdülbâkî Ârif Efendi ise bu tarihlerden daha önce, Hicrî 1125'de vefât etmiştir.

II. MENÂHİCU'L-'USÛLÜ'D-DÎNİYYE'nin MUHTEVÂSİ ve ABDÛLBÂKÎ ÂRİF EFENDİ'nin KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ

Abdûlbâkî Ârif Efendi, eserini niçin yazdığını, kitabın girişinde şöyle anlatır: "Şeriatten çıkarılan yedi ilim vardır.⁽⁴²⁾ Müellifler bunların herbirine âit birçok eserler meydana getirmişlerdir. Ancak bunların çoğunluğu Arapça (Lügat-ı Tazi) ile yazılmıştır. Burada kelâm ilminin diğer ilimlerden daha üstün olduğunu vurguladıktan sonra "Bu sahada itinâyâ şâyân bir Türkçe eser yazıldığıнын duyulmadığını vurgulayarak öğrencilik yıllarında derslere devam ederken parça parça notlar aldığını, fakat daha sonra Mustafa Paşa'nın isteği üzerine bunları **منافع اصول الدينية** adı altında biraraya getirdiğini belirtir.

Bundan sonra kitabın ana başlıkları ve muhtevâsı hakkında bilgi verir. Metne bakıldığında da görüleceği gibi ana bölümler "**el-Meslek**" başlığıyla birbirinden ayrılmıştır.

Bu mesleklerin herbiri çeşitli sayıdaki "Menhec"lerden meydana gelmiştir. Meselâ: **el-Mesleku'l-Evvel**: Zât-ı Vâcibu'l-Vücûd Subhânehu ve Teâlâ hakkındadır. Onda da üç menhec vardır. **Menhecü'l-Evvel**: İsbât-ı Zât-ı Vâcibu'l-Vücûd beyânındadır. **Menhecü's-Sânî**: Zât-ı Vâcibu'l-Vücûd'un sair zevâta mümâsil olmadığını beyandadır. **Menhecü's-Sâlis**: Vücûd-u Hazret-i Bârî Zât-ı Mukaddesin aynı mıdır, gayrı mıdır ve o bâbda vürûd eden akvâl beyânındadır.

Kitap toplam olarak beş meslek ve yirmi sekiz menhecden oluşmuştur. Ancak zaman zaman bu menheçlerin içinde "Temhîd", "Tezyîl", "Tetimme" "Hâtîme" gibi alt başlıklar da vardır.

Mesleklere geçmeden önce "Mukaddime" başlığı altında kelâmın tarifi, mevzûu, faydası, şerefi, kelâm ismi ile adlandırılması gibi konuları inceler. Bunlar genel olarak diğer kelâm kitaplarında da bulunan tarif ya da izahlarla hemen hemen aynıdır. Meselâ kelâmın faydası başlığı altında beş madde sayar ve bunların gâyesi için Saâdet-i dâreyne ulaşmaktır, der.

Ma'rifet-i mebde ve meâd'a ulaşmanın iki yolu olduğunu; bunlardan birinin "Erbâb-ı Nazar ve İstidlâl", diğerinin "Ehl-i Riyâzet ve Ashâb-ı Hâl" olduğunu belirterek, kimlerin bu yollara dâhil olup olamayacaklarını tartışmalı bir tarzda îzâh eder. el-Cerh ve't-ta'dîl başlığı altında ise kelâma saldırıları sıralar ve onlara cevaplar verir.

Burada zikredilen önemli itiraz noktaları şunlardır:

a. İtirazların ilki Kelâm metodu ile akâid-i dîniyyeyi isbât etmenin Rasûlullâh (s.a.v.) zamanında mevcut olmadığı; Rasûlullâh (s.a.v.)'in: **من احدث في ديننا ما ليس منه فهو رد** buyurmuş olduğu ve dolayısıyla merdûd olduğu şeklindeki itirazdır.⁽⁴³⁾ Buna cevap olarak Kelâm'ın mutlak bid'at olmadığını, çünkü Rasûlullâh (s.a.v.)'in inanmayanlara deliller getirdiğini ve Al lah'ın **بل هم قوم خصمون** (Onlar kavgacı bir millettir.)⁽⁴⁴⁾ dediğini, yine Kur'ân'da bunlara karşı deliller getirildiğini söyleyerek **لو كان فيهما الهة الا الله لفسدتا** (Allah'tan başka ilahlar olsaydı (yer-gök) fesâda uğrardı.)⁽⁴⁵⁾ âyetiyle onlara cevap verildiğini söyler.

(42) Bu yedi ilim: "Menâhic'in TY, nr.: 3156 Fatih nüshasının hâmişinde şöyle sıralanmıştır: Kelâm: İlm-i ilâhî veya usûlû'd-dîn, Fıkıh usûlû, Fıkıh: İlm-i şerî'a ve ilm-i mezâhib, Tasavvuf: ilm-i mekârim-i ahlâk, ilm-i riyâzet, ilm-i tezkiye, ilm-i tahliye, ilm-i mükâşefe, ilm-i hakâyik, ilm-i müşâhede, ilm-i ahbâr ve kısâs, İlm-i tezkîr.

(43) Buhari, *Salâh*, 5; Müslim, *Akdiye*, 17.

(44) ez-Zuhruf, (43), 58.

(45) el-Enbiyâ, (21), 22.

b. Bir diğer nokta, Rasûlullâh (s.a.v.)'in kaderi tartışan insanları ondan menetmesine dayanarak yapılan itirazdır. Buna cevap olarak ise burada nehyedilen tartışmanın hakkı değil, batılı savunmak için yapılan tartışma olduğunu söyler ve şu âyeti zikreder: **و جادلوا بالباطل**

(Hakkı bâtil ile gidermek için mücâdele ederler.)⁽⁴⁶⁾

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın yine şu şekilde buyurduğunu söyler: **و جادلهم بالتى هى احسن** (Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.)⁽⁴⁷⁾

Bu konuda birçok âyetlerin yanısıra, Hz. Ali ile bir kadereci şahıs arasında geçen tartışmaya da atıfta bulunur.

Daha sonra mütehid imamlara atfedilen sözlere yer verir. Bu cümleden olmak üzere İmâm-ı A'zâm'ın Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığını tartışan iki kişinin arkasında namaz kılmaktan halkı menettiğini belirterek bu konuda birçok söz nakleder.

Ancak bunların tamamının Ehl-i Sünnet kelâmının teşekkülünden önce söylendiğini, dolayısıyla bu ve benzer suçlamaların Ehl-i Sünnet kelâmıyla ilgili olmadığını, bu eleştirilerin hedefinin mu'tezile ve benzeri bâtil mezhepler olduğunu vurgular.

Mâtürîdî ve Eş'arî arasındaki görüş ayrılıklarını da yedi maddede toplayarak, bunların dinin aslından olmadığına dikkat çeker. Kitapta işlenen konular şu başlıklar altında toplanır:

1. Meslek-i Evvel: Başta da söylediğimiz gibi, bu bölümde Allah'ın varlığının isbâtı ve bu konuda ileri sürülen görüşleri ele alır.

İsbât-ı Vâcib konusunda iki tarîk olduğunu, bunlardan birinin Kur'ân naslarından çıkarılan "Tarîka-i Enîka" olduğunu ve bunun kesinlik arzettiğini; diğerinin "Berâhîn-i Hikemiyye Tarîki" ile istidlâl olduğunu, bunun da "Meslek-i Mütakellimîn" ve "Meslek-i Hukemâ" olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyler.

Kur'ânî metodu açıklamak için çeşitli âyetleri örnek olarak verir. Onlardan birkaçı şöyledir: "Söyleyin! Akıttığımız meniden insanı yaratan siz misiniz; yoksa biz mi yaratmaktayız?"⁽⁴⁸⁾ "Söyleyin! ektiklerinizi yerden bitirenler sizler misiniz; yoksa biz mi bitiriyoruz?"⁽⁴⁹⁾

Âlemin yaratıcısının Allah olduğunu şirk ve dalâlet üzere olanların bile kabul ettiğini şu âyetin dile getirdiğini ifâde eder: "Andolsun ki onlara: "Yeri ve gökleri yaratan kimdir?" diye sorsan; "Allah'tır." derler."⁽⁵⁰⁾

Kelâmcıların ise, İsbât-ı Vâcib konusunda dört delil ileri sürdüklerini söyler ve bunları şöyle sıralar:

1. Hudûs-u cevâhîr ile istidlâl.
2. İmkân-ı cevâhîr ile istidlâl.
3. Hudûs-u a'râzla istidlâl.
4. İmkân-ı a'râzla istidlâl.

(46) *Ğafîr*, (40), 5.

(47) *en-Nahl*, (16), 125.

(48) *el-Vâkıa*, (56), 58, 59.

(49) *el-Vâkıa*, (56), 63-65.

(50) *Lukmân*, (31), 25.

Burada ve devam eden kısımlarda karşımıza çıkan delil, hudûs delilidir.

2. Meslek-i Sâni: Tenzîhiyyât'tan bahseder. Bu bölümün birinci kısmında "Tevhîd" konusu ele alınır.

Allah'ın çokluktan tenzîhi konusunda felsefeciler ve kelâmcıların kendilerine has metodlarının olduğunu söyler. Önce kelâmcıların metodunu ele alır ve Kur'ân'daki: "Eğer yerde, gökte, Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de bozulup gitmişti."⁽⁵¹⁾ âyetinin kelâmcılarca "Burhân-u Temânu" (irâde çatışmasına dayanan bir delil) diye adlandırılan delil'e işâret ettiğini söyler. Eğer der, âyetteki arz ve semâ'nın fesâdından kasıt bunların yaratılmaması ise burhân-ı temânu' şöyle olur:

Şayet birden fazla ilâh olsaydı, semâ ve arzın meydana gelişi muhâl olurdu. Zîrâ bu ikisinin vârolması ya ikisinin kudretiyle, yahut bunlardan herbirinin, ya da ancak birinin kudretiyle olur. Bunların üçü de muhâldir. Çünkü: Birinci husus kabul edilirse, aczi gerektirir. İkinci husus kabul edilirse, bir ma'lûl üzerine iki müstakil illet kabul edilmiş olur. Üçüncü şık ise, tercih bilâ muracih gibi bir muhali gerektirdiğinden, bunların üçü de kabul edilemez.

Ancak arz ve semânın fesâdından kasıt bu müşâhede olunan nizâmdan çıkması ise, bu takdirde tema'nû şöyle olur: İlâhların birinin yaptığı, diğerinden ayrı olacak ve dolayısıyla bir mücidin elinden çıkmadığından düzensizlik meydana gelecektir. Daha sonra bu konuda Ehl-i Sünnet'e muhâlif olan mezhepleri kısaca zikreder. Mecûsî ve Seneviyye'nin yaratma bakımından hayır ve şerrin arasını ayırdıklarını söyler.⁽⁵²⁾ Burada sözü Hristiyanlığa getirir ve onların ileri sürdükleri görüşleri ve bunların tutarsızlığını beyan eder. Teslîsin (Ukunum-u selâse) Hristiyanlar tarafından nasıl anlaşıldığını ve bunlara verilen cevapları sıralar. Üçüncü menhec'de Allah'ın mekândan münezzehe olduğunu anlatır. Burada esas aldığı noktaların en önemlisi şudur: Eğer Allah bir mekân tutmuş olsa, bu yerin kadîm olması gerekir. Halbuki varlığının başlangıcı olmayan sadece Allah'tır. Ehl-i Sünnet'in bu konuda fikir birliğinde olduğunu; Mücessime ve Müşebbihe'nin ise ileri sürdükleri görüşlerle Ehl-i Sünnet'ten ayırdıklarını ve kendi aralarında da ihtilâfa düştüklerini belirtir.⁽⁵³⁾ Allah'ın yaratıklarla birleşmeyeceğini (ittihâd) açıklarken, birleşmenin (ittihâdın) tanımından hareket eder ve şöyle der: "İttihâdın gerçek mânâsı, birşeyin diğer birşeye dönüşmesidir. Bu da iki şekilde olur:

1. İki şey birbiriyle bitişince başka bir varlık hâsıl olur.

2. Mevcud olan birşey başka birine dönüşür. Meselâ Zeyd Amr olur. Gerçekçi bir şekilde düşünüldüğünde her iki kısmın da mümkün olmadığı görülür. Zîrâ bu iki şahsın arasında Zâtî ayrılıklar (ihtilâflar) vardır. Bunların giderilmesi mümkün değildir. Eğer iki şey birbirleriyle birleştiklerinde bunların hüviyetleri yok olup başka birşey meydana gelirse bu bir ittihad sayılmaz. Başka bir varlık meydana gelmiş olur. Şâyet birleşme zamanında iki hüviyet önceki gibi mevcut olurlarsa yine ittihad olmaz. Eğer Allah başkası ile birleşmiş olsa (müttehid) ondan başka herşey mümkün olduğundan birinci maddeye göre vâcib ve mümkünün birleşmesinden meydana gelmesi muhtemel şahıs vâcib farz olunursa, mümkün'ün vâcib'e dönüşmesi (inkılâbı) gerekir. Eğer, mümkün farz olunursa Vâcib'in mümkün'e dönüşmesi gerekir. Vâcib ve mümkün birleşmeden sonra bâkî kabul edilirse bir şahısta vücûb ve imkânın toplanması gerekir. Bunların hepsi imkânsızdır.

(51) *el-Enbiyâ*, (17), 22.

(52) Mecûsî ve Seneviyye için bkz.: İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul 1343-1345, I, 339, 166.

(53) Mücessime ve Müşebbihe için bkz.: Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (Tahkik: Abdülaziz Muhammed Vekîl), Kahire I, II, III; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 137.

3. Meslek-i Salis: Bu meslek sıfat konularını ihtivâ eder:

Sıfatların kısımlarını îzâh ederek söze başlar. Bu konuda Ehl-i Sünnet'in görüşünü kısaca verdikten sonra bu meselede muhâlif fırkalar olarak belirttiği Mu'tezile ve Felâsife'nin görüşlerini ve onlara karşı verilmiş olan cevapları sıralar.

Sıfatların zâtî ve fiilî olarak ikiye ayrıldığını vurgulayarak bunları şu şekilde tarif eder:

1. **Zâfî Sıfatlar:** Başkasına tesir etmeyen, bir başkasıyla ilgili olmayan sıfatlar: sem' ve basar gibi...

2. **Fiilî Sıfatlar:** Bir başkasına tesir eden sıfatlardır: Yaratma (tahlîk), rızık verme (tarzîk), bağışlama (mağfiret) gibi...⁽⁵⁴⁾

Abdûlbâkî Ârif Efendi burada ilim konusundaki tartışmalara temas eder. Gazâlî'nin bu hususta felsefecileri tekfir etmesini zikrederek,⁽⁵⁵⁾ bir kısım âlimlerin mesele hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklar: Felsefeciler, Allah'ın cüz'îyyât'a dâir olan ilmini inkâr etmezler; Allah'ın cüz'îyyâta ilmi "alâ vech-i küllîdir" derler. Bu söz ise şu anlama gelir: Herşey için alâ vech-i cüz'î malûm olmak, o şeyin duyu organlarında hayâlî şeklinin meydana gelmesidir. Allah ise organlardan münezzehtir.

Gayb'a âit ilmin Allah'a mahsus olduğunu, ancak onun bildirmesiyle bilinebileceğini âyetlerle açıklar.⁽⁵⁶⁾ Hârikulâde olayların bildiğimiz kısımlarını sayar.

Müneccimler (erbâb-ı nücûm) hakkında da çeşitli alıntılar yaparak, bunun İdrîs Peygamber zamanında meşrû olduğunu, daha sonra ise icmâ ile nesholunduğunu söyler. Bir kimsenin, olayları Allah'tan başkasına nisbet ettiğinde kâfir olacağını, müneccimleri tasdikî küfür olduğunu, ancak, fâil'in Allah olduğunu kabul edip gök cisimleri veya benzerlerinin sebep ve alâmet olduğuna, şu yıldız şu burca ulaştığında falanca işin zuhûr etmesinin cârî olan âdetten sayıldığına inanır- sa küfre girmeyeceğini söyler.

Kudret sıfatıyla ilgili olarak bu sıfatı inkâr etmenin küfre götüreceğini; fakat kudret zât üzerine ziyâde midir, yoksa değil midir? buna inanmanın "zarûrât-ı dîniyye'den olmadığını beyân eder. Allah'ın herşeye (cemî'-i mümkinât) gücünün yettiğini, zîrâ varlığının bunu gerektirdiğini söyler. Bu meselede Ehl-i Sünnet'e muhâlif altı mezhep zikreder:

1. **Hukemâ:** Bunlar, Allah'ın her yönden bir olduğunu; bir'den ise ancak bir'in zuhûr edeceğini, dolayısıyla Cenâb-ı Hak'dan çokluğun meydana gelmesini câiz görmezler. Allah'tan akl-ı evvel'in sudûr ettiğini, diğer mevcûd olanların akl-ı evvel vasıtasıyla olduğunu söylerler.

2. **Sâbiî ve müneccimûn'dan bir fırka:** Bunlar, yıldızların dünyada (âlem-i suflâ) müessir ve müdebbir olduklarına inanırlar.⁽⁵⁷⁾

3. **Seneviyye:** Allah'ın fâil-i hayr olduğunu; şerre kâdir olmadığını söyler.

4. **Nazzâm ve tâbileri:** Cenâb-ı Hakk'ın çirkin (kabîh) fiile kâdir olmadığını söylerler.

5. **Ebu'l-Kâsım Belhî:** Allah'tan, kulların fiillerine benzer fiile kudreti inkâr eder.⁽⁵⁸⁾

(54) Sıfatlar Konusunda bkz.: Metin Yurdağır: *Allah'ın Sıfatları* (Esmâu'l-Hüsna), İstanbul 1984.

(55) Gazâlî'nin felsefecileri tekfiri konusunda bkz.: Gazâlî, *Tehâfutu'l-Felâsife* (trc: Bekir Karlığa), İstanbul 1981.

(56) Bu âyetler için bkz.: *en-Nahl*, (16), 19; *Lukman*, (31), 34.

(57) Sâbiîler için bkz.: İzmirli, *Arap Felsefesi*, s. 46.

(58) Ahmed b. Abdillâh, Ebu'l-Kâsım el-Belhî "*Fetâvâ*" isimli bir kitabı vardır. H. 219'da vefat etmiştir. *Hedyyetu'l-Ârifin*. 1. 47.

6. Cübbâi: Kulun, fiiline olan kudretini inkâr eder.⁽⁵⁹⁾

Kelâm sıfatı ve bununla ilgili olarak kur'ân'ın kâdemi ya da hudûsune ilişkin meseleleri ele alır.

4. Meslek-i Râbî: Bu bölüm sem'îyyât'a tahsis edilmiştir. Ancak burada öncelikli olarak nübüvvet'e dâir meseleler ele alınmıştır. Nübüvvete dâir ayrı bir meslek yoktur. Bu meslek de yedi menhec vardır. Bunların ilk üçünde nübüvvetle ilgili konular dört ve beşincilerde ise sem'îyyât bahislerinden olan melekler, cin, şeytan, altı ve yedinci menheclerde ise kerâmet, sihir vb. konular yer alır. İleride de görüleceği üzere sem'îyyât bahislerinin diğer konuları: Haşr-neşr, kabir hayatı, cennet-cehennem gibi bölümler "Ahvâl-i Uhreviyye"ye ayrılmış olan beşinci bölümde ele alınmıştır. Bu îzâhtan da anlaşılacağı gibi, nübüvvet ve sem'îyyât bahisleri birbirinin içinde verilmiştir. Bu bölümün birinci kısmında nübüvvet ve bunun çeşitli yönlerini ele alır.

İlk olarak rasûl ve nebî için bildiğimiz tarifleri verir. Daha sonra ise nebî ve rasûl gönderme konusunda yapılagelen tartışmalara temâs eder. Mu'tezile'nin peygamber göndermeyi Allah için vâcib kabul ettiklerini, bu görüşe Ehl-i Sünnet'in Mâverâunnehîr âlimlerinden bazılarının da katıldığını; ancak arada anlayış farkının bulunduğunu söyler. Ehl-i Sünnet âlimlerinin peygamber göndermenin, ilâhî hikmet gereği olduğunu, bunun terkinin ise sefeh sayılacağını, sefeh'in de Allah için mümkün olmadığından (müstahîl) vü'cûb derecesine ulaştığı, şeklinde anladıklarını ileri sürer. Konu ile ilgili tercih edilen görüşü ise şöyle özetler: "Rasûl gönderme, ilâhî lütuflardan olup fiili müstahsen; terki ise müstakbeh değildir." Kerrâmiyye'nin, nübüvvetin nebî olan şahıs için sıfat-ı zâtî olduğuna inandıklarını zikreder.⁽⁶⁰⁾ Sümeniyye ve Berâhime'nin çoğunluğunun nübüvveti inkâr ettiğini, bir kısım Berâhime'nin sadece Hz. Âdem'in nübüvvetini kabul ettiklerini, Sâbiîlerin ise Şît ve İdris'in peygamberliklerini kabul ettiklerini ifade eder. Yahûdî ve Hristiyanların da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sadece Araplara gönderildiğini; çünkü onların arasında şirk'in yaygın olduğunu, dolayısıyla peygambere ihtiyaçları bulunduğunu ileri sürdüklerini hatırlatarak şöyle devam eder: Halbuki Yahûdî ve Hristiyanların kitaplarını tahrif ettiklerinden dolayı, peygambere Araplardan daha çok ihtiyaçları vardı.

Daha sonra Mucizenin kelime ve terim anlamlarını verir. Mucizeden başka diğer hârikulâde olayların kısımlarını ve kimlerden sâdir olabileceğini açıklar.

Peygamberlerin günahsızlığı (ismet) hususunda ileri sürülen görüşleri zikrederek bu konuya Mâtürîdî'nin bakışını şöyle özetler: "Halk, peygamberlere uymakla yükümlü olup, meleklerle uymakla emrolunmamıştır. Meleklerin günahsız olduğu, âyetlerle sâbit olduğuna göre, peygamberlerin öncelikle günahsız olması gerekir"⁽⁶¹⁾

Nübüvvetin şartlarını sayarken bunlardan birinin de erkeklik olduğunu; ancak Ehl-i Sünnet'ten bazılarının kadınlardan Hz. Mûsâ'nın annesinin, Meryem'in, Sârâ'nın ve Havvâ'nın da nebî olduklarına inandıklarını söyler. Peygamberin sayıları ile ilgili olarak verilen rakamları zikredip, bunların kabul görmediğini, çünkü hadislerde değişik sayılar verildiğini, bundan dolayı, ihtiyatlı davranmak gerektiğini hatırlatarak;⁽⁶²⁾ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in üstünlüğüne de temâs

(59) el-Cübbâi Ebû Ali, Mu'tezile imamlarından. Görünüşünü benimseyenlere "Cübbâiyye" denilmiştir; Yusuf Şevki Yavuz, *Cübbâi*, DİA, VIII, 99-102.

(60) Kerrâmiyye için bkz.: İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 137-138.

(61) Ârif Efendi, Mâtürîdî'nin bu görüşlerini *İsmetü'l-Enbiyâ* isimli kitabında zikrettiğini söylemektedir. Ancak biz Mâtürîdî'nin eserleri arasında böyle bir kitap tesbit edemedik.

(62) Peygamberlerin sayısı ile ilgili olarak bkz.: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 266.

eder. O'nun Kur'ân'ın diliyle nebîlerin sonuncusu olduğunu⁽⁶⁶³⁾ ve her rasûlün nebî olduğunu hatırlatarak, "Hz. Muhammed (s.a.v. nebîlerin sonuncusudur, rasullerin değil", şeklindeki itirâzı reddeder. Yine "Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz."⁽⁶⁴⁾ âyetini zikrederek ümmeti üstün olanın kendinin de üstün olacağını dile getirir.

Mîrâc'ın kitâb, sünnet ve icmâ ile sâbit olduğunu söyleyerek Mescid-i Aksâ'ya kadar olan kısmın Kur'ân'la sâbit olduğunu vurgular. Mescid-i Aksâ'dan sonrası için ise şöyle der: "Buradan semâya kadar olan kısım meşhûr hadîslerle sâbittir."⁽⁶⁵⁾ İnkâr eden bid'atçı (mübtedî) olur. Semâdan cennete veya arş'a kadar olan kısım ise âhad haberlerde bildirilmiştir.

Dördüncü kısımda melekler konusunu ele alır ve Ehl-i Sünnet'in görüşlerini şöyle sıralar: Çoğunluk meleklerin mücerredât'tan olmasını kabul etmemişler, bunlardan Gazâlî,⁽⁶⁶⁾ Râgıb el-İsfahânî⁽⁶⁷⁾ Kadı Ebû Abdillâh el-Halîmî⁽⁶⁸⁾ bu görüşü isbâta çalışmışlardır. Fahrreddîn Râzî⁽⁶⁹⁾ gibi bazı imamlar ise tevakkûf etmişlerdir. Melekler cism-i lâîftirler, günah işlemezler. Bir kısım kimseler ise meleklerin ismetlerini kabul etmeyerek şöyle derler: Allah, Âdem'i yaratacağını söylediği zaman "Orada bozgunculuk yapacak birini mi..."⁽⁷⁰⁾ diyerek itiraz da bulunmuşlardı. Diğer yandan Âdem'e bozgunculuk ve kan akıtma nisbet ederek gıybet etmişlerdir. "Âdem'e secde edin."⁽⁷¹⁾ denildiği zaman iblis secde etmemiştir. Abdülbâkî Ârif Efendi bu konuda şunları söyler: Meleklerin Âdem'e bozgunculuk nisbet etmeleri itirâz ve gıybet cinsinden değil şüpheden ileri gelen bir durumdur. İblîs'in secde etmemesine gelince, Kur'ân'ın ifadesine göre İblîs cinlerdendir.⁽⁷²⁾

Beşinci kısımda cin ve şeytanın mâhiyetleri hakkında bilgi verir. Bu cümleden olmak üzere melek, cin ve şeytan hakkında şöyle der: "Melek, cin ve şeytan da diğer canlılar gibi dört unsur (anâsır-ı erbaa)'dan meydana gelmiştir."⁽⁷³⁾ Ancak şeytanda ateş unsuru; melek ve cinde ise hava unsuru çoğunluktadır.

Altıncı kısımda kerâmet konusu işlenir. Ehl-i Sünnet'in genelinin kerâmeti kabul ettiklerini; Mu'tezile'nin çoğunluğunun ise bunu reddettiğini söyler.

Devam eden kısımlarda, sihir, simya kimyâ, tılsım, ilm-i vefk vs. hakkında bilgi verir.

Nazar' (isâbetu'-ayn)'ın gerçek olduğunu söyleyerek Rasûlullâh (s.a.v.)'den iki hadis nakledildiğini belirtir.⁽⁷⁴⁾

(63) *el-Ahzâb*, (33), 40.

(64) *Âl-i İmrân*, (4), 110.

(65) Hadis için bkz.: Buhârî, *Menâkibu'l - Ensâr*, 42.

(66) Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, Ebû Hâmid: Huccetu'l İslâm Felsefeci, mutasavvıf. Birçok eseri vardır. 505 h./1111 m.'de vefât etmiştir. (*el-A'lâm*), VII, 247, 248.

(67) Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufdil, Ebu'l-Kâsım el-İsfahânî. Ragıb adıyla tanınır. 502 h./1107 m. de vefat etmiştir. Bkz. : Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, IV, s. 59; *el-A'lâm*, II, s. 279.

(68) el-Hüseyin b. Hasan b. Muhammed b. Halim el-Buhârî el-Cürcânî Ebû Abdullah, Şâfiî fıkıhçısı. *el-A'lâm*, II, 253. (Metinde isim **Huleymi** olarak geçmektedir.)

(69) Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Temîmî el-Bekrî Ebû Abdullâh, Müfessir. 606 h./1210 m.'de Herat'ta vefat etti. *el-A'lâm*, VII, s. 203.

(70) *el-Bakara*, (2), 30.

(71) *el-Bakara*, (2), 34.

(72) *el-Kehf*, (15) 50.

(73) Anâsır-ı Erbaa: Herşeyin aslı olduğuna inanılan toprak, su, ateş ve havayı ifade eder. Bu fikir, Yunan düşünürü Empedokles'e aittir. Eflâtun da bu fikirdedir. Aristo bunu sistemleştirmiştir. Süryâniler aracılığıyla Arapçaya geçmiştir. Geniş bilgi için bkz.: Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul 1976, C. I, s. 345; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1990, s. 34; Bekir Karlığa, *Anâsır-ı Erbaa, DİA*, III, 145-150.

(74) Buhârî, *et-Tıbb*, 36; Müslim, *Selam*, 41, 42; el-Aclûnî, *Kefu'l-Hafâ*, Beyrut 1352, II, 76.

Bu kısımda rûh hakkında şu bilgileri verir: Alimlerden bazıları ruh hakkında tartışmayı câiz görmezler. Çünkü Allah: "Ruh Rabbimin emrindendir..."⁽⁷⁵⁾ âyetiyle bunu kendine has kılmıştır. Bazı düşünürler burada geçen rûh'u şu şekilde anlarlar:

— Cebrâîl,

— Meleklerden daha büyük ve özel bir yaratık.

— Kur'ân-ı Kerîm.

Kur'ân'da ruh, şu mânâlara gelir: Kur'ân-ı Kerîm, Cibrîl, Îsâ, insanın bâtinî yönü.⁽⁷⁶⁾ Ayrıca rûh, nefes, kalb, akıl, öz (lûbb) ile eş anlamlıdır. Ruh hakkında üçyüz kadar çeşitli görüş olduğuna değinerek, bunlardan şu üç tanesinin meşhur olduğunu söyler:⁽⁷⁷⁾

1. Ruh, nûrânî ve cism-i lâtıftır. Ehlisünnet'in çoğunluğunun görüşü budur.

2. Ruh, insan bedeni gibi cisimdir. Bedenin aynıdır. İbn Habîb ve İbn Hazm'ın⁽⁷⁸⁾ görüşüdür.

3. Ruh, mücerredâtandır. Gazâlî, Halîmî, Râgıb el-İsfahânî, Ebû Zeyd Debûsî⁽⁷⁹⁾ ve mutasavvıfların çoğu bu görüştedir.

Rûhun bedenden önce mi, yoksa daha sonra mı yaratıldığı konusundaki ihtilâflara değinerek bu hususta bedenlerden önce yaratılmıştır diyenlerin görüşlerinin daha kuvvetli olduğunu söyler.

5. Meslek-i Hamis: Beşinci bölüm kıyamet, haşr, neşr meâd gibi konulardan oluşur. Bunların kelime ve ıstılâh mânâları ve bu husustaki anlayış farklılıkları üzerinde duran müellif, ma'dûm'un iâdesi husûsunda şöyle söyler: "Ehlisünnet, yok olan birşeyin tekrar yaratılmasının mümkün olduğu hususunda fikirbirliği halindedir." Daha sonra karşıt fikirde olanlara değinir ve onların şu itirazı ileri sürdüklerini söyler: "Bir şahıs, diğer birini yese ve yenilenin bedeni, yiye- nin bedeninden bir parça (cüz) olsa haşr vaktinde şu iki durum ortaya çıkar:

a. Yenilen beden olarak müstakillen haşrolunur.

b. Yiyenin bedeninden bir cüz olarak haşrolunur.

Bu iki ihtimalden hangisi olursa olsun; iki bedenden biri eksik olarak haşrolunur.

Vâkî itiraza cevap olarak şöyle der: Haşr zamanında bedenin aslî unsurları esastır. Bu da ömrün başlangıcından sonuna kadar aynı kalır. Yenilen ise yiyenin aslî parçalarından değildir.

Bu noktada ruhların bedenlerden ayrıldıktan sonraki durumlarıyla ilgili olarak Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin⁽⁸⁰⁾ ruhları aşağıdaki gibi dört gruba ayırdığını söyler:

1. Nebîlerin ruhları: Bunlar bedenden ayrıldıktan sonra dünyadakine benzer, güzel bir şekilde cennette nîmet içinde olacaklardır.

2. Şehîdlerin ruhları: Bunlar da nîmet içindedirler.⁽⁸¹⁾

3. Mü'minlerin ruhları: İtaatkâr olanların ruhları cennette olacak; nîmetlerinden men oluncaklar ancak nimetlere bakarak onlardan faydalanacaklardır.

(75) *el-İsrâ*, (17), 85.

(76) Kur'ân'da rûh'un kullanılışıyla ilgili olarak şu ayetlere bakınız: *en-Nisâ*, (4), 171; *el-İsrâ*(17), 85; *eş-Şuarâ* (26), 193; *eş-Şûrâ*, (42), 52.

(77) Ruhla ilgili bkz.: İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'r-Rûh* (trc: Şaban Haklı) İstanbul 1993. Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İstanbul 1991.

(78) Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm ez-Zâhîri Ebû Muhammed, Endülüslü âlim. 456 h./1064 m.'de vefât etti. *el-A'lâm*, V, 59.

(79) Abdullah b. ömer b. Îsâ ed-Debûsî el-Buhârî el-Hafî, Ebû Zeyd, Fakih, Usulcû, 430 h. / 1039 m.'de vefat etti. *el-Mu'cem*, VI, 96-97.

(80) Meymûn b. Muhammed b. Ma'd b. Mekhûl Ebu'l-Muîn en-Nesefî el-Hanefî, Ehl-i Sünnet kelâmcısı, 507 h./1111 m.'de vefât etti., *el-A'lâm* VIII, 301.

(81) *Âl-i İmrân*, (3), 169; Müslim, *İmâre*, 121.

4. Kâfirlerin ruhları: Siccîn'de olacaklardır.

Kabir suâli husûsundaki ihtilâflara da değinen müellif, peygamberlerin, salih kimselerin, şehîd ve gâzîlerin, Aşere-i Mübeşşere'nin bundan muâf olduklarını söyler. Seyyid Ebû Şücâ'nın ise peygamberlerin de kabir hesâbına çekileceğini söylediğini nakleder. Fakat bunu şu şekilde açıklar: Âhiret hesabı iki kısımdır:

a. Hisâb-ı Münâkaşa: Sen şu işi neden yaptın? şeklinde olan hesaptır.

b. Hisâb-ı Arz: Muhâtaba: "Sen falanca işi şöyle yaptın; ancak senden affolundu." şeklindeki ilâhî hitâbdan ibârettir. Peygamberlerin hesabı bu türdendir.

Müellif, Ehl-i Sünnet'in bazı kimselerin şefaât edeceği hususunda ittifâk ettiklerini, Mu'tezile'nin çoğunluğunun ise buna karşı çıktığını söyler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şefaatinin hadisle sâbit olduğunu⁽⁸²⁾ ve diğer peygamberlerin de şefaât edeceğini beyan eder.

Cennet ve Cehennemle ilgili olarak da Ehlisünnet'in fikir birliği ile Semâvât ve Arz'ın yaratılış ânında yaratıldığını kabul ettiklerini zikreder ve Kur'ân'dan deliller getirir. Ancak bazı âyetlerde⁽⁸³⁾ ise muzârî kipiyle, hazırlanacağı belirtilir. Dolayısıyla "Henüz yaratılmamıştır." diye muhtemel bir karşı koymaya şu cevabı verir: "Bazen muzârî'den "mâzî'nin devâmı" kastedilir. Mu'tezile'den bazı imamların itirazlarını zikreder. Onlardan biri şöyledir: "Kur'ân'da şu iki âyet vardır: Cennet hakkında: "Onun yiyecekleri dâimdir."⁽⁸⁴⁾ Bir başka âyette ise: "Herşey helâk olacak; ancak O'nun zâtı hâriç."⁽⁸⁵⁾ Eğer cennet şu an yaratılmış olsa, herşeyin yok olacağı zamanda onun da yok olması gerekir. Halbuki âyette ebedî olduğu geçmektedir. Öyle ise cennet ve cehennem, cezâ günü hazır olacaklardır. Abdülbâkî Ârif Efendi, cevap olarak şöyle der: "Cennet nîmetlerinin devamlı olması, biri yok olunca diğerinin yaratılması şeklindedir. Şunu da söyleyebiliriz: "Herşey yok olduğunda, Cennet ve Cehennem de parçalarına ayrılma yoluyla bir an yok olup tekrar yaratılırlar."⁽⁸⁶⁾

Devam eden kısımlarda ru'yetullâh ve imâmet-hilâfet konusunu ele alır. İmam seçmenin ve ona itaatın vâcib olduğunu söyler. Hattâ Hanefîlerden bazılarının devlet reisi tâyin etmeyi inkâr edenleri tekfîr ettiklerini vurgular.

Sahâbenin fazîletlerini anlatırken, bazı alimlerin sahâbenin hepsini eşit kabul ederek birini diğerlerinden üstün saymayı câiz görmediklerini; ancak çoğunluğun bir derecelendirmeye gittiğini vurgular. Dört halîfeyi tek tek ele alarak bunların fazîlet sıralamasının halîfelik sırasına göre olduğunu belirtir.

Kitâbın son kısmında ise îmân ve islâm'ı ele alarak bu iki kelimenin kabul ve itiraf anlamına geldiğinden, eşanamlı olduklarını beyân eder. Her mü'mine müslüman, her müslümana mü'min denilebileceğini söyler. Kitâbını îmân hususundaki klasik tartışmaları zikrederek bitirir.

(82) Tirmizî, *Sünen*, Kıyâmet, 11; İbn Mâce, *Sünen*, Zühâ, 37.

(83) *el-Kasas*, (28), 83.

(84) *er-Ra'd*, (13) 35.

(85) *er-Rahmân*, (55) 27.

(86) Bu konudaki görüşler için bkz.: Bekir Topaloğlu, "Cehennem," "Cennet," *DİA*, VII. 227-233, 374-386.

SONUÇ

Araştırmamızın sonunda Menâhicü'l-'Usûl'ün nüshalarının sayısının bir hayli fazla olduğunu gördük. Bunun daha da artması mümkündür. Biz, imkânlarımız dahilinde kitabın nüsha karşılaştırmasını yaparken, Ârif Efendi hakkında bilgi vermeye çalıştık. Müellifin: "Daha önce bu saha-da Türkçe Kelâm kitabı yazıldığı duyulmamıştır." sözünün aksi bir bilgiye rastlayamadık. Nüsha sayılarının fazla olması da, müellifin sözünü destekler mahiyettedir. Kanaatimizce kitabın bu kadar istinsâh edilmesi, onun genel bir kabul gördüğünün delilidir.

Ârif Efendi'nin hayatı çok hareketli geçmesine ve devletin en üst kademelerinde görev almasına rağmen, bu zamana kadar gereği gibi araştırılmadığını gördük. Bizim araştırmamız ise onun sadece Kelâm'a dâir bir kitabı ve muhtevâsı ile ilgili olduğundan, bu konuda hâlâ bir boşluğun olduğu kanaatindeyiz.

Çalışmamızın, bundan sonra yapılacak diğer incelemelere ışık tutmasını ümit ederek eksikliklerimizin hoş görülmesini diliyoruz.

METİN İÇERİSİNDE GEÇEN BAZI ŞAHIS VE KAVRAMLAR HAKKINDA KISA BİLGİLER

Abdü'l-Cebbâr: Ebu'l-Hüseyn. Abdü'l-Cebbâr b. Ahmed, b. Abdi'l-Cebbâr. Mu'tezile âlimlerinin ileri gelenlerinden. Başlangıçta usulde Eş'arî, fûrû'da ise Şâfi'î Mezhebi'ndendi. Daha sonra Mu'tezile'ye intisâb etti. 592 h./1197 m. yılında vefat etti. (Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 52.)

Abdullah b. Ziba'râ: Ebû Abdillâh H. I. Asır Arap şâirlerinden. 10 h. /635 m.'de vefat etti. (Ahmed Atiyyetullâh, *el-Kâmûsu'l-İslâmî*, III, 33.)

Abdurrahmân b. Avf b. Abdi Avf b. Abdi'l-Hâris el-Kuraşî ez-Zührî. Hz. Peygamber'e ilk îmân edenlerden ve Aşere-i Mübeşşere'den. Medîne'de 32 h./652 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm* IV, 95.)

Abdurrahmân b. Mülcem: el-Murâdî. Sahâbî. Önceleri Hz. Ali taraftarı olmasına rağmen; daha sonra ona karşı çıkanlardan oldu. 40 h. /660 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, IV, 114.)

Ahmed b. Hanbel: Hanbelî Mezhebi'nin kurucusu. Hadîs ve fıkıh alanında meşhur olmuştur. İ'tikâdî konularda Selef anlayışına bağlı kalmış, Mu'tezilî görüşlere şiddetle karşı çıkıp, özellikle Kur'ân'ın mahlûk olmadığını savunarak büyük şöhret sahibi olmuştur. 241 h./855 m. yılında vefât etti. (Ş. Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 65.)

Ali: Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kuraşî, el-Hâşimî. Rasûlullâh'ın amcasının oğlu. İlk müslümanlardan. Kureyş'in Hâşimî koluna mensup. Hz. Peygamber'in dâmâdı. Vahy kâtiplerinden olup, dördüncü halîfedir. 40 h./661 m. yılında şehîd edildi. (Ethem Ruhi Fıglalı, "Ali", *DİA*, II, 371-374).

Amr b. Âs: Ebû Abdillâh Amr b. el-Âs b. Vâil es-Sehmi el-Kuraşî. Sahâbenin ileri gelenlerinden ve Mısır fâtihi. Daha sonra Kâhire ismini alan Fustat Şehri'ni kurmuştur. Mısır'da M. 663 yılında vefât etti. (Ahmed Önkâl, "Amr b. 'Âs", *DİA*, III, 79-80.)

Aristo: Makedonya Kralı II. Filip'in babası. II. Amyntasm'ın hekimi Nikomakhos'un oğlu. Stagira'da doğdu. Eflâtun'un seçkin talebelerinden oldu. İslâm âleminde fikirlerinin tesiri büyük olmuştur. M.Ö. 384-322 tarihleri arasında ölmüştür. (Carl Varlander, *Felsefe Tarihi*, çev.: Muhammet İzzet, I, 142.)

Bâtıniyye: Şîa'ya mensûbiyyet iddiâ eden, fakat İslâm müelliflerince İslâm dışı kabul edilen, nassların zâhirî ve bâtinî mânâlarının bulunduğunu iddiâ eden fırka. (Bekir Topaloğlu, *Matürîdiyye Akâidi*, s. 190.)

Berâhime (Brahmanizm): Hindistan'da kutsal metin kabul edilen Veda'ların yorumu mahiyetindeki Brahmana'larda yer alan ve Kast Sisteminin en üst tabakasını oluşturan Brahmanlarca temsil edilen dinî yapı. (Günay Tümer, "*Brahmanizm*", *DİA*, VI, 329.)

Bişr b. el-Merîsî Ebû Abdurrahmân Mu'tezile fıkıhçısı ve felsefeci, el-Merîsiyye Fırkası'nın reîsi. 218 h./833 m. yılında vefat etmiştir. (*el-A'lâm*, II, 27.)

Bişr b. el-Mu'temir Ebû Sehl Fakîh ve Mu'tezile kelâmcısı. Mu'tezile Mezhebi sahasında eserleri vardır. 210 h./825 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, II, 28.)

Ca'fer-i Tayyâr: Ebû Abdillâh Ca'fer b. Ebî Tâlib b. Abdi'l-Muttalib el-Hâşimî. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu. Sahâbî. Habeşistan'a hicret eden ikinci kabileye katılmıştı. 629 h. yılında Mu'te Savaşı'nda şehîd oldu. (Ahmet Önkol, "Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, VI, 548-549.)

Calînüs: Batı dillerinde adı "Galen" veya "Galien" olarak yazılır. Yunan filozoflarından ve meşhur hekimlerinden. Hipokrat'tan sonra tıbbın en büyüğü olarak kabul edilir. Bazı fikirleri İslâm dünyasında kabul görmüştür. 300 m. yılında vefat etmiştir. (Şemseddin Samî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, IV, 2836.)

Cebriyye: İnsanın fiilleri hususunda herhangi bir ihtiyâr ve kudreti olmadığını, fâilin ancak Allah olduğunu iddiâ eden ve Cehm b. Safvân'ın reîsi olduğu fırka. (İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 128.)

Cehm b. Safvân: Ebû Muhris es- Semerkandî. Mevâlî. Cehmiyye Fırkası'nın imamı. 128 h. / 745 m.'de vefât etti. (*el-A'lâm*, II, 138.)

Cehmiyye: Cehm b. Safvân'ın kurucusu olduğu mezheb. Allah'ın sıfatlarını ve Ru'yetullâh'ı kabul etmezler. Kulun irâdesi yoktur. Cennet-cehennem fânîdir. İmân "bilgi", küfür "bilmemek"tir, derler. (Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, s. 40.)

Cubbâî: Ebû Ali Muhammed b. Abdi'l-Vehhâb b. Sellâm el-Cübbâî. Basra Mu'tezilesi reislerinden. Kelâm, tefsir ve fıkıh âlimi. 303 h. / 916 m. yılında vefât etti. (Yusuf Şevki Yavuz, "Cubbâî", *DİA*, VIII, 99-102.)

Dehriyye: Duyulardan başka bilgi kaynağı kabul etmeyen ve âlemin yaratılmadığını iddiâ eden felsefe ekolü. Evren ve Tanrı'nın bir olduğuna inanırlar. (Necip Taylan, *Anahatlarıyla İslâm Felsefesi*, s. 143.)

Devvânî: Ebû Abdillâh Celâluddîn Muhammed b. Es'ad b. Muhammed ed-Devvânî. Dînî ve aklî ilimlerin çeşitli sahalarında eserler veren Eş'arî kelâmcısı. 918 h. / 1512 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, VI, 257.)

Deysâniyye: Nûr ve zulmet olarak iki asıl kabul eden ve "nûr" hayır olanı; "zulmet" şer olanı yapar, diyen fırka. (İzmirli, *Arap Felsefesi*, s. 45.)

Dırâr: Ebû 'Amr Dırâr b. 'Amr el-Katafânî el-Kûfî. Basra Mu'tezilesinin ilk âlimlerinden. 200 h. / 815 m. (?) yılında vefat etti. (Mustafa Öz, "Dırâr b. Amr", *DİA*, IX, 274-275.)

Ebû Bekir: Abdullah b. Ebî Kuhâfe b. Âmir b. Kâ'b Ebû Bekir es-Siddîk. Rasûlullâh'a ilk îmân edenlerden ve ondan sonra ilk halîfe olan sahâbî. 14 h./634 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm* IV, 237.)

Ebû'd-Derdâ: 'Uveymir b. Mâlik b. Kays el-Ensârî el-Hazrecî. Sahâbî. Hicretin ikinci yılında müslüman oldu. Hemen hemen Rasûlullâh'ın tüm savaşlarına katılmıştır. Rasûlullâh'ın vefâtından sonra dayanamayarak Şam'a gitti. 32 h./652 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, V, 281.)

Ebû Hâşim el-Cübbâî: Abdüsselâm b. Muhammed b. Abdi'l-Vehhâb. el-Cübbâî. Mu'tezile Kelâmcısı. 321 h./ 933 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, IV, 130.)

Ebu'l-Kâsım el-Belhî: Ahmed b. Abdillâh el-Hanefî. 219 h. / 834 m. yılında vefat etti. (İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 47.)

Ebu'l-Kâsım el-Lâlikâî: Hibetullâh b. el-Hasen b. el-Mansûr et-Taberî er-Râzî. Şâfiî fıkıhçısı. 417 h. / 1027 m. yılında vefat etti. (Buradaki "Lâlikâî" nisbesi, kitabın metninde "Lâlikânî" olarak geçmektedir. Biz bunun yazım hatası olduğu kanaatindeyiz.) (*el-A'lâm*, IX, 57.)

Ebû Mansûr el-Bağdâdî: Abdu'l-Kâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdullâh el-Bağdâdî. Şâfiî Mezhebi fıkıh ve kelâmcılarından. 429 h./1037 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, IV, 173.)

Ebû Süleyman el-Cürcânî: Mûsâ b. Süleyman. Hanefî fıkıhçısı. **es-Siyeru's Sağır**, **es-Salât**, **Nevâdiru'l-Fetevâ** onun eserlerindendir. 200 h./815 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VII, 323.)

Ebû Şekûr es-Sâlimî: Muhammed b. Abdi's - Seyyid b. Şuayb el-Keşî es-Sâlimî el-Hanefî. (Vefat tarihi hakkında bilgi bulamadık.) (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 484.)

Ebû Tâlib Mekkî: Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Hârisî. Fıkıhçı, vâiz, zâhid. 386 h./996 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, VII, 159.)

Ebû Zer: Cündeb b. Cünâde b. Süfyan b. Ubeyd. Gıfâr kabîlesindendir. Sahâbî olup, ilk müslümanlardandır. 32 h. / 652 m. yılında Rebeze'de vefat etmiştir. (*el-A'lâm*, II, 132.)

Evzâî: Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Muhammed el-Evzâî. Zâhid, muhaddis ve fıkıhçı. Devrinin büyük âlimlerindendir. 157 h. /774 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, IV, 94.)

Fahreddîn er-Râzî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Huseyn et-Teymî el-Bekrî. Taberistanlıdır. Büyük müfessirlerdendir. Ayrıca fıkıh ve kelâm da söz sahibi olduğu gibi; matematik, kimya gibi ilimlere de vukûfu vardı. 606 h. / 1210 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VII, 203.)

Gazzâlî: Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî. Mutasavvıf. Şâfiî fıkıhçısı ve kelimci. 505 h. /1111 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, VII, 247-248.)

Hâlid b. Velîd b. el-Muğîra. Sahâbî. Mekke'nin fethinden önce müslüman oldu. Mekke'nin fethine katıldı. "Allah'ın Kılıcı" ünvanını aldı. 21 h/642 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, II, 341.)

Hasan-ı Basrî: Ebû Saîd Hasan b. Yesâr el-Basrî. Tâbiî. Ehlisünnet'in ilk büyüklerinden. Günah, îmâna zarar vermez diyen Mürcî görüşü reddetmiştir. Zühd ve takvâya düşkündü. Basralıların imâmı olarak bilinir. 110 h. /728 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, II, 242.)

Havâric: Meşrû devlet reislerine isyân edenlere verilen umûmî isimdir. İslâm tarihinde ilk isyan çıkaran Havâric'dir. Cemel Vak'asına katılan Ashâb'ı, Hakem Olayı'na rızâ gösteren herkesi tekfir ederler. (Bekir Topaloğlu, *Matürîdiyye Akâidi*, s. 197.)

Huzeyfe: Ebû Abdillâh, Huzeyfe b. Hasl b. Câbir el-Abbâsî. Sahâbî. Rasûlullâh, münâfıkların ismini ona haber vermiştir. 36 h./656 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, II, 180.)

Hüseyn el-Basrî: Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ali el-Basrî. Mütakellim ve Mu'tezile fıkıhçısı. 1367 m. yılında vefat etti. Ahmed b. Yahya el-Murtaza, *Tabakatû Mu'tezile*, Beyrut, 1961 s. 105-107.)

İbn Abbâs: Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kuraşî el-Hâşimî. Sahâbî. Hz. Ali ile beraber Cemel ve Sıffin vakalarına iştirâk etti. 68 h. /687 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, IV, 228.)

İbn Abdi'l-Ber: Ebû Abdilmelik Ahmed b. Muhammed b. Abdi'l-Ber. Kurtuba âlimlerinden. Mâlikî fıkıhçısı, tarihçi, hadîs hafızlarından. 338 h. / 950 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, I, 199.)

İbn Atâullâh: Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Abdi'l-Kerîm el-İskenderânî. Mutasavvîf. Şâzelî Tarîkatı şeyhlerinden. Kâhire'de 709 h. /1309 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, I, 213.)

İbn Habîb: Ebû Mervân Abdi'l-Melik b. Habîb b. Süleymân b. Hârûn el-İberî el-Kurtûbî. Endülüs Mâlikî fıkıhçılarından. Tarih ve edebiyatta âlimdi. (*el-A'lâm*, IV, 302.)

İbn Hacer: Ebu'l - Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kinânî el-Askalânî. Tarihçi. Şâfiî fıkıhçısı ve hadîs âlimi, şâir. 852 h. /1449 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, I, 178.)

İbn Mes'ûd: Ebû Abdi'r-Râhmân Abdullah b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el-Huzelî. Sahâbî. Rasûlullâh'ın hizmetçisi. Aşere-i Mübeşşere'den. Kendisine âit bir mushafı vardır. 33 h. /635 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, IV, 270.)

İbn Sînâ: Ebû Ali el-Huseyn b. Abdillâh b. Sînâ. İslâm âleminin en büyük felsefecilerinden. Batıda "Avicenna" olarak tanınır. Temel felsefî bilgileri Fârâbî'den almıştır. Devrinin hemen her ilim dalında eser vermiş, ancak ağırlık yönünü felsefe oluşturmıştır. 1037 m. yılında Hemedan'da vefât etmiştir. (Necip Taylan *İslâm Felsefesi*, s. 202.)

İbn Ömer: Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb. Sahhabî. Fıkıh, tefsîr başta olmak üzere, kindisinden birçok hadhis nakledilmiştir. 73 h. /692 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, IV, 246.)

İbn Teymiyye: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdi'l-Halîm b. Abdi's-Sellâm b. Abdillâh b. Ebi Kâsım el-Harrânî ed-Dimeşki el-Hanbelî. Şeyhülislam. Zamanının büyük alîmlerinden. Eserlerinin adedinin 500 kadar olduğu söylenir. Bid'atlere şiddetle karşı idi. 768 h. / 1327 m. yılında vefât etti. (Muhammed Ebu Zehrâ, *Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye*, s. 29.)

İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe Nûman b. Sâbit. Hanefî Mezhebinin imamı. Fıkıhın kurucusu olmakla beraber; kelâm ilminin temel meseleleriyle de uğraşmıştır. Devrinden kendine teklif edilen görevleri kabul etmemiştir. Birçok talebeler yetiştirmiştir. 150 h. /760 m. yılında vefât etti. (Şemseddin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I, 712; Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 63.)

İmâm Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Ensârî. İmâm-ı A'zam'ın talebelerinden. Bir müddet Bağdat Kadılığı yaptı ve Hârûn er-Reşîd ona "Kâdî'l-Kuzât (Kadılar Kadısı)" ünvanını verdi. 172 h. / 798 m. yılında vefât etti. (*Kâmûsu'l-A'lâm*, I, 769.)

İmâm Eş'arî Ebu'l - Hasen b. İsmâîl el-Eş'ari. Ebû Ali el-Cübbâî'nin talebesiyken, daha sonra ondan ayrılmış ve Ehlisünnet'in görüşlerini savunmaya başlamıştır. Ehlisünnet'in itikadda iki büyük mezhebinden Eş'ariyye Mezhebinin kurucusu olup, birçok eseri vardır. 936 m. yılında vefat etti. (Ş. Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 73.)

İmâmiyye: Şîa'nın bir kolu. Önce Zeyd'i imâm kabûl etmekle beraber, daha sonra onu terketmiş ve çeşitli gruplara ayrılmışlardır. Her devirde imam olduğuna ve bunların mâsûm olduklarına inanırlar. (İzmirli, *Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme*, s. 115-118.)

İmâm Mâlik: Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebi Âmir b. Amr b. el-Hâris. Mâlikî Mezhebinin kurucusu. Kendisi büyük bir fakîh olmakla beraber; kelâmî konularda Selef'in görüşlerine tâbî olmuştur. 179 h./795 m. yılında vefât etti. (*el-Mu'cem*, VIII, 168.)

İmâm Mâtürîdî: Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî. Ehl-i Sünnet'in İtikadda iki büyük mezhebinden biri olan Mâtürîdiyye Mezhebi'nin kurucusu. Kelâm, fıkıh usûlü ve tefsîr sahasında eserleri vardır. Kelâm dalında olan Kitâbu't-Tevhîd adlı eseri meşhurdur. 333 h. / 944 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VII, 242.)

İmâm Muhammed: Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî. Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden. Fıkıh ve usûl ilminde âlimdir. İmâm-ı A'zam'ın görüşlerinin yayılmasında önemli rol oynamıştır. 189 h. / 804 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VI, 309.)

İmâm Sağnâkî: el-Huseyn b. Ali b. el-Haccâc b. Ali es-Sağnâkî el-Hanefî. Mütakellim ve fıkıhçı. 711 h./1311 m. yılında vefât etti. (*el-Mu'cem*, IV, 28.)

İmâm Şâfiî: Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs b. Osmân. Şâfiî Mezhebi'nin kurucusu. Fıkıh usûlünün kurallarını müstakil bir eser halinde biraraya getiren İmâm Şâfiî'dir. Selef anlayışına tâbî olmuş ve itikâdî konularda münâkaşa etmemiştir. 204 h./819 m. yılında vefât etti. (*Kâmûsu'l-A'lâm*, IV, 2821.)

İşrâkiyye: XII. asırda yaşamış ve genç yaşta öldürülmüş olan Şehâbeddîn Sühreverdî'nin eklektik felsefesine verilen isimdir. Güneşin işrâkı ile eşyânın görülmesi gibi, mânevî işrâk da insana birçok bilgiyi işrâk yolu ile verir. (S. Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, s. 120.)

Kâ'bî: Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Kâ'bî. Mu'tezile imamlarından ve Kâ'biyye Fırkası'nın imamı. 319 h. / 931 m. yılında vefât etti. (*el-Alâm*, IV, 189.)

Kaderiyye: Kaderi inkâr edenler. Olmuş ve olacak herşeyin Allah'ın ezeli ilminde mevcut olduğunu kabûl etmeyenler. Kulların fiillerinin Allah'ın yaratmasıyla değil; kulun kendi irâdesiyle olduğunu iddiâ ederler. Mu'tezile'den daha önce zuhûr etmiştir. (S. Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, s. 126.)

Kâdî Ebûbekir: El-Bakillânî. Eş'arî kelâmcısı. Büveyhoğulları Sarayı'nda bir ara görev aldı. Eş'arî'nin prensiplerini gerçek bir doktrin sistemine dönüştüren Bakillânî olmuştur. (Ş. Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 87.)

Kâdî Ürmevî Muhammed b. el-Hasen el-Kâdî el-Ürmevî. "el-Hâsıl Mine'l-Mahsûl" adlı kitap onun eseridir. (Vefât tarihi hakkında bilgi bulamadık. (*Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 126.)

Kâdî Hân: Hasan b. Mansûr b. Ebî'l-Kâsım Mahmûd b. Abdî'l-Azîz Fâhru'd-Dîn. "Kâdî Han" olarak meşhûr olmuştur. Hicrî VI. asır Hanefî fıkıhçılarından. 592 h./1197 m. yılında vefât etti. (*el-Mu'cem*, II, 1487.)

Kâdî 'Iyâz: Ebu'l-Fadl 'Iyâz b. Mûsâ b. 'Iyâz b. Amr. Hadîs, tefsîr ve fıkıh alanında âlim olup, Mâlikî Mezhebine mensuptur. Gırnata'da uzun süre kadılık yapmıştır. 544 h./1149 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, V, 282.)

Kalânîsî: Ebu'l-İzze Muhammed b. el-Hüseyn b. Bendâr el-Kalânîsî el-Vâsıtî. 521 h. / 1127 m. yılında vefat etti. (*el-Mu'cem*, IX, 236.)

Karâfî: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî'l-Âlâ İdrîs b. Abdirrahman b. Abidillâh. Mâlikî Mezhebinden olup, fıkıh ve tefsîr âlimidir. 684 h./1285 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, I, 94.)

Kâsım b. Muhammed Ebû Muhammed b. Ebîbekir es-Siddîk. Fukahâ-yı Seb'a'dan. Tâbiî. 157h./725 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VI, 15.)

Mehmed Hân: Osmanlı pâdişahlarından Sultan İbrâhim'in oğlu, IV. Mehmed. 1057 h. /1647 m.'de tahta çıktı. 1104 h./1693 m. yılında vefât etti. (Muhammed Süreyyâ Bey, *Sicill-i Osmânî*, I, 70.)

Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb. Emevî soyuna mensub bir Sahâbî. Şam Emevî Devleti'nin kurucusu. Hz. Ali'nin hilâfetini kabûl etmeyerek ona isyan etmiştir. 60 h./680 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VIII, 172.)

Muğîra b. Şu'be Ebû Abdillâh b. Ebî Âmir b. Mes'ûd. Sahabî. Hicretten önce müslüman oldu. Hudeybiye'de bulundu. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde birçok savaşa katıldı. 50 h./670 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VIII, 199.)

Muhammed b. Kerrâm: Ebû Abdillâh Muhammed b. Kerrâm b. Irâk b. Hızâbe. Kerrâmiyye Mezhebi'nin reisi. Allah, arşta mekân edinmiştir ve cevherdir, iddiâsında bulunmuştur. 255 h./869 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VII, 236.)

Mustafa Paşa: Oruç Bey'in oğlu ve Merzifonludur. h. 1087/m. 1679'da sadrâzâm oldu. 1095 h. /1683 m. yılında Belgrad'ı fethedemediğinden dolayı öldürüldü. (Muhammed Süreyyâ Bey, *Sicill-i Osmânî*, IV, 402.)

Mücessime: Allah'a cisim izâfe edenler. Allah'ın sıfatlarını inkâr edenlere karşı, Allah'a sıfat nisbetinde ifrâta düşüp, Allah'a cisim ve mekân izâfe etmişlerdir. Kerrâmiyye bunlardandır. (Bekir Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s. 209.)

Müseyleme: Ebû Semâme Müseyleme b. Semâme b. Kebir b. Habîb el-Hanefî el-Vâilî. Yalancı peygamberlerden. H. 12. yılda meydana gelen savaşta öldürüldü. (*el-A'lâm*, VIII, 165.)

Müşebbihe: Hâlikı mahlûka veya mahlûku Hâlik'a benzetenler. Muattıla'nın zıddı olarak, Allah'a sıfat nisbet ederken teşbihe düşenler. Bunların içinde Allah'ın zâtını diğer zâtlara benzetenler vardır. (Bekir Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s. 210.)

Nazzâm Ebû İshâk İbrâhîm b. Yesâr el-Basrî. Mu'tezile reislerinden. O'nun görüşlerine uyanlara "Nazzâmiyye" denir. Hayır ve şerrin insanın kendinden olduğunu kabul eder. 231 h./845 m. yılında vefât etti. (*el-Mu'cem*, I, 37.)

Neccâr: Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Muhammed b. Abdillâh en-Neccâr er-Râzî. Mu'tezile imamlarından. Birçok meselede Ehl-i Sünnet'e muvâfıktır. Ona tâbiî olanlara "Neccâriyye" denir. 220 h./835 m. yılında vefât etti. (*el-Mu'cem*, IV, 53.)

Nesefî: Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed b. Ma'd b. Mekhul en-Nesefî el-Hanefî. Mâtürîdî Kelâm Ekolü'nün en büyük temsilcisidir. Felsefeye yer vermeyen bir metod izler. 507 h. / 1110 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VIII, 301; Ş. Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 127.)

Nevevî: Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî b. Hasen en-Nevevî Şâfiî fıkıhçısı, muhaddis. Müslim'in *Sahih'i* için en büyük şerhi yazmıştır. 686 h./1277 m. yılında vefat etti. (*el-A'lâm*, IX, 185.)

Osman b. Afvân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye. Zü'n-Nûreyn. Üçüncü Râşid Halîfe. 35 h. /656 m. yılında Kurban Bayramı sabahı, Kur'ân okurken evinde şehid edildi. (*el-A'lâm*, IV, 371.)

Ömer b. el-Hattâb Ebû Hafs b. Nüfeyl el-Kuraşî. Raşid Halîfelerin ikincisi. Adâleti ile meşhurdur. 23 h./644 m. yılında şehid edildi. (*el-A'lâm*, V, 203.)

Râgıb el-İsfehânî: Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b. Mufdil el-İsfehânî. Alfabetik sıraya göre yazılmış Kur'ân kelimelerini konu alan "*el-Müfredât*" isimli eseri meşhurdur. 502 h. /1108 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, II, 279.)

Revâfız: Önce Zeyd b. Ali'yi imâm olarak kabul etmelerine rağmen, Hz. Ebûbekir ve Ömer hakkında kötü düşünmediği için onu terketmişlerdir. Bundan dolayı onlara "Râfızîler" denilmiştir. (Ethem Ruhi Fıglalı, *Çağımızdan İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 125.)

Sa'd b. Ebî Vakkâs Ebû İshâk Mâlik b. Üheyb b. Abdi Menâf. Zühreoğulları'na mensup bir Sahabî ve Aşere-i Mübeşşere'den. 55 h. /675 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm III*, 135.)

Sâibe: Bu mezheb hakkında ihtilâf vardır. Bazıları dinleri yoktur (dinsizdirler) derken; bazıları ise Ehl-i Kitâb'dan bir fırka olarak kabul ederler. (İzmirli, *Arap Felsefesi*, s. 46.)

Sâriye b. Züneym b. Abdillâh b. Câbir. Sahâbi ve şâir. Hz. Ömer onu komutan tayin ederek İran üzerine seferlere göndermiştir. 30 h./650 m. yılında veâf etti. (*el-A'lâm*, III, 112.)

Selmân-ı Fârisî: İsfahan mecûsîlerinden biri idi. Daha sonrâ müslüman oldu. Mekkelilerin Medîne'yi kuşatacağı zaman, şehrin etrafını hendekle çevirme fikrini ileri sürdü. Rasûlullâh: "Selmân Ehl-i Beyt'tendir." buyurmuştur. Uzun bir hayat sürdü. 32 h. /656 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, III, 169.)

Selefiyye: Sahâbe ve Tâbiin mezhebinden olan fıkıhçı ve hadîşçilerdir Selefiyye'nin metodu Kur'ân metodudur. Tafsîlâta dalmamışlar, Allah'ın sıfatlarını, Kur'ân'da geçtiği gibi kabûl etmişlerdir. (İzmirli, *Muhassalu'l-Kelâm ve'l Hikme*, s. 36.)

Seneviyye: İyiliğin yaratıcısı Nûr ve kötülüğün yaratıcısı Zulmet olmak üzere iki kadîm tanrıya inananlar. İçlerinde tenâsüh'ü benimseyenler de vardır. (Bekir Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s. 213.)

Sümeniyye: Kâinâtın ezeli olduğunu kabul eden, tenâsuh'a inanan ve beş duyudan başka bilgi kabul etmeyen putperest Hint inancısını benimseyenler. (Bekir Topaloğlu, *Mâtürîdiyye Akâidi*, s. 214.)

Şia: Genel olarak Hz. Ali taraftarlarına denir. Halîfeliğe Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin lâîk olduğunu, Rasûlullâh'ın kendinden sonrası için Hz. Ali'yi tâyin ettiğini savunurlar. Aynı zamanda İmam'ın mâsumluğuna inanırlar. Kendi aralarında birçok fırkalara ayrılmışlardır. (İrfan Abdülhamîd, *İslâm'da İtikâdî Mezheblerv e Akâid Esasları*, (trc: M. Saim Yeprem) s.15.)

Tabiyyûn: Natüralist ekol. Deney ve tümevarım metodunu kullanan, bilginin duyumlardan ibaret olduğunu savunan İslâm dünyasındaki ilk cereyan. Kurucusu Ebûbekir Zekerîyyâ er-Râzî'dir. Tüm dinleri tenkit eder. (Necip Taylan, *İslâm Felsefesi*, s. 141.)

Talhâ: Ebû Abdillâh b. Ubeydullâh b. Osmân et-Teymî. Sahâbî ve ilk müslümanlardandır. Kuryeşlidir. Aşere-i Mübeşşere'den olup, çok cömertti. 36 h./656 m. yılında Cemel Vak'ası'nda şehîd edildi. (*el-A'lâm*, III, 331.)

Teftâzânî: Mes'ud b. Ömer b. Adillâh et-Teftâzânî. Kelâm, tefsir, hadîs, fıkıh ve mantık ilimlerinde âlimdir. İslâmî ilimlerde dönüm noktası oluşturur. Kendisinden sonra Mûteahhirûn Dönemi'nin başladığı ifade edilir. (*el-A'lâm*, VIII, 113; Ş. Gölcük, *Kelâm Tarihi*, s. 186.)

Tûsî: Muhammed b. el-Hasen b. Ali et-Tûsî. Mufessir ve Şâfiî fıkıhçısı. 460 h./1067 m. yılında vefât etti. (*el-A'lâm*, VI, 315.)

Urve: b. Zübeyr Ebû Abdillâh b. Avvâm el-Esedî. Tâbiî. Medîne'de Hadis sahasında ilk ve en önemli şahsiyettir. İç savaşırlara katılmayıp, kendini ilme verdi. Her gece Kur'ân'ın dörtte birini okurdu. 91-99 h. /709-718 m. yıllarında vefât etti. (*İslâm Ansiklopedisi*, V. Vacca, "Urve b. Al-Zubeyr", XIII, 66.)

Zeydiyye: Şia'nın dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeyne'l Âbidin'in oğlu Zeyd'e tâbiî olan Şiî fırkası Ehl-i Sünnet'ten sayanlar olmuştur. (Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 128.)

Zübeyr: Ebû Abdillâh Zübeyr b. el-Avvâm b Huveylid el-Esedî. Kureyşlidir. Sahâbî ve ilk müslümanlardan olup, Aşere-i Mübeşşere'dendir. Cemel Vak'ası'nda 36 h./656 m. yılında şehîd edildi. (*el-A'lâm*, III, 74.)

BİBLİYOGRAFYA

- * Abdulhamid, İrfân, **İslâmda İtikâdî Mezhebler ve Akâid Esasları**, (trc: M. Saim Yeprem), İstanbul 1981.
- * Aclûnî İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-hafâ ve müzilu'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdîs**, Dâru İhyâi't-Turasil-Arabî, I-II, Beyrut 1352 (1933).
- * Akar Metin **Türk Edebiyatında Manzum Mîrâcnâmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- * Atiyyetullâh Ahmet, **el-Kâmûsu'l-İslâmî, I-V**, Kahire 1383-1399 (1963-1978).
- * Aydın, Mehmet, **Din Felsefesi**, (II. Baskı), İzmir 1990.
- * Ayverdi Sâmihâ, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, I-II İstanbul 1975.
- * Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin**, I-II, İstanbul 1951.
- * Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefî Doktrinler Sözlüğü**, V. Baskı, Ankara 1990
- * Brockelmann, Carl, **GAL. (Geschichte der Arabischen Litteratur)**,
- * Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed, b. İsmâîl, **el-Câmi'u's-sahîh**, I-VIII, İstanbul 1315.
- * Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, I-II (Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral Yayınevi, 1225 (1810).
- * Ebû Zehrâ Muhammed, **Şeyhu'lislâm Ahmed İbn Teymiyye (Hayatı, Görüşleri, Fıkıhtaki Yeri, Usûlü)** (trc: Osman Keskiöglü) İstanbul 1407/1987)
- * Ergun, Sâdettin Nüzhet, **Türk Şâirleri**, I-II, İstanbul 1936-1945.
- * Fırlı, Ethem Ruhi, **Çağımızda İ'tikâdî İslâm Mezhepleri**, Ankara 1990.
- Ali, DİA, II, 371-374.**
- * el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **Tehâfütü'l - Felâsife** (trc: Bekir Karlığa), İstanbul 1981
- * Gölcük, Şerâfettin, **Kelam Tarihi**, Konya 1992.
- * Gökberk, Mâcit. **Felsefe Tarihi**, (VI. Baskı) istanbul 1990.
- * Gölpınarlı, Abdülbâkî, **Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu**, I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967-1972.
- * Hançerlioğlu, Orhan. **Felsefe Ansiklopedisi**, I-VII, İstanbul 1976-1980.
- * İbn Mâce, Ebû Adillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî **es-Sünen**, Kahire 1372-1373.
- * İbn Kayyım el-Cevziyye, **Kitâbu'r-Rûh** (trc: Şaban Haklı), İstanbul 1993.
- * İzmirli, İsmail Hakkı, **Arap Felsefesi**, Hukuk Matbaası, 1329-1331 (1911-1912).
- Mulahhas İlm-i Tevhîd**, Kanaat Matbaası, 1338 (1919).
- Yeni İlm-i Kelâm**, I-II, İstanbul 1339-1345 (1920-1926).
- * Kehhâle, Ömer Rızâ, **Mu'cemu'l-Müellifin**, I-XV, Matbaatu't Terakkî, Dimeşk, ts.

- * Kılavuz, Ahmet Saim, **Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş**, İstanbul 1985.
- * Koç, Turan, **Ölümsüzlük Düşüncesi**, İstanbul 1991.
- * Mehmet Süreyyâ Bey, **Sicilli Osmânî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmânî**, I-III, Amir Matbaası, 1311/1893.
- * Müslim, Ebu'l - Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, **Sahîh-u Müslim**, IV, İstanbul 1955.
- * Müstakimzade, Süleyman Sâduddîn, **Tuhfe-i Hattâtîn**, nşr: İbnulemîn Mahmud Kemâl İstanbul 1928.
- * Önkâl, Ahmet, **Amr b. Âs**, DİA, III., 79-80
- **Ca'fer b. Ebî Tâlib**, DİA., VI, 548-549.
- * Öz, Mustafa, **Dirâr b. Amr**, DİA., IX, 274, 275.
- * Öztuna, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**, I, II., İstanbul 1986.
- * Rado Şevket, **Türk Hattatları**, İstanbul ts.
- * Raşid, **Tarih**, I-VI, 1282/1865.
- * Sâlim, **Tezkire**, Akdam Matbaası, 1315/1897.
- * Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdu'l-Kerîm, **el-Milel ve'n-Nihâl**, I-III (tah.: Abdülazîz Muhammed Vekîl), Kahire, ts.
- * Şemseddin Sami, **Kâmûs-u Türkî**, Akdam Matbaası, 1317/1901
- **Kâmûs-u A'lâm**, I-VI, İstanbul 1307-1316 (1889-1898)
- * Şeyhi, **Vekâyi'u'l-fuzalâ** (nşr: Abdülkadir Özcan)
- * Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer, **Şerhu'l-Akâid** (trc: Süleyman Uludağ) Dergâh Yayınları, 1980
- * Taylan, Necip, **Anahatlarıyla İslâm Felsefesi Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri**, II. Baskı, İstanbul 1985 (II. Baskı: İstanbul 1988).
- * Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ, **Sünenü't-Tirmizî**, I-V., Kahire 1356-1385.
- * Topaloğlu Bekir, **Mâtürîdiyye Akâidi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1978.
- * Tümer Günay, **Brahmanizm**, DİA., VI, 329.
- * Unat, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- * Uzunçarşılı İsmail Hakkı, **Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstâdı Abdülbâki Ârif Efendi**, Türk Tarih Kurumu Belleten, XXII, 85, s. 101-115, 1958.
- * V. Vacca, "**Urve b. Al-Zubayr**," İA., XIII, 66, M.E.B.
- * Worlander, Karl, **Felsefe Tarihi**, I-II, (çev.: Mehmet İzzet), Evkaf Matbaası, İstanbul 1928.
- * Yavuz Yusuf Şevki, **Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu**, İstanbul 1983. "Cubbâî" DİA., 99-102.
- * Yurdagür, Metin, **Allah'ın Sıfatları - Esmâu'l-hüsnâ**, İstanbul 1984.
- * Ziriklî Hayreddîn, **el-A'lâm, Kâmusu terâcim**, I-IX., Beyrut 1984.

مناهج اصول الدينية

الى مواقف المقاصد اليقينية

لعبد الباقي بن محمد المعروف بعارف

عبد الباقي بن محمد

عبد الباقي بن محمد

عبد الباقي بن محمد

عبد الباقي بن محمد

عبد الباقي بن محمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ^(۱) محامد زاکیات

اول مبدع کائنات^(۲) و موجد^(۳) مصنوعات جنابنک،^(۴) اتحاف کرد «معلا ساحة» تقدیسی اولمغه شایان و حقیقدرکه، دستیاری عنایت و توفیق ایله پای بی تمکین استدلالیاتی^(۵) تسدید و توثیق ایدوب رهنمای سرمنزل تحقیق ایتمشدر^(۶) نظم:^(۷)

من بد دل وراه بیمناکست

چون راهنما^(۸) تویی چه باکست^(۹)

(۱) آل عمران، ۳، ۸.

(۲) م: کائنات

(۳) آ: موجد

(۴) م: جنابنک

(۵) پ: نی

(۶) م: اولمشدر

(۷) ش: شعر؛ م: بیت

(۸) ش: راشما

(۹) آ: ساکست

نثر: ^(۱۰) اول آفریننده، متعذر النعت ^(۱۱) و الوصف و متکلم بی صوت و حرف که، لوامع طوابع
آیات کلام مجیدی اناره، محجّه تمجید و توحید ایدوب، باصره، کلّیله انظاره توتیاسای تنویر و تحدید
قلمشدر. ^(۱۲) نظم: ^(۱۳)

عقل ازدرتو بصر ^(۱۴) فروزد

کریای برون نهد بسوزد ^(۱۵)

توفیق اکر نه ره نماید

ان عقده بعقل کی کشاید ^(۱۶)

ارادات قدیمه سی موجب مراد و کشیده، بسمله، ایجاد ی برهان/تناهی، ابعاد ایدیکین ^(۱۷) اثباتده
منطوق، دفتر آفرینش، قطعی المفاد اولوب، صحایف مکونات، نکاشته، قلم ابداعی و دوایر اجرام نیّرات،
رقمزه، پرکار اختراعیدر. و صلوات نامیات، و تحیات فایحات اول خلاصه، موجودات و نقاوه، ممکنات،
جنابنک حوض مورد لبششکان امت ^(۱۸) و منبع زلال فیضافیض شفاعت اولن، خاک پاک مشکساینه ^(۱۹)
شایان ابلاغ ^(۲۰) واهدادر که، باعث ترتیب مقدمات مصنوعات، انتاج ^(۲۱) ذات قدسی السماتی، و سبب

(۱۰) ش م پ: - نثر

(۱۱) آ: معتذر

(۱۲) ش م: اولشدر

(۱۳) ش: شعر

(۱۴) آ: ازدل

(۱۵) آ: نسوزد

(۱۶) آ: +نثر

(۱۷) آ: ایدوکین

(۱۸) ش م: عصات امت

(۱۹) ک: -نه

(۲۰) آ: ابلاغ

(۲۱) آ: + نتیجه

ترکیب کاف و نون، بسایط و مرکبات سطوع نیر، و جود پر جود^(۲۲) قدوسی الصفاتیدر. و دخی حمات دین
مبین و هدات راه یقین اولن آل و اصحابی و اتباع و احزابی ارواحنه که، هر بری متحیر ماندگان دیجور
حیرته نجم هدایت و مشار سمند جهاد پیشه‌لری، توتیای بصر بصیرتدر. شعرعربی: (۲۳)

فهم النجوم الزاهرات من اقتدی بهم اهتدی^(۲۴)

پس از حمد خدای مستعان و نعت پیغمبر شود و اجب دعای پدشاه معدلت کستر. (۲۵) بحمد الله
سبحانه بو مجله کسسته شیرازه نک جمع و ترتیبی و تفصیل و تبویبی، بر پادشاه اهالی پرور معدولت
کیش، و بر شهنشاه قدردان، مکرم اندیشک عهد سعادتنده قرین اتمام اولدی که شیمه کریمه سی، تقویت
شریعت حضرت سید المرسلین/و سجیت پسند یده سی تأیید احکام دین مبین، و نیر رای ثاقبی^(۲۶) مرتفع
ساز دیجور فتن، و جوی بار عدل و رافتی سیرابی بخش سرابستان کردون گهن، (۲۷) اول پادشاه شاهنشاه
که، نیل سعادت بساطبوسی^(۲۸) صنادید اکاسره یده، غایة الغایات مطلوب^(۲۹) و مأمول و احراز ناصیه^(۳۰)
سانی خاک آستانی اساطین تبایعه،^(۳۱) و قیاصره یده اقصى النهايات مقصود^(۳۲) و مسئولدر. اول افتاب مطلع
سعادت^(۳۳) عظمی و قطب مدار خلافت کبری جنابی که علوشان دولت نشانی^(۳۴) محبوسان حیظه حدس و
حواس، و کوته نظران خطه عقل^(۳۵) و قیاس ایچون، سُلْمَپایه برهان سلْمی ایل، ادنا مدارجنه وصول

(۲۲) ش: - و جود پر و جود، م: جود پر جود؛ آ: و جود پر جود

(۲۳) م: - شعر عربی

(۲۴) پ ش: - نظم؛ م: بیت

(۲۵) آ: + نشر

(۲۶) ش م: - و

(۲۷) ش م: - سرابستان

(۲۸) ش م: آ: + پیشگاه و الامکانی

(۲۹) ش م: - مطلوب

(۳۰) ش م: و احراز شرفی

(۳۱) م: تبایعه

(۳۲) م: بطلوب

(۳۳) ش: سلطنت سعادت؛ م: - سعادت

(۳۴) ش م: سعادت

(۳۵) م: خطه

مستحیل الحصول. اول شهریار خجسته گردار ستوده اطوار که، نشانه خدک^(۳۶) دلدوزی صفحهء سینهء هر ظالم غاشم^(۳۷) و کشمکش دعاوی سرکشان اعادییه شمشیری حاکم حاسمدر. بر پادشاه سلیمان دستگاهدر که خزیدهء سنکلاخ^(۳۸) خذلان اولن دیو سیرتان شرک و ضلالی^(۳۹) هنگام قصدکوشمالده قلاب طناب خیمهء معلأ قبایی ایله خواه و نانخواه، خاک آستانه سنه جبهه سای و برشهنشاه عدل افزای ظلم کاهدر که، اعدای دین و شرذمهء متمرдинه تصمیم جهاد ایله تعبیه ساز عساکر نصرت مأثر اولدقچه کوی سربیی دولتترین صولجان سُم اسبی ایله، ساحهء حالکاه فسیح المساحه سنده ناصیه فرسای قلمشدر. و هو معزا الدنيا و الدین/غیاث الاسلام و المسلمین^(۴۰) قاهر المتمردين، قانع الکفره و المشرکین حامی البلاد، راعی العباد المؤید من جانب السماء، المنصور علی^(۴۱) الاعداء، السلطان بن^(۴۲) السلطان، السلطان^(۴۳) الغازی محمد خان، لا زال اسمه الشریف حلیته فخر للمنابر، و ما برح^(۴۴) خيله والطیأ^(۴۵) جثمان الاعادی بالسناک و الخوافر، و انوار سلطنته من افق العز شارقه و عذبات رایاته برباح النصر خافقه و ما برحت البشایر تلثم^(۴۶) مواطئ قدمه، و الفتوح تتبع^(۴۷) مواكب خدمه ما تعاقب الضیا و الظلام و تتابعت اشهر و الاعوام، بالنبی و آله و اصحابه العز الکرام.

سبب تالیق هذه المجلة المجملة: ^(۴۸) جميع ارباب افهام و مجموع اشخاص برابا و افراد انام ایچون،

(۳۶) ش م: + قدر انداز

(۳۷) آ: + و

(۳۸) ش م: شعاب سنکلاخ؛ آ: سنکلاخ

(۳۹) م: ظلالی

(۴۰) م: و المرسلین

(۴۱) ش: الی

(۴۲) ش ص آ: - بن

(۴۳) م: - السلطان.

(۴۴) ش م: - و ما برح

(۴۵) ش م: واطئاً

(۴۶) آ: - تلثم

(۴۷) آ: يتبع

(۴۸) ش م: دعای عمر دولت عالیحضرت ولی النعم (م: النعمی) و برسالنک جمع و تالیف فرمان واجب

الازعانلریله (م: ایله) وقوع بولدیغینی بینادهدر

سعادت دارینه فایز و کمال نشأتینی حایز اولوق، تحصیل فضایل علمیه^(۴۹) و عملیه^(۵۰) و تزکیه نفس و تهذیب سجه دن عبارت ایدیکی مقد مات یقینیه و مسلمات ضروریه جلیه دندر. لا سیما آیات باهر قرآنیه دن و جوامع الکلم احادیث شریفه نبویه دن مستنبط اولوب، مشکات^(۵۱) ساطع الانوار، شریعت غرادن مقتبس "اولن علوم سبعة دینیہ و اکا وسیله اکتساب"^(۵۲) اولن فنون آلیه مع تکرر^(۵۳) شجونها و توفر فنونها، ذمت اصحاب همته اقتنا و تحصیلی واجب و ضبط و اتقانی محتتم و لا زب ایدیکی، اجلائی بدیهیاتدندر. فلذلک^(۵۴) ارباب تالیف و تحریردن جم غفیر شکر الله مساعیهم^(۵۵) / تشمیر ساق همت و شد نطق عزیمت ایدوب، هر فنده نیچه کتب نافع و نیچه رسایل بارعه رایعه^(۵۶) تالیفنه مبادرت ایتمشلردر. و اکثر مؤلفات متداوله لغت تازی اوزره وضع و تصنیف اولندیغی جهتدن، فنون مشهوره دن، بر فن معتد به یوقدر که، تعمیماً لفوایده و تقييداً لاوايده لسان ترکی اوزره، انده وضع آثار، و مولفات اولمش^(۵۷) اولیه. و بو جمله بیننده علم کلام اسمی ایله موسوم اولن فن جلیل المقدار باآنکه اساس علوم شرعیه اولدیغی جهت ایله، مجموعندن اهم و جمله سنده عموم نفع سببی ایله اکد و الزم اولوب، خواص و عوامدن هرکس ایچون محتاج الیه اولدیغنه بناءً، احاطه دایره تاكدی اوسع ایدیکی بی اشتباه ایکن، سایر فنونده معهود اولن نسق اوزره، اصحاب ائاردن هیچکس اول فنده اعتنایه صالح بر تالیف ترکی تسویدنه^(۵۸) تصدی ایتدیکی مسموع دکلدر. بناءً علی ذلک بو فقیر، قلیل البضاعه و حقیر عديم الاستطاعه، المستمد من آلاء ربه ذی العوارف، المستجمع^(۵۹) من جزیل نعمه الذوارف، عبد الباقي بن محمد المدعو بعارف بصره الله بعیوب

(۴۹) ش م: کمالات

(۵۰) ش: - و عملیه

(۵۱) ش: مشکات

(۵۲) م: - "..."

(۵۳) م: تکریر

(۵۴) ش م: فلهذا

(۵۵) ش م: + و سهل لهم ان يضلوا مباغیهم. م: بن يضلوا

(۵۶) م: + و

(۵۷) ش م: اولنمش

(۵۸) م: تسویدینه

(۵۹) ش م: المستمیع

نفسه، و جعل یومه خیرا من امسه. عُنْفُوكَانَ شَبَابٍ و اِبَانِ تَحْصِيلِ و اِكْتِسَابِهِ مَوَائِدِ عَمِيمِ الْفَوَائِدِ، آثار افاضل اسلاقدن. ریزه چین و پایین صفوف دار الافاده، اساتذه، فنده کوشه کزین اولوب نادی خطیر لری بساطنده روماله مبادرت و ساحه، مجلس / مدارس لری غباری^(۶۰) ایله اکتحاله مواظبت ایدرک، فی الجمله تمییز سواد و بیاض و فرق جواهر و اعراض مرتبه سنه اکتساب قدرت و احراز مکنت ایدوب، سبب بقاء ذکر جمیل اولق داعیه سی ایله، اقوال اهل سنتی مشتمل بر رساله ترکیه تالیف و تلفیقنه،^(۶۱) بذل همت و صرف قدرت مصمم^(۶۲) و مهمات دینیه دن بعض مسایل کلامیه جسته جسته، فراهم کرده قلم پریشان^(۶۳) رقم قلمشدی. لکن تتابع موانع و تعاقب صوارف و قوارع تعویقندن قطع نظر، قصریاع و قلت اطلاع اول مقوله کارخطیره، اعنی^(۶۴) امر تالیف و تسطیره جسارتده باعث تردد اوله دن ناشی، اثنای جزر^(۶۵) و مدّ اقدام و احجامده، کاهی داعیه، جمع و ترتیب ایله، تحریک خامه، بدیع البیان، و کاهی فراغه جزم ایله، تسوید اولنان اوراق بریشان، نهاده طاق نسیان قلمش ایکن بعد برهه من الزمان، سازکاری توفیق فیاض کار ساز، و سوق^(۶۶) عنایت حضرت هادی بی انباز ایله بر خجسته^(۶۷) وقت فرخنده هنگام شاد مانیده مرغ دلم آب^(۶۸) و دانه لطف و انعامی ایله دست آموز اولوب، افروخته چراغ احسان^(۶۹) و التفاتی اولدیغم^(۷۰) مکرم اندوز حضرتلرینک که مظان اجابت اولن اوقات مبارکه ده خدمت دعای عمر و دولتی لازمه ذمت همت فقیر بلکه بی تساهل و تقصیر مواظبت کرده، صغیر و کبیر و ضمیمه، اوراد برنا و پیر اولوب،^(۷۱)

(۶۰) م: غباریله

(۶۱) م: و تلفیقنه

(۶۲) ش م آ: + اولوب

(۶۳) پ: بریشان

(۶۴) ش م: یعنی

(۶۵) ش: جر

(۶۶) آ: شوق

(۶۷) آ: حجسته

(۶۸) ش: - مرغ دلم؛ دام

(۶۹) م: - احسان

(۷۰) م: اولدوغم؛ ش م: + ولی النعم

(۷۱) ش م آ: + اول مامول قرین حصول اولق استدعاسی ایله مقیمما حصایر لاهوت و ساکنان حظه (آ):

خطه) ملکوتک دست رجالری (آ: دعاالری) صوب عرشه کشاده (أ: کشاده) و ناصیه ابتهاللری محررا نیازه نهاده

اول وجهه الآمال عفات و مقصد ارباب حاجات كه ^(۷۲) نسیم لطفی غنچه / پیرای ^(۷۳) کلزار امانی و ایام و دولتی جهانیانہ ^(۷۴) مواسم نہانی ^(۷۵) اولوب نیز رای اوضح من ذکا، و محاسن مناقبی اوفر من بجوم السما، دنیلسه شایان و سزادر اول محمد دعایم دین و دولت ^(۷۶) و مؤسس قواعد ملک و ملت، اول صدر صاحب مغازی، و اولیکه ^(۷۷) تازناو ردکاه حماسه و سرافرازی که، معالم شریعتی احیا و اعلام اسلامی اعلا غایت الغیات مقاصد و مسؤولی، و بیوت الاصنام کفره و مشرکینی جوامع و معابد معانیدن شرک ایینی مساجد و صوامع قلمق، اقصای ^(۷۸) مأمولیدر. اول جناب جلالت مآب دستوری مالک ازمه دولت معنوی و صوریکه، غبار رزمگاهی اکسیرفتح و نصرت و سنک استان دولت پناهی کیمای سعادت اولوب نیز رای صایی ^(۷۹) ضیابخش چهار ^(۸۰) جهت ساحه غیرا و نجم ذهن ثاقبی کلمیخ معلا رواق صدارت عظمادر. و هو البدر الزاهر، و العلم الزاخر ذو الراي الرزين، صاحب الحزم الرصين، سفينة نوح الاقبال، سماء بروج العزہ و الاقبال ^(۸۱) منبع الكرم و السداد مطلع تباشير الفيض ^(۸۲) و الرشاد، مقرر قوانين الوزاره، مدير ممالك الصداره، ذو الحزم الغالب على الراء الصايبه منکس رايات العساكر الخاييه، غيث الندى غياث الوری، الآصف المفخم، الصدر الاکرم، الاعظم، اوقر الصدورواو فرهم جاشا الدستور المکرم مصطفى باشا ^(۸۳) لازال النصر طراز راياته و بنوده و صدر السعادة متزينا بوجوده. "شعر:

اولشدر

(۷۲) آ: - که

(۷۳) م: پرای

(۷۴) م: جهانتابه

(۷۵) ش: آ: شہانی

(۷۶) آ: - و

(۷۷) م: - و اول

(۷۸) ش: + مباع؛ م: + مباعی

(۷۹) م: صایب

(۸۰) ش م آ: چار

(۸۱) ش م آ: و الاجلال

(۸۲) ش م: تباشیر

(۸۳) آ: + ابن اورج بك.

فهذا دعاء لا يرد فانه اذا ما دعونا / امته الملايكه^(۸۴)

پس اول کامبخش ارباب استحقاق ولی النعم، ستوده اخلاق حضرتلریکه بو داعی ثناگذار، اخلاص شعار کبی نیچه دلشکسته^(۸۵) پریشان^(۸۶) روزگاری حسیض خاکساریدن، اوج اهتزاز و افتحاره ترفیعله سازکار^(۸۷) اولمشد. ذکرى سبق ایدن صحایف پریشان، تعبیر نهاده طبقچه عرض و تحریر اتحاف^(۸۸) قلوب رسیده نظر نقادلری اولدقده، بواندک سرمایه دیدودانشه مقتضای سجیت سنیهلری اوزره، حسن ظنلرینه بناء، اول اوراق کسسته تارى اعتباره شیرازه بندجمع و ترتیب اولغله^(۸۹) فراهم کرده قیلنمغه اشارت علیه لری صدورندن ناشی، مهمات دینییه دن بعض مسایل اعتقادییه بی مشتمله بر مجله مجمله تسوید و تربینه مباشرت اولنوب، فرمان عالی شان واجب الاذعانلری^(۹۰) مصداقنجه مستمدا من الفیاض^(۹۱) الخبیر عزیمت صادق ایلله اول امر خطیره اعنی،^(۹۲) امر تبیيض و تسطیره شروعله^(۹۳) ساعد اهتمام تشمیر: مناهج الاصول الدینییه الی مواقف المقاصد البقیینییه^(۹۴) اسمی ایلله تسمیه قلندی.

پس بو رساله نافع و قبالة رابعه، محضا اول صاحب سعادتک فیض نظر نقادلری^(۹۵) ایلله جلوه نمای معرض بروز و ظهور اولش اولوب فی الحقیقه همان اثر فیض همتلری اولمشد. جناب فیاض چاره ساز اول ولی النعم عمیم الکرمی^(۹۶) همواره خیرات و مبرات موفق ایدوب، صدروالاقدر سعادتده بر دوام و

(۸۴) ش م: "...": آ: + نثر

(۸۵) ش: دلکشته

(۸۶) آ پ: بریشان

(۸۷) ش: سازکار

(۸۸) پ: تحریر

(۸۹) آ: الوب

(۹۰) پ: ادعانلری

(۹۱) ش م: + الطاف

(۹۲) م: یعنی

(۹۳) آ: ایلله

(۹۴) ش م: - "..."

(۹۵) ش م: + لطف عنایت

(۹۶) ش م: الکریم؛ م ش: + حضرتلری

مستندعز^(۹۷) و رفعتده مستدام ایلیه. / بلطفه العمیم و کرمه الجزیل الجسیم "فها انا اشرع فی المقصود مستعینا^(۹۸) من الفیاض الودود و منه العون و علیه التکلان"^(۹۹)

مقدمه‌الکتاب: علم کلامک تعریفی و موضوعی و فایده سی و شرفی و وجه تسمیه سی بیاننده در.^(۱۰۰) **التمهید:** "معرفت مبدأ و معباد مسلکته سالک اولنلرک اصنافی ذکرنده در."^(۱۰۱) **الجرح والتعذیل:** علم کلامی ذم^(۱۰۲) و تقبیح و اربابنی تضلیل^(۱۰۳) و تجهیل ایدنلری رد و اول بابده ورود^(۱۰۴) ایدن^(۱۰۵) کلام اسلافی توجیهده در. تحقیق: مذهب اهل سنتک حقیقت^(۱۰۶) بیانده در. دفع شک آورد علیه: "اول محله متعلق ایراد اولنان بعض اسوله نک دفعیدر."^(۱۰۸) **المسلک الاول:** فی ذات الواجب سبحانه^(۱۰۹) و تعالی. و فیه مناهج ثلثه. **منهج الاول:** اثبات ذات واجب الوجود^(۱۱۰) بیاننده در. **منهج الثاني:** ذات واجب الوجودک سایر ذواته مماثل دکل ایدیکن^(۱۱۱) بیاننده در. **منهج الثالث:** وجود حضرت^(۱۱۲) باری^(۱۱۳) ذات مقدسک عینی میدر غیرمیدر اول بابده ورود ایدن اقوال ذکرنده در. **المسلک الثاني:** فی التنزیهات. و بو مسلک اوج منهجی

(۹۷) ش م: و مسند دولت

(۹۸) آ: + بالملک

(۹۹) ش م: - "..."

(۱۰۰) ش م: + و فیه

(۱۰۱) ش م: "...؛ ش م: + اصناف السالکین الی معرفة المبدأ و المعاد اشارة الشک و الجواب عنها تنبيه فی تفصیل احد طریق التصفیة و النظر علی الآخر.

(۱۰۲) ش م: - ذم

(۱۰۳) ش م: تفسیق

(۱۰۴) م: ایراد

(۱۰۵) ش م: ایتدکلری

(۱۰۶) ش: اهل سنتک؛ م: اهل شتمک حقیقن؛ آ: حقیقن

(۱۰۷) ش م: و الجواب عنه

(۱۰۸) ش م: - "..."

(۱۰۹) ش م: - سبحانه

(۱۱۰) ش: - الوجود؛ م: تعالی

(۱۱۱) آ: - ن

(۱۱۲) م: - حضرت

(۱۱۳) آ: + جلّت عظمته و عز شانه

مشمول اولوب^(۱۱۴) یعنی جناب حضرت حق^(۱۱۵) صفات سلبیه سی بیاننده در. **منهج الاول:** وحدانیت باری تعالی بیاننده در. **منهج ثانی:** جناب حق زماندن^(۱۱۶) و مکاندن و جسمیتدن و جوهریت^(۱۱۷) و عرضیتدن و اتحاد و حلولدن تنزیهی بیاننده در. **منهج الثالث:** حضرت واجب الوجودك وصف حادث ایله اتصافدن منزله ایدیکن بیاننده در. **المسلك الثالث:** جناب حق صفات ثبوتیه سی ذکرند در. / و بو مسلك التی منهجی مشتملدر. ^(۱۱۸) **منهج الاول:** صفت^(۱۱۹) علم الهی بیاننده در. **منهج الثانی:** قدرت الهیه بیاننده در. **منهج الثالث:** جناب حق^(۱۲۰) صفت حیاتله اتصافی تحقیقنده در. **منهج الرابع:** حضرت واجب الوجودك سمیع و بصیر ایدیکن بیان و تحقیق ده در. **منهج الخامس:** صفت ارادت الهیه بیاننده در **منهج السادس:** جناب حق^(۱۲۱) متکلم ایدیکن^(۱۲۲) و کلام ازلیه سن اثبات و تحقیقده در. **المسلك الرابع:** فی السمعیات. و بو مسلك یدی منهج مشتملدر. ^(۱۲۵) **منهج الاول:** مباحث نبوت بیاننده در. **منهج الثانی:** انبیای عظام علیهم الصلاة^(۱۲۶) و السلام حضراتنک عصمتلری بیاننده در. **منهج الثالث:** حضرت سلطان انبیا علیه و علی آله و اصحابه صنوف التسلیمات^(۱۲۷) و التحایا^(۱۲۸) جنابنک نبوت و رسالتی بیاننده در. **منهج الرابع:** ملایکه کرامک^(۱۲۹) حقیقتلری و احوالی^(۱۳۰) بیاننده در. **منهج الخامس:** جن^(۱۳۱) و شیاطین حقیقتلری^(۱۳۲) بیاننده در. **منهج**

(۱۱۴) ش م آ: و فیه ثلاثة مناهج ایضا

(۱۱۵) ش م: - حضرت

(۱۱۶) ش م: زمان

(۱۱۷) ش م: و جوهر. هامش: آ: مسلك: ابواب موقعنده اولوب منهج فصول مقامنده در. مناهج: جمع منهج بالفتح

و "منهاج" بالكسرای راه زاست و روشن

(۱۱۸) ش م: و فیه مقدمة و مناهج ستة: م: و فیه مناهج ستة

(۱۱۹) آ: صف

(۱۲۰) آ: جل و علینک

(۱۲۱) ش م: - در

(۱۲۲) آ: حضرت حق جل و علینک

(۱۲۳) ش م: - ن

(۱۲۴) ش م: اثباتنده در

(۱۲۵) ش م: و فیه سبعة مناهج: م: ف فیه مناهج سبعة

(۱۲۶) ش م: علیهم صنوف التحية و السلام

(۱۲۷) ش م: ازکی

(۱۲۸) آ: و التحیات

(۱۲۹) آ: ملایکه کرام حضراتنک

السادس: کرامات اولیا "قدس الله تعالی اسرارهم" (۱۳۳) بیاننده در. **منهج السابع**: سحر و سایر (۱۳۴) تاثیرات نفوس بیاننده در. اعاذنا الله منها. (۱۳۵) **المسلك الخامس**: (۱۳۶) احوال اخروی بیان و اثباتنده در. "و بو مسلك بر مقدمه و طقوز منهجی مشتملدر." (۱۳۷) **مقدمه**: السنه انبیاء عظامدن، (۱۳۸) استماع اولنان احوالی تصدیق (۱۳۹) و تلقی (۱۴۰) بالقبولک (۱۴۱) وجوبی (۱۴۲) بیاننده در. **منهج الاول**: حشر و نشر بیاننده (۱۴۳) و معاد جسمانی اثباتنده در. **منهج الثانی**: ارواحک بدنن مفارقتدن صوکره (۱۴۴) اولن (۱۴۵) احوالین شرح و بیاننده در. **منهج الثالث**: قبرده سوال ملکین و قبرک نعیم / و عذابنی بیاننده در. **منهج الرابع**: صحایف اعمال ذکرنده در. **منهج الخامس**: میزان و وزن اعمال بیاننده در. **منهج السادس**: صراط بیاننده در. (۱۴۶) **منهج السابع**: جناب رسول اکرم صلی الله علیه (۱۴۷) و سلم حضرتلرینک حوض مورودی و عصاة مؤمنینه شفاعتی بیاننده در. اللهم ارزقنا الفوز (۱۴۸) بها. **منهج ثامن**: جنت و جهنم و حور و قصور و غلمان و الآن جنت و نارک مخلوق و موجود ایدیکن بیاننده در. **منهج تاسع**: امامت و خلافت و خلفای اربعه نک (۱۴۹) رضوان الله تعالی علیهم (۱۵۰)

- (۱۳۰) ش م آ: احواللری
 (۱۳۱) ش م: اجن
 (۱۳۲) آ: - حقیقتلری؛ ش: + و ماهیتلری
 (۱۳۳) ش م: - "...
 (۱۳۴) ش م: - سایر
 (۱۳۵) ش م: - اعاذنا الله منها
 (۱۳۶) ش م: + و فیه تسعة مناهج
 (۱۳۷) ش م: - "...
 (۱۳۸) ش م: کرامدن
 (۱۳۹) ش م: قبول ایله
 (۱۴۰) ش م: + ایدوب تصدیقک
 (۱۴۱) ش م: - بالقبولک
 (۱۴۲) آ پ: و جوابی
 (۱۴۳) آ: - بیاننده
 (۱۴۴) ش م: مفارقت ایتدکدن صوکره
 (۱۴۵) م: - اولن
 (۱۴۶) م: بیان و تحقیق ده در
 (۱۴۷) ش م آ: تعالی
 (۱۴۸) ش م: + بنصیب منها
 (۱۴۹) آ: نک
 (۱۵۰) م: - علیهم

اجمعين^(۱۵۱) فضيلتيرين بيانده در .

(۱۵۱) أ: + حضرتلرينك

مقدمة الكتاب

علم کلامك تعريفی و موضوعی و فایده سی و شرفی و علم کلام اسمی ایله تسمیه سی بیاننده

در.

تعريف الكلام: کلام اول علمدر که، آنک ایله عقاید دینیہ اثباتنه قدرت تامه حاصله اوله.^(۱) ایراد حجج و دفع شبه استعانتی ایله. و بعض فحول تعريف آخر اختیار ایدوب، کلام: عقاید دینیہ یه ادله یقینیہ ایله عملدر^(۲) دیشدر. بهر تقدیر تعریفین مذکورین شرط تعريف و تحديد که، افراد معرفی جامع و اغیارنی مانع اولغیله^(۳) اطراد و انعکاسدر جامع اولوب "تعریفین مذکورینده"^(۴) عقاید دینیہ ایله توصیف اولنوب^(۵) مخصوصا دین محمدی^(۶) مراد اولنمق قرار دا ده اولیجق^(۷) "عقاید تعلق قیدی ایله"^(۸) اعمال شرعیہ اثباتنه تعلق ایدن علم، تعریفدن اولا^(۹) خارج اولوب، ثانیا توصیف مذکور سببی ایله صناعت

(۱) ش آ: اولور

(۲) ش: علمدر

(۳) ش م: اولغله

(۴) ش م: - "..."

(۵) م: ایدوب

(۶) آ: + علیه اصلاه و السلام

(۷) ش: + اولا

(۸) م: - "..."

(۹) ش م: - اولا

منطقیه و علم جدل عقاید^(۱۰) دینی به عدم اختصاصی جهتندن تعریفدن خارج^(۱۱) و ادیان سالفه / اربابنک علمی دخی خارج اولق محقق و مقرر اولمشدر.^(۱۲)

موضوع الکلام:^(۱۳) هر علمك موضوعی ائندن عبارتد^(۱۴) که، اول علمده انک اعراض ذاتیه سندن بحث اولنه. "و مقاصد او رزیننه تقدیمک"^(۱۵) سبب وجوبی اولدرکه^(۱۶) هر علمك طالبی قتنده علم آخردن مزید امتیاز ایله تعین و امتیازی موضوعنه علمله، یعنی موضوعك موضوعیتن تصدیق و اذعانله در.^(۱۷) زیرا معلومات متکثره بی متمیزه و مضبوطه اولدقچه، معرفت متعسره اولوب، علوم متداوله دن هر علم مسایل متکثره دن عبارت اولدیغندن ناشی^(۱۸) تحصیلی سهل اولق ضبط و تمیزه متوقف اولوب هر علم ایچون بحسب الذات تمیز و انکشاف موضوعله حاصل اولغله بیان موضوعه تصدیق ایدوب مقاصد اوزریننه تقدیم ایتمشلردر. مثلاً مسایل عدیده به مصادفه حالنده ملاحظه اولنوب اول مسایلدن بر صنفی بدن انساندن من حیث الصحة و المرض باحثه بولوب، بر مقادارنی دخی من حیث الاعراب و البنا کلمه و کلامدن بحث ایدر بولسق، و مقدماً بدن انسان موضوع طب اولدیغی^(۱۹) و کلمه و کلام موضوع فن نحو ایدیکی معلومنز اولدیغی تقدیرجه بر صنفك مسایل طبیه دن اولوب،^(۲۰) صنف اخر مسایل^(۲۱) نحوه دن اولدیغینه جزم حاصل اولور. بو^(۲۲) دخی معلوم اوله که،^(۲۳) علم واحدك کاه اولر که، موضوعی امر واحد حقیقی اولور.^(۲۴) مثلاً

(۱۰) ش: علم جدلك دخی

(۱۱) ش م: جهتندن خروجلری متحقق اولمشدر

(۱۲) ش: خارج اولدغی معلوم و مبین اولمشدر

(۱۳) م: + هر علمك مقاصدینه تقدیم واجب اولان اموردن بری دخی موضو علمدر؛ آ: + آنفاسیق ایتدیکی اوزره

(۱۴) ش م: شوشیدر که

(۱۵) ش م: - "..."

(۱۶) ش م: و سبب وجوب تقدیم اولدر که

(۱۷) م: + و كذلك هر علمك علم آخره نسبتله شرفی دخی موضوعی اعتباریله در

(۱۸) ش: المدن

(۱۹) ش م: اولوب

(۲۰) ش: - اولوب

(۲۱) م پ: + مسایلی

(۲۲) ش: + و

(۲۳) آ: اولنه

(۲۴) ش م: حقیقه امر واحد اولور

عدد کبی که، موضوع علم حسابدر. و کاه اولور که، اشیاء کثیره متناسبه اولور. کتاب و سنت و اجماع و قیاس کبی که موضوع اصول فقهدر. / اول وقتکه موضوع فن امر واحد حقیقی اولیوب، امور متعدده اوله. اندن بحث مابه التناسب اشتراکی جهتندن "اولق شرطدر. غیری جهتدن" ^(۲۵) اولسه علم واحد اولیوب، علوم متعدده اولق لازم اولور. و بودخی قرارداده در که، هر فنك علم آخره نسبت ايله ^(۲۶) شرفی و رتبه سی موضوعنك شرف و رتبه سی جهتی ^(۲۷) ايله در. ^(۲۸)

تعین موضوع "علم الکلام علی اختلاف الاقوال": ^(۲۹) کتب موثوقه ده بیان و تحقیق اولندیغی اوزره ایمه فندن تعیین موضوع کلامده اقوال متخالفه وارده اولوب، قاضی ارموی رحمه الله اختیاری اوزره موضوع علم کلام: ^(۳۰) ذات اللهدر. و حجة الاسلام ابو حامد الغزالی و متکلمیندن بر طایفه اختیارلری ^(۳۱) اوزره، مطلقاموجوددر. موجود اولدغی حیثیت ايله. ^(۳۲) بو ایکی قولدن هر برین بر طایفه اختیار ایدوب، ایراد ادله و دفع شبهاتله مدعالرین ^(۳۳) تائید و توثیق ایتمشلردر. لکن جمهور متاخرین قول آخر اختیارنده اتفاق ایدوب، موضوع علم کلام ^(۳۴) معلوم "در". اول ^(۳۵) حیثیت ايله که، اکا اثبات عقاید دینییه تعلق ایلیه. یا تعلق قریب و یاخود ^(۳۶) تعلق بعید ايله دیتمشلردر. و جمهور متاخرین بو قولی اختیار و ایشار ایدوب، ادله و واضحه ايله مدعالرین اثبات و اقوال قدیمه بی رد و تزییف ایتمشلردر. تفصیلی کتب فن مفصلاتندن طلب اولنه.

(۲۵) م: - "..."

(۲۶) ش: نسبتله

(۲۷) آ: - جهتی

(۲۸) ش: اولور

(۲۹) ش م: - "..."

(۳۰) م: - علم

(۳۱) ش: قوللری

(۳۲) ش: + و

(۳۳) ش م: - مدعالرین

(۳۴) ش: - علم

(۳۵) آ: شول

(۳۶) آ: - و

فایده علم الکلام: ^(۳۷) بو علمك فوايد كثيره و عوايد عديده سی اولوب از جمله بر فایده سی ^(۳۸)
 حضيض تقلیددن ذروه تحقیق و ایقانه ^(۳۹) / ترقیه ^(۴۰) "باعث اولدیغیدر" ^(۴۱) بری دخی: ^(۴۲) مسترشدینی
 ارشاده قدرت و اقامت حجج ایله اهل عنادی الزامه مکتندر ^(۴۳) اوچنجیسی: ^(۴۴) قواعد دین مبینی شبهه
 ملحدین ایله تزلزلدن حفظ و صیانتدر. دوردنجیسی: ^(۴۵) سایر علوم شرعیه بو فنك اوزرینه مبنی اولدیغیدر
 که، نفس الامرده مجموع ^(۴۶) علوم شرعیه، بو فنه ^(۴۷) متوقف ایدیکی مقرر اولوب، ^(۴۸) اول اثبات صانع و
 جناب حقه ^(۴۹) علم ^(۵۰) و قدرت و ارادت ثبوتی ایله مرسل رسل و منزل کتب ^(۵۱) اولدیغینه جزم و یقین حاصل
 اولدقجه تعاطی علم و تفسیر و حدیث و تداول علم اصول و فروع متصور دکلدرد. ^(۵۲) بشنجیسی: ^(۵۳) صحت
 نیت و اعتقاددر که، رجای قبول اعمال و ترتب ثواب اکه منوط و مربوطدر. ^(۵۴) و خفی اولیه که، بو ذکر
 اولنان فوايد خمسك ثمره سی ^(۵۵) و غایتی سعادت دارینه فایز و نجات نشأتینی حایز اولمقدرد.

اما شرفی و مرتبه سی بو وجهله معلوم اولور که، بو علمك موضوعی آنفاذکر اولندیغی اوزره

(۳۷) ش م: علم کلامك فایده سی بیاننده در.

(۳۸) ش م: فائده اولی

(۳۹) ش م: یقینه

(۴۰) م: ترقیدر

(۴۱) ش م: - "..."

(۴۲) ش م: فائده الثانی

(۴۳) آ: متکدر

(۴۴) ش: فائده ثالثه؛ م: ثالثه

(۴۵) ش: فائده رابعه؛ م: رابعه

(۴۶) ش م: - مجموع

(۴۷) ش م: + نك مجمو شرعیه

(۴۸) ش م: توقف ایتمشدرد

(۴۹) ش م: - و جناب حقه

(۵۰) م: + و

(۵۱) آ: + کتاب

(۵۲) ش م: اولماز

(۵۳) ش: فائده خامسه؛ م: خامسه

(۵۴) آ: - و

(۵۵) ش م: - ی

جميع اشايانك^(٥٦) اعم و اعلاسى اولمغيله^(٥٧) اشرف معلومات اولن ذات الله و صفات الله و افعال الله مباحثه متناول اولور. پس هر معلوم كه،^(٥٨) اشرف معلومات اوله، اكا تعلق ايدن علم دخى اشرف علوم اولق متعين و مقرر^(٥٩) اولور. غايى دخى بو وجه^(٦٠) اوزره بيان اولنمشدر كه، فوايد خمس سابقه يه مرتب اولن سعادت دارين كه، اشرف غايات و انفع ثمراتدر. بو علمك ثمره و غايى اولديغى مقرر اوليجق شرافت غايى بياندن مستغنى اولور. و كذلك ادله سى / يقينيه اولوب، مقدماتك صحتنه صريح عقل حاكم اولديغيندن قطع نظر نقول قاطعه ايله تأييد و تشييد^(٦١) اولنمشدر.^(٦٢) پس ظاهر اولور كه، بو فنك ادله سنده عقل و نقل تطابق ايتمكله^(٦٣) عرق شبهه منقطع و منحسم اولشدر.^(٦٤) و فنون حكيميه^(٦٥) "مجموعك اربابى زعمرنجه"^(٦٦) اشرفى اولن علم الهينك ادلسى مجرد^(٦٧) عقله مبتنى اولوب نقول صريحه يه مخالف "اولديغى جهندن مداخله و همدن صالم اوليوب موثوقه اولدغى معلوم اولور."^(٦٨) پس بو وجهله دخى فن كلامك رجحانى^(٦٩) و جهات شرفى جامع^(٧٠) اولوب، اشرف علوم اولديغى معلوم و متبين اولور.^(٧١)

وجہ التسمیة: كلام اسمى^(٧٢) ايله مسمى "اولديغى"^(٧٣) كتب فن مفصلاتندہ^(٧٤) وجوه عديده ايله بيان

(٥٦) ش: موجوداتك؛ م: امورك

(٥٧) ش: أ؛ - ي

(٥٨) معلومك

(٥٩) ش: م؛ - مقرر

(٦٠) ش: م؛ اما بو علمك غايى دخى بومناول

(٦١) ش: م؛ متايد و متاكد.

(٦٢) ش: م؛ اولنمشدر.

(٦٣) ش: ايدوب.

(٦٤) ش: اولمش اولور.

(٦٥) ش: م؛ حكيميك.

(٦٦) ش: م؛ - "..."

(٦٧) ش: م؛ انجيق.

(٦٨) ش: م؛ "اولديغيندن معلوم اولور كه ارباب حكمتك اول بايد اقامت ايتدكلرى براين عقليه اوهامه مبنيه موثوقه اوليه."

(٦٩) ش: م؛ - رجحانى

(٧٠) ش: جايى؛ م: جايى.

(٧١) ش: م؛ + واللہ (م: + تعالى) اعلم.

(٧٢) ش: م؛ و كلام ايله تسميه سى.

اولونوب: اولاً^(۷۵) اسلاف متکلمین مؤلفاتنک^(۷۶) مباحثی: ۷۷ الکلام فی کذا و کذا عنوانی ایله مصدر اولدیغیدر. وثانیاً: اشهر اختلافات اقوال متکلمین: ^(۷۸) مسأله کلام الهیه ده وقوع بولدیغیدر. وثالثاً: تحقیق مباحث^(۷۹) شرعیه ده^(۸۰) تکلمه قدرت ایراث ایتدیکیدر. و غیر ذلك من الوجوه^(۸۱)

التمهید: عند الافاضل الساده^(۸۲) ثابت و قرارداده در که، هر عاقل و مکلف ایچون معرفت مبدء و معاده وصولک طریقی ایکی مسلکه انحصار اوزره اولوب، بری طریقه ارباب نظر و استدلال، و بری دخی محجه اهل ریاضت و اصحاب حالدر.^(۸۳) و طریقه اولایه سالک اولانلر دخی^(۸۴) التزام دین و ملت ایتمشلیسه، متکلم اسمی ایله موسوم اولن طایفه در. دکللر ایسه حکیم مشائی نامی / ایله معروف اولن فرقه در. و طریقه ثانیه یه سالک اولنلر دخی ایکی صنف اولوب؛ اکر ریاضتارنده احکام شریعت شریفه یه^(۸۵) موافقلر ایسه صوفیه، متشرعون، دکللر ایسه حکماء اشراقیون اطلاق اولنمغیله متعارف اولن طایفه در.

اثارة الشک و اغلاق الفک:^(۸۶) اجله افاضلدن بعض متاخرین بو تقسیمه سوال ایراد ایدوب، احبار یهود و رهابین نصاری التزام ملت ایتمشلر ایکن انلرک نه اختیار طریقه نظر و استدلال ایدنلرینه متکلم

(۷۳) آ: - اولدیغی.

(۷۴) ش م: - "..."

(۷۵) ش م: + مباحث.

(۷۶) م: مؤلفاتنده.

(۷۷) ش م: - مباحثی.

(۷۸) ش م: - اقوال متکلمین.

(۷۹) م: - مباحث.

(۸۰) ش: شرعیاتده

(۸۱) ش م: - من الوجوه؛ ش م: + و الله تعالى اعلم.

(۸۲) آ: السادات.

(۸۳) ش م: مجاهده در.

(۸۴) ش م: - دخی.

(۸۵) آ: غرایه.

(۸۶) پ: و غلاق.

اطلاق اولونر؛ و نه اختیار مسلك^(۸۷) ریاضت ایدنلرینه^(۸۸) صوفی اطلاق اولنور. پس تقسیم^(۸۹) مذکور اقسامنی حاصل اولماق لازم کلور دیو دخل و تزئیفه متصدی اولمشدر. و بعد ذلک جوابه تصدی ایدوب، متکلم و صوفیدن مگر متکلم و اتباع متکلم، و صوفی و اتباع صوفی مراد اوله.^(۹۰) و یاخود مسلمون اولن اصحاب کلامدن غیره عدم اعتبار و اعتداددن ناشی تعرض اولنماش اوله.^(۹۱)

جواب الحاسم: ارباب البابه خفی دکلدر که، تعریف علم کلامده واقع اولن عقاید دینییه قیدندن،^(۹۲) عقاید دین محمدی^(۹۳) مراد ایدیکیین تصریح ایتدکلری اوزره، مناسب اولن بو تقسیمده واقعه اولن ملتدن دخی انجق ملت محمدیه علیه افضل الصلوات و التحیه مراد اولنمقدر. پس بو تقریر اوزره شبهه سابقه برطرف اولر. و تعریف کلامده بو وجهله تصرفدن، یعنی عقاید دینییه بی دین محمدیه^(۹۴) حصر و تخصیصدن مستفاد اولدیغی اوزره / ادیان سالفه رجالدنن طریقه نظر و استدلاله سالک اولنلرک علمنه کلام اطلاق اولنمایجق، کندولره دخی متکلم اطلاق اولنماق متعین اولور. پس تقسیم مذکوره حق تعبیر بودر که، طریقه نظر و استدلاله سالک اولنلر^(۹۵) ملت محمدیه^(۹۶) علیه الصلوة و التحیه بی ملتزمملر ایسه متکلمون، و اگر^(۹۷) دکللر ایسه مشائیون و طریقه تصفییه یه سالک اولنلر کذلک ریاضتلهنده احکام شریعت شریفه^(۹۸) محمدیه یه علیه التسلیمات الفایحه الزکیه موافقلر ایسه صوفیه، اگر دکلر ایسه اشراقیون دیدکلری فرقه در. وجه مذکور اوزره بو تحقیق و تقریر نتایج طبع کسیر و اثار خاطر فاطر فقیردندر. لکن بعد اللتیا و التی

(۸۷) ش: - اختیار.

(۸۸) ش: ذاهب اولنلرینه.

(۸۹) آ: بو تقسیم.

(۹۰) ش م: + اکتفاء و تصریح اولنمش اوله.

(۹۱) ش م آ: + دیمشدر.

(۹۲) آ: + مراد.

(۹۳) آ: + علیه الصلوات و السلام.

(۹۴) آ: + علیه الصلوة و السلام

(۹۵) آ: - اولنلر

(۹۶) ش م: + ی

(۹۷) ش: - و

(۹۸) ش م آ: - شریفه.

تقسیم مذکور بحسب جلیل النظر، غبار شبهه دن خالی^(۹۹) اولیوب احبار و رهابین: یا مشائی و یا خود اشراقی زمرسندن معدود اولق لازم اولور. اما تدقیق نظر اولنسه تصرف یسیر ایله عقال اشکالک انحلالی حیز امکانه در. فلیتأمل.

تنبيه: بعض محققین طریقه، تصفیه یی، طریقه، نظر و استدلاله ترجیح صددنده بو وجهله تحقیق مرام ایتمشددر که، طریقه، اولینک حاصلی قوت نظریه ایله استکمال و درجاتنده ترقیدر. و بو ترقی و تدرجدن غایت قصوی و نهایت مقصود و مبتغی مرتبه، عقل مستفاده وصول و ارتقادر. و طریقه، ثانیه نک محصولی قوت علمیه ایله استکمال و مراتبده ترقیدر. و بو قوتک^(۱۰۰) درجه، ثالثه سنده نفس ایچون حاصله اولن صور / معلومات اگر چه مرتبه، عقل مستفاده دخی حاصل اولدیغی مقرردر.^(۱۰۱) لکن بو رتبک درجه، عقل^(۱۰۲) مستفاددن ایکی وجهله اکمل و اقوی^(۱۰۳) اولغیله رجحانی مثبت و مبرهندر*. وجه اول

(۹۹) م: حالی.

(۱۰۰) آ: و بو فنک.

(۱۰۱) م آپ: - در.

(۱۰۲) ش: - عقل.

(۱۰۳) ش: دخی.

(*) هامش: م آپ: نفس ناطقه انسانیه ایچون ایکی قوت متحققه اولوب، بری قوت نظریه و بری قوت علمیه در. و بو ایکی قوتدن هر بری ایچون دورت مرتبه حاصله در. اما مراتب قوت نظریه یعنی نفس ناطقه ایچون ادراکات کندی جوهرنی تکمیل جهتندن دورت مرتبه که ثابت در.

مرتبه، اولی: نفسک مبداء فطرنده صور علمیه دن خالیه اولوب، لکن اول صوری قبوله مستعده اولدیغیدر که اول مرتبه ده اکا هیولا هیولائی تسمیه اولنر. هیولایه تشبیهله که قابل اولدغی صورک جمعسندن خالیه در.

ایکنجی مرتبه: اولدر که نفس ناطقه الاتنی یعنی حواس ظاهره و باطنه یی استعمال ایدوب علوم اولیه، تحصیلی ایله اکتساب نظریاته مستعد اوله. بو مرتبه ده اکا عقل بالملک تسمیه اولنر. زیرا بو مرتبه ده اکا معلومات اولن اولیات سببی ایله نظریاته انتقال ملکه سی حاصله اولور.

اوچنجی مرتبه: اولدر که معلومی اولن علوم اولیه دن ترتیب معلومات ایدوب مجهولات نظریه یی ادراک و مشاهده ایلیه. بو مرتبه ده اکا عقل مستفاد تسمیه اولنر.

دوردنجی مرتبه: اولدر که، نفس ترتیبی مقدمات ایله استحصال ابتدکی علوم نظریه که انده مخزونه اولشددر. هر نه وقتده مراد ایدرسه تکرار کسب جدید تجشمنه محتاج اولمقسز استحضاره قادر اوله. بو مرتبه ده اکا عقل بالفعل اطلاق اولنر. اما مراتب قوت علمیه نک مرتبه اولاسی استعمال شرایع نبویه استحصال نوامیس الهیه ایله تهذیب

وهمك طريقه، مباحثه استیلاسی جهتندن مرتبه، عقل مستفاده ده حاصله اولن صور علمیه، شبهات وهمیه دن سالم اولیوب، بو درجه، خطیره ده قوای حسیه، قوای عقلیه نك مغلوب و مسخری اولدیغی سبیدن^(۱۰۴) قوای عقلیه ایله حکم اولنان ادراکاته مزاحم و منافی اولدیغیدر.^(۱۰۵) وجه ثانی درجه، مذکوره ده نفس کدورات تعلقاتدن طاهر اولوب، کمال انجلاسی جهتی ایله، مثلاً نقوش کثیره یه مقابل وضع اولنان مرات کبی اتساعی مقداری صور کثیره یه مجلا اولوب، مرتبه، عقل مستفاده ده فایض اولان صور انجق اقامت اولنان براهین و ترتیب اولنان مبادیه مناسبه اولن علوم اولغله^(۱۰۶) بو صورتده نفسک حالی همان بر کوشه سی جلاداده اولن آینه کبی اولدیغی جهتندن آنده مرتسمه اولن صور مرتبه، اولی ده منتقشه اولن نقوش علمیه یه نسبت ایله^(۱۰۷) قلیل و یسیر و نزر و حقیر اولدیغیدر. رباعیه:

ای دل ز طریق اهل صورت بکذر

آینه شو و زهر کدورت بکذر

کرنور و صفای عارفان میخواهی

ازهر چه ترا هست ضرورت بکذر

نثر: ^(۱۰۸) اما فخر الدین الرازی حضرتلری شیخ نجم الملة و الدین الکبری خدمتلرندن^(۱۰۹) قدس الله

ظاهر در. و مرتبه ثانیه سی ملکات ردیه دن تطهیر باطن و عالم غیبیه اتصالدن اشتغال و تعویق ایدن موانعی دفع و اذاحه دن عبارتدر. و مرتب، ثالثه اولدر که نفس عالم غیبیه اتصالدن صوکره صور قدسیه ایله تجلی ایله و مرتبه، رابعه عالم غیبیه اتصال ملکه سن اکتساب عقببنده حاصل اولن تجلی، جمال الهیدر که هر قدر تک جنب قدرت کامله الهیه ده مضحله اولوب و جمیع علومک علم شامل الهیده استغراقی مشاهده سی ایله جمیع کمالاتک جناب حضرت فیاض قبلندن فایضه اولدیغین مشاهده دن عبارتدر.

(۱۰۴) ش م: سبب ایله.

(۱۰۵) آ: اولدیغیدر.

(۱۰۶) م آ: + مقداری.

(۱۰۷) آ: - ایله.

(۱۰۸) ش م: - نثر.

(۱۰۹) آ: - خدمتلرندن.

سبحانه^(۱۱۰) سرهما سوال ایدوب: "بم عرفت ربك؟" / دیدکلرنده "بو ازلت تردد علی القلب، تعجز النفوس
عن تكذيبها" دیمکله جواب ویرمشدر. شعر:

و ثم وراء العقل علم يدق عن

مدارك غايات العقول السليمة^(۱۱۱)

بعد ذلك كبار صوفيه نفعا الله سبحانه ببركة انفسهم الشريفه مؤلفاتنده اكثر من ان يحصى بو
معنایی^(۱۱۲) ناطق تصریحلری وارد اولشدر که،^(۱۱۳) کمال اشتہارتدن ناشی تکثیر^(۱۱۴) قوله تصدی اولنمدی.
لكن ائمه فن اولن فضلادن بعض فحول اثارندن رسیده سمع قبولدر که،^(۱۱۵) طریقه تصفیہ ده مخاوف و
اخطار بیشمار اولوب، خارستان و رطات و مهالك انتهاج صراط سویدن تعویقله دامنکیر سالک اولمغیله
تخیلات هواجس و تسویلات و ساوس هزار هزار،^(۱۱۶) سالک محجہ طلبی بیدای حیرتده سرکردان اولمغه
مودی اولشدر. بتخصیص بعضیلری دخی.^(۱۱۷) مثنوی:

آن خیالاتی که، دام اولیاست عکس مه رویان بستان خداست^(۱۱۸)

مغراسی اوزره اندک غایشه فریفته اولوب بیت:^(۱۱۹)

(۱۱۰) م: - سبحانه.

(۱۱۱) أ: التسليمة.

(۱۱۲) ش: - ی

(۱۱۳) أ: - که.

(۱۱۴) ش: + نقول.

(۱۱۵) أ: - که.

(۱۱۶) أ: بهزار.

(۱۱۷) م: - دخی.

(۱۱۸) أ: + نشر.

(۱۱۹) ش م پ: - بیت.

مضمونندن غفلت ایله (كَسْرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا) ^(۱۲۱) الآية. كندی نفس قاصرند کمال تخیل ایتمک ایله مطلوبونه وصول قرین حصول اولدی زعمنه دوشوب، طریق طلبده جد و اجتهاددن فراغنه مودی اولور. و کاه اولور که، بر ناقص کمکرده راهی مرشدکار آگاه ظنی ایله دامننه دستیار استرشاد اولوب نقد عمر کرفایه بی / بیهوده یرلره ^(۱۲۲) بذل و صرف ایتدکنه "بر وقتده تحصیل وقوف ایدر که،" ^(۱۲۳) تدارك مافات ^(۱۲۴) حیز امتناعه پیوسته اولوب جلیه امر و واقع حاله اطلاع سودمند اولمز. زیرا نفس الامرده مرشد و ^(۱۲۵) مربی نادر اولوب، مصادف حالنده دخی فرق و تمییز یا متعذر و یا متعسر اولور. بر محذور دخی اولدر که، اثناء سلوکرده ^(۱۲۶) نظر و استدلاله احتیاج بالکلیه زایل اولمیوب، سالك حلیه علوم رسمیدن عاطل اولسه و ورطه افراط و تفریطدن ایمین اولمیوب، بلکه هر حالده حد اعتداله ^(۱۲۷) جاهل اولمدن ناشی ^(۱۲۸) ریاضت شاقه یه اقتحام فساد مزاج و اختلال مشاعری مستتبع اولوب، بطلان استعدادده مؤدی اولور.

فلهذا حضرت هادی الثقلین الی الصراط ^(۱۲۹) المستقیم علیه و علی آله و صحبه افضل التحیه و التسلیم بیورمشلردر که، * ما اتخذ الله ولیا جاهلا قط * و حدیث آخرده دخی وارد اولشد. ^(۱۳۰) * قسم ظهري رجلا ن جاهل متنسك و عالم متهتك *

(۱۲۰) آ: + نشر.

(۱۲۱)

(۱۲۲) ش م: - یرلره.

(۱۲۳) آ: - "..."

(۱۲۴) آ: - مافات.

(۱۲۵) آ: - و

(۱۲۶) ش: + دخی.

(۱۲۷) آ: جد.

(۱۲۸) آ: اولقندن.

(۱۲۹) پ: الصرات.

(۱۳۰) آ: + که.

التبصرة: ظن اولنماسون كه، اساطين دين اولن ائمه متكلمين شكر الله مساعيههم، عقايد اسلاميه بى دلايل كلاميه ايله تصحيح و اثبات ايتتمش اوله لر.^(۱۳۱) بلكه اولرن انوار عقايدى مشكاة نبوتدن مأخوذ و مقتبس و اركانى دعايم دلايل^(۱۳۲) نقولله موسسدر. زيرى^(۱۳۳) مطلقاً علومدن هر قنغى علم كه، قوانين شريعت مطهره يه مخالف اوله، البته مذموم اولور. و الحاصل علم كلامده شرط اولدر كه، اصل مدعى شريعت شريفه دن مأخوذ و مستنبط اولوب ادله سى براهين / عقليه اوله. يعنى بو فنك شرايطندندر كه، مقاصدى اصلنده شرعيه اولوب^(۱۳۴) عقل ايله تأييد اولنمش اوله.^(۱۳۵) و اصل معتقداتى ياكتاب الله ده ويا احاديث شريفه، نبويه و اخبار صحيحه، جليه ده^(۱۳۶) وارد اولمش اوله كه بو شرطلر مفقود اولسه علم كلام اطلاقى صحيح اولمز. بلكه علوم دينيه دن معدود اولمز. پس مسايل كلاميه ايكي صنف اولوب يا اصل مدعى شرعدن مأخوذ اولوب، بعد التسليم اوزريته برهان عقلى اقامت اولنمشدر ويا خود هم شرع و هم عقل تطابقى ايله مثبت و مبرهن اولمشدر.

التبصرة: اعلموا ثبتكم الله و ايانا على النهج القويم و وقانا و اياكم عن الانحراف عن^(۱۳۷) الصراط المستقيم. علم كلام حقنده رداً و قبولاً اگرچه اقوال متخالفه، كثيره وارده اولمشدر. نتكم بر مقدارنى^(۱۳۸) بو تحقيق عقبنده ذكر و ايراد تصميم اولنمشدر. لكن جمهور محققين اتفاقرى اوزره قراردادده اولن اولدر كه، علم كلامه اشتغال فرض كفايه قبيلىندن اولوب، هر كسه "على وجه الاجمال"^(۱۳۹) مرتبه اطمينانه وصول مرتبه

(۱۳۱) م ش پ: ايتتمش.

(۱۳۲) آ: - دلايل.

(۱۳۳) م پ آ: بلكه

(۱۳۴) ش: اوله.

(۱۳۵) ش: اولوب.

(۱۳۶) م: جليه.

(۱۳۷) ش: من

(۱۳۸) آ: - بر مقدارنى.

(۱۳۹) ش م: - "..."

(*) هامش: م آ پ: و بو مساله ده حنفيه و شافعيه بينلرنده خلاف اولوب ذات الله دن و صفاتندن و نبوت و معاددن على قانون الاسلام بحث اولونوب، حق تعالى حضرتلرينك ذات پاكته و ملايكه و رسلنه و يوم آخره على وجه الايقان تصديق و علم على وجه الاجمال اتفاق اوزره فرض عيندر. و بو مباحث و مسايله على وجه التفصيل علم، حنفيه مذهبي اوزره فرض كفايه و شافعيه قتنده بو دخى فرض عيندر. پس امدى طالب نجات دارين اولن

سی تحصیل یقین فرض عین اوله. ^(۱۴۰) زیرا ادله و وثیقه ایله مدلل و مبرهنه در که، هر عاقل ^(۱۴۱) مکلف ایچون ذات بیچون حضرت واجب الوجودی معرفت یعنی وجود صانع لا یزالی و صفات کمالیه ثبوتیه و سلبیه سن بقدر الطاقه البشریه ادراک و تصدیق بحسب الشرع واجبدر. ^(۱۴۲) پس بو وجه اوزره ^(۱۴۱) اولن معرفت، نظر و استدلاله متوقف اولدیغی مقرر اولیجق نظر و استدلال دخی واجب ایدکی متعین اولور. / زیرا شول نسنه که، واجب اکه توقف ایده، اول دخی واجب اولور. و الحاصل مسایل اعتقادیه ده تفصیل قوانین استدلاله ممارست و اعمال فکر ایله اقامت براهینه قدرت تحصیل ایدوب، الزام معاندین و ارشاد مسترشدینه مکنت مرتبه سی استحصال بلکه واجب علی الکفایه اولمش اولور. کندی نفسی ایچون طلب درجه یقین فرض عین اولدیغی کبی بو مرتبه لز ضرورات دینییه دن اوله دن ناشی ^(۱۴۲) فقهای اسلام بَوَّاهُمُ اللَّهُ تعالی الی دار السلام زمره سندن جمع کثیر و جم غفیر تصریح ایدوب، هر مسافه قصرده بو صفت ایله متصف بر کمسه دن لا بد اولغیله خلفای اسلام ایدهم الله تعالی حضراتنه بو امر جلیده کمال اهتمامدن ناشی هر مسافه قصری بو ملکه یه مالک و بو مسلکه سالک بر شخصدن خالی قومق حرامدر. نتکم ^(۱۴۳) هر مسافه قروی بی ظواهر شرایع و احکامه عارف بر فقیه نبیهدن ^(۱۴۴) اخلا قلمق حرام اولدیغی کبی، دیو کتب موثوقه ده تصریح ایتمشلردر.

التشکر الحمد لله تعالی علی جزیل طَوِّهِ و قدرته وَ حَوِّهِ بو عصر همایون قال مسعود المالدیه که،

مؤمنه لایق و واجب اولدر که، مسایل دینییه ده اقوال اهل سنتی ضبیت و اتقانه مجد و ساعی اولوب عقاید صحیحه لرینه عالم اولقسز مجرد لساناً اهل سنت و جماعت زُمْرَه سِنْدَ نِمْ دمکله اکتفا اتمیه. زیرا معلومات مذکوره یه اطلاعسر اهل سنتن گجنمک بیئه سز دعوا کیبی عذیم الجدوی و رحسز بدن و معناسز سخن کبی مستنکر و غیر مستحسندر.

(*) بحسب شرع قیدنی تسریح: وجوب معرفت باری اهل سنت قتنده شرعی اولوب معتزله قتنده عقلی اولدیغینه اشارتدر. تفصیل کتب مبسوطدن طلب اولنه.

(۱۴۰) آ: - هر.

(۱۴۱) آ: - هر.

(۱۴۲) آ: اولمقدن.

(۱۴۳) ش م پ: نته که.

(۱۴۴) آ: حقیقت بیئه دن.

لمعات ساطعه ماثر بادشاهی و اشعه انوار معدلت کاری ظل الهی چارجهت عالمه پرتو انداز عدل و نصفت اولوب مراسم حدود شرع قویمی^(۱۴۵) اهتمام تام ایله حمایت جانبیه عنان عنایتلری معطوف و مراحم بی غایتلری خدمه علوم اولن دعاگویان اخلاص اندیش ایچون التفات و رغبت طرفنه مصروف اولمشدر.^(۱۴۶) و شوارق آراء/صایبه سی اناره دیاگیر شبهاتله مزیح^(۱۴۷) غیاهب و بوارقاسنه خورشید التماعی طرد مخالفین ایچون شهاب ثاقب مثابه سنده اولدیغیندن ما عدا مشکات بنوتدن اقتباس اولنان کلمات ساطع البرهاندن * اذا اراد الله بالامير خيرا جعل له وزيرا صديقا ان نسی ذکره *^(۱۴۸) حدیث واضح البیان مصداقی اوزره هر سطر جریده سعادت باهره و عنوان دیباجه سلطنت قاهره رئیس وکلای دولت و مقتدای اصحاب عزوشوکت صدرالصدور و نخبة الاعصار و الدهور صاحب الدولة الکبری و صاحب اذیال المراحم علی مفارق البرایا حضرتلری دخی بر جانبیدن سجیت شریفه لرنده مرکوز اولن جوهر صدق و سداد طبیعت نظیفه لرنده مودع و مکنوز^(۱۴۸) اولن اکسیر صلاح ورشاد، مقتضاسی اوزره احياء معالم دین مبین و اعلای اعلام سنت سید المرسلین^(۱۴۹) امرنده تشمیر ساعد اهتمام وشد نطاق جد و اقدام بیورمغله یوما فیوما صنوف علوم و فضایلی توفیر و اصناف ارباب علوم و معارفی لطف و توقیرله تکثیره^(۱۵۰) باعث اولمشدر. جناب حضرت فیاض مطلق بو نظام مستحسن الانتظامی بر دوام ایلیه برحمة النبیه^(۱۵۱) و آله و اصحابه البررة الکرام.

المجرح والتعديل علم کلامی تقبیح^(۱۵۲) تفسیق و تجهیل^(۱۵۳) ایدنلرک اقواللرین رد و اول بایده و

(۱۴۵) ش: قدیمی.

(۱۴۶) م: - اولمشدر.

(۱۴۷) آ ش: مزیح؛ هامش آ: مزیح؛ ضم میم و کسر زاء. ازله ادبی معناسنه در.

(۱۴۸) م: - و

(۱۴۹) آ: + علیه افضل الصلوات و التحية.

(۱۵۰) ش: کثیره.

(۱۵۱) ش م پ: بنیبه النبیه.

(۱۵۲) ش: + و اربابی، آ: + و اهلنی.

(۱۵۳) ش: - و تجهیل.

رود ایدن کلام اسلافی توجیهده در. آنفا ذکرى سبق ايتديكى اوزره علم كلامك فرضيتى ثابت اوليجق ارباب
البايه / لايق و سزا وار اولن، اول فن جليلى رد و انكار امرنده اسلافدن نقل اولنان اقوالك ظاهرينه فريفته
اوليوب، افاضل محققينك اولبابده جواب و تاويللرينه و اقف المزدن مقدم بو فتى^(۱۵۴) مطلقاً رد و انكاره
مبادرت و اربابنه بيملاحظه سوء ظنه جسارت ايتميه.^(۱۵۵) پس مناسب اولن اولدر كه، بو محله طرفينك
انكار و توجيهلرندن بر نبذه ايرادنه تصدى اولنه. متوكلا على الهادى القيوم. "وجوه معارضدن وجه
اولى"^(۱۵۶) اولاً صور انكاردن طريقه معارضه ده منقوله اولن اقوالك برى اولدر كه، مسايل كلاميه دن نهج
متكلمين اوزره عقايد دينيه اثباتنده اعمال نظره اشتغال^(۱۵۷) حضرت رسول الله دن صلى الله عليه و سلم و
اصحاب كرامدن^(۱۵۸) منقول اولديغى جهتن بدعت اولوب و بدعت مردود فى الدين اولديغى حديث صحيح
ايله مثبتدر. كما قال النبى صلى الله عليه و سلم * من احدث فى ديننا ما ليس منه فهو رد *^(۱۵۹) الحديث و
بو وجهله ايراد اولنان اشكالدن اول منوال اوزره جواب و يريلور كه، اكر مراد اصلاً مباحث كلاميه يه حضرت
رسولدن^(۱۶۰) و اصحاب كرامدن اشتغال صادر اولمشدر. پس اكر اشتغال مطلقاً بدعتدر ديمك ايسه بوكلام
ممنوعدر. زيرا مرتبه تواتره واصلدر كه، رسول^(۱۶۱) عليه السلام و اصحاب عظام كاه و بيگاه دلايل توحيد و
نبوتدن بحثه تصدى ايدرلردى. و دايم اهل مكه القاي شبه و شكوك قيلوب توحيد و نبوته طلب ادله دن
خالى اولمزلردى. حتى حق سبحانه و تعالى / حضرتلى انلرك حقنده (بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ)^(۱۶۲) بيورمشدر. و
دايم حضرت رسالت پناه^(۱۶۳) دخى سواللرينه دلايل باهره و آيات ظاهره ايله و جواب قاطعله^(۱۶۴) الزام و

(۱۵۴) ش م: - بو.

(۱۵۵) أ: ظن ايتمكه جسارت ايلميه.

(۱۵۶) ش م: - "...؛ أ: اول.

(۱۵۷) م: استعال.

(۱۵۸) أ: + وضوان الله تعالى عليهم اجمعين.

(*) حديث ايجون باق: بخارى، "صلح"، ۵، اقضية، ۱۷.

(۱۵۹) أ: + تكرم صلى الله عليه و سلم.

(۱۶۰) أ: + اكرم.

(۱۶۱) الانبياء، ۲۱، ۲۲.

(۱۶۲) أ: + عليه افضل الصلوات و السلام.

(۱۶۳) ش م: - و

تبکیتدن خالی اولمز لر ایدی. و قرآن کریمده خود بو^(۱۶۴) سیاق اوزره آیات کثیره وارد اولمشدر. (لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا) کبی^(۱۶۵) (وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ) کبی^(۱۶۶). و اگر مراد اول اولمیوب حلا اریاب کلام بیننده متداوله اولن اصطلاحات و مؤلفات کلامیه ده مسلوکه اولن طرق مباحثات اوزره اشتغال منقول دکلدلر بدعتدر دیمک ایسه، بو صورتده اگر چه بدعیتی مسلمه در. لکن بوندن^(۱۶۷) مردود فی الدین اولوب قبیح اولق الزم اولمز. زیرا هر بدعت، بدعت قبیحه اولمیوب بدع مستحسنه یه نهایت یوقدر. علوم فقهیه یه و سایر فنون^(۱۶۸) شرعیه یه اشتغال کبی. وجهه ثانی اولدر که، اصحاب کرامدن بر جماعت قدردن بحث و تکلمه مشغوللر ایکن^(۱۶۹) سعادتله حضرت سید الثقلین علیه السلام اوزرلرینه^(۱۷۰) مصادفه لری حالنده و جنات مبارکه لرینه احرار ایراث ایده جک مرتبه سیمای شرف احتوالرنده آثار غضب نمایان اولوب اول جماعته خطاب پر عتاب ایله^(۱۷۱) امم سالفه دن جمع کثیرک^(۱۷۲) غضب قهار "مبتلای هلاک و بوار"^(۱۷۳) اولغیله^(۱۷۴) باعث خساری حالابو سزک خائض اولدیغیکز^(۱۷۵) امره خوض ایتدکلریدر. بو خصوصده سزی بعد الیوم اکابر دخی^(۱۷۶) خوض و اشتغال ایتمیه سز دیو استیمان ایدرم دیو تاکید بیورمشلدر. و حدیث اخرده/دخی قدرمذکور الدیقچه امساک ایدک دیو اولبابده^(۱۷۷) تکلمدن نهی بیورمشلدر. نظر و استدلال ایسه جدل قبیلندن اولدیغی^(۱۷۸) محل کلام دکلدلر. جواب بو وجهله در که،

(۱۶۴) آ: - خود.

(۱۶۵) الاتبیاء، ۲۱، ۲۲

(۱۶۶) البقرة، ۲، ۲۳.

(۱۶۷) آ: - بوندن.

(۱۶۸) ش: علوم.

(۱۶۹) آ: + حضرت.

(۱۷۰) ش: انلرک اوزرلرینه؛ آ: + افضل الصلوات والسلام سعادتله.

(۱۷۱) ش م: ایدوب.

(۱۷۲) ش م: مستحق.

(۱۷۳) ش م: - "..."

(۱۷۴) ش م: + مبتلای هلاک و بوار اولنلرک.

(۱۷۵) ش: بحثه؛ م: شینه.

(۱۷۶) ش: اول امیرده.

(۱۷۷) آ: + جدل ایله.

(۱۷۸) پ: + جدل ایدوب.

حدیثین مذکورینده واقع اولن نهی علی طریق اللجاج اولوب، تعنت و تعصب اوزره اولن جدل ایچوندرد که، اراء باطله بی ترویج و عقاید حقه بی رد و ابطال ایچون اوله. نته کم حق تعالی^(۱۷۹) حضرتلری قرآن عظیمه ده بیورر: (وَ جَادِلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ)^(۱۸۰) و دخی آیت اخیره ده بیورر: (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ)^(۱۸۱) الآية بو مقوله جدال و نزاعک منهی اولدیغنده خلاف و نزاع یوقدر. و اما شول جدل که، حقی اظهار و باطلی رد و انکار ایچون اوله مستحسن اولوب مامور به اولدیغی محل اشتباه دکلدرد. کما قال الله سبحانه و تعالی: (وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ)^(۱۸۲) الآية. و قال تعالی: (وَ لَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ)^(۱۸۳) و بو دخی نقل ثقاتله مرویدر که، (أَنْتُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ)^(۱۸۴) آیت کریمه سی نازله اولدقده، عبد الله بن زعری^(۱۸۵) اعتراضه تصدی ایدوب، "امم سالفه دن بر طایفه ملایکه بی معبود اتخاذ ایتمشلردرد. پس حضرت حقه معبودیتده تشریک اولنانلر حصب جهنم اولیجق، ملایکه و مسیح دخی تعذیب اولنمق لازم کلور." دیدکده اول رهنمای محجه رشاد و افصح من تکلم بالضاد حضرتلری لسان عربده کلمه ما ذوی / العقولک غیرنده استعماله مخصوص اولدیغنه غفلتندن^(۱۸۶) تعجب کنان تویخ بیوروب^(*) "ما اجهلک بلسان قومک اما"^(۱۸۷) علمت ان ما لما لا یعقل^(*) بیورمغله ابن زعری بی

(۱۷۹) آ: + جل و علی.

(۱۸۰) المؤمن، ۴۰، ۵

(۱۸۱) الحج، ۲۲، ۳

(۱۸۲) النحل، ۱۷، ۱۲۵

(۱۸۳) العنکبوت، ۲۹، ۴۶

(۱۸۴) الانبیاء، ۲۱، ۹۸

(۱۸۵) ش: ابی زعری.

(*) هامش: أ پ: ابن زعری نک سوال مذکورینه اگر چه، قرافی العقد المنظوم فی الالفاظ العموم اسمی ايله مسمى اولن کتابنده روایت اخری نقل ایدوب لفظ ما لغت عربده اجناس عالیه مراد اولندقده استعمال اولنمق اوزره وضع اولنوب، اگر کلمه من ذوی العقوله مخصوص و کلمه ما که، آنک مقابلیدر. غیر ذوی العقوله اختصاصی الومیوب بلکه مجموع صنفینه اطلاق صحیح اولدیغین ادعا و شواهد، کثیره ايله اثبات مدعا ایتمک اوزره ابن زعری نک سوالنه طرف الهی دن (إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى) آیتی نزول ایتمکله جواب ورود اولنمشدر. بلکه حضرت رسول علیه السلامک ابن زعری کلامنی رد بیورمیوب آیت اخیرده استثنا اولنمغله جواب ورود اولندیغی ايله دخی اموم ما مدعاسنی تأیید ایتمشدر.

(۱۸۶) ش م: غفلتندن.

(۱۸۷) ش: ان ما.

تبکیت و افحام بیوردیلر. و بو داخی روایت فحولله رسیده رتبه قبولدر که، حضرت علی کرم الله وجهه ایله بر قدری شخص باهر النقص معارضه یه تصدی ایدوب، افعال عبادک قدرت الهیه ایله و قوعن انکار ایتمک اوزره، بن کندو حرکات و سکناته و زوجه می تطلیقه و جاریه می اعتاقه مالک اولدیغم ظاهر و باهر اولوب، انکاری ممتنع و متعذر^(۱۸۸) در. دیدکده حضرت^(۱۸۹) مرتضی دخی "رضی الله عنه"^(۱۹۰) جوابنده بیوردیلر که، کندو که، اشیای مذکوره ایچون ملک اثبا ایتدکده مرادک اگر اشیای مذکوره یه حاشا جناب حق تعالی مالک اولیوب انجق بن مالکم دیمک ایسه حضرت مالک الملکدن غیری مالک اخر اثبات ایتمش اولورسن. و اگر اشیای مذکوره یه الله^(۱۹۱) تعالی ایله معیتله^(۱۹۲) ما لکم دیمک ایسه، جناب حضرت واجب الوجوده شریک اثبات ایتمش اولورسن، دیدکلرنده شخص مذکر ایچون جوابه قدرت قالمیوب، ملزم و مبهوت اولدی. امدی^(۱۹۳) بو دخی مقرردر که، نظر واستدلال جدلک غیریدر. زیرا جدل غیری الزام ایچون اولن مباحثه دن عبارتدر. نظر ایسه؛ تفکر معناسنه در. جدل منهی اولمقدن نظر دخی منهی عنه اولمق لازم اولمز.

وجوه معارضه دن بری دخی:^(۱۹۴) بعض روات نقل ایتدیکی اوزره "علیکم بدین العجایز"^(*) حدیث شریفندن مستفاد اولن معنادر که، / حدیث مذکروده عجایز دیننی التزام ایله امر اولنوب، دین عجایز^(۱۹۵) طریقه تقلید ایله اولدیغی متعین اولیجق نظر واستدلالدن کف نفس و صون لسان الزم اولور دیمشلددر. بو وجهله معارضه دن منعه جواب اول طریقه در که، اولا حدیث مذکور کتب صحاحده مذکور^(۱۹۶) اولمغله، صحتی تسلیم اولنمز. و تسلیم اولندیغی صورته دخی دین عجایزدن مقصود هر خصوصده حضرت حقه

(۱۸۸) ش: + اولمغله افعال عباد و خلق الهی ایله اولمق قراردادده.

(۱۸۹) آ: + علی

(۱۹۰) ش م: - "..."

(۱۹۱) آ: حق.

(۱۹۲) آ: معیت اوزره.

(۱۹۳) ش م: - امدی.

(۱۹۴) آ: وجه ثالث.

(*) کشف الخفاء، ۲، ۲۰.

(۱۹۵) ش م: + ایسه.

(۱۹۶) م آ: مستور.

انقیاد ایلہ^(۱۹۷) تفویض اموردر. یوخسه نظردن کف نفس اولنوب، مجرد تقلیده اقتصار دکلدر. پس^(۱۹۸) بو دخی^(۱۹۹) معلوم اوله که، علم کلامی رد و انکارده ایمه مجتهدین رضی الله^(۲۰۰) عنهم حضراتدن دخی اقوال عدیده منقوله اولوب جمله سی محققین فن طرفلرندن شکر الله مساعیهم مجاب و ماؤلدر.

ازجمله: امام اعظم و همام افخم حضرتلریندن منقول اولن روایاتدندر که، قاضی خان فتاواسنک کتاب حظر^(۲۰۱) و ایاحه سنده فن کلامی تعلیم ایدوب^(۲۰۲) قدر حاجتدن زیاده مناظره یه خوض و اشتغال منهی عنه در دیدیکی یرده ذکر ایتمشدر که، حماد بن ابی حنیفه قانون اهل کلام اوزره مسایل اعتقادیه ده تکلمه خوض و اشتغال ایتدکده، حضرت امام اشد نکیر ایلہ انکار و نهی ایتمشدی. اول دخی جوابه تصدی ایدوب، مقدما کندولرک اول وادیده تکلم ایتدکلرین تعرض کونه^(۲۰۳) تذکیر ایلہ کندولردن سبقت ایدن امرک^(۲۰۴) اخردن صدورنی^(۲۰۵) انکار و منعلرینک سرو^(۲۰۶) سببن استکشاف و استعمال ایتدکده، حضرت امام دخی: بزاکر چه / فنون کلامده تکلم ایدردک. لکن کَانَ عَلٰی رُؤْسِنَا الطَّيْرُ کِمَال و قَار و تَأْتِيْ اِلَيْهِ مِبَادِرَت ایدردک. و رفیق و صاحبمزک زلتی احتمالندن نهایت مرتبه ده^(۲۰۷) احتراز و احتیاطله بسط مقال ایدردک. اما سزله شمدی بحث و جدله خوض و اشتغال حالنده، رفیقنه زلت قدم وقوعنه مترقب و طالب اولمق اوزره اشعال نایره جدال ایدرسز. العیاذ بالله^(۲۰۸) بر کیمسه که، صاحب و رفیقنک کفرینه رضا ویره اول کافر اولزدن مقدم کندی کافر اولمق لازم کلور. دیو قطع پیوند قیل و قال بیورمشلدر. پس بو تفصیلدن^(۲۰۹) ارباب البابه

(۱۹۷) م: له.

(۱۹۸) ش م: - پس

(۱۹۹) آ: - بو دخی.

(۲۰۰) آ: + تعالی.

(۲۰۱) م: حظر.

(۲۰۲) ش: تعلم؛ ش م: + انده.

(۲۰۳) ش م: تعرض.

(۲۰۴) ش: نُسْنَه ی.

(۲۰۵) م: - صدورنی.

(۲۰۶) آ: - سرو.

(۲۰۷) ش: - ده.

(۲۰۸) آ: + تعالی.

(۲۰۹) ش: - بو تفصیلدن.

خفی دکلدر که، حضرت امامک بو نقل اولنان کلامندن علم کلامی^(۲۱۰) مطلقا رد و انکار لازم اولمیوب، بلکه بحث و مقاوله دن مراد باحث اظهار حق اولمغیله^(۲۱۱) غرضی مجرد الزام خصم اولدیغی صورته مقصور ایدیکی متین اولور.^(۲۱۲) بو بایده منقول اولن وجوه رد و انکاردن بری دخی امام ابو یوسفدن عنعنه ثقاتله ثابته اولن روایتدر که، بر وقته استادیما اعظم نعمان بن ثابت کوفی جوزی باخیر و کوفی حضرتلرینک مجلسنده^(۲۱۳) حاضر ایدک. ناگاه جمع کثیر ایکی نفر شخصی "مخاصمه طریقی ایله"^(۲۱۴) مجلس حضرت امامه احضار ایدوب بو ایکی کیمسه بربرلری ایله منازعه و جدال ایدوب بری قرآن کریمک مخلوقیتن ادعا ایدوب^(۲۱۵) اول بری رد و انکار ایدوب کلام الله غیر مخلوقدر دیو مخاصمه یه تصدی ایتمشلریدی دیو^(۲۱۶) پیشگاه رفیع حضرت امامده تقریر مدعا ایتدکلرنده حضرت امام^(۲۱۷) جماعتی ایکیسنک دخی خلفنده ادای / صلواتله اقتدادن منع ایدوب، شخص ثانیه اقتدادن منعک وجهی ظاهر اولمغیله کندولردن استعمال و استکشاف اولندقد، شریعتیمزده بدعت اولن منازعه فی الدینه اجتراحه ایکیسی دخی مشترکلردر دیو جواب "ویروب قطع پیوندقیل و قال"^(۲۱۸) بیورمشلردر. وینه امام ابو یوسف حضرت امامدن روایت ایدر که، منازعه فی الدین بدعتدر اگر حق اوزره^(۲۱۹) تکلم اولنورسه دخی.^(۲۲۰) وینه امام ابو یوسف حضرتلرندن مروی اولوق اوزره، فتاوی قاضیخانک فصل اقتداسنده مصرحدر که، امردینده خصومت اوزره اولن کیمسه بر قومه امامت ایتمک جایز دکلدر. اگر چه اکا^(۲۲۱) اقتدا ایدن مأمومک نمازی صحیح ایسه ده دیوب، فقیه ابو جعفر بو کلامی تنویر و ایضاح ایدوب امام ابو یوسفک مرادی جایزدر که، دقایق علم کلامده مناظره یه

(۲۱۰) م: - علم کلامی.

(۲۱۱) آ: المیوب.

(۲۱۲) آ: + وجه الرابع.

(۲۱۳) آ: شریفلرینده.

(۲۱۴) ش: - "..."

(۲۱۵) آ: ایدر

(۲۱۶) ش: ایدی.

(۲۱۷) ش م: + اول.

(۲۱۸) آ: - "..."

(۲۱۹) آ: - "..."

(۲۲۰) ش: - دخی.

(۲۲۱) ش: - اکا.

تصدی ایدنلر اوله دیمشدر. و بو قول مشهور دخی امام ابو یوسف حضرتلریندن منقولدر که، دینی خصومات ایله طلب ایدنلر تزندق ایتمش اولور. و مالی کیمیا ایله طلب ایدن مفلس اولور. و طلب غریب حدیث^(۲۲۲) ایدن، کاذب اولور دیمشدر. کذا و کذا مفصلات کتب کلامیه ده شبهات مذکوره سیاقنده دخی نچه نقول کثیره ایراد اولمشدر. لکن بو مجلده^(۲۲۳) مسبق بالذکر اولن شبهاتی دفع و توجیهده اختیار اولنوب سوق اولنان اجوبه نك حسم عرق شبهه ده فایده سی عامه اوله دن ناشی طی اولنان شکوک و شبهاتک دخی اجوبه مذکوره ایله اندفاعی مقرر اولغیله تکثیر سواده تجاسر اولندی^(۲۲۴)

الاجوبه / المنقوله عن الفقهاء: آنفا ذکر سیقت ایدن وجوه معارضه دن وجه ثاینک جوابنده سرد الونان تحقیقک حالا ایه مجتهدین حضراتندن منقوله اولن شکوکی دخی دفعده کافی ایدیکی طباع سلیمه صحابنه ظاهر و واضحدر. لکن مستقلا بو بابده اساطین فقها دن منقول اولن اجوبه و تاویلاتدن کثیر الفواید و جم العواید اولنلر متبرکا بانفاسهم الشریفه ذکر اولنمغه مبادرت قلندی.

از جمله امام ابو یوسفک^(۲۲۵) حضرت امامدن منقولی اولن بدعیت که، ذکر سیبقدر^(۲۲۶) اول منازعه ایجوندر که، مقتضای هوا اوزره اولوب ایراث عجب و غرور ایلیه دیو مؤلفات ثقاتده منصوصدر. و تاتارخانیه ده و خلاصه ده و مجمعه و غیره کتب فتاواده تصریح اولنمشدر که، کراهیتی مثبت اولن اول مجادله در که، ایقاظ فتن و اثاره بدعه مؤدی اوله. و یا تشویش عقایدی^(۲۲۷) مستتبع اوله. و یا خود متصدی مناظره قلیل الفهم اوله^(۲۲۸) و یا بحثلری مجرد خصمه^(۲۲۹) غلبه داعیه سی ایله اولوب اظهار حق

(۲۲۲) آ: + شریف.

(۲۲۳) ش م آ: بو مجلده

(۲۲۴) ش م: النمدی.

(۲۲۵) آ: + حضرتلرینک.

(۲۲۶) ش: سبق ایتمشدر.

(۲۲۷) پ آ: و یا.

(۲۲۸) ش: - اوله.

(۲۲۹) شم: - خصمه.

ایچون^(۲۳۰) اولیه. و الاظهار صواب اچون اولن مناظره که، کلام مجیده (وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)^(۲۳۱) آیتی^(۲۳۲) ایله مأمور بهادر. انده شایبه کراحت اولق نه احتمالدر.

شبهه آخری: ^(۲۳۳) اکر بو محله سوال ایرراد اولنوب مجتهدین کرام حضراتندن ذکر^(۲۳۴) اولندیغی^(۲۳۵) اوزره رد فن کلامده صدور ایدن نقولی ظاهرندن بالاداع اخراج ایدوب، تاویلات مذکوره ایله توجیه و تاویلنی التزامک وجهی غیر ظاهردر. متبادر اولن معنای ظاهرنه / محمول اولقدر دیو ایراد کلام اولنورسه، کریوه اعتسافدن متجانب اولن اصحاب انصافه خفی دکلدر که، ذکر سبب و مرور ایتدیکی اوزره علم^(۲۳۶) کلامک فرضیتی متیقن اولوب، ادنی مرتبه ده عوام ناسک عقایدین تشویشات مبتدعه دن حفظ و صیانت بو فن جلیلک فوایدندن ایدیکی مقرر و ثابت اولیجق افراد اکباس بلکه احد ناسدن انی رد و انکاره تجاسر محال ایکن، ایمه دین اولن اساطین مجتهدین ذوی التمکیندن انی تحریم^(۲۳۷) و اریابنی تضلیل نه احتمالدر. پس اسلافدن صورت انکارده منقوله اولن روایاتی البته تأویل و توجیهه تصدی مرتبه و جویده اولدیغی مقرر اولور.

وجه دفع آخر: افاضل متاخرین اثارندن بعض مؤلفات مرغویه ده مسطور اولوب تشییف سمع قبوله حقیق اولن زواهر زواهر تحقیقنددر که، مجتهدین^(۲۳۸) کرام حضراتی زمان شریفلرینده علم کلام رؤسای اریاب اعتزال اولن شردمه یه مخصوص اولوب، قطعاً اصحاب رسول الله^(۲۳۹) و تابعین ذوی الانتباه مسلکته سالک و منتهج اولن اهل سنت میاننده معهود و معروف دکل ایدی. زیرا اهل تاریخ و سیر اتفاقلری اوزره، اهل

(۲۳۰) ش: - ایچون.
(۲۳۱) النحل، ۱۶، ۱۲۵
(۲۳۲) أ: + کریمه سی.
(۲۳۳) ش م: + وجه اندفاعها.
(۲۳۴) ش م: انفا ذکر.
(۲۳۵) ش م: + متوال.
(۲۳۶) ش: علوم.
(۲۳۷) م: اولن.
(۲۳۸) م: - مجتهدین.
(۲۳۹) أ: + علیه افضل الصلوة.

سنت بیننده فن کلامک ظهوری ابتدا امام ابو الحسن اشعری حضرتلرینک انتشار اشعه نیرذات ساطعه اللمعاتلری زماننده وقوع بولشدر. و امامک خود ولادتى هجرت نبویه نك^(۲۴۰) ایکیوز التمش سنه سنده واقع اولشدر. روسای معتزله دن ابو علی جبائی تلامیذندن اولوب، قرق سنه مقداری مذهب اعتزال اوزره مستمر اولمشیکن دستیاری / توفیقله تیقظ و انتباه دیده بصیرتندن طرفساز غشاوه شکوک و اشتباه اولوب^(۲۴۱) عالم مثالده خاتم الرسل و هادی السبل^(۲۴۲) رهنمای محجه سداد و نیروقاد، برج هدایت و رشاد "سلطان کونین صلی الله علیه و سلم"^(۲۴۳) حضرتلرینک شرفیاب مشاهده جمال خجسته فالی اولوب، یعنی واقعه سنده اول سر و بوستان رسالتک خاکپای عرش^(۲۴۴) پیماسنه رومالله مستسعد اولدی. و طرف باهر الشرف حضرت رسالتدن^(۲۴۵) شایان عزخطاب اولوب، اول وقته دک مسلوکی اولن، طریقه نامرضیه اعتزالی ترک ایدوب، مشکاة نور النور نبویدن^(۲۴۶) مقتبسان^(۲۴۷) اضواء هدایت اولن صحابه کرامک ازاحه ظلام شکوک ایله اناره و ایضاح ایتدکلری محجه نیره که، "ما انا علیه و اصحابی" طریقه سندن عبارتدر انتهاجله مامور اولدی. و کلمه جامعہ ترکتمک علی الواضحة البیضا مغراسی اوزره شهراه صحابه و تابعین اولن جاده و اضحه محمدیه^(۲۴۸) سالکلری اولن اهل سنت و جماعت مذهبیرین تقویت و توثیق و اریاب اخوا ویدعی تضلیل و تفسیق ایدوب،^(۲۴۹) عمو ما اریاب اعتزالی و خصوصا استادی اولن ابو علی جبائی بی تبکیت و الزام و اسکات و افحامه اشتغال ایله^(۲۵۰) ادله وثیقه عدا ایتدکلری مقدمات و اهیه و ارای باطله لرین توهین و ابطال ایتمک اوزره، کذارنده اوقات ایکن، تاریخ هجرتدن اوجیوز یکرمی ایله اوتوز سنه

(۲۴۰) آ: علیه افضل الصلوة والسلام.

(۲۴۱) ش: - اولوب.

(۲۴۲) ش: و یا

(۲۴۳) ش م: - "..."

(۲۴۴) آ: - حکای.

(۲۴۵) آ: + علیه افضل الصلوة والسلام دن.

(۲۴۶) ش: نبوتدن.

(۲۴۷) آ: مقتسمین.

(۲۴۸) آ: + علیه افضل الصلوة والسلام

(۲۴۹) ش: اولوب.

(۲۵۰) ش م پ: لله.

سی^(۲۵۱) خلائنده واصل جوار رحمت اولشدر. و كذلك مقتدای اهل سنت امام ابو منصور ماتریدی حضرتلرینک دخی ولادتلی، ولادت اشعریدن مؤخر وقوع بولوب / وفاتی اوجیوز اوتوز ایکی سنه سی خلائنده در. و کتب تاریخ ناطقه اولدیغی اوزره اصحاب مذاهب اولن مجتهدین کرامدن هیچ بری اول وقتی ادراک ایتیمبوب جمله سندن متأخر اولن امام احمد بن حنبل حضرتلری که، خاتمة المجتهدیندر. وفاتی اکیوز قرق بر سنه سنده واقعه اولوب وفاتلریله^(۲۵۲) ارباب اجتهاد منقرضه اولشدر. پس بو تفصیلدن معلوم اولر که، ایمه مجتهدین حضراتدن هیچ بری فن کلامک اهل سنت بیننده ظهوری زمانه بالغ اولیوب، قدح و رد ایتدکلری مروج آراء باطله معتزله اولن مسایل مؤهه اولوب، کلام اهل سنت اولیمه.

حکایه مستطرفه: الحدیث ذو شجون^(۲۵۳) مصداقی اوزره امام ابو الحسن اشعری حضرتلرینک مذهب اعتزالدن رجوعی و تنصلی حالنده استادی ابو علی جیانی بی اسکات و الزامده ایراد ایتدیکی اخوه^(۲۵۴) ثلثه حکایه سی مع شهرته بو محله صوابیدی فکرکیل ایله ثبت اولندی. مآل بحث و جدال بو منوال اوزره در که، امام ابو الحسن الاشعری ارباب اعتزالک مطیعه اعطای ثواب و عصاته نکال و عقاب حاشا جناب حضرت مسبب الاسبابه واجیدر دیدکلرین ردّ و تزییف صدندنه جَبَانِیدن^(۲۵۵) سوال ایدوب: بو عقده اشکالک انحلالی نه وجهله در که، اچ نفر برادرک برسی مطیعا فوت اولوب بری^(۲۵۶) دخی عاصیا و اوچنجیسی صغیراً وفات ایتمش اولسه، بونلرک مآل حالی نه کیفیت اوزره در؟ دیدکده جیانی دید که،^(۲۵۷) شخص اول دخول جَنّت ایله کامیاب و ثانی مبتلای صنوف عقاب / و ثالث نه معاتب و نه مشابدر.^(۲۵۸) پس اشعری تکرار^(۲۵۹) دیدیکه، صغیراً وفات ایدن صبی عرصه محشرده: یا رب! حکمت ندر که، بنی صغیر ایکن

(۲۵۱) آ: - سنه سی.

(۲۵۲) آ: ایله.

(۲۵۳) هامش: آ: شجون: بربرینه گرمش یول دیمک در.

(۲۵۴) ش: جیانی دن.

(۲۵۵) ش: و برسی.

(۲۵۶) آ: جواب ویردیکه.

(۲۵۷) آ: + دیدی.

(۲۵۸) آ: + سوال ایدوب.

اماته قیلدك؟ اگر بكا عمر دن مدّت اعطا اولنمش اولسه حلیه ایمانله متحلی اولوب مستحق دخول جنت اولورد. دیسه نه وجهله الزام اولنور؟ دیدکده "جیائی دیدی کی:"^(۲۵۹) قبل حضرت باریدن بو منوال اوزره مجاب اولور که، اگر سن مرتبه سن تمییزه واصل و بالغ اولنجه، ساحه حیاته ابقا اولنسك، "سالک مسلک"^(۲۶۰) عصیان اولوب مستحق دخول نیران اولوردك. سکا اصلح اولن صغیرا اماته اولنمق ایدی دیوجك^(۲۶۱) اشعری دیدیکه: یا بو صورتده شخص ثانی دخی کندو حالندن استکشاف ایدوب: یا ربی! چونکه حال بومنوال اوزره در بن فقیره دخی حال صغر و صباه موت اصلح ایکن بنم حقمده امهال اولنوب مستوجب عذاب اوله جق صنوف عصیانه مبتلا قیلمقده سر و حکمت ندر؟ دیسه اکه جواب نه کیفیتله متصورد. دیدکده جیائی ملزم و مبهوت اولوب بر وجهله نطقه مجال امر محال اولدی.

تحقیق اتیق: بو محله ذکر مناسبت اولن فواید نافع دندر که، اشاعره و ماتریدیه اتفاق اوزره سالک اولدقلری طریقه مرضیه نك حقیقته^(۲۶۲) و حدیث نبوی ناطق اولدیغی اوزره یتمش اوج فرقه دن فرقه ناجیه بو طایفه زکیه ایدیکنه بو کلام شافی دلیل وافی و کافیدر^(۲۶۳) که، زمان ظهور و انتشارندن بو وقته دك^(۲۶۴) کتم عدمدن پانهاده منصه وجود اولن مشایخ دین و علمای مسلمین اتفاق اوزره / قبول و اختیار ایدوب بر فرد شذوذ و شرود ایتتمشدر. و بو قدر مدت متطاوله ده امهات مسایلندن بر مسئله سن رد و انکار مسموع و معهود دکلد. پس بو قدر سنین و شهر و زمان موفورده مجتمعه اولن امت مهدیه نك *لا یجتمع امتی علی الضلالة*^(*) حدیث شریفنك مصداقنجه ضلالت اوزره اجتماع علری محال ایدیکی خود امر مقرردر.

دفع شك: اگر شبهه ایراد اولنوب سوال اولنورسه که، اعتقادیاتده اهل سنتك مقتدا و رئیسی ایکی

(۲۵۹) ش: - "..."

(۲۶۰) م: "مصدر عصیان"

(۲۶۱) أ: + دینور دیدکده.

(۲۶۲) ش: حقیقته.

(۲۶۳) ش: - و کافیدر.

(۲۶۴) أ: دکین.

(*) ابن ماجه، "فتن"، ۸؛ ترمذی، "فتن"، ۷.

کیمسه^(۲۶۵) اولوب فروعه حنفی المذهب اولنلر اصول دینده، یعنی مسائل کلامده امام ابو منصور ماتریدی حضرتلرینه اتباع ایدوب، فروعه شافعی المذهب اولنلر امام ابو الحسن اشعری مسلکته کتمشلردر. و بویکی امامک مسایل کثیره ده بینلرنده اختلاف اولوب علی طرفی التقیض واقع اولن ایکی قولک، لا محاله بریسی صواب اولدیغی صورتده اکه مخالف اولن قول اخر البته خطا اولق مقرر اولور. پس اهل سنت اسمی ایله مسمی^(۲۶۶) اولن فرقهء ناجیه هر قنقسی اولور سه، طایفهء اخرى اول فرقه دن خارج اولق لازم اولور. بو شبهه^(۲۶۷) جواب اولوجهله در که،^(۲۶۸) ماتریدی^(۲۶۹) و اشاعره بینلرنده واقع اولن خلاف و نزاع فروع کلام و جزئیات مسائلده اولوب، امهات مسائل اولن معظمت دینییه دن اولمغیله مجرد بو مرتبه مخالفت ایله تباین و تناقض حاصل اولوب، ایکی فرقهء متباینه اولمالرین اقتضا ایتممشدر.^(۲۷۰) و ایکی طرفک تعصب و اعتسافدن متجانب و اعتدال و انصافله / متصف اولن محققلری طرف اخرى حاشا بدعت و ضالته نسبت ایتممشلردر. و اصول مسایل^(۲۷۱) دینییه ده اتفاقلردن ناشی ایکیسی فرقهء واحده عد اولونب، "اهل سنت و جماعت"^(۲۷۲) ایله مسمماً اولمشلردر. و یتمش اوج فرقه دن فرقهء ناجیه بونلر ایدیکی مقرر و متعین اولمشدر.

(۲۶۵) آ: کَمْسَه.

هامش؛ ش م پ: الامام ابو منصور محمد بن محمد المحمود الماتریدی. روسای فقههای حنفیه دن اولوب، فقههای ماوراء النهر قاطبة اعتقادیاتده ماتریدیلردر. و امام ابو منصور ماتریدی حضرتلری کندولر سمرقند و یاخود بخاری قریه لرندن ماترید نام قریه دن نشأت ایدوب قمع بدع اهواء مبتدیعینده سیف مسلول و قوال بالحق متورع و مجاهد امام جلیل الشأن ایدی. مذهب اهل سنتده مؤلفات کثیره صاحبیدر. تألیفات مشهوره سندن "کتاب التوحید" و "کتاب المقالات" و "کتاب تأویلات القرآن" و "کتاب ردّ اقوال المعتزله" و "کتاب ردّ اقوال القرامطة" و "کتاب ردّ اقوال الروافض" و اصول فقه ده مؤلفاتندن مشهور اولن "کتاب مأخذ الشرایع" و "کتاب المجدل" و بونلردن ما عدا دخی نیجه کتب نافعه تألیف ایتممشدر. وفاتی سنه ثلاث و ثلاثین و ثلثمائة تاریخنده واقع اولوب سمرقند ده مدفوندر. رحمت الله تعالی علیه.

(۲۶۶) ش: موسوم.

(۲۶۷) م: شبهدن

(۲۶۸) آ: اولور که.

(۲۶۹) آ: ایله.

(۲۷۰) م: ایتممشدر؛ ش: + و تدقیق نظر اولندقدده طرفینک قوللری بریرینه توافق ایتدکی دخی مقرر اولوب.

(۲۷۱) آ: - مسایل.

(۲۷۲) ش: + اسمیله.

فایده‌ی شاره: امام ابو منصور ماتریدی حنفی المذهب اولوب واسطه ایله حضرت اما ابو حنیفه نك تلامیذیندندر. زیرا ابو نصر عیاضدن تلمذ و تعلم ایدوب اولدخی ابو بکر جرجانیدن^(۲۷۳) اول دخی ابو سلیمان جرجانیدن اول دخی امام محمد بن الحسن شیبانیدن اخذ و تلقن ایتمشدر که روسای تلامذه امامدندر. پس مذهب حضرت امامی اختیار ایله امامدن منقوله اولن اقواله اتباع و انتصار مقتضای مذهبی اولوب اثر امامه مقتفی ایدیکی مقرر اولور. و حضرت امامدن منصوصه اولن اقوالدن اعتقادیاته متعلقه یدی عدد مسئله ده ابو الحسن اشعری^(۲۷۴) مخالفت ایدوب خلافتنه ذهاب ایتدیکنندن ناشی ماتریدی ایله بینلرنده مسایل معدوده ده خلاف متحقق اولمشدر.^(۲۷۵) و بعض کتب موثوقه ده تعداد اولندیغی اوزره اول مسایل سبع بونلردر:

مسئله اول: انا مؤمن انشاء الله قولنده اولن استثنادر که، امام ابو حنیفه حضرتلری: "نحن نحکم بالظاهر؛ و الله يتولى السراير" دیوب امام اشعری حضرتلری عاقبت امر و سبق کتابه نظر ایتمشدر.

ثانیه:^(۲۷۶) امام ابو حنیفه^(۲۷۷) کاه اولور که، سعید اولن شقی و شقی اولن سعید اولور دیوب اشعری / انکار ایدوب: نه سعید شقی و نه شقی سعید اولور دیمشدر.

ثالثه: کسبی امام ابو حنیفه اثبات ایدوب امام اشعری قدرت حادثه^(۲۷۸) ایچون تأثر اثبات ایتمیوب، جمهور حنفیه^(۲۷۹) و بعض اشاعره بیننده متعارف اولن معنا ایله کسبی نفی و انکار ایتمشدر.

(۲۷۳) ش: جرنانیدن.

(۲۷۴) ش: + امامه.

(۲۷۵) م آ پ: اولور.

(۲۷۶) آ: مساله، ثانیه

(۲۷۷) آ: + رحمة الله تعالى

(۲۷۸) ش: قدرت عید

(۲۷۹) ش آ پ: جمعنه

رابعه: (۲۸۰) امام ابو حنیفه، و جوب معرفة الله عقلی اولغه ذاهب اولوب امام اشعری شرعیدر
دیمشدر.

خامسه: (۲۸۱) امام ابو حنیفه، مثلاً رازقیت کبی اوصاف افعال قدیمدر دیوب، امام اشعری حدوثنه
ذاهب اولمشدر.

سادسه: امام ابو حنیفه، انبیای عظام علیهم الصلوٰة و السلام حضراتندن صدور صفایرک امتناعنه
حکم ایدوب امام اشعری خلافتنه ذهاب ایتمشدر. (۲۸۲)

سابعه: امام ابو حنیفه کفار اوزرینه وقوع نعمتی اثبات ایدوب امام ابو الحسن اشعری (۲۸۳) نفی و
انکار ایتمشدر. ۲۸۴

(۲۸۰) آ: رابع.

(۲۸۱) آ: خامس.

(۲۸۲) آ: اولمشدر.

(۲۸۳) ش: - اشعری.

(۲۸۴) هامش: آم پ: میحث حسن و قیح عقلیده دخی اشاعره و ماتریدیه بینلرنده اولن خلاف، "مسایره" ده و
شرحنده و مفصلات کتب کلامیه دن اکثرنده مسطور اولدیغندن ما عدا بعض اصول فقه کتبنده تفصیل مشبع ایله
تفصیل اولنمشدر.

المسلك الاول^(۱)

ذات واجب الوجودك اثباتی وسایر ذواته مخالفتی و عند الاشعری وجودك عين ذات اولوب سائر ائمه فنك اول بابده اقوال متخالفه سن بیان و تحقیقه در.^(۲)

منهج الاول:^(۳) معلوم اولكه اثبات ذات مقدس^(۴) واجب الوجودده ایکی طریقه واردر. بری نصوص قرآنیّه دن^(۵) استفاضه اولنان طریقه انیقه در كه مشهوراتدن اولوب، عقلا دن معتدّ به اولنلرك آنی قبولدن نكول و شذوذی معهود دكلدر. و بری دخی براهین حکمیّه ایله اثبات مدعا قلمق^(۶) طریقه سیدر كه انك دخی ایکی مسلك مشهر اولوب؛ بری مسلك متکلمین و بری مسلك حکمادر. و اریاب البابه خفی و مستور^(۷) / دكلدر كه، طریقه اولی جمهور ایچون انفع و نفوسده اوقع اولغله قرآن کریم و فرقان عظیمده بو وجهله ارشاد عباد، کثرت اوزره وقوع بولشدر. و ادله فلاسفه و براهین حکمیّه خفا ودقتدن خالی

(۱) ش م پ آ: المقاصد؛ آ: + معلوم اوله كه اثبات ذات مقدسی.

(۲) آ: + فی ذات واجب الوجود سبحانه و تعالی و فیّه مناهج ثلاثة.

(۳) ش م پ: - المنهج.

(۴) آ: + ذات.

(۵) ش: + استنباط و.

(۶) ش: قلمق.

(۷) ش: مستور و مخفی.

اولمغيله فتح باب شبهاته مودی ایدیکی محتاج بیان دکلدر. و بو بابده قرآن باهر البرهاندی وارد اولن آیات کریمه دندر که^(۸) حضرت حق^(۹) بیورر: (اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ اِخْتِلَافِ الْیَلِّ وَ النَّهَارِ وَ الْفَلَکِ الَّتِیْ تَجْرِیْ فِی الْبَحْرِ بِمَا یَنْفَعُ النَّاسَ وَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ^(۱۰) مِنْ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَاَخْجٰی بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ بَثَّ فِیْهَا مِنْ کُلِّ دَابَّةٍ وَ تَصْرِیْفِ الرِّیَاحِ وَ السَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَیْنَ السَّمَاءِ وَ الْاَرْضِ لَآیٰتٍ^(۱۱)) و سورهء اخی ده دخی بیورر: ^(۱۲) (اَقْرَآیْتُمْ مَا تُمْنُونَ^ط ؕ اَنْتُمْ تَخْلُقُوْنَهُ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُوْنَ)^(۱۳) و دخی آیه اخی ده: ^(۱۴) (اَقْرَآیْتُمْ مَا تَحْرُثُوْنَ^ط ؕ اَنْتُمْ تَزْرَعُوْنَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ. لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا)^(۱۵) و کقوله عز قائل: (اَقْرَآیْتُمْ الْمَآءَ الَّذِیْ تَشْرَبُونَ^ط ؕ اَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوْهُ مِنَ الْمَظْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا)^(۱۶) و مثل قوله تعالى: (اَقْرَآیْتُمْ النَّارَ الَّتِیْ تُورُونَ ؕ اَنْتُمْ اَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ)^(۱۷) الی غیر ذلك من الآیات القرآنیه. و الحاصل سور قرآنیه دن سکسان قدر محلده بو سیاق^(۱۸) اوزره آیات عدیده وارده اولمشدر. و بو طریقهء انیقه اوزره بیان مدعا اولوجهله در که، دیدهء عبرت بین ایلله صنوف مصنوعات بدیعهء الیهیه یه نگاه انداز اولن عقلا، عالم علوینک یعنی افلاک و کواکبک، حرکات عجیبه و اوضاع غریبه سنه و عالم سفلی نک یعنی طبقات / عناصر و غرایب امتزاجاتنی و اثار علویه و سفلیه بی و احوال معادن و نباتات و حیواناتی، باخصوص بدن انسانده ابداع و ادماج اولنان بدایع مصنوعاتی و روح انسانی مشاهده و ملاحظه ایتدکده، البته^(۱۹) مکونات اچون بر صانع و موجددن لا بد اولوب، لا محالة هر حادث ایچون بداعت عقل

(۸) ش م: + جناب.

(۹) آ: + جل و عز شانه.

(۱۰) پ آ: - مِنْ السَّمَاءِ.

(۱۱) البقرة، ۲، ۱۶۴.

(۱۲) م: - بیورر.

(۱۳) الواقعة، ۵۸-۵۹.

(۱۴) ش: و كذلك قوله سبحانه.

(۱۵) الواقعة، ۵۶، ۶۳، ۶۴.

(۱۶) الواقعة، ۵۶، ۶۸، ۶۹.

(۱۷) الواقعة، ۵۶، ۷۱، ۷۲.

(۱۸) م پ: سیاق.

(۱۹) ش آ: + بو.

شهادتی ایله بر موجد و محدث و هر ممکن اچون بر علت مؤثره نك لزومنه فطرت سلیمه حکم ایدوب، شهادت حدس صایب ایله، بو مصنوعات عجیبه نك علی وجه الاصلح و الارفق صانعی ذیل قدرتی غبار حدوث و افتقار دن معرا بر قادر حکیم ایدیکنه علم قطعی حاصل اولور. بلکه دیده بصیرتی مشاهده حقن بی نصیب اولن کم کرده راهان بوادی شرک و ضلال بیله،^(۲۰) الوهیت اصلیه جناب حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه^(۲۱) مخصوص اولوب، خالق ارض و سما انحق حضرت واجب الوجود ایدیکنده قاطبه اعتراف و اقرار له متفقدردر. نته کم^(۲۲) قرآن کریمده بیورر: (وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ)^(۲۳) الآیه. و بو معنایی مبیندر^(۲۴) که جناب حضرت حق^(۲۵) طرفندن خلقی طریق حقه هدایت اچون مبعوث اولن انبیای عظام^(۲۶) حضراتندن، مسموع و معهود اولن کلمه شافیه لا اله الا الله افاده ایتدیکی اوزره، خلقی توحیده، یعنی وحدت جناب صانعه^(۲۷) دعوتدر. اثبات ذات صانعدن بحث و دعوتلری معهود اولمدیغی اول بابده مخاطبینک فطرتلری شاهد / اولدیغنه مبنی در.

تنبیه:^(۲۸) و بو دخی معلوم اولکه اثبات ذات واجیده بو تقدیم اولنان مسلکی بعض کتب فنده اقناعیاتدن عدا ایتدیکی مجرد اثار مذکوره یه نظر ایله استدلال اولنمغه قصر و اکتفا اولنوب، خارجدن اصلاغیری مقدمه ضم و الحاق اولنمدیغی صورته مخصوص و مقصوددر. و الا خارجدن اکه غیری مقدمه ضم و اعتبار اولنسه^(۲۹) اثر دن مؤثره استدلال طریق سی اوزره براهین انیه دن اولمغیله استدلالات برهانیه دن اولدیغی بی ارتیابدر. مثلا مشاهده اولنان مصنوعاتک مجموعی ممکنه و محدثه اولدیغیندن ناشی، بر علت

(۲۰) آ: ایله.

(۲۱) م: حضرتنه.

(۲۲) آ: + حق تعالی.

(۲۳) لقمان، ۳۱، ۲۵

(۲۴) ش: مبنی

(۲۵) آ: + جل و علی.

(۲۶) آ: + صلوات الله علی نبینا و علیه السلام.

(۲۷) آ: خالق.

(۲۸) آ: + منهج اول.

(۲۹) آ: - اولنسه.

قدیمه دن لا بددر. و الا اول دخی بر علتیه محتاج اولوب یادور ویا^(۳۰) تسلسل لازم اولور.

نتیجه المرام فی تحقیق المقام: بو مسئله ده ایضاح مرام و تقریر کلام اولوجهلد در که: عالم^(۳۱) یعنی ما سوی الله بجملتها یا جوهر یا عرضدر. و اعراض و جواهر دن هر برری ایچون ایکی جهت متحققه اولوب، بری جهت امکان و بری جهت حدوثدر. پس مسلك متکلمین اوزره اثبات واجبه^(۳۲) دورت طریق واردر که بری: حدوث جواهر ایله استدلالدر. و بو طریقہ حضرت ابراهیم^(۳۳) علی نبینا و علیه صنف التحیه و التسلیم جنا بلرینک مختاری اولن طریقہ در که غروب کوکب محسوس دیده بصیرت لری اولدقده (لا أحبّ الأفلین)^(۳۴) دیمک ایله افول و غروب که، اعراضدندر. حدوثی مقرر اولوب محل افول اولن کوکب که جواهر دندر. محل حوادث اولق سببی ایله مطلقا جواهرک حودثنه استدلال ایتمشدر. / پس هر حادث ایچون بدیهه عقل شهادتی ایله بر محدث لازم ایدیکی خود مقرر و مثبتدر. مثلاً بر بنای رفیع مشاهده اولنسه انک ایچون بر بانی وجودنه عقلک جزم و حسمی کبی. طریقہ ثانیه: امکان جواهر ایله استدلالدر. و علی طریق الاجمال حاصلی بو در که عالم جوهری مرکب اولدیغی جهتله^(۳۵) کثیر اولوب ممکن ایدیکی معلوم اولور. و هر ممکن ایچون بر علت مؤثره یه احتیاج خود امر مقرردر. طریقہ ثالثه: حدوث اعراضله استدلالدر. هر عاقل ایچون واضح و ظاهر در که: رحم مادرده نطفه اولا علقه یه، و بعده مضغه یه متحوله اولوب، و بعد ذلك لحم و دم اولغه مستعد و متبدل اولور. و احوال مذکوره نک نطفه یه طریانی^(۳۶) مشاهده اولندقده معلوم اولور که انک ایچون بر صانع حکیم لازم اوله. و بو مقوله احوال عجیبه، متقنه که عقول عقلا انده مودعه اولن حکم باهره نک ادراکنده حیراندر. مؤثر عذیم الشعور دن صدور ایتمک ظار الاستحاله در.

(۳۰) م: و یاخود.

(۳۱) ش: - عالم.

(۳۲) ش: + ذات.

(۳۳) ش: + علیه و.

(۳۴) الانعام، ۶، ۷۶.

(۳۵) آ: حیثیت ایله.

(۳۶) الطریا: بفتحین. بمعنى الحدوث والعروض.

تعمه الثالثة: و معلوم اولكه بو ذكر اولنان صورت اوزره استدلال، انفسده مشاهده اولن اعراضك حدوثي ايله استدلال قییلندندر. اما افاقده مشهود اولن اعراضك حدوثي ايله استدلالك صورتی شویله در كه: اوضاع فلكیه و احوال عناصره موالید ايله استدلال اولنه.

طريقة الرابعة: امکان اعراضله استدلالدر. و صورتی بو منوال اوزره تقرير اولنمشدر كه جميع اجسامك جواهر متجانسه دن متركبه اولدیغی متعین اولیجق جمله سی متفقة الحقیقة اولوب متماثله ایدیكى مقرر اولور. و اتفاق حقیقت / و تماثل محقق اولیجق هر جسمك كندی اچون حاصله اولن صفاتله متصف اولده اختصاصی بر مخصص اقتضا ایدر. و الا ترجیح بلا مرجح لازم اولور.^(۳۷) و بعض كتب كلامیه ده مصرحدر كه اثبات ذات واجبه حضرت موسى صلوات الله عل نبینا و علیه بو طریق اوزره استدلال اختیار ایتمشدر. كما^(۳۸) ورد فی القرآن الکریم حکایة عنه: (رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى) ^(۳۹) الآية. یعنی جناب رب الارباب حضرتلری مصنوعاتدن هر مصنوعك صورت مخصوصه سن و شكل معین حکمته مطابقه اولغیله مناط منفعت اولق وجهی اوزره اعطا قیلدی دیمکدر.

علاقة البحث: بعد ذلك یعنی وجوه استدلالدن مذاق ارباب کلام اوزره اولن طرق و مسالك تحقیقنده ذکر اولنان مرتبه ايله اکتفا اولنوب، بو بابده مشهور و معروف اولن مسالك سته بیننده اولن براهین قاطعه دن قلت^(۴۰) مؤنت و سهولت فهمله راجع و ممتاز بربرهان حاسم ذکرنه مبادرت اولندی.^(۴۱) شهادت فطرت سلیمه ايله معلومدر كه البتده واقعه لا اقل بر موجودك وجودی امر مقرردر. و اول موجود دخی لا محاله یا واجب و یاخود ممکندر. اگر واجب اولورسه، مدعا ثابت اولور. و اگر ممکن ایسه ممکنك وجودی و عدمی طرفی مساوی اولدیغی جهتدن وجودی طرفنی ترجیح اچون بر علت مؤثره یه محتاج اولور. الا ترجیح بلا مرجح الزم کلور. و اول علت مؤثره واجب اولمسه، و یاخود واسطه ايله واجبه منتهی اولمسه یادور و یاخود

(۳۷) ش: - لازم اولور.

(۳۸) آ: - كما.

(۳۹) طه، ۲۰، ۵۰.

(۴۰) م: + و.

(۴۱) آ: قلندی.

تسلسل لازم اولور. ودور و تسلسلک / بطلانی ایسه^(۴۲) براهین قاطعه ایله اثبات اولنمشدر. پس موجودات ممکنه نك البته بر علت مؤثره یه که واجب اوله استنادی لازم اولغیله ثبوت وجود واجب، معلوم و مقرر^(۴۳) اولور.

زُیل البیان: بحث اثبات واجبه سوق وایراد اولنان وجوه اتسدالدن هر قنغی دلیل که انحق ثبوت ذات صانع دلالت ایدوب، واجب الوجود اولدیغنه دلالت ایتیمیه. بهرحال ذات مقدس صانعک ازلی وابدی اولدیغنه مستقل دلیل اقامت اولنمق لازم اولور. اما اول ادله که، اثبات صانعدن ماعدا، وجوب وجود صانع دخی دلالت ایلیه. وجوب وجود قدم و بقای^(۴۴) مستتبع اولدیغی جهندن ازلیت وابدیت اثباتی ایچون مستقل ادله و حجج ذکرینه حاجت قالمز. و الله الموفق و علیه التکلان و منه العون و الهدایة.

المنهج الثاني من المسلك الاول: ذات واجب الوجودک سایر ذواته مماثلتدن منزّه اولدیغیدر. عند الثقات بو بابده راجح و مقبول اولن مذهب اولدر که ذات مقدس الهی سایر ذواته مخالف اولوب، یعنی ذات بارینک سایر موجودات ذواتنه مخالفتی بالذات اوله. و مابه الامتیاز عین ذات اولوب امراخر اولیه. پس ذوات سایر موجوداتدن هر بری ایچون ذات باری ایله شاییه مشارکتک عدم تحقیق معلوم اولدن ناشی جناب حقک ندّ و مثلدن تنزیهی معلوم و متیقن اولور.^(*) اما قدما متکلمیندن بر شرذمه اکه ذاهب اولشلردر که، ذات باری ایله سایر ذوات / بیننده بالذات مخالفت اولیوب "بلکه مماثلت ثابته اوله"^(۴۵) و ما به الامتیاز احوال اریعه مشهوره اوله که بری وجوب وجود، و بری دخی حی اولوب اوچنجسی علم تام ایله عالم اولوب دوردنجیسی قدرت تامه ایله قادر اولدیغیدر، دیمشلردر. و قدما معتزله دن ابو هاشم قتنده ما به^(۴۶) امتیاز احوال اریعه مذکوره بی موجه اولن حالت خامسه در که الهیت ایله تسمیه ایتمشدر. و مذهب

(۴۲) آ: - ایسه.

(۴۳) ش م: - و مقرر.

(۴۴) آ: قدم تعالی.

(۴۵) ش: - "..."

(*) هامش: م پ: شینک مثلی: اول شیدر که، تمام ماحیته مشارک اوله. و ندّ مثل مناوی دیدکلریدر. یعنی معاند و معارض معناسنه.

(۴۶) آ پ: - مابه.

مختارندن كه اولاً مذكور اولندر،^(۴۷) ما عداسنك وجوه ردّ و تزيفى كتب فن مفضلاتندن طلب اولنه.

المنهج الثالث من المسلك الاول: وجود باریده اولن اقوال بیاننده در. بو مسئله ده^(۴۸) اوج قول مشهور واردر. بریسی جمهور متکلمین مذهبیدر.^(۴۹) انلر مطلقاً وجودك كرك حقیقت واجب الوجود و كرك ما هیت ممکنه ده زاید اولسنه ذاهب اولوب، ادله و وثیقه ایله اثبات مدعا قیلمشلردر. و ایکنجی قول: ابو الحسن اشعری نك مختاری اولوب معتزله دن دخی ابو الحسین بصری نك ذاهب اولدیغیدر كه انلر وجودك كرك واجب الوجود ده و كرك مہیات ممکنه ده عین حقیقت اولسنه ذاهبلردر. و قول ثالث: مذهب^(۵۰) حکمادر كه انلر قتنده وجود عین حقیقت واجب اولوب^(۵۱) مہیات ممکنه اوزرینه زائد اولق قرارداده در. و الله اعلم.^(۵۲)

(۴۷) م: اولندن.
(۴۸) آ: + دخی.
(۴۹) ش م: + كه.
(۵۰) آ: اوچنجی قول.
(۵۱) م: - مذهب.
(۵۲) آ: الوجود.
(۵۳) آ: + واحکم.

المسلك الثانى

فى التنزيهات: يعنى صفات سلبية الهية بيانده در. و تنزيهاتدن مراد ذات مقدس الهى به غير شايان اولن نقايصى^(۱) سلب و ازاحه در. و فيه مناهج/ثله ايضاً.^(۲)

المحجت الاول من المسلك الثانى: فى التوحيد. يعنى واجب الوجودك من جميع الوجوه واحد ولوب، تركيدن و تعددن منزه ايدىكين بيانده در. اولاً تركيدن تنزهى بو وجه اوزره ميرهندر كه اكر^(۳) واجب لوجود، احدى الذات اولسه، يعنى ذات مقدسى تركيدن^(۴) مبرا اولسه ادنا مرتبه ده ايكى جزدن مركب نرض اولنسه، هر كل البته جزينه محتاج اولوب و هر جز دخى كلك غيرى اولق مقرر ايدىكى جهتدن هر مركب البته غير محتاج اولق متعين اولوب،^(۵) و اول شى كه غيره محتاج اوله لا محاله ممكن اولور. زيرا احتياج منافى وجوب وجوددر. و الله تعالى اعلم. اما تعدد و تكثردن تنزهى يعنى مفهوم واجبك واقعه ذات متعدده به عدم صدقنى اثبات و بيان صدقنده متكلمين و حكما دن هر طايفه كندو مسلك مخصوصلى اوزره ادله متعدده اقامت ايتمشلردر كه، تفصيلى كتب فن مفصلاتندن طلب اولنه.

اولاً^(۵): مذاق متكلمين اوزره بو مد عايبى اثباتده مشهور اولن ادله نك اوضح و انفعى اولن بر

(۱) ش: نقايضى.

(۲) ش م: - "..."

(۳) أ: اكرچه.

هامش، أ پ م: تركب دن مراد: اجرا جهتى ايله اولن كثرث اولوب، تعدد افراد جهتى ايله اولن كثرثدن عبارتدر.

(۴) ش م أ: اولور.

(۵) ش: اول جمله دن.

مان تمنع که قرآن باهر البرهانه اکا: (لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا) ^(۶) آیت کریمه سی ایلله اشارت ولنمشدر که انک ذکرى ایلله اکتفا اولندی. الحاله هذه اکر فساد ارض و سمان عدم تكون ارض و سما مراد یسه اول صورته تقرير برهان تمنع بو وجهله در که: اکر الاله متعدد فرض اولنسه ارض و سما متكون و بوجود اولق محال اولوردی. زیرا ایجاد مذکور یا مجموع قدرتین ایلله ویاخود هر برینک / ویا انحق برینک ندرتی ایلله وقوع بو لوب، بو اوج احتمالدن خالی اولمز. و بو احتمالاتک جمله سی باطله ^(۷) اولغیله، تعدد لیه دخی محال ایدیکی ثابت اولر. ^(۸) اما احتمال اول: یعنی ایجاد مذکور مجموع قدرتین ایلله اولق محال ایدیکی عجزی مستلزم اولوب، شان الاله کمال قدرت ایدیکی بی اشتباه اولدیغی جهندن متبیین اولور. و اما احتمال ثانی، یعنی حصول مقدور مذکوره قدرت قادریندن هر برینک مدخلی اولق محال ایدیکی ایکی علت مستقله نک معلوم واحد ^(۹) اوزرینه تواردین مستلزم اولدیغی جهندن متعین اولور. و احتمال ثالث امتناعی خود ترجیح بلا مرجع اقتضاسندن لازم و ثابت اولور. و فساد ^(۱۰) ارض و سمان عدم تكون مراد ولیوب وجه اصلح اوزره بو مشاهده اولنان نظامدن خروج مراد اولدیغی صورته برهان مذکورک تقریری اول وجهله در که: حاشا اکر ^(۱۱) الاله ایکی فرض اولنسه بینلرنده تنازع و تغالب وقوعی امر مقرر اولوب، لزوم عادى ایلله هر برینک صنعی اخرک صنعتندن ^(۱۲) متمیز اولق دخی متعین اولیجق. اجزاء عالمده بو صورت مستحسنه اوزره تناسب و التیام وشخص واحد مشابه سنده اوله جق قدر حسن انتساق ^(۱۳) و انتظام محال اولوب، سبب بقاء انواع و باعث ترتب اثار اولن نظامه خلل ^(۱۴) طاری اولق مقرر اولوردی.

التمهید: معلوم اوله که بو مسئله ده باتفاق ایمهء کلام ^(۱۵) ما هو الحقه مخالفت ایلله مسلك

(۶) الانبیاء، ۲۱، ۲۲

(۷) ش: ممتنع.

(۸) م: ثبوت بولور.

(۹) ش: معلول

(۱۰) ش: م: و ام فساد.

(۱۱) ش: - اکر.

(۱۲) ش: م: صنعتندن.

(۱۳) ش: م: انساق.

(۱۴) آ: خلل.

(۱۵) آ: فن کلام.

(*) هامش: أ م پ: اکثر کتب کلامیه دن باخصوص مقصود و تهذیبیدن مستفاد اولدیغی اوزره ظاهر اولن

و حیددن عدول ایدوب دیاجیر شرک و ضالده سرکشته و کمراه اولنلر طایفه ثنویه / و مجوسدر که ثنویه: ماعل خیر نور اولوب، فاعل شر ظلمت اولق اوزره اعتقاد ایدوب، فرقه مجوس: فاعل خیر یزدان و فاعل نر اهرمن اولغه ذاهب اولشلردر.^(۴) و زعم فاسدلری اوزره^(۱۶) جناب حق^(۱۷) حاشا خلق شره قادر دکلدلر، ایوب مبداء خیر و شر واحد اولسه ذات واحد هم خیر و هم شریر اولق لازم اولور.^(۱۸) و بو شبهه لرین رد و بطل ایلله جواب اولوجهله در که: فعل شره قدرت مستلزم مباشرت اولیوب، مجرد اکه قادر اولغیله شریر اولق لازم اولمز. و بر وجهله دخی اکر خیر اطلاقندن مرادی، خیری غالب و شریردن شری^(۱۹) غالب دیمک یسه، لزومی ممنوعدر. اکر فی الجمله خلق خیر و شر مراد ایدرلر سه استحالت لازم ممنوعدر دیرز. و شبهه لرین رجه مذکور اوزره رد و ابطالدن صکره، علی طریق المعارضه دیرز که: اکر خیر اولن شریر اولنی و یا خود شرینی دفعه قادر اولمزه عجز لازم اولوب، اکر قادر اولوب دفعه تصدی ایتمزسه شریر اولق لازم کلور. پس احتمال تعدد مستحیل اولوب وحدت ذات مقدس الهی مبین و میرهن اولور.

دفع الشبهه: اکر بو محله اشتباه اولنوب بعض کتب کلامیه ده انکار وحدت سببی ایلله تکفیر اولنان مشرکینی تعداد صدندنه ثنویه و مجوسی بی ذکردن صکره، جمله عیده ملایکه و عیده کواکب و عیده اصنام که وثنیه در و طایفه یهودی که حضرت^(۲۰) عزیره حاشا ابن الله دیمشدر و نصاری^(۲۱) که حضرت مسیح حاشا ابن الله دیمشدر. "جمیعا بو ذکر / اولنان طوایف مشرکین عدادندن تعداد ایتمشدر.^(۲۲) اما بعض کتب فنده ثنویه و مجوسدن غیرسنی مشرکین زمره سنده ادخال ایتمشدر^(۲۳) دیو

طوایف مشرکیندن ثنویه بر طایفه مخصوصه نک لقبی اولوب، ینه مشرکیندن مجوس بشقه طایفه اولوب، انلره ثنویه اطلاق اولونمق (پ: اولنمق) در. اما سید شریف قدس سره، شرح موافقه تصریح و بیان ایتدیکی اوزره طایفه مانویه و دیسانیه که، نور و ظلمت ادعا ایتمشدر. و طایفه مجوس که، یزدان و اهرمن اثباتی داعیه سنه دوشمشدر. جمله سی ثنویه زمره سندن اولوب، مجموع مشرکینه ثنوی اطلاق اولونمق مستفاددر.

(۱۶) آ: فاسدلرنجه.

(۱۷) آ: + جل و علی.

(۱۸) ش م: + دیرلر.

(۱۹) آ: + مراد.

(۲۰) م: - حضرت.

(۲۱) ش م: + دخی.

(۲۲) ش: - "..."

(۲۳) ش: + پس بو ایکسی بیننده شافی الزم کلور.

سوال اولنور سه جواننده بو وجهله تقرير كلام اولنور كه؛ توحيدك حقيقتي بعض كتب فن عبارتندن مستفاد ولدیغی اوزره: الوهیتك جناب حضرت حقّه^(۲۴) مخصوص ایدیكنه اعتقاددن عبارت اولوب و الوهیت فواصی اولن امورك دخی جناب حقّه^(۲۵) اختصاصی ایمه، كلامدن جم غفیر تصریحلری اوزره حقیقت نوحیده. داخلدر. و ازجمله استحقاق عبادت یعنی معبود اولغه صلاحیت خواص الوهیتدن اولدیغی نصوص قاطعه و اخبار صحیحه ایله مثبت و مبرهن اولوب،^(۲۶) الوهیتك اختصاصی هم ادله نقلیه و هم^(۲۷) ادله عقلیه ایله ثبوت بولشد. پس انلر كه حقیقت توحید مجرد اختصاص الوهیتدن عبارت اولغه نظر ایتمشلردر. ثنویه و مجوسندن ماعدا سایر کفره یی مشرکین عدادندن عدا ایتمشلردر. اما انلر كه حقیقت توحید الوهیت و خواص الوهیت مجموعنك اختصاصندن عبارت ایدیكن ادله وثیقه ایله اثبات ایتمشلردر. اختصاص معبودیت خواص الوهیتدن اولدیغی مقرر اولدن ناشی، جمیع کفره یهود و نصاری و عبده ملائکه و عبده کواکب^(۲۸) و عبده اصنام اولن وثنیه یی کفره ثنویه و مجوس کبی مشرکین زمره سندن معدود اولق اوزره قرار ویرمشلردر. و تحقیق مدعاده بو وجهله تقرير مرام ایتمشلردر كه، یهود و نصاری اگرچه / صانع عالم واحددر دیوب کندو زعملری اوزره^(۲۹) شرکی ثنویه و مجوسه نسبت ایدوب، کندولر موحد اولق ادعا ایدرلر. اما آنفا ذکرى سبق ایتدیكى اوزره، حصر عبودیت لازمه توحید اولغله طایفه یهود حضرت عزّره، حاشا: ابن الله دیمشدر ایکن مجرد وحدت ذات صانعه اعتراف ایله موحد اولمش اولزلر. و كذلك طایفه نصاری حضرت مسیح حاشا: ابن الله دیوب و معبودیتده جناب واجب الوجود ایله تشریک ایدوب اب و ابن و روح القدس عنوانی ایله اقانیم ثلثه^(۳۰) اثبات ایتمشدر ایکن کندو اعتقاد فاسد لرنجه؛ ذات مع الوجوده اب، و ذات مع العلمه ابن، و ذات مع الحیاته روح القدس، اطلاق ایتمك اوزره اقانیم ثلاثه دن مرادلری ذات مع الصفات اولوب ذوات متعدده اولمق ادعاسی ایله موحد

(۲۴) آ: + جل و علایه.

(۲۵) آ: + جل ثنایه.

(۲۶) آ: در.

(۲۷) ش: اختصاص ادله نقلیه و ادله.

(۲۸) آ: - و عبده کواکب

(۲۹) آ: زعملرنجه

(۳۰) هامش: آ: الاقنوم: معرب من لغة الروم. بمعنى اصل (منه).

ولش اولزلر. طایفه نصاری خذلهم الله تعالی زعم فاسدلی و اعتقاد کاسدلی مقتضاسنجه اقنوم وجود، اقنوم علم، و اقنوم حیات اولق اوزره اقانیم ثلثه اثباتی ادعاسنده اتفاق ایدوب، بر فرقه سی اقانیم مذکوره ایچون سبب حدوث عالم اولوب اصل وجود عالم اولق ادعا ایتمشدر. و بر فرقه سی دخی؛ حاشا جود الّه اندن مترکب اولوب اول وجهله اصل وجود الّه اولق مسلکته کتمشدر. و بو اقانیم ایچون الهه، ثلثه اولق اعتقاد^(۳۱) ایدوب با انکه صفات و معانی مقوله سندن اولدیغنه اعتراف ایتمشلردر. ینه مجموع ثلثه الّه واحد اولغه ذاهبلردر. و ظاهر و واضدر که / بو زعم فاسد مستلزم جمع نقیضین اولوب، وحدت و کثرتک اجتماعی لازم اولور. و بوندن قطع نظر خارجه موجود اولیوب اعتبارات محضه دن اولن احوال و اوصافدن ترکیب ذاتی تجویز ایتدکلری خود عجایز و اطفالک بیله بلاتردد امتناعنه حکم ایتدکلری امور واضحه دندر. و بعد ذلک اقنوم علم که کلمه اطلاق ایتمشلردر ناسوت^(۳۲) مسیحله یعنی جسد عیسی^(۳۳) ایلّه متحد اولق ادعاسنده اگرچه اتفاق ایتمشلردر. لکن اتحادی تفسیرده اختلاف ایدوب بعضیلری، اعراضک جواهر ایلّه قیامی کبی جسد عیسا ایلّه قیامندن عبارتدر دیمشلردر. و خفی دکلدردر که بو تقدیر اوزره مجموع اقانیم ثلاثه اولن جوهرک، ذاتندن مفارقتی لازم اولور. و اگر اول جوهرک ذاتندن مفارقت ایتمکسزین، ناسوت مسیحله متحد اولشدر دیرلرسه؛ معنای واحدک ایکی ذات ایلّه قیامی لازم اولور. انک ایلّه محال ایدیکی ظاهر و واضدر. و بعضیلر اتحاد مذکوری اختلاط و مزج ایلّه^(۳۴) تفسیر ایتمشلردر. ماء و لبنک امتزاجی کبی. و مزج و اختلاطک صفات اجسامدن ایدیکی خود بیانه محتاج دکلدردر. پس کلمه که^(۳۵) انلر قتنده ذات ازلیه نک احوال و خواصندنر انده بر وجهله متصور اولمز. و بعضیلری دخی اتحاد مذکورک انطباع معناسنه اولسنه ذهاب ایتمشدر.^(۳۶) صورت منقوشه نک شمعهده انطباعی کبی. و خفی دکلدردر که اول نقشی قبول ایدن؛ جسمده منطبع اولن اول^(۳۷) نقشک ذاتی اولیوب^(۳۸) بلکه مثالیدر.^(۳۹)

(۳۱) آ: ادعا

(۳۲) هامش، آ پ: ناسوتدن مراد؛ جسد، و لاهوتدن مراد روحدر.

(۳۳) آ: + صلوات الله علی نبینا و علیه.

(۳۴) م: - ایلّه

(۳۵) ش: + امور معنویه دن بلکه.

(۳۶) آ: ایتمشلردر.

(۳۷) ش آ: - اول.

(۳۸) ش: + مثالی ایدیکنده اشتباه یوقدر.

التذليل: فرق نصارادن مشهور اولن اوج فرقه در كه: / فرقه اولی ملكانيه و فرقه ثانيه يعقوبيه و فرقه ثالثه نسطوريه در. اما بو جمله دن ملكانيه ديرلر كه: لاهوتدن برجز و ناسوته حلول ايدوب جسد مسيح ايله تدرع ايتمشدر. و اقنوم علمه قبل التدرع ابن اطلاق ايتمزلر. و بو فرقه تثليثه تصريح ايتمشلردر كه قرآن كريمده: ^(٤٠) (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ) ^(٤١) نظم كريمي بو فرقه نك ^(٤٢) حال خسران مآلنه اشارتدر. و بو فرقه نك زعم فاسدلى اولدر كه قتل و صلب، ناسوته واقع اولنوب ^(٤٣) لاهوت ايچون اوليه. و يعقوبيه: كلمه، دم و لحمه منقلب و متبدل ^(٤٤) اولمشدر، ديوب انجق حضرت مسيح ايچون حاشا ألوهيت ادعا ايدرلر. و وفرقان ^(٤٥) عظيمده: (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ) ^(٤٦) آيته كريمه سى بو فرقه يه اشارتدر. و نسطوريه ديرلر كه: شمسك، اجسام نيژه يى اناره و اشراقى كى لاهوت ناسوته پرتو انداز اولمشدر. و بونلر دخى قتل و صلبك حضرت مسيحه من جهة ناسوته لا من جهة لاهوته وقوعنه ذاهبلردر.

تنبيه: امام فخر الدين رازى قدس سره ^(٤٧) بعض مولفاتنده ذكر ايتمشدر كه: بر وقتده رهابين نصارادن بر قسيس باهر التلبيس ايله مقارن اولوب قانون بحث مناظره ^(٤٨) اوزره بعض مقدمات و اضحه ايراد ايلدم. كمال بلاد و نهايت بلاهت اوزره بر بليد بليد اولوب فهم معقولاتده ضعف ادراكى كمال قوتده اولغيله جدجهيد و كذا كيد ايله بر مقدمه يى هزار صعوبت ايله تفهيم ايتدم كه: وجود دليل مستلزم وجود مدلول اولوب، عدمى مستلزم عدم مدلول اولمديغيردر. / مثلاً: حدوث عالم كه دليل وجود صانعدر. آنك تحقنندن يعنى حدوثك وجودندن، مدلولنك وجودى يعنى وجود صانع لازم اولوب، عدم حدوثن ^(٤٩) مدلولنك

(٣٩) ش: - بلکه مثاليدر.

(٤٠) آ: عظيمده.

(٤١) المائدة، ٥، ٧٣

(٤٢) ش: - نك

(٤٣) م آ: الوب.

(٤٤) آ: - و متبدل.

(٤٥) آ: و قرآن.

(٤٦) المائدة، ٥، ٧٢

(٤٧) ش م: - قدس سره

(٤٨) آ: و مناظره

(٤٩) آ: حدوثندن.

عدمی لازم اولز که، وجود صانعك قدمی مقرر اولغیله ازلاً و ابداً موجود اولوب، حدوث ایسه ازلده منتفی ر معدومدر. پس بو مقدمه یی منوال مشروح اوزره فهم و تسلیمدن صکره، اقنوم علمی ناسوت مسیحله اتحاد قصر و تخصیصك وجهین^(۵۰) سوال ایلدم. جوابنده: حضرت مسیحدن احیای موتی مثللی^(۵۱) بعض خوارق^(۵۲) مشاهد اولنمغیله تخصیص اولنمشدر دیدکده، تکرار دیدم که: بو تقدیرجه حضرت موسی دن^(۵۳) دخی صورت ثعبانده احیای عصا و فلق بحر مثللو خوارق کثیره صدور ایتمشدر. ضابطه فاسده کوز اوزره اکا دخی حاشا الیه اطلاقی صحیح اولق لازم اولور. زیرا مقدمه مذکوره نك مفادی اوزره؛ ظهور خوارق دلیل الوهیت اولیجق هر نه محله که متحقق اوله مدلولی که الوهیتدر انی مستلزم اولور. و سایر موجوداتده مجرد دلیل مذکور منتفی اولغیله عدم دلیل عدم مدلولی مستلزم اولق^(۵۴) جهتی اوزره، الوهیتك انتفاسنی اثباته مجال محال اولق لازم کلور دیدکده ملزم و مبهور اولوب بر وجهله جوابه قدرتی قالمادی.

(قَبْهَتِ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)^(۵۵)

تحقیق انیق: بو محلد مطارح انظار و معارک^(۵۶) افکار اولن مباحث مشهوره دندر که: (لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا)^(۵۷) آیه کریمه سی اثبات توحیدده "اریاب کلامدن"^(۵۸) بعض / افاضل^(۵۹) محققین حجج اقناعیه دن اولوب، حاشا تعدد الهه نك فساد ارض و سمای استلزامی لزوم عقلی ایله اولیوب بلکه ملازمتی عادیه اولمغی اختیار ایتمشدر.^(۶۰) و اکثر اهل کلام، براهین قطیعه و دلائل عقلیه دن اولق طرفین ترجیح ایتمشلردر. و بو قول اخیره ذاهب اولنلر ایکی مسلکه سالك اولوب بعضیلری براهین ادله نك مطلقاً

(۵۰) آ: وجهن.

(۵۱) آ: مثللو.

(۵۲) ش: خوارق

(۵۳) آ: + صلوات الله على نبينا و عليه

(۵۴) ش م: اولمق.

(۵۵) البقرة، ۲، ۲۵۸

(۵۶) م: معترك.

(۵۷) الانبياء، ۲۱، ۲۲

(۵۸) ش م: - "..."

(۵۹) ش آ: - افاضل.

(۶۰) ش آ: ایتمشلردر.

ملازمت عقلیه ایله ^(۶۱) "مشروط اولماق" ^(۶۲) قولین اختیار ایله ایت مذکوره نك حجج عقلیه دن ^(۶۳) اولسین دعا ایتمشدور. و بعض اخر: ملازمتك عادیه اولق دلیلک برهانی ^(۶۴) اولسنه منافی دکلدر، دیمك اوزره ملازمتك عادیه اولدیغینه اعتراف ایله ینه ایت ^(۶۵) مذکوره نك براهین عقلیه قطعیه دن "اکثر محققین بو نولی اختیار ایدوب علوم عادیه نك مفید قطع و جزم" ^(۶۶) اولدیغین اثبات ایتمشلدور. ^(۶۷) و بو نزاع ایمه فن بیننده قدیم و حدیثا تکرر ایدوب حتی صاحب التبصره تشدید شدید ایدوب ابو هاشمی ایت مذکوره نك مدعایی اثباتده دلالتنه قدحندن ناشی تکفیر ایتمشدور. و افاضل محققیندن سعد الدین تفتازانی حضرتلری رحمه الله ^(۶۸) بعض مولفاتنده تصریح ایتدیکی اوزره اقناعیت طرفنی اختیار ایتدکده معاصرلرندن بعض فضلا اشد نکیر ایله انکارندن ناشی فاضل تفتازانی جنابنك شاننه ناشایسته نیجه تشنیعات شنیعه یه تجاسر ایتمشدور. و محقق تفتازانی احفادندن بعض متاخرین تالیفاتنده مسطوردر که شخص مذکور ابو معین نسفی نك حجیت ایت مذکوره ده اقناعیت ادعا ادنلری رد و تخطیه ایتدیکنه صاحب / کشفک اکا اتباعنه مطلع اولوب فاضل تفتازانی حضرتلرین تضلیله بلکه تکفیره تجاسر ایتمشیدی. و اول وقتده ^(۶۹) فرمانر وای ممالك ^(۷۰) شرق شاهرخ میرزایه که اکبر اولاد تیمور اولغیله موتنده صکره جانشین اولمشدر. سعد الدین حقننده نیجه کلمات قبیحه و مقالات و قبیحه ^(۷۱) القا ایدوب بر مجلس عام عقیدنه ترغیب و اول مجلسه سعد الدینی، و سایر افاضل عصری دعوت و احضار ایچون تحریض ایتمشدی که اول عقیده نك بطلانتی اثبات، و سعد الدینی محضرقومده الزام و اسکات ایلیه. اول یوم معهود ایچون بر وقت مخصوص تعیین اولنمشیکن، بامر الله سبحانه اول شخص، متهالك قبیل ذلك فجاءه هالك، اولغیله بو حالت فاضل

(۶۱) م: دن.

(۶۲) ش آ: اولماق

(۶۳) م: - "..."

(۶۴) ش: قطعی.

(۶۵) آ: + کریمه

(۶۶) ش م: - "..."

(۶۷) ش م: اثباته تصدی ایتمشدور.

(۶۸) آ: + تعالی.

(۶۹) ش: - وقتده.

(۷۰) آ: - ممالك.

(۷۱) آ: قدیحه.

نفتازانی حضرتلرینک جمله، کراماتندن عد اولنمشدر. "و العلم عند الله سبحانه" (۷۲) (۷۳)

المحاكمة: حجة الاسلام امام ابو حامد غزالی حضرتلریندن (۷۳) منقول اولن تحقیقاتدندر که: مطلقا عقاید اسلامیة اثباتنده سوق اولنان براهین و ادله، معالجه، امراض قلبیه ایچون ادویه مجراسنه جاریه اولوب، مداوات امراض جسمانیة ایچون استعمال اولنان ادویه ده طبیعتک قوت و ضعفنه نظر ایتمک لازم اولدیغی کبی مداوات امراض روحانیة ده یعنی عقول ضعیفه یی ادله، نافع ایله طریق صوابه ارشاد حالنده دخی مراتب متفاوتة، عقولی ملاحظه اهم اموردندر. و امراض جسمانیة دفعنده تدبیره مباشر اولن طبیبک طبابتی مرتبه، حذاقته بالغه اولمش اولیوب استعمال ادویه ده طبیعتک قوت و ضعفنی / ملاحظه (۷۴) ایتمسه، اول مقوله تدبیرک امزجه یی اصلاحدن افسادی اکثر ایدیکی امر مقرر اولدیغی کبی. کذلک جاده، صوابه ارشاد حالنده دخی مقادیر ادراک عقوله نظر و اعتبار اولنمسه اقامت اولنان ادله نک عقایدی اصلاحندن افساد اوفر اولور. پس بو تحقیقندن معلوم اولور که ادراکاتک (۷۵) مراتبی متفاوتة اولدیغی کبی، ارشاد و اصلاحلرینک دخی مراتبی متفاوتة اولق لازمدر. مثلاً (۷۶) تصدیقی سماع و تقلید ایله اولن مؤمنک عقیده سن تحریر ادله ایله اثاره و تحریک نامناسبدر. نته کم حضرت ارشد المرشدین صلی الله تعالی علیه و علی آله و اصحابه اجمعین صحبت (۷۷) شریفه لرنده استفاضه، انوار قدسیه ایله مستعد اکتساب معارف الهیه اولن اصحاب کرام انجابه افاضه، علوم یقینییه قلمق ایله (۷۸) هر بری صاحب نصاب جواهر زواهر معارف دینییه اولمشلر ایکن، عوام طایفه، عریدن، فهم و ادراکی درک مطالب عالییه ده قاصر اولنلردن انجق مطالبیه، تصدیقله اکتفا بیوروب، ایمان تقلیدی ایله حاصل اولن تصدیقلری ایله ایمانلرینه حکم بیوروب، اول امردن

(۷۲) أ: - "..."

هامش أ پ: هذا التحقيق للمولى العلامة المحقق الزاهد علاء الدين محمد بن محمد بن محمد البخارى الحنفى. تلميذ المولى سعد الدين. و قد نقل عنه بعبارة شارح المسايير و اصل ذلك من كتاب "الاقتصاد فى علم الاعتقاد".

(۷۳) ش: + بعض فضلا رواية ايله.

(۷۴) ش: + و مراعات

(۷۵) م: + اولدغی.

(۷۶) ش: - مثلاً، + و .

(۷۷) أ پ: صحت.

(۷۸) ش: قلمغله.

یقین برهانی ایلله حصول بولن تصدیق "بیننی فرق بیومشلردر." ^(۷۹) و كذلك ضعيف العقل و جامد الطبع اولن مقلد جافی که ضلالت اوزره مصراوله. انک ایچون مناسب اولن ^(۸۰) حجت و برهاندن بدل حواله سیف و سناندر. و اما متردد و شاک اولنلردن انلرکه نوع ذکادن حصه مند اولوب مفید قطع و یقین اولن برهان عقلی فهمنه ادراکلری بالغ اولمیه، انلر ایچون نافع اولن اولدر که، / ممکن مرتبه ^(۸۱) طبیعتلرینه چسبان و ملایم اولن کلام مقنع ایلله معالجه ده تلطف اولنوب ادله یقینییه برهانیه القاسنه مبادرت اولنمیه. زیرا امور عادیه دن مجرد نور عقلله اهتدا هرکس ایچون میسر اولیوب، طفر الاهییدن بعض افراد عبادده افاضه و اعطا اولنمشدر. و اکثر اشخاص خلقت نقصان ادراکدن ناشی، براهین عقلیه درکندن عاجزلی مقرر بلکه انلر ایچون ادله قطعییه مضرت رسان ایدیکی بی اشتباهدر. ^(۸۲) و اما صاحب ذهن وقاد اولن فطن، ذکی و متیقظ المعی که، آنی کلام خطابی ایلله اقناع و تسلیت ممکن اولمیه. انک ایلله حین مقاوله و محاجه ده دلیل قطعی ایراد اولنمق واجبدر. پس بو مقدمه تمهید اولنوب بو ضابطه ضبط و اتقان اولندقدن صکره، معلوم اوله که: کافه خواص و عوام وجود صانع تصدیق و توحید ایلله مامور و مکلفلردر. و حضرت هادی السبیل و جناب خاتم الرسل صلی الله ^(۸۳) علیه و سلم جمیع افراد کائناتی طریق حقه دعوت ایچون مبعوث اولوب، ازجمله عامه مشرکین که ادراک ادله قطعییه دن قصور فهملری متحقق اولمشدر. انلر دخی ^(۸۴) جاده واضحه ملت زهرايه هدایت ایلله مامورد. و اول طایفه کبی غلظت طبعی ^(۸۵) اولن اشخاصه ایسه نافع و سازکار اولن، امور عادیه به مبنیه اولن ادله خطابییه سوق و ایرادی ایلله دعوت النمقدر. ^(۸۶) و قرآن باهر البرهانک مشتمل اولدیغی ادله و براهینک بعضی دلیل برهانیدر که، فهم و اطلاعی علماء / راسخونه مخصوصدر. و بعض اخری خطابیاتدر که ^(۸۷) عوام ناس ایچون نسق اول اوزره اولن حجج و ادله دن انفع و

(۷۹) ش: "حقیق یقینی تکلیفنه مبادرت بیومشلردر".

(۸۰) ش آ: + اقامت

(۸۱) پ: مرتبه سی

(۸۲) ش: - و

(۸۳) آ + تعالی.

(۸۴) م آ پ: - اونلر دخی.

(۸۵) ش آ: + صاحبی.

(۸۶) آ: - در.

(۸۷) ش م: خطابیاتدندر

انسیدر. پس عقول خواص و عوامك مراتبی رعایت اولنوب قرآن عظیمده هر برینه مناسب اولن وجه اوزره سوق كلام اولنمشدر. كما قال سبحانه^(۸۸): (وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ)^(۸۹) و بو جمله دن: (لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا)^(۹۰) نظم کریمی طریقین مذکورینی جامع و مشتمل اولوب علی طریق العبارة ادله خطابیه دن و علی طریق الاشارة براهین قطعیه دندر. وصورت اولینک، یعنی بو آیت کریمه بحسب العبارة ادله خطابیه دن اولدیغینک تفصیلی بو^(۹۱) وجهله درکه آیت کریمه مذکوره^(۹۲) علی طریق العبارة مدلولی لزوم فساد سماوات و ارضدر. عند^(۹۳) تعدد الالهة، یعنی حاشا الاله متعدد فرض اولنمدن سماوات و ارضک بو مشاهد و محسوس اولن نظامدن خروجی لازم کلمکدر. و اریاب البابه خفی^(۹۴) دکلددر که سماوات و ارضک فسادی لازم اولمق لزوم اختلافدن ناشیدر. و امکان اتفاق محقق^(۹۵) اولمغیله اختلافک لزومی قطعی دکل ایدیکی ظاهر اولیجق لزوم فساد عادی اولدیغی مقرر اولور. و امام فخر الدین رازینک بو معنایی تحقیق صدندده تفصیل مشبعی واردر. محلندن طلب اولنه. و اصحاب عقول سلیمه یه مخفی^(۹۶) دکلددر که، بر دلیل که نفس الامرده ادله قطعیه دن اولیه مجرد جعل جاعل ایله و برهان اطلاق اولنمغیله براهین قطعیه دن اولیاجغی / مقرردر. و ظن اولنیه که اول مقوله اقناعیاتدن اولن ادله خطابیه یه دلیل قطعی و برهان عقلی اطلاق ایتتمک صلابت فی الدین و مضرت اسلام و مسلمین اوله. نته کم بعض اصحاب اثار بویله زعم ایتتمشدر. بلکه بو مقوله تصرفات مدرجه طعن اولوب عقول ضعیفه یه مورث وهندر.^(۹۷) و دین مبین متین الاصول محمدی بو وجهله تصرفدن^(۹۸) مستغنی ایدیکی بیانه محتاج دکلددر که، قرآن کریم و

(۸۸) م: - سبحانه، آ: + و تعالی.

(۸۹) الانعام، ۶، ۵۹. ش: + الآیه

(۹۰) الانبیاء، ۲۱، ۲۲

(۹۱) م: - بو.

(۹۲) ش: مذکوره تک.

(۹۳) ش: + فرض.

(۹۴) م: مخفی.

(۹۵) ش م آ: متحقق.

(۹۶) آ: خفی.

(۹۷) هامش، آ: ألوهن: یعنی ضعیف. (منه)

(۹۸) م: نصرتدن.

فرقان عظیم اصحاب ادراکات ضعیفه ایچون نافعه برز^(۹۹) دلایل اقناعیه خطابیه یی مشتمل اولدیغی کبی اکثر من ان یحصی نیجه ادله قطعیه یی دخی مشتمل ایدیکی علوم قرآنیه یه نوع^(۱۰۰) اطلاعی اولنلره ظاهر و واضح^(۱۰۱) و خواص امت اندن منتفعلردر.

و اما صورت ثانیه یعنی آیت کریمه مذکوره نك علی حسب الاشارة ادله عقلیه، و براهین نقلیه^(۱۰۲) قطعیه دن اولدیغی باتفاق المتکلمین قطعیاتدن اولن برهان تمنعه علی طریق الاشارة دلالتی جهتی ایلهدر. و برهان تمنعک تقریری اولوجهلدر که حاشا صفات الوهیت ایله متصف ایکی الیه فرض اولنسه: بر موجودک ایجادنه قصد ایتدکلری حالده، اول موجودک وقوعی اکیسنک معیت^(۱۰۳) ایله ایجادلری ایله اولورسه، هر بری ایچون مرادنی ایقاعده عدم استقلال لازم اولوب، هر برینک ایجادی ایله اولورسه ایکی علت مستقله نك معلول واحد شخصی اوزرینه تواردی لازم اولور. یا خود انحق برینک ایجادی ایله اولورسه ترجیح بلا مرجح لازم اولور. بانکه قادریتی مقتضی اولن ذات الیه و مقدوریتی مقتضی / اولن امکان ممکن اولیجق الهین مفروضینه، نسبت ممکنات علی السویه اولوب رجحان ظاهر اولز. پس بو تقریر اوزره مقدور واحدک ایکی قادر بیننده وقوعندن قادرینک یابری ایچون ویاخود اکیسی ایچون دخی عجز لازم کلور که^(۱۰۴) بحسب العقل محال اولدیغی کتب کلامیه ده مسطور و مدلولدر. پس بو وجهله اولن تمنعک قطعیتی مثبت اولور.

تکمله: ^(۱۰۵) تفصیل سابقه ^(۱۰۶) اعمال فکر اولنوب درک و اتقان اولندقدده، معلوم اولور که تمنع کاه برهانی و کاه خطابی اولق ممکندر. و هر تمنع متکلمین قتنده برهانی اولق لازم دکلدر. و آیت کریمه مذکوره دن بحسب الاشارة مستفاد اولن لزوم فساد ارض و سما قطعی اولق بحسب العبارة مستفاد اولن

(۹۹) ش: برز؛ آ: براز.

(۱۰۰) م: - نوع.

(۱۰۱) ش آ: + اولوب.

(۱۰۲) ش آ: یقینیه.

(۱۰۳) ش آ: اوزره

(۱۰۴) آ: - که

(۱۰۵) ش: تکلمه

(۱۰۶) آ: سابقده

لزوم فسادك خطايبتنه^(۱۰۷) منافی دكلدر. زیرا بحسب الاشارة دلالت ايتديکی لزوم فساد، مقدور واحدك قادرین بیننده اولوب، الهین مفروضینك، یاخود احدهمانك عجزی لازم کلمکدن^(۱۰۸) عبارتدر. و بحسب العبارة مدلولی اولن فساد سماوات و ارضك بو محسوس و مشاهد اولن نظامدن خروجی لازم اولمدن عبارتدر. و بحسب العبارة مفادی اولن لزوم و^(۱۰۹) فسادك خطابی اولدیغی اول صورتده جواز اتفاق الهین مفروضین^(۱۱۰) متصور ایدیکندن لازم کلوب بحسب الاشارة، مستفاد اولن وجه اوزره جواز اتفاق الاهین مفروضین منتفی اولمغیله براهین قطعیه عقلیه دن اولق واضح و مقرر اولمشدر. زیرا جواز اتفاق امکان تعدد متفرع اولمدن ناشی / تعدد الهه نك، عقلا امتناعی ثابت اولیجق "بینلرنده اتفاق"^(۱۱۱) فرض اولنمق قطعاً متصور اولمز. یعنی اتفاق شیئك، شیء آخره موافقتندن عبارت اولدیغی جهت ایله البته تعدد اقتضا ایدوب تعدد اولدیقجه^(۱۱۲) جواز اتفاق دخی ممکن اولمز. و صورت مذکوره ده جواز اتفاق بحسب العقل منتفی اولمغیله بحسب العبارة مستفاد اولن وجه اوزره دخی جواز اتفاق منتفی و مستحیل اولق لازم کلمز. زیرا وجه اول کبی امتناع تعدد الهه یی اتسلزامی لزوم عقلی ایله دکل، بلکه لزوم عادی ایله در.^(۱۱۳) دیمشدر.^(*) والله یقول الحق و هو یهدی السبیل.

المنهج الثاني من المسلك الثاني: واجب تعالی جل و علائك^(۱۱۴) تحیزدن، یعنی جهت و مکاندن

و جسمیتدن منزله ایدی کی، و جوهریت و عرضیتدن تنزهی بیاننده در. اولاً تحیز و تمکندن تنزهی بیاننده اقامت اولنان ادله و ثبقة دن بری اولدر که: اگر ذات مقدسی بر مکانه متمکن فرض اولنسه، لا محالة

(۱۰۷) آ: خطاییه.

(۱۰۸) پ: - لازم.

(۱۰۹) م: - و.

(۱۱۰) ش: + فرضی.

(۱۱۱) م: - "..."

(۱۱۲) أ: اولدیقجه.

(۱۱۳) م: اولش اولور.

(*) هامش، أ: پ: بو محله دك بعبارته علاء الدین بخاری کلامندن مترجمدر. لکن کبار محققین حنفیه دن ابن همام متن "مسایره" ده آیه کریمه مذکوره نك اثبات مدعاده براهین قطعیه دن اولوب، علوم عادیه نك.

(۱۱۴) آ: + حضرتلرینك.

اول مكانك قدمی لازم اولور. و قدمك خود جناب واجب الوجوده مخصوص^(۱۱۵) اولوب جميع ما سوى الله سَمَتِ حدوثه متسملر ایدیکنده جميع ملیین متفقلردر. و بر دلیلی دخی اولدر که البته هر متمکن مکانه محتاج اولوب غیره محتاج اولن ممکن اولق مقرر اولغیله، امکان واجب لازم اولر. و اول مکان ایچون امکان خلادن ناشی مکان متمکندن مستغنی اولوب مستغنی^(۱۱۶) عن الغیر اولن واجب اولق لازم اولیجق مستغنی^(۱۱۷) عن الواجب اولن بطریق الاولویة ما سوادن مستغنی اولق متعین اولوب، وجوب مکان / لازم اولور.^(۱۱۸) و جسمیتدن تنزهی اول وجهله مبرهندر که، هر جسم جواهر فردده دن؛ یعنی جزء لا یتجزاکن مرکب اولوب، و هر مرکب کندو اجزاسنه احتیاجی آنفا بیان اولندیغی اوزره مبرهن^(۱۱۹) اولوب ساحه تقدس "واجب الوجودك غبار افتقاردن میرا ایدیکی مقرر اولیجق، جسمانیتدن تنزیه"^(۱۲۰) متیقن اولور. و جوهریتدن دخی مُنزه ایدیکی اولوجهله مثبت و مقرردرکه جوهر مجرتدن مستغنی اولن ممکندن ویا خود موجود اولدقده محل موضوعه محتاج اولمین ماهیتدن عبارت اولوب علی کلا التقدیرین وجودی ذاتندن زاید اولق مقرر اولور. ذات مقدس واجب الوجود اوزرینه وجودی زاید اولدیغی خود ذکرى سبق ایتدیکی اوزره مثبت و مبرهندر.

اقوال المخالفین:^(۱۲۱) جميع ائمه اهل سنت رحمهم الله تعالى جناب واجب الوجودك جهتدن و جسمیتدن تنزهنده^(۱۲۲) اتفاق ایدوب مخالفیندن طایفه مجسمیه^(۱۲۳) ادعای جسمیت و طایفه مشبه اثبات جهت ایتمکله نهج قویم اهل سنتدن عدول و انحراف ایدوب کریوه ضلاله دوشمشلردر. اول طایفه مشبه جهت فوقده اولق ادعاسنده اتفاق ایدوب لکن تعیین^(۱۲۴) جهت معناسنده ایکی فرقه اولوب: بر فرقه سی

(۱۱۵) آ: مخصوص

(۱۱۶) پ: مُستغنی

(۱۱۷) پ: مُستغنی

(۱۱۸) ش م: کلور.

(۱۱۹) ش: + و مقرر اولغیله

(۱۲۰) پ: - "..."

(۱۲۱) ش: اوال المخالفین.

(۱۲۲) آ: تنزهده.

(۱۲۳) ش م: - ی.

(۱۲۴) آ: - تعیین.

جسّمك جهاتده تمكّنی كبی تمكندن تنزیه ایدوب جسمیت ادعا ایتمشلردر. و فرقهٔ اُخری كه ابن كرام و كا اتباع ایدنلردر. تعیین جهته قابل اشارت حسیه اولق اوزره ادعی جسمیت ایدوب حاشا ثم حاشا عرشك صفحهٔ علیاسنه مماس اولق و بعضلر بغیرقاس محاذی اولق زعمی ایله حرکت و انتقال و تبدل جهاتی تجویز ایتمشلردر. و طایفهٔ یهود^(۱۲۵) دخی بو اعتقاد باطل اوزره / متفقلردر. خذلهم الله تعالی^(۱۲۶) و ثانیاً طایفهٔ مجسمیه دخی ادعای جسمیت ایتمكله مسلك اهل سنتدن منحرف اولمشلردر. و بعضلر صورت نور ساطعه اولق اعتقاد ایدوب بعضلری لحم و دمدن متركب جسم عنصری ادعا ایتمشدر. و بونلردن بر فرقه^(۱۲۷) صورت انسانده اولق ادعا سنده اولوب، بر صنفی شاب امرد صورتنده و بر صنفی شیخ اشمط الراس صورتنده تخیل ایتمك اوزره سرگشتهٔ بوادیٔ ضلالت اولمشلردر.^(۱۲۸)

الاتحاد مع الغیردن تنزیهی: ^(۱۲۹) اما اتحاد مع الغیردن تنزیهی اول وجهله مبین و مثبتدر كه

اتحادك اصلنده معنای حقیقیسی شیئك، شیء آخره تبدل و صیوروتیدر، و بو مفهوم ایچون ایکی وجه متصور اولوب وجه اول اولدر كه: ایکی شیء بربرینه انضمام ایله متحد اولوب "شیء آخر ثالث حاصل اوله. مثلاً زید و عمرو متحد اولوب شَخْصِ آخر، یعنی بكر حاصل اولق كبی." ^(۱۳۰) بعد الاتحاد حاصل اولن شخص نه زید و نه عمرو اوله. وجه ثانی اولدر كه: بر شیء موجود، شیء آخره متحول و متبدل اوله. مثلاً زید، عمرو اوله و یا خود عمر و زید اوله. و بدیههٔ عقل حکمی ایله اتحادك بو ایکی صورتده دخی ممتنع و مستحیل ایدیکی ظاهر و واضحدر. زیرا ایکی ماهیتك و ایکی هویتك بیننده اختلاف ذاتی متحقق و مقرر و مقتضای ذات اولن امورك زوالی غیر متصوردر. و بیان امتناع اتحادده بو سیاق اوزره ایضاح مرام اولنور كه: فرضاً ایکی شیء بربریه متحد اولدقده اكر هویتلری منعدمه اولوب شیء آخر حادث اولور سه، اتحاد حاصل اولمش اولمز. بلکه شیئینك ایکیسی دخی منعدم اولوب، شیء ثالث حاصل اولمش اولور. و اكر

(۱۲۵) م پ: قاس.

(۱۲۶) م: - تعالی.

(۱۲۷) آ: + حاشا.

(۱۲۸) ش م آ: + تعال الله عما یقول المبطلون.

(۱۲۹) م: " . آ: "التنزه تعالی من الاتحاد مع الغیر."

(۱۳۰) پ: "شخص آخر یعنی بكر حاصل اولق كبی كه"

هویتلری / منعدم اولیوب حین^(۱۳۱) اتحادده شینین مذکورین کالاول موجودلر ایسه ینه اتحاد بو لنمیوب ایکی شیء اولمش اولور. مجموع طرفین شیء واحد اولمش اولمز. پس کائینا^(۱۳۲) ما کان ایکی شینک بربرله اتحادی ممتنع ایدیکی متعین اولیجق جناب واجب الوجودک شیء آخر ایله اتحاددن، بالطریق الاولی تنزهی معلوم و مجزوم اولور. و بوندن قطع نظر اگر ذات مقدس واجب الوجود غیر ایله حاشا متحد اولسه، جمیع ما سوی الله ممکن ایدیکی محقق اولدیغی جهتدن مفهوم اتحادک صورت اولاسنه نظرا واجب و ممکنک حاشا اتحادندن حاصل فرض اولنان شیء ثالث، اگر واجب فرض اولنورسه، ممکنک واجبه انقلابی لازم کلوب، اگر ممکن فرض اولنورسه واجبک ممکنه تبدیلی لازم کلور. و اتحادک صورت ثانییه سنده دخی بو ایکی محذور مقرر ایدیکی واضحدر. و اگر وجوب و امکان بعد الاتحاد باقی فرض اولنورسه ذات واحده وجوب و امکانک اجتماعی لازم اولور. انک دخی امتناعی مثبت و مقرردر.

"حلول فی الغیردن تنزیهدر." ^(۱۳۳) و اما حلول فی الغیردن تنزیهی اول وجهله مبیندر که: حلول البته حال اولن شیک محله احتیاج و افتقارن مستلزم اولوب جناب واجب الوجودک ایسه ساحه عز و جلالی اگر^(۱۳۴) افتقار و احتیاجدن میرا ایدیکی مثبت و مقرر اولمقیله، امتناع حلول معلوم اولور. و بیان استحاله حلولده بر وجه دخی، حلولک مستلزم تحیز اولدیغیدر. تحیزک امتناعی خود انقأ بیان اولندیغی وجه اوزره مثبت و مقرردر. و بو بابده یعنی^(۱۳۵) اتحاد و حلولده ایسه فن ادله کثیره اقامت / ایتمشلردر. اول جمله دن سهل الفهم اولنلر ذکر اولندی. ما عداسی مفصلات کتب کلامیه دن طلب اولنه.

تنبيه المخالفين: ^(۱۳۶) بو مساله ده اهل سنت مسلکندن منحرف اولن مخالفین ایکی فرقه در. بر

فرقه سی طایفه نصارادر که اقانیم ثلثه اثبات ایدوب، کلمه اطلاق ایتدکلری اقنوم علم ایچون^(۱۳۷) ناسوت

(۱۳۱) آ: خلق.

(۱۳۲) م: آ: کائنا.

(۱۳۳) ش: - "...؛ م: "

(۱۳۴) ش م پ: کرد

(۱۳۵) م: آ: + امتناع

(۱۳۶) ش: - تنبيه.

(۱۳۷) آ: - علم ایچون.

مسیح ایله یعنی جسد عیسایه^(۱۳۸) حلول ایدوب انک ایله اتحادین ادعا ایتمشلردر که^(۱۳۹) آنفا اثبات توحید اثناسنده تفصیلی ذکر اولنمشدی. و بر فرقه سی دخی غلاة شیعه دن نصیری و اسحاقیه عنوانی ایله مشهور اولن ایکی طایفه در که: حاشا ثم حاشا جناب حق سبحانه و تعالی حضرتلرینک^(۱۴۰) بعض کاملین صورتنده ظهورین^(۱۴۱) تجویز ایدوب، عترت طاهر دن بعض ائمه زعم فاسد لری اوزره کمال حسن اعتقاد لریندن ناشی سایر همجنس لریندن علوم کثیره و قدرت باهره ایله تفوق و فضیلت لرین مشاهده ایدوب حاشا ثم حاشا ذات مقدس الهینک حلول و اتحادین ادعا ایتمشلردر. تعالی الله عم یقول الظالمون علوا کبیرا.^(۱۴۲)

المنهج الثالث:^(۱۴۳) جناب واجب الوجودک وصف حادث ایله اتصاف دن منزله اولدیغی، یعنی ذات الهی^(۱۴۴) محل حوادث اولمق ممتنع و مستحیل ایدیکن بیان و اثباتده.^(۱۴۵) اولاً بو مقدمه یی تقدیمدن لا بددر که، ایمه فن کلام احلهم الله دار السلام مولفاتنده ذکر اولندیغی اوزره مطلقاً صفات ایکی صنف اولوب. بر صنفی اولدر که موصوفده متقرره و بر صنفی غیر متقرره اوله، صنف اول ایکی نوع اولوب، بر نوعی اول صفتدر که: موصوفده متقرره اولوب غیره اضافت اقتضا ایتمیه. مثلاً / اجسام ایچون شکل و سواد کبی و حسن و قبح کبی. و بر نوعی دخی اولدر که: غیره اضافت اقتضا ایلیه. و بو نوع^(۱۴۶) ثانی دخی ایکی قسم اولوب، بر قسمی اولدر که: مضاف اولدیغی شینک تغییری ایله متغیر اولیه. مثلاً تحریک اجسامه قدرت کبی. و بر قسمی دخی اولدر که مضاف اولدیغی شینک تغییری ایله متغیر اوله. صفت علم کبی که معلومک تغییری ایله متغیر اولور. مثلاً زیدک غیر موجود ایدیکنه^(۱۴۷) تعلق علم حاصل ایکن زید حادث و موجود اولدقه علم زیدک وجودینه^(۱۴۸) تعلق ایتمکله صفت علمک اضافتی متغیر اولوب، مضاف دخی، یعنی صفت

(۱۳۸) آ: + علیه الصلوة والسلام.

(۱۳۹) ش: نتکه.

(۱۴۰) م: حضرتنک

(۱۴۱) آ: ظهورن

(۱۴۲) آ: - علوا کبیرا.

(۱۴۳) ش آ: + من المسلك الثانی.

(۱۴۴) م آ: + اچون.

(۱۴۵) ش: اثباتددر.

(۱۴۶) آ: بر.

(۱۴۷) آ: ایدوکنه.

(۱۴۸) آ: وجودونه.

علم دخی متغیر اولمش اولور. و بو دخی معلوم اوله که: حادث، موجود بعد العدم معناسنه اولوب اول شی که انک ایچون وجود اولیه و تجدد ثابت و حاصل اوله اکا متجدد اطلاق اولور. اما حادث اطلاق اولنماز. پس صفات الهیه ایکی قسم اولوب بر قسمی اضافات محضه دندر. موجودات خارجییه دن دکلدن. علمک و قدرتك تعلقلری کبی بو تعلقات مثللو اوصافک اضافات محضه دن اولوب موجود فی الاعیان اولدیغی مقرردر. و بو مقوله اضافاتک قابل تغیر و تبدل ایدیکی ظاهردر. و بر قسمی دخی امور حقیقیه دندر. ذات علم و قدرت کبی که بونلر مثللو صفاتک قدیمه اولدیغی محقق اولوب قبول تغیره تبدل ایتمز لر.^(۱۴۹)

تنبيه: جناب واجب الوجودك ذات مقدسی محل حوادث اولق مستحیل ایدیکنده جمیع اهل ملل و جماهیر عقلا اتفاق ایدوب "بو مسئله ده"^(۱۵۰) انجق کفرهء مجوس^(۱۵۱) و فرقهء کرامیه مخالفت ایتمشلردر. و طایفهء مجوس مطلقا هر وصف حادث که صفات کمالدن اوله ذات باری ایله قایم اولق ادعا ایتمشلردر. و طایفهء / کرامیه اگر چه مطلقا هر وصف حادثک قیامنی تجویز ایتمشلردر. لکن اول وصف حادث که^(۱۵۲) ایجاد مخلوقاتده موقوف علیه اول خاصه انک قیامنی تجویز ایدوب بر فرقه سی اول محتاج الیه اولن وصف حادث صفت ارادندر دیوب،^(۱۵۳) بر فرقه سی قول کن اولق^(۱۵۴) ادعا ایتمشلردر. حاصل کلام اولدر که ذات مقدس واجب الوجود مطلقا حادث اولن صفات ایله متصف اولق ممتنع و مستحیلدر. اما اول صفات حقیقیه که تعلقی حادث اوله یاخود سلوب و اضافات مقوله سی ویاخود احوال مثللی اولوب^(۱۵۵) "قابل تجدد اوله"^(۱۵۶) انلر منازع فیه دکلدن.

(۱۴۹) ش: تغیر و تبدل.

(۱۵۰) ش: - "..."

(۱۵۱) م: - کفرهء

(۱۵۲) آ: حادثک که.

(۱۵۳) ش: - دیوب.

(۱۵۴) م: - اولق.

(۱۵۵) آ: مثللو اوله.

(۱۵۶) أ: - "..."

المسلک الثالث

فی الصفات الثبوتية الالهية: و فيه مقدمة و ستة مناهج^(۱)

المقدمة: آنفا ذکرى سبق ایتدیكى اوزره، مطلقاً صفات الهیه نك بر قسمی وجودیه، حقیقیه و بر قسمی وجودیه، اضافیه و بر قسمی دخی نسب^(۲) و اضافات مقوله سی اولن صفات عدمیه اولوب، اصطلاح ارباب کلام اوزره صفات وجودیه دن ماعدایه صفت اطلاق اولنمیوب، عدمیاته نعوت تسمیه اولنمشدر. مثلاً علمه صفت اطلاق ایدوب، غنا عن الغیره "نعت" تسمیه ایدرلر. پس معلوم اوله که، اضافیات و عدمیات ایلله اتصاف ذات مقدس الهی ایچون ثبوت صفت اقتضا ایتمدیکنده خلاف و نزاع یوقدر. اما صفات ثبوتیه، حقیقیه ایلله اتصاف جمیع اهل سنت یعنی اشاعره و ماتریدییه اتفاقلری اوزره صفات زایدیه ثبوتنی اقتضا ایتدیكى قرارده در. / و بو مساله نك تحقیق و بیانی بودر که، مثلاً جناب واجب الوجود ایچون عالم اولق وصفی ایلله اتصاف ذات مقدسی ایچون صفت علمک ثبوتنی اقتضا ایدر.^(۳) قادر اولغیله اتصافی ثبوت صفت قدرتی مستلزم اولدیغی کبی. و کذا سایر الصفات الحقیقیه الالهیه. پس جمیع اهل سنت اتفاقلری اوزره ذات الهی ایچون صفات قدیمه، زایدیه علی الذات ثابتیه اولوب جناب حق^(۴) عالمدر علمی واردر، قادردر، قدرتی واردر، مریددر، ارادسی واردر و هکذا غیرها.^(*)

(۱) م آ پ: و فيه مناهج و مقدمة

(۲) آ: نسبت.

(۳) ش: - ت.

(۴) آ: + جل و علا.

(*) هامش: آ پ: نفی علم ایدن شردمه نك دلیللری مع جوابها شرح مقاصده تفصیل اولنمشدر.

نفاذ الصفات^(۵) و بیان شناعة اقوالهم: بو مساله ده فلاسفه و معتزله، مسلك قويم اهل سنتدن عدول ايدوب جناب واجب الوجودك صفات مذكوره ايله اتصافنده ذات مقدسی كافيدر. و امر زاید اعتبار اولنمغه حاجت یوقدر دیرلر. یعنی جناب حق^(۶) علمی و قدرتی و سایر صفات حقیقیه سی عین ذاتی اولوب، عالمدر عین ذاتی اولن علم ايله، و قادردر عین ذاتی اولن قدرت ايله دیوب مدعالرین برقع ادله مزیفه ايله اثباته تصدی اتمشلدرد. از جمله صفات الهیه که، بالاتفاق صفات کمال^(۷) اولق مقرردر عین ذات اولیوب غیر ذات اولسه، ذات مقدس الهی غیر ايله استکمال ایتمش اولور دیرلر.^(۸) و بو دلیللری اول وجهله ابطال اولنمشدر که، استکمال بالغیر لازم اولق صفات مذکوره ذاتک غیری اولدیغی صورته در. اول ایسه عین ذات اولدیغی کبی غیر ذات دخی دکل ایدیکی ادله و ثیقہ ايله اثبات اولنمشدر. و بو مدعاده فلاسفه و معتزله بو ذکر اولنان دلیلدن / ما عدا بر قج ادله سخیفه دخی اقامت ایدوب مجموعی بحذافیرها ائمه دین شکر الله تعالی مساعیهم رد و ابطال ایدوب^(۹) مدعالرین حجج و ثیقہ ايله اثبات و تایید ایتمشلدرد. تفصیلی کتب کلامیه مفصلاتندن طلب اولنه. و ارباب البابه پوشیده دکلدر که، بو بابده نفی صفات زاید یه قابل^(۱۰) اولنلرک، یعنی فلاسفه و معتزله نک قول باطللری، حاشا ثم حاشا؛ جناب واجب الوجود عالمدر، علمی یوقدر، قادردر قدرتی یوقدر، دیمکه مؤدّی اولغیله مآل کلاملرینک شناعتی^(۱۱) بیانه محتاج دکلدر.

تقسیم الصفات الی صفات الذات و صفات الافعال: بو دخی معلوم اوله که، صفات مقدسه الهیه

بر اعتبار ايله دخی ایکی قسمه منقسم اولوب، بر قسمی صفات ذات و بر قسمی صفات افعالدر. و صفات ذات اول صفاته اطلاق اولنور که، مفهومده غیره تأثیر و شیء آخره تعلق معتبر اولیه، حیات و قدرت و

(۵) ش: بیان نفات الصفات

(۶) آ: + جل و علانک.

(۷) آ: + اوزره.

(۸) آ: استکمال اولنور دیرلر.

(۹) ش: + کندی.

(۱۰) م: قابل.

(۱۱) ش: + ظاهر اولوب.

سمع و بصر و علم و مشیت و ارادت کبی، و صفات افعال اول صفاته دیرلر که، مفهومند غیره تاثیر و شیء آخره تعلق معتبر اوله. تخلیق و ترزیک و افضال^(۱۲) و انعام و احسان و رحمت و مغفرت و هدایت کبی. و صفات ذاتایله صفات افعال بیننده بو جهندن دخی فرق ثابتدر که، صفات ذاتدن اولن صفتک نفیندن نقیصه لازم کلمک مقرر اولوب، صفت افعالدن اولن صفتک نفیندن نقیصه لازم کلمز^(۱۳)

فی بیان صفة التكوين والخلق الواقع فیها بین الماتریدیه والاشاعره: ^(۱۴) و صفات افعالی

جمیعا^(۱۵) اسم تکرین جامع یعنی جمله سنه صادق اولوب مجموع صفات افعال معنای / تکرین تحتند مندرجه در. و صفات افعالدن هر صفت اثرینک اسمی اعتباری ایله تسمیه اولنمشدر. مثلاً تکرین صفتنک اثری خلق اولدیغی صورته، اول صفته دلالت ایدن اسم؛ "اسم خالق" و صفت "صفت تخلیق" در. و اثری حیات اولدغی تقدیر جه اسم؛ "اسم محیی" و صفت "صفت احیا" در. و قس علی ذلک، و ماتریدیه نک یعنی مشایخ حنفیه نک اکثر محققلری بو تحقیق اولندیغی وجه^(۱۶) اوزره مجموع صفات افعالك، صفت تکرین تحتند مندرج اولوب جمله سنک اکه رجوعنه ذاهبلردر. فلهدا مشایخ ماتریدیه مولفاتنده صفات ثبوتیه بی صفات ذات و صفات افعاله تقسیم ایدوب، صفات افعالی صفات ذات کبی فرادی عد و تفصیل معهود اولیوب، دآبلری صفات ذاتی تفصیلدن صکره جمیع صفات افعاله صفت تکرین ایله تعبیر ایدوب، تکرینک ذات باری ایله قیامنی و صفات ذات کبی ازلی اولدیغین و اثار متعدده سن^(۱۷) که، اصطلاح آخر اوزره صفات افعالله معبر^(۱۸) و بیان ایتکم ایله اکتفا ایتمشلردر. اما فقهای ما وراء النهردن بعض حنفیین صفات افعالدن^(۱۹) هر بری صفت حقیقیه^(۲۰) و ازلیه اولق ادعا ایدوب صفت تکرینه رجوعنی

(۱۲) م: و افضال.

(۱۳) م: + محمد شرف افندی نسخه سنده بندن صکره "بعد اللتیا و التی" شکلنده باشلیان قسم بر المشدر.

(۱۴) آ: - اشاعره.

(۱۵) آ: جامع.

(۱۶) م: - وجه.

(۱۷) ش: متعدد.

(۱۸) آ: تعبیر.

(۱۹) پ: هل.

(۲۰) ش: م: - و

تسلیم ایتمیشلردر. لکن بو مسلك بلا حاجة تكثير قداميه مؤدى اولديغى جهتدن قول مرجوح ايدىكى محققين فن مؤلفاتنده^(۲۱) مصرحدر. و الله الموفق.

"صفات ذات":^(۲۲) و صفات ذات جميع اهل سنت، يعنى ماتريديه و اشاعره اتفاقلى اوزره قديمه اولديغى قراردادده در. / اما صفت تكوينك و آنك اثارى اولن صفات افعالك قدم و حدوثده، فريقين بيننده اختلاف واقع اولوب، ماتريديه صفات ذات كى صفت تكوينك دخى قدمنه ذاهب اولوب، انجق اثارينك ظهورى تأخر^(۲۳) اوزره وقوع بولديغى جهت ايله^(۲۴) حادث اولن اثارينك ظهوريدر ديرلر. و اشاعره صفت تكوين و اثارى اولن صفات افعال، صفت قدرتك تعلقاتندن عبارت اولوب تعلقاتك امور اعتباريه دن اولديغى مقرر ايدىكى جهت ايله حدوثى متعين اولوب صفت تكوين مجموع صفات افعال محدثه اولديغى ثبوت بولور ديمشلردر. مثلاً تخليق صفت قدرتك مخلوقه تعلقتندن عبارتدر و تزويق كذا صفت قدرتك ايصال رزقه تعلقتندن عبارتدر ديرلر. و كذا غيرها^(*) " (۲۵) و ائمه ماتريديه صفت تكوينله^(۲۶) صفت قدرتك مغايرتن ايكى وجهله اثبات ايتمشلردر. وجه اول اولدر كه: قدرتك متعلقى كاه موجود اولور، كاه موجود اولمز. مثلاً شمس كشير و اقمار عديده كى. اما تكوينك متعلقى كه، مكوناتدر. موجود اولمق محالدر. پس صفت قدرتك عيى اولديغى مثبت اولر وجه ثانى اولدر كه، قدرت، شىء مقدورك امكاننه تعلق ايدوب، صحت وجودنده مؤثردر. تكوين ايسه وجود مقدوره تعلق ايدوب مقدورك وجودنده مؤثر اولور.

"المسئلة المشتقة":^(۲۷) و بو مسأله ده ماتريديه مدعالرين اثبات ايچون ايراد ايتدكلرى ادله دندر كه،

(۲۱) آ: - فن.

(۲۲) م آ پ: " "

(۲۳) آ: تأخير.

(۲۴) ش: له.

(*) هامش: آ پ: بو مسأله ده كلايه و قلاسيه دخى اشاعره ايله متفق اولوب، صفات افعالك حدوثه ذاهب اولمشلردر.

(۲۵) م آ پ: " ، ش: - " "

(۲۶) آ: ايله.

(۲۷) ش م: - "...": پ: " "

جناب واجب الوجود^(۲۸) مکونات کائنات اولوب بهر حال مشتق ایله متصف^(۲۹) اولق / مبداء اشتقاقک ثبوتنه دلیل اولدیغی جهتدن مکون کاینات اولق صفت تکوین ایله اتصافسز محال اولدیغی مقرر اولغیله مکون اولق صفت تکوینک ثبوتنی اقتضا ایدر. عالم اولق صفت علمک ثبوتنی اقتضا ایتدیکی کبی دملردر. و اشاعره بو ذکر اولنان دلیلی تزیف صدنده صفاتدن بر صفت ایله اتصاف مبداء اشتقاق اولن و صفک ثبوتنی اقتضا ایتتمک علم و قدرت مثللو صفات حقیقیه یه مخصوص اولوب تاثیر و ایجاد مثللو اضافیات^(۳۰) صفات حقیقیه دن اولیوب، بلکه موثرک اثره اضافتندن عبارت اولغیله امور معنویه اعتباریه در دیوب،^(۳۱) مکون اشیا اولق صفتی ایله اتصاف انحق صفات قدرت و ارادت ایله اتصافه توقف ایدر. صفات افعال تسمیه اولنان اوصاف ایسه امور اضافیه دن اولغیله اعتباریه محضدر. اکه بناء شیء آخرک اکه توقفی ممتنعدر دیرلر.^(۳۲)

تذیل: ائمه ماتریدی، صفات افعالک ازلیتنی^(۳۳) اثبات صدنده امام اعظم ابو حنیفه رضی الله تعالی عنه حضرتلرینک بو قولی ایله اتسدلال ایدرلر که، بیورمشردر: "کان الله خالقاً قبل ان یخلق و رازقا قبل ان یرزق". یعنی جناب حق جل و علا مخلوقاتی خلق ایتمزدن مقدم خالق ایدی و حیواناتی ارزاق^(۳۴) ایتمزرن مقدم رازق ایدی. پس بو کلامدن بحسب الظاهر متبادر اولن خلق و رزق و سایر صفات افعال، قیدمه اولمقدر دیرلر. و افاضل متاخریندن بعض اشاعره^(۳۵) امام اعظم حضرتلرینک: "کان خالقاً قبل ان یخلق" بیوردقلری / جناب حقه قبل ایجاد الخلق خالق اطلاق اولنمق و قبل الارزاق رازق اطلاق اولنمق، قادر علی الخلق و قادر علی الارزاق معناسنه اولوب کلام امام مدعای اشاعره یی تزیف و ابطال ایتتمک دکل بلکه مؤید اولمش اولور دیمشدر.

(۲۸) آ: وجودک.

(۲۹) ش: اتصاف

(۳۰) ش: اضافات

(۳۱) آ: + کون

(۳۲) پ: دیر

(۳۳) م: - ت.

(۳۴) ش: ارزقاق.

(۳۵) آ: حضرت.

جواب‌الماتریدیه: و ائمه ماتریدیه دن بعض افاضل جواب ویروب دیرلر که،^(۳۶) معنای حقیقی اراده اولنمق ممکن اولدیغی یرده که،^(۳۷) مجاز ارتکاب اولنمق جایز دکلدر. پس امام ابو حنیفه دن منقول اولن کلامده، اسم خالقندن قادر علی الخلق، و اسم رازقندن قادر علی الرزق معناسی اراده اولنمق مقتضی یوگیکن، حقیقت معناسی ترک ایدوب، معنای مجازی اراده اولنمق قبیلندن اولدیغی جهندن، عدم جوازی اذهان مستقیمه اصحابنه ظاهر و باهردر. و امام ابو مسصور تاویلانده^(۳۸) دیمشدر که، جناب واجب الوجودک صفاتی کرمک ذاتنه و کرمک فعلنه^(۳۹) راجع اولسون مجموعی ذاتیه اولوب جناب حق ایچون صفات ازلیه ثابته اولدیغی کبی فعل ازلی دخی ثابتدر. زیرا ازل ازالده فرضاً وجود مخلوقدن مقدم اسم خالقه مستحق اولیوب خالقیت ایله اتصافی مخلوقک وجودی وقتنده اولمش اولسه خالقیت اوصاف کمالدن ایدکی محقق اولدیغی^(۴۰) جهندن، اندن ذات مقدسک وقت وجود مخلوقه ک متعری و خالی اولدیغی صفت نقص ایله اتصاف مثابه سنده اولمش اولور. تعالی الله سبحانه عن ذلك. و صفات مادم فعلیه ایله اتصاف بعد حدوث المخلوق اولسه، صفات کمال ایله اتصافده غیره احتیاج / لازم اولوب، ایجاد خلق جر منفعت ایچون اولمش اولور.^(۴۱) و جناب حق قرآن کریمده ذات مقدسنی صفت کمال ایله و نفی احتیاجله وصف ایتمشدر.^(۴۲) حیث قال عز وجل: (وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ)^(۴۳) و قال^(۴۴) تعالی: (إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ)^(۴۵) و احتیاج منافی وجوب وجود ایدیکی خود ظاهردر.^(۴۶)

"فذلکة الکلام":^(۴۷) بعد اللتیا و التی بو مسأله ده تحقیق مرام اول منوال اوزره در که، تکوین و

(۳۶) ش: - لر.

(۳۷) ش م: - که.

(۳۸) م آ: تاویلاننده.

(۳۹) آ: کرمک ذاتیه و کرمک فعلیه.

(۴۰) آ: ایدکی.

(۴۱) ش: - اولور.

(۴۲) م: بویرمشدر.

(۴۳) محمد، ۴۷، ۲۸

(۴۴) آ: + الله.

(۴۵) العنکبوت، ۲۹، ۶

(۴۶) ش م: امر مقرردر؛ آ: معلومدر

(۴۷) آ: الکتاب

تخلیق و بونلر مثللو سایر صفات افعالده اوج مذهب مشهور اولوب مذهب اول اولدر که، جمیع صفات افعال صفت قدرتك مقدوره تعلقندن عبارت اولوب، امور اضافیه اعتباریه دن اوله. و صفات حقیقیه دن اولیه. و بو مذهب جمهور اشاعره مذهبیدر. و مذهب ثانی اولدر که، صفات افعالک هر بری ذات باری ایله قایمه صفت حقیقیه اوله. علم و قدرت و اراده و سایر صفات ذات^(۴۸) کبی. و بو مذهب مشایخ ما وراء النهر مسلکیدر. و مذهب ثالث^(۴۹) بو جملدن انجق صفت تکوین، صفات ذات کبی صفت حقیقیه ازلیه اولوب تخلیق و ترزیک و احیا و اماته مثللو سایر صفات افعالک مجموعی تکوینک مکنوناته تعلقندن عبارت اولوب امور اضافیه اعتباریه اوله. و بو مذهب محققین حنفیه مسلکی اولوب مذاهب ثلثه مذکوره مجموعندن اقرب الی الحق اولن بو مذهب ایدیکی افضل ارباب کلام مؤلفاتنده مسطوردر. و صفات الهیه بی ایکی قسمه تقسیم ایدوب بر قسمی، صفات ذات، و بر قسمی صفات افعالدر دیمک جایز اولدیغی محققین^(۵۰) / ماتریدی^(۵۱) مؤلفاتنده مصرحدر.^(۵۲)

خاتمه‌البیعت:^(۵۳) و بو دخی معلوم اوله که، صفات الله ذات مقدسک نه عینی و نه غیریدر. زیرا اگر ذاتنک عینی اولسه، ذاتک و ذاتله قایم اولن وصفک بریری ایله اتحادی لازم اولور. و وصفله^(۵۴) اسم مترادفان اولق اقتضا ایدر. بونک ایسه امتناعی مقرردر. و اگر ذاتنک غیری اولسه ذاتندن منفصله اولق لازم اولور.^(۵۵) بو تقدیرجه صفات مذکوره خالی دکلدر که، یا کندو نفسی ایله ویا غیری ایله قایمه اوله. و بو ایکی احتمالک^(۵۶) ایکیسی دخی بین الاستحاله در. و کذلک^(۵۷) هر صفت دخی صفت اخرینک نه عینی در و نه غیریدر. زیرا اگر عینی اولسه، ایکی صفتک معناسی متحد اولق لازم اولور. مثلا عالم و قادر کبی.

(۴۸) آ: صفت

(۴۹) ش: + اولدر که

(۵۰) آ: تحقیق.

(۵۱) ش: + دن بعضیلر

(۵۲) م: - "...؛ ش: تصریح اولنمشدر

(۵۳) م: المنهج الاول، آ پ: " "

(۵۴) آ: ایله.

(۵۵) ش م پ: اولوب.

(۵۶) م: اولوب ویا احتمالک

(۵۷) آ: - و.

پس عالم و قادر مثللو^(۵۸) ایکی صفت بیننده فرق اولمق اقتضا ایدر که، بطلانی، محتاج بیان دکلدرد. و اکر^(۵۹) هر بری احرک غیری اولسه، ایکی صفت بیننده افتراق لازم^(۶۰) اولوب صفت قدرت ایلده متصف اولن ذاتک صفت علمله اتصافی محال اولمق لازم کلور. و کذا غیرها^(*) " " ^(۶۱) بو مساله ده فلاسفه و معتزله منهاج قویم و مسلک مستقیمدن عدول ایدوب صفات الهک عین ذات اولسنه ذاهب اولمشلردر. و زعم فاسد لرجه اعتقاد کاسدلیرن اثبات صدنده بو وجهله دلیل اقامت ایدوب،^(۶۲) اکر صفات الهیه غیر ذات اولسه، البته یا قدیم و یا خود حادثدر. قدیم اولدیغی صورتده تعدد قدما لازم اولور. حادث اولدیغی تقدیرجه ذات الله محل حوادث اولمق لازم اولور دیلر. و بو / دلیللرین تزئیف صدنده شق اولی اختیار ایدوب صفات الله قدیمه در و تعدد قدما محال اولمق اول صورتده در که، قدما ذوات اوله. اما ذاتله^(۶۳) قایمه، معانی مقوله سی اولدیغی تقدیرجه امتناعی ممنوعدر دیرز.

المنهج الاول من المسلك الثالث فی علم سبحانه: ^(۶۴) بوندن مقدم مذکور اولن منهجده مطلقا صفات

ثبوتیه، الهیه بیان اولنوب، حالا فرادی فرادی هر صفتک احوالی بیان اولنمغه شروع اولنمشدر. جمیع^(۶۵) عقلا جناب صانع جل شانہ حضرتلرینه صفت علم اثباتنده متفکر اولوب، انجق قدما، فلاسفه دن بر شرمده، قلیل مخالفت ایتمشلردر. حاللرین^(۶۶) بیان غایت سخافتنه بناء ذکره ناشایان اولغیله اعتقاد باطللرین بیان

(۵۸) ش: کی.

(۵۹) م: - اکر.

(۶۰) آ: واقع.

(*) هامش: آ پ: ایکی شیک بربری متغایران اولسی ایکی معنا ایلده مفسردر. بر معناسی منفصلان و بر معناسی دخی متناقضان اولوب، یعنی شیک بربریه تغایری یا انفصال و یا خود تناقض معناسنه در. مثلاً: عشره ایلده واحد بیننده اولن تغایر انفصال معناسنه و حیات و ممات کبی متقابلان بیننده اولن تغایر تناقض معناسنه در. پس صفات الله نه عیندر نه غیردر دینلدکنده غیران متناقضان معناسنه اولمق ارتفاع نقیضینه مودی اولدیغی جهتله صحیح اولیوب، منفصلان معناسنه اولمق متعیندر که، واحد عشره نک جزئ اولدیغی جهتن عینی دکلدرد. و غیری دخی دکلدرد که، غیری اولسه عشره عشره اولیوب، تسعه اولمق لازم اولور.

(۶۱) م آ پ: " "

(۶۲) آ: ایدرلر که.

(۶۳) ش: آ: ایلده.

(۶۴) آ: + تعالی.

(۶۵) آ: و جمیع

(۶۶) م: و حاللرین.

تضييع و قته مؤدى اولديغندن ناشى ذكرينه تصدى اولنمدى. و لكن علم الهينك معلومه تعلقى كيفيتنده متكلمون و حكما بيننده اختلاف واقع اولوب، متكلمون جناب حقه صفات زايده على الذات اثبات ايتمكله، علم بارينك امور خارجيه يه تعلقى امرنده^(٦٧) اشتباه بر طرفدر. اما حكمانك بو مسأله ده كلاملى مضطرب اولوب، بعضيلرى علم بارى حضوريد ديمشلدرد.^(٦٨) اما بو صورتده ممتنعاته تعلقى ايراث ايتديكى شبه نك دفعى اصعب من خراط القتاد مقوله سيدر. و ينه حكماندن بعض آخر علم بارى صور مجرد اولوب شىء آخر ايله قيامنك امتناعنه ذاهب اولمشلدرد كه، مثل افلاطونيّه ديمكله مشهور اولن اولدر. و ابن سينا^(٦٩) صورمعلومات ذاتنده مرتسمه اولغيله اوله و تكثير^(٧٠) / معلومات و لوازم وحدت علت ملزومه يه منافى اولديغين بيان ايله تنوير مدعا ايتمشلدرد. و محقق طوسى نك مختارى اولدر كه، صور معلوماتك بر جوهر مجرد ارتسامى ايله اولوب اول جوهر مجرد صور مذكوره ايله بر لوح مشابه سنده اوله كه، صور عييده ايله منقش^(٧١) اولوب، عند الواجب تعالى حاضر اوله.

توضيح ماهية العلم و بيان حقيقته: عند المتكلمين علم بر صفتدر كه، محتمل نقيض اولياحق مرتبه تمييز و انكشافى موجب اولور. و عند جمهور المتكلمين علمك تعريفاتنده مختار اولن بو تعريفدر. اما وجود ذهنى يه قابل^(٧٢) اولن محققين ارباب كلام اتفاق اوزره علمى: عالمك معلومه تعلقندن عبارت اولغيله تعريف ايتمشلدرد. و عند الحكماء مختار اولديغى اوزره: علم متعلقى اولن شيك ذهنده حاصل اولن صورتدن عبارتدر. اما علم الله اهل حق و ارباب تحقيق قتنده، ذات الهى ايله قايم بر صفتدر كه، اشيانك ذات مقدس قتنده اتم انكشافله^(٧٣) انكشافنى موجب اولور.

ما يجب علمه فى هذا الباب من المعتقدات: پس اعتقاد و اثباتى واجب اولن اموردندر كه، اولاً

(٦٧) م: امر

(٦٨) م: - در.

(٦٩) ش: آ: + اكه ذاهيدر كه.

(٧٠) ش: و تكثر.

(٧١) ش: منتقش: آ: منتقش.

(٧٢) ش: پ: قابل.

(٧٣) ش: م: ايله.

جناب حقك سبحانه عالم اولديغيدر. ثانی: علمی كندو ذاته و کلی و جزئی مخلوق و غیر مخلوق جميع اشيايه محیط و شامل اولديغيدر. ثالث: معلومات باری^(۷۴) غیر متناهی اولديغيدر. كرك معدوم و كرك ممتنع^(۷۵) بر شی علم الهیدن خارج اولديغيدر. رابع: علم غیب جناب حقه مخصوص اولوب اندن غیری کیمسه نك علم و اطلاعی ممتنع اولديغيدر. مكر كه / اعلام الهی ايله اوله. خامس "هیچ بر فرد ایچون كنه ذات حقه^(۷۶) اطلاع ممكن دكل ایدیكيدر^(۷۷)" " ^(۷۸) و بو مسایل مذکوره به اعتقاد واجب اولوب هر بری ادله عیدیه و وثیقه ايله مدلل و مبرهنه. اما معتقد اول جناب حقك عالم ایدیكيدر كه، طرف اهل سنتدن هم ادله نقلیه و هم براهین عقلیه ايله اثبات اولنمشدر. و ادله نقلیه كثر اوزره وقوع بولمشدر كه،^(۷۹) قرآن كريمك مواضع عیدیه سنده وارددر. نحو قوله سبحانه: ^(۸۰) (وَإِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى) ^(۸۱)، (وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ) ^(۸۲)، (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) ^(۸۳) و نحو ذلك من الآيات. و معلوم اوله كه، جناب حقك عالم ایدیكینه اعتقاد ضروریات دینیه دندر. اما عالم اولدیغی ذاتندن زاید صفت علمله میدر و یاخود^(۸۴) ذات مقدس کافیمیدر بو ایکی فرع دخی ضروریات دینیه دن دكل ایدیکی بعض محققین مولفاتنده مصرحدر.

ادله اثبات گونه تعالی عالما: جناب حقك عالم ایدیکین اثبات و اعتقاده متکلمون و حکما متفکر اولوب اثبات مدعاصدنده متکلمون ایچون ایکی مسلك منقول اولوب، حکما دخی ایکی وجه اوزره اقامت برهان ایتمشلردر. اما متکلمون اختیار ایتدکلی ایکی وجه اول: اولدر كه، مصنوعات

(۷۴) آ: + تعالی.

(۷۵) ش م پ: - كرك

(۷۶) آ: + جل و علا.

(۷۷) ش م: - "..."

(۷۸) م آ پ: "

(۷۹) آ: + حضرت.

(۸۰) آ: تعالی.

(۸۱) طه، ۲۰، ۷

(۸۲) النور، ۲۴، ۴۱

(۸۳) البقرة، ۲، ۳۱

(۸۴) ش م: - و.

ارضيه و سماويه غایت اتقان^(۸۵) و احکام و نهایت اتساق و انتظام اوزره اولديغی امعان نظر اولندقدہ اول مقوله مصنوعات عجيبه نك صانعی عالم اولق بالضروره معلوم / و مقرر اولور. وجه ثانی نك تحریری اولوجهله در كه، ارباب فن بیننده ادله و وثيقه ايله مثبت اولديغی اوزره، جناب حَقك قادر اولديغی یعنی فاعل بالقصد و الاختیار ایدیكى معلوم اولوب، قصد و اختیاره مقارن اولان فعل البتة علم ايله اولق^(۸۶) مقرر اولديغی جهت ايله جناب حَقك عالم اولديغی متعین اولور. و بو ایکی مسلکدن هر برینه وارد اولن سوالر كه، مع اجوبتها^(۸۷) كتب كلاميه نك اكثرندہ مذکوردر. سهل الاندفاع اولغیله بو مجله ده ذكر اولنمیوب كتب فن مفصلاتنه حواله اولندی. و حکمانك اقامت ایتدکلری دلیللری دخی طی اولنوب تطویلہ مودى اولديغی جهتدن بو رساله ده ذکرینہ تصدی اولنمى. الثانی: بو بابده اثباتی و اعتقادی واجب اولن معتقداتك ایکنجسی كه، جناب حَقك علمی کندو ذاته کلی و جزئی^(۸۸) مخلوق و غیر مخلوق جمیع اشیايه محیط و شامل ایدیکیدر. و بو مدعایی اثباتده ادله سمعیه و عقلیه کثرت اوزره وارد اولمشدر. اما ادله سمعیه كه، آیات قرآنیه ده ورود ایتمشدر: (رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا)^(۸۹)، (وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)^(۹۰)، (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ)^(۹۱)، (يَعْلَمُ السِّرَّ وَالْأَخْفَى)^(۹۲) و غیرها من الآيات. و مذاق ارباب كلام اوزره بو وجهله اثبات اولنور كه، جناب حَقك علمی مقتضای ذاتی اولوب جمیع اشیايه ذات مقدسك^(۹۳) نسبتی علی السویه اولغیله علم الهینك بعض معلوماته تعلق ایدوب بعض آخره عدم تعلقی اكر بر^(۹۴) مخصصك تخصیصی ايله ایسه اول مخصصه / افتقاری^(۹۵) مستلزم اولوب اكر دكل ایسه ترجیح بلا مرجع

(۸۵) آ: اتفاق.

(۸۶) آ: اولدغی.

(۸۷) آ: جوابها.

(۸۸) آ: جزئی و کلی.

(۸۹) الغافر، ۴۰، ۷.

(۹۰) البقرة، ۲، ۲۸۲.

(۹۱) الحشر، ۵۹، ۲۲.

(۹۲) طه، ۲۰، ۷.

(۹۳) آ: - ن

(۹۴) ش: - بر.

(*) هامش: پ: متکلمینك بو مدعی ایچون مخصوص دلیللری اولیوب، بو ایکی دلیل مولانا عصام الدینك مخترعی اولوب، رساله فارسیه سنده ایراد ایتمشدر.

(۹۵) آ: لازم و.

لازم اولق جهتی ایله ممتنع و مستحیلدر. (*) و بر دلیلی دخی اولدر که، علم الهی بعض اشیا به تعلق ایتمسه اول بعضه جهل لازم اولوب و جهلک موجب نقص ایدیکی مقرر اولدیغینه بناءً جناب واجبه نسبتی باطلدر. (۹۶) ارباب کشف و شهوددن ابو طالب مکی و شیخ عبد الجلیل قیصری تصریح ایدوب ابن عطاء الله اسکندرانی اوایل تنویرده ازاحه، ظلام شکوک ایدوب بو مساله یی "مسئله عویصه" (۹۷) لقبی ایله تلقیب ایتمک اوزره (۹۸) جناب واجب الوجودک اشیا به قبل وجودها ثابت اولن علمی بعد وجودها اولن علمک عینی اولوب مترائی (۹۹) اولن تفاوت علمک تعلقنده دکل بلکه متعلق علم اولن معلومدر دیمشدر. (۱۰۰)

المخالفون فی هذه المسئلة: بو مساله ده مخالف مسلک مختار اولنلردن بر فرقه، دهریه در که، جناب حق (۱۰۱) ایچون حاشا کندو نفسنه عالم دکلدن دیرلر. و زعم فاسدلی اوزره دلیللری اولدر که، علم بر نسنه (۱۰۲) در که، متغایرین بیننده متحقق اولور. پس شی ایله نفسی بیننده تحقق نسبت محالدر دیرلر. و بو دلیللری اول وجهل ابطال اولنمشدر که، اول علم نسبت مقوله سندن اولق ممنوعدر. و تسلیم اولندیغی تقریرجه تغایر اعتباری کافی ایدیکی مقرردر. بزم کندو نفسمزه علممز کبی. بلکه هر شخصک کندی نفسنه علمی اجلائی بدیهیاتدن ایدیکی معلوم اولدیغی جهتدن دهریه نک دلیلی مذکوری سفسطه اولوب جوابه ناشایسته اولدیغی متعین / اولور. ایکنجی فرقه فرقه فلاسفه دن بر طایفه در که، حاشا هیچ بر شیه عالم دکلدن دیرلر. و اگر بر شیه عالم اولسه کندو علمنه دخی عالم اولق ممکن اولور. اول ایسه نفسنه علمی مستلزم اولوب دلیل سابق ایله امتناعی مثبت اولور دیرلر. و بو دلیلک بطلانی (۱۰۳) دلیل اولک بطلاندن اظهردر. اوچنجی فرقه: (۱۰۴) فرقه فلاسفدن بر طایفه در که، کندو نفسنه عالم اما غیره عالم دکلدن دیوب،

(۹۶) ش: + فایده.

(۹۷) م: عویصه.

(۹۸) ش: - "..."

(۹۹) آ: مترافی.

(۱۰۰) ش آ: دیمشدر.

(۱۰۱) آ: + عز و جل.

(۱۰۲) ش م: نسبت.

(۱۰۳) آ: + خود.

(۱۰۴) م: اوچنجسی، آ: +ینه فرقه.

هر شیئه علم، شیء آخره علمك غیریدر. پس ذاتنده کثرت غیر متناهیہ یی مستلزم اولور دیرلر.^(۱۰۵) و جوابی اول وجهله در که، صورتده ادعا اولنان تعدد نفس علمده^(۱۰۶) اولیوب بلکه تعلقاتنده در دیرز. دوردهنجی طائفه:^(۱۰۷) بر قومدر که، علم الهی نك امور غیر متناهیہ تعلقنی نفی و انکار ایدوب، غیر متناهی غیر متمیزدر. اگر متمیز اولسه آنک ایچون حدونهایت متحقق اولوب اول جهت ایله غیردن متمیز اولور. و غیر متناهی اولمش اولمز " اول اسیه خلاف مفروضدر دیرلر."^(۱۰۸) جواب اول وجهله در که، تمیز حد و نهایته مختصر اولیوب جایز در که، عدم تناهیدن گیری وجه آخر ایله حاصل اوله. یشنجی طائفه: جمهور فلاسفه در که، علم الهینك جزئیات متغیره یه بوجه جزئی تعلقنی انکار ایدوب جزیات مذکوره متغیره در. و تغیر^(۱۰۹) معلوم تغیر علمی مستلزم اولدغی جهتدن اکه علی وجه جزئی علم تغیر علمی موجب اولور. و واجب الوجودك ذاتنده و صفاتنده تغیر محال اولغیله جزئیاته علی وجه جزئی علم غیر متحقق ایدو کی^(۱۱۰) میرهن اولور / دیمشلدردر. مثلاً: زیدك یوم جمعه ده مجی و اتیاننه یوم خمیسده علم حاصل اولوب جمعه کونی اولوب زیدك اتیاننی دخی وقوع بولدقده اول علم اولکی حالی اوزره یعنی زیدك کله جك اولق اوزره باقی اولسه، واقع حاله عدم مطابقتی جهتی ایله جهل اولمش اولور. و اگر اولکی علم زایل اولوب، زیدك مجی و اتیاننی واقع اولدی دیو معلوم اولوب علم آخر حاصل اولسه علمك تغیری لازم اولور دیمك اوزره^(۱۱۱) مد عالین اثباته^(۱۱۲) متصدی اولشلدردر. الجواب عما قالوه فی ذلك: علمك متعلقی اولن معلومك تغیرندن نه ذاتك و نه صفات حقیقیه دن اولن صفتك تغیری لازم اولیوب انحق لازم اولن اضافات و تعلقاتك تغیریدر. پس اگر علم ایچون ذات اضافت اولن صفات حقیقیه دندر دینلورسه، کندوده تغیر لازم کلمز. فکیف که، ذاتك تغیرین موجب اوله. و اگر^(۱۱۳) علم نفس اضافتدن عبارتدر دینورسه اگر چه بو صورتده معلومك

(۱۰۵) آ: + بونك.

(۱۰۶) آ: عالمده

(۱۰۷) آ: دوردهنجی فرقه بر طائفه

(۱۰۸) ش: - "..."

(۱۰۹) م: - و.

(۱۱۰) ش م: ایدیکی.

(۱۱۱) ش: + ادله واهی باطله ایله.

(۱۱۲) ش: اتیان.

(۱۱۳) م: - و.

تغییرندن انك دخی تغیری لازم اولور.^(۱۱۴) اضافت محضه نك تغیری ذاتك وصفات حقیقیه نك تغیرین مستلزم اولدیغی جهتدن مستحیل دکلدر. و امور اعتباریه دن اولن نسب^(۱۱۵) و اضافاتك تغیر و حدوثی ممتنع دکل ایدو کی^(۱۱۶) تفصیل مشبع ایله اوایل بحث صفاتده تفصیل اولنمشدر. فلیتذکر.^(۱۱۷)

جواب آخر: ائمه متکلمین مشاهیرندن جم غفیر بو عقده اشکالك انحلالنده اول وجهله دخی جوابه متصدی اولشلردر که، تمثیل سابق اوزره جناب واجب الوجودك مثلاً اتیان / زیده سیجی، عنوانی ایله تعلق ایدن علمی، قَدْ جَاءَ عنوانی ایله تعلق ایدن علمنك عینی اولوب اول خصوصده علم مستأنفه محتاج دکلدر. پس علم باری سبحانه^(۱۱۸) معلوماتك تغیری ایله متغیر و تکثیری ایله^(۱۱۹) متکثر اولق لازم اولمز دیوب توضیح اچون علی وجه التمثیل بو وجهله تفصیل ایدرلر که، مثلاً: مرآتده قماثیلک ارتسامی حالنده تغیر صور تغیر مرآتیی ایجاب اتمز. کذلک صفت علم دخی مجلای صور معلومات اولوب صور معلوماتك تغیری ایله متغیر اولمز. لکن^(۱۲۰) ارباب البابه خفی دکلدر که، بو جواب علمك صفت حقیقیه ذات اضافت اولدغی صورته مبنی اولوب نفس اضافتدن عبارت اولدیغی صورته نظر ایله جواب اوله مز. زیرا تغیر اضافت تغیر^(۱۲۱) مضاف الیهک لوازمنددر.

التذییل: اما حجة الاسلام الغزالی مولفاتندن "کتاب تهافت فلاسفه" ده، جزئیاته علمی انکارلرینه بناءً حکمائی تکفیر ایتمشدر. و بعض افاضل محققین کلام حکماییی توجیه صددنده بو وجهل تقریر کلام و تنویر مقام^(۱۲۲) ایتمشدر که، حکما جزئیاته علمی انکار ایتمز، بلکه حق تعالینک جزئیاته علمی علی وجه کلی اولوب علی وجه جزئی دکلدر دیرلر. و بو کلامك بیانی اول وجهله در که، هر شی ایچون علی وجه

(۱۱۴) ش م: + اما.

(۱۱۵) ش: نسبت.

(۱۱۶) ش م آ: ایدیکی.

(۱۱۷) آ: - فَلْيَتَذَكَّرْ.

(۱۱۸) ش آ: + تعالی.

(۱۱۹) م: - ایله.

(۱۲۰) آ: و لکن.

(۱۲۱) آ: - تغیر.

(۱۲۲) آ: مقال.

جزئی معلوم اولق شینک حواسده ارتسامی "ایله اولوب حق تعالی حواسدن منز" (۱۲۳) اولغیله کلی و جزوی "جمیع اشیایه علمی علی وجه کلی اولق متعین اولور. یعنی بر شیء علی وجه جزئی" (۱۲۴) ادراک اولنق اول شینک تعددنی فرض یمتنع / اولق حیثیتی اوزره ادراک اولنمقدن عبارتدر. و بو منوال اوزره ادراک حسله اولغه مخصوص اولوب، جناب حق ادراک حسیدن منزهدر. و عدم ادراک خسی موجب نقص اولیوب بلکه حواسدن تنزهنی (۱۲۵) مستتبع اولدیغی جهتدن موجب تنزیه کاملدر. پس بو تقریر اوزره مآل کلام حکما (۱۲۶) منع شمول علم الهی اولیوب بلکه کرک کلی و کرک جزئی جمیع اشیایه علمی بطریق التعقل (۱۲۷) اولوب بطریق التخیل دکلدر. و فردا فردا جمله احاده علمی محیطدر. لکن اول وجهله دکل که، اول شینک تعددنی فرض ایتمکه مانع اولق وجهی اوزره اوله. و كذلك ذات واجب الوجود جمیع کلیات و جزئیاتک علتی اولوب علتیه عالم اولق جمیع معلوماتنه علمی مستلزم اولدیغی جهتدن جمله کلیات و جزئیاتیه علمی وجه کلی عالم ایدیکی مثبت اولور. بلکه معلوماتی علمی وجه جزئی ادراک موجب تغیر اولغیله نقص مقوله سندن اولوب واجب الوجودی اندن تنزیه واجب در دیمشدر. الی هنا کلام بعض المحققین. لکن بعض متأخرین بو کلامک بعض مقدماتی نقض (۱۲۸) و ابطاله تصدی ایتمشدر. تطویل مودی المغیله بو مجلده ذکرینه تجاسر اولنمدی. اما افضل المحققین و اکمل المتأخرین قطب الدین رازی، حایز قصب السبق تحقیق اولوب محاکماتنده بو وجه اوزره بین الفريقین محاکمه یه متصدی اولشدر که، حق تعالی جزئیاتیه علمی الوجه الجزئی عالمدر و حکمانک جناب واجب الوجود جزئیاتیه وجه کلی اوزره عالمدر دیدکلرندن / مرادلری کلاملرینک ظاهرندن متبادر اولن معنای مشهور اولیوب بلکه مقصودلری جزئیاتیه علمی، اول جزئیاتک زمانه تعلقی دکل بلکه عدم تعلقی حیثیتی ایله در دیمک اولوب علم باریده (۱۲۹) ماضی و مستقبل و حال متصور اولیوب بلکه معلومات فی اوقاتها ازلا و ابدا آنک قتنده من حیث هی متخصصه بالمخصصات من غیر

(۱۲۳) آ: - "..."

(۱۲۴) م: - "..."

(۱۲۵) ش: تنزهی.

(۱۲۶) م: - حکما.

(۱۲۷) آ: التفصیل

(۱۲۸) م: آ: نقص.

(۱۲۹) آ: باری تعالی ده

تبدیل و تغییر^(۱۳۰) حاضره در دیمکدر. و هذا هو الحق الصریح الذی لایشوبه شبهة. الی هنا کلامه قدس سره^(۱۳۱) بو تقریر اوزره فریقین بیننده نزاع لفظی^(۱۳۲) اولوب امام غزالی‌نک حکمایی بو مساله ده تکفیری برطرف اولمش اولور. و الله الهادی الی سبیل الرشاد، و الله اعلم.^(۱۳۳)

عدم تناهی علمه سبحانه: ^(۱۳۴) بو بابده اعتقادی لازم اولن معتقداتدن ایکنجیسی: علم الهینک و معلومات الهیه نک غیر متناهی ایدیکیدر که، موجودات و معدومات و ممتنعات علم الهیدن خارج اولیوب، معلومات الهیه غیر متناهییه در. ^(۱۳۵) زیرا بعض اشیایه جهل موجب نقص اولوب و ترجیح بلا مرجح مستلزم ایدیکی مقرر اولغیله عدم تناهی متعین اولور. و بو مدعایی اثباتده نصوص قرآنییه ناطقه در که، ^(۱۳۶) بیورر: (وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)^(۱۳۷)، (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ)^(۱۳۸)، (لَا يَغْزِبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ)^(۱۳۹)، (يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ)^(۱۴۰)، (وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُلْعِنُونَ)^(۱۴۱) و نیجه آیاتده دخی وارد اولمشدر. اکر سوال اولنوب: موجودات متناهی اولوب و شیء مرادف موجود اولغیله امور غیر متناهی بو عمومده داخل اولمش^(۱۴۲) اولور دینورسه: ^(۱۴۳) / جواب اول وجهل در که، شیء مرادف موجود اولق معنای مصطلح اوزره اولوب آیت کریمه ده واقع اولن لفظ شیء معنای لغوی اوزره در که، لغتده شیء: "ما یمکن ان یعلم و یخبر عنه معناسنه اولوب موجود معناسندن اعم"^(۱۴۴) و معدوماته دخی^(۱۴۵) شاملرد.

- (۱۳۰) ش م: تبدل و تغیر
(۱۳۱) ش: + عباراته پس
(۱۳۲) ش: - لفظی؛ آ: واقع
(۱۳۳) آ: - و الله اعلم.
(۱۳۴) آ: + تعالی.
(۱۳۵) ش: متناهی اولدیغی مقرر اولمشدر.
(۱۳۶) ش م: + حق تعالی.
(۱۳۷) النساء، ۴، ۱۷۶
(۱۳۸) الحشر، ۵۹، ۲۲
(۱۳۹) سبأ، ۳، ۳۴
(۱۴۰) المؤمن، ۴۰، ۱۹
(۱۴۱) النحل، ۱۶، ۱۹؛ آ: و بوندن ما عدا.
(۱۴۲) ش: اولمش.
(۱۴۳) ش آ: دینلورسه.
(۱۴۴) م: اهم.
(۱۴۵) م: - دخی.

تعمه: (*) بر مسئله ده متکلمیندن بر طائفه مخالفت ایدوب علم الهینک امور غیر متناهییه به تعلیق انکار ایتمشلردر. و غیر متناهی ایجون حدا اولمق ایله غیردن ممتاز اولیوب معلوم المغه غیردن امتیاز لازم اولمغیله معلوم اولق محال اولر دیمشلردر. ^(۱۴۶) انحصار و امتیازی حد و نهایته منحصر ظن ایدوب خطا ایتمشلردر.

تحقیق الکلام فی علم الغیب واختصاصه بالله تعالی: و بو بابده كذلك اعتقادی لازم اولن

معتقدادن بری دخی علم غیب جناب حقه ^(۱۴۷) مخصوص اولوب غیرک اکه اطلاعی مستحیل ایدیکیدر. مکر جناب حقه ^(۱۴۸) اعلامی ایله اوله. و بو مدعایی مثبت اولن نصوصدندر که، جناب حق قرآن کریمده بیورر: (وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ) ^(۱۴۹) و سوره لقمانده دخی: (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيَنْزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ. إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) ^(۱۵۰) "تعلیم الهی ایله اخبار عن الغیب نبی و ولیدن و احاد مؤمنیندن صدوری جایز اولدیغیدر. ^(۱۵۱) پس اکر اخبار عن الغیب پیغمبردن صادر اولورسه تعلیم الهی ایله یعنی ^(۱۵۲) یا وحی / ویاخود الهام ایله در. و اکر ولیدن صادر اولورسه، الهام طریقی ایله در. و الهام: قلبه علی طریق الفیض طرف الهلیدن القا اولنان شیء در. و اصحاب کراماتدن اولن ولی تک ^(۱۵۳) غیبیدن اخباری امور خارقه دن ^(۱۵۴) اولوب کرامت اقسامندن اولمش اولور. و علمای دین خارق عادت اولن امورک احاد مؤمنیندن دخی ^(۱۵۵) صدورنی تجویز ایدوب مؤنت تسمیه ایتدکلریندن فهم اولنور که، اعلام الهی ایله اخبار عن الغیب احاد مؤمنیندن دخی

(*) هامش: م پ آ: برهان تطبیقک جریانی ترتیب موجوداتله و معیت ایله مشروط اولمغیله تناهی معلوماتی اثبات ایتمز.

(۱۴۶) م: - دیمشلردر.

(۱۴۷) آ: + جل شانہ حضرتلرینه.

(۱۴۸) آ: + جناب باری تعالانک.

(۱۴۹) الانعام، ۶، ۵۹

(۱۵۰) لقمان، ۳۱، ۳۴

(۱۵۱) م: - "...؛ پ: + آیت کریمه تمامنده سطره و تحریر اولنه.

(۱۵۲) آ: - یعنی.

(۱۵۳) ش: + تعلیم الهی ایله؛ آ: + علم.

(۱۵۴) آ: + عدداندن.

(۱۵۵) آ: - دخی.

صادر اولق جايز اوله. و العلم عند الله.^(۱۵۶) اما اكر كافر دن وياخود معاصی يه و مناهی يه منهكم اولن فاجردن مشاهده اولندقدده كه، اكه استدراج^(۱۵۷) و اهانت تسميه اولنور. تكفيري واجب و مستحق اولديغي جزا ايله مجازات اولنمق مهم و لازيدر.

التذليل: ارباب نجوم حقنده علمای اسلام مولفاتنده اقوال كثيره وارد^(۱۵۸) اولوب از جمله ابو شكور سالمی تمهيدده ديمشدر كه، علم نجوم ادریس بنی صلوات الله علی نبينا و علیه حضرتلرينك زمان شريفنده مشروع اولوب بعده بالاجماع^(۱۵۹) منسوخ اولشدر. و منسوخه اشتغال خطا و انكله عمل باطلدر. بعده بو حديث شريفی ایراد ايتمشدر: "قال النبي صلى الله تعالى^(۱۶۰) عليه وسلم: (مَنْ آتَى عَرَاثًا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَ عَلَى مَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ^(*)) صدق رسول الله.^(۱۶۱) پس اكر حوادث و افعالی اجرام فلکیه و اوضاع نجوم میه يه نسبت ایدرسه، کفری محقق اولوب انی تصدیق ایدن دخی کافر اولور. / اما اكر فاعل^(۱۶۲) جناب حق اولق اوزره اعتقاد ایدوب اوضاع فلکیه نك اسباب و علامات اولدو یغنه اعتراف ايله نجم فلانی برج فلانی يه واصل اولدقدده حوادث کونیه دن فلان شیء ظهور ایتتمك اوزره عادت الهیه جاریه در دیسه کافر اولمز. انجق مخطی اولمش اولور.^(۱۶۳)

تذنیب التذیل:^(۱۶۴) امام نووی^(۱۶۵) کهنه نك احوالنی بیان صدندده عربده کهانت برقج نوع اوزره اولوب بر نوعی اولدر كه، بر کیمسه ارواحدن ویا طایفه جندن^(۱۶۶) برین^(۱۶۷) تسخیر ایدوب اولداحی استراق

(۱۵۶) آ: + و.

(۱۵۷) آ: + دیرلر.

(۱۵۸) م: - وارد.

(۱۵۹) م: - بالاجماع.

(۱۶۰) م: - تعالى.

(*) احمد بن حنبل، مسند، ۲، ۴۲۹.

(۱۶۱) آ: + علیه الصلاة والسلام.

(۱۶۲) آ: + حقیقی.

(۱۶۳) ش: - "...".

(۱۶۴) ش: - تذنیب.

(۱۶۵) ش: + رحمه.

(۱۶۶) م: ویا آجندن.

(۱۶۷) آ: بر شیئی.

سمعله مطلع اولدیغی اموری اكا اخبار ایلیه. و بو قسم بعثت خاتم الرسل الیه صلی الله تعالی علیه و سلم باطل^(۱۶۸) اولمشدر. و بر قسمی دخی طایفه جن کندولره^(۱۶۹) ظاهر^(۱۷۰) و اول شخصدن غایب بعض اموردن اخبار ایلیه لر. و بو ایکی قسمک^(۱۷۱) معتزله و بعض متکلمین و قوعنی نفی و انکار ایتمشلردر. "اوجنجی قسم ارباب نجومدر. و بو قسمده کذب قسمین اولین دن اقوی و اغلبدر. دیمشدر.^(۱۷۲) و شیخ ابن حجر بو وجهله تفصیل مرام ایدر که، کهانت ادعاء علم غیبیه اطلاق اولنور.^(۱۷۳) بر امرک وقوعندن مقدم مع الاستناد الی السبب اخبار کبی. و کهانتده^(۱۷۴) اصل جنک استراق سمعله ملایکه دن تلقی ایتدیکی امری سمع کاهنه القاسیدر. و کهنه اذهان حاده و نفوس شریره و طباع ناریه صاحبیری اولوب شیاطین ایله بینلرنده وقوع بولن تناسب جهتی ایله شیاطین انلره بعض امور القا ایدرلردی. و قبل الاسلام غایت کثرت اوزره وقوع بولوب بعد ظهور الاسلام / مضمحل اولغه قریب اوله جن قدرنادر اولمشدر. و بر نوعی دخی انسان ایچون غالباً اطلاعی ممکن اولیان بو^(۱۷۵) اموری جن طایفه سنک القا ایتمه سیدر.^(۱۷۶) و بر نوعی دخی ظن و تخمینه وحد سه مستند اولندر. و بر نوعی دخی تجربه و عاده مستند اولندر که، سابق ده وقوع بولن وقایع ایله انک مثلی اولن حوادث آتییه استدلال ایدرلر و بو انواعک مجموعی شرعا مذمومدر. "و کاهن و عراف و منجمه اتیانک حرمتی بالاجماع ثابتدر. و بعض احادیث نبویه ده وارد اولمشدر که، * من اقتبس علما من النجوم فقد اقتبس شعبة من السحر*^(*) یعنی اول کیمسه که، نجومدن اقتباس علم ایللییه و مسایلندن بعض مسایل تعلم ایللییه سحرردن بر شعبه اقتباس ایمش اولور. و بو حدیث شریفی شرح و تبیین صدندنه بعض ارباب تحقیق مؤلفاتنده^(۱۷۷) مذکوردر که، علم نجومی سحر ایلله تشریک ایکیسی دخی خداع و تمویه مقوله سی

(۱۶۸) م: + و منعدم.

(۱۶۹) م: + اجنه.

(۱۷۰) آ: + اولوب.

(۱۷۱) ش م: + دخی.

(۱۷۲) ش م: - "..."

(۱۷۳) ش: + مثلاً.

(۱۷۴) هامش، پ: کهانت: فتح کاف ایلله اولق اشهر و لکن کسر ایلله دخی جایز ایدیکی کتب لغاتده مصرحدر.

(۱۷۵) ش آ: - بو.

(۱۷۶) آ: القاسیدر.

(*) سنن ابی داوود، "طب"، ۲۲.

(۱۷۷) م آ: + بو منوال اوزره.

اولغيله باطل اولدقلرينه مبنی اوله. و نجوم ايچون فعل و تصرف اوليوب فاعل حقیقی جناب حق تعالی در که، خالق النجوم و افلاك و صانع جميع مصنوعاتدر. و فی الحديث ايضا: «اذا ذكرت النجوم فامسكوا»^(*) یعنی علم نجومه خوض و اشتغالدن و انکله عملدن و قائلنی تصدیقندن امساك و كف نفس ادك ديمکدر.^(۱۷۸) "اما علم نجوم حقنده قبولاً و ردّاً اقوال كثيره وارد اولوب"^(۱۷۹) مختارات النوازلده بو منوال اوزره مسطوردر که، علم نجوم نفسنده مذموم دکل بلکه حسندر. زیرا ایکی قسم اولوب بر قسمی حسابیدر که، حقیقتی^(۱۸۰) نص کریمله ثابتدر. قال الله تعالى: ^(۱۸۱) / (وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ)^(۱۸۲) الآية، یعنی شمس و قمرک سیر^(۱۸۳) و حرکتلری حساب اولنور دیو مفسردر. و قسم اخر که، سیر نجوم و حرکات افلاك ايله بقضاء الله و قدره حوادثه استدلاله جایز اولوب طبیبک نبض ايله صحت و مرضه استدلالی کبیدر. لکن اگر حوادث کونیه نك قضا و قدر ايله اولدیغین اعتقاد ایتمیوب، کندی ایچو ادعاء علم غیب ایدرسه اول صورتده کافر اولور. و علم نوجومدن مواقیت صلاته عارف اوله جق قدر تعلم لا بأس در دیو تصریح اولنمشدر.^(۱۸۴) و "بو محله دك"^(۱۸۵) بعبارته مال عبارت مختار^(۱۸۶) النوازلدر"^(۱۸۷) و علامه تفتازانی دخی نسق مذکور اوزره کهنه اقسامنی تفصیلدن^(۱۸۸) صکره دیمشدر که، منجم حوادث آتیه یه علم ادعا ایدرسه حکمی کاهن کبیدر. و بالجمله علم غیب الله تعالی^(۱۸۹) حضرتلرینک تفرد ایتدیکی اموردن اولوب عباد ایچون اکا وصول مستحیلدر. مکر که، جناب حقندن اعلام^(۱۹۰) و الهام ايله اوله. یا علی طریق المعجزة و یاخود علی طریق الکرامة و یاخود امارات ايله استدلال اولنه. سوال: جایز اولن علم طب ايله محرم و ممنوع اولن علم نجوم

(۱۷۸) ش: - "..."

(۱۷۹) م: - "..."

(۱۸۰) پ: حقیقتی.

(۱۸۱) آ: - قال الله، م + سبحانه.

(۱۸۲) الرحمن، ۵۵، ۵۰

(۱۸۳) ش: - سیر

(۱۸۴) آ: ایتمشدر

(۱۸۵) م: - بو.

(۱۸۶) م: - مال عبارت؛ ش م: مختارات.

(۱۸۷) آ: - "..."

(۱۸۸) آ: تقسیمدن

(۱۸۹) آ: غیب حق

(۱۹۰) آ: - اعلام.

بیننده فرق ندر؟ جواب: عاقلدن تصور اولنمز که، طبعه مستعمل اولن دوايه صانع اولغی اعتقاد ایده. اما کواکبده^(۱۹۱) ازمنه ماضیه رجالدن نیجه کسه لر بو اعتقاد فاسد ایله ضلالته دوشلردر. پس علم نجومه^(۱۹۲) انهماک و مداومت بعض مفسده مودی اولق و همی ایله علما^(۱۹۳) اهتمام ایدوب نجومدن منعده تشدید ایدوب^(۱۹۴) طبی تجویز ایتمشلردر. بالانکه اعتقاد تاثیر و تصنیع ایکسینده^(۱۹۵) / دخی ممنوعدر. "^(۱۹۶)

المنهج الثاني من المسلك الثالث في قدرته سبحانه:^(۱۹۷) جناب واجب الوجودك قادریتی یعنی افعالی قدرت و اختیار ایله اولوب فاعل مختار ایدیکی و موجب بالذات ذکل ایدیکی بیانده در. " و اگر^(۱۹۸) مؤلفات کلامیه ده"^(۱۹۹) صفت قدرت، صفت علمدن^(۲۰۰) صکره و سایر صفاتدن مقدم ذکر اولنمق اصالتی جهتندن^(۲۰۱) اولوب سایر صفاتک^(۲۰۲) اثباتی اکه مبتنی^(۲۰۳) اولدیغی ایچوندور. نته کیم فیما بعد ان شاء الله تعالی^(۲۰۴) یکان یکان محللرنده بیان^(۲۰۵) اولق مصممدور.

مقدمه:^(۲۰۶) معلوم اوله که، قدرت: اصلنده اول صفتدر که؛ بر وفق ارادت مؤثر اوله. و بو تعریفدن اول صفات که، غیرده مؤثر اولیه خارج قالور، صفت^(۲۰۷) علم کبی. زیرا تاثیرده صفت قدرت اگر چه صفت علمه متوقفدر. اما علمک فی نفسه غیره تاثیری یوقدر. و بعضر قدرتی؛ افعال مختلفه یه مبداء قریب

(۱۹۱) آ: اگر بنده..

(۱۹۲) آ: - علم

(۱۹۳) آ: - علما.

(۱۹۴) آ: - ایدوب.

(۱۹۵) آ: ایکسیده.

(۱۹۶) ش م: - "..."

(۱۹۷) آ: + تعالی.

(۱۹۸) م آ: اکثر.

(۱۹۹) ش: - "..."

(۲۰۰) ش: - صفت.

(۲۰۱) ش: قدرت اصل اولوب؛ م: اصل اولوب

(۲۰۲) م: - سایر صفاتک

(۲۰۳) م آ: مبنی

(۲۰۴) ش: الرحمن

(۲۰۵) آ: ذکر و بیان

(۲۰۶) ش م: اولاً؛ پ: "

(۲۰۷) آ: - صفت.

اولمغیله تعریف ایتمشلدردر. اما قدرت قدیمه که، صفت الهیه در اول صفتدن عبارتدر که، انکله ایجاد عالمده فعل و ترک صحیح اوله. یعنی فعل و ترکدن هر قنغیسنه^(۲۰۸) ارادت و مشیت تعلق ایدرسه انی اختیار ممکن اولوب عالمده تاثیر قدرت و اختیار ایله اوله.^(۲۰۹) ایجاب ایله اولیه. و اثبات قدرت صاعدن نیجه ادله نقلیه و براهین عقلیه اقامت اولنمشدر. و بو مدعایی مؤید قرآن کریمده آیات عدیده وارده اولمشدر: **(وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)**^(۲۱۰) الآية. بو مساله یعنی جناب واجب الوجود^(۲۱۱) قادر اولدیغنه اعتقاد ایتمک ضروریات دینییه دن اولمغیله^(۲۱۲) انکاری کفر / اولوب اما قادریتی قدرت زایده علی الذات ایله میدر، یاخود قادریتنده ذات مقدسی کافیمیدر ضروریات دینییه دن اولمغیله اعتقادی کفر دکل ایدیکی محققین فن مؤلفاتنده مذکوردر. و بو دخی ارباب فهم و انتباهه بی اشتباهدر که، البته قدرت و اختیاردن بی بهره اولن مضطر و مجبور اولق مقرر اولغله صانع عالم افعالنده مختار اولسه حاشا عاجز اولق لازم کلوب، عاجز اولن درجه الوهیتدن منوط اولق^(۲۱۳) متعین اولمغیله جناب صانع قادر و مختار^(۲۱۴) اولدیغی معلوم^(۲۱۵) و مثبت اولور. و کتب کلامیه مفسلاتنده مذکور اولدیغی اوزره، بو مدعایی اثباتده دخی نیجه براهین عقلیه و ادله نقلیه اقامت اولنمشدر. و جمیع ارباب ملل جناب واجب الوجود فاعل مختار ایدیکنده متفقلر اولوب حکما عالمک بو واقع اولن نظام اوزره ایجاد ذات صانعک لوازمندن اولمغیله انده تاثیر ایجابله اولوب ترک ایجاد ممتنع اولغه ذاهبلردر. و متکلمون اراده ایتدکلری معنا ایله، یعنی صحت فعل و ترک معناسی ایله قدرتی نفی ایدرلر. لکن بعض افاضل متأخرین^(۲۱۶) "تصریح ایتدکلری اوزره ظن اولنمیه که،"^(۲۱۷) بو معنا ایله قدرتی نفیلرندن مرادلری جناب صانعک افعالی اخراق نار^(۲۱۸) و التماع شمس کبی. و سایر

(۲۰۸) م: قنغیسنه.

(۲۰۹) آ: اولوب.

(۲۱۰) البقرة، ۲، ۲۸۴.

(۲۱۱) آ: + حضرت.

(۲۱۲) ش: آ: المغله.

(۲۱۳) آ: سخط.

(۲۱۴) آ: فاعل مختار.

(۲۱۵) ش: - معلوم؛ آ: + و مشهور.

(۲۱۶) ش: + بو مسئله ده حکما مخالف مسلك متکلمین اولمق اوزره دیمشدر که.

(۲۱۷) ش: - "..."

(۲۱۸) آ: اخراق

طبايع جسمانيه صاحبي اولن مجبورلرک افعالی کبی شعورسز و اراده سز صادر اولور ديمک اوله. نته کيم کلامرينه ناطر اولن بعض قاصرین^(۲۱۹) بويله ظن ايتمشلردر. بلکه مقصودلری فاعليته تام و کامل اولديغين بيان و افاده در. / یعنی مصنوعاتدن هر شی که، انک ايچون وجوده استعداد تام حاصل اوله. جناب صانعدن اکا افاضه وجود اولنوب ايجادی واجب اولور ديمکدر. پس حکما دخی اثبات قدرت ايتمکده ساير ارباب ملل ايله متفقلر اولوب، انجق متکلمين ايله بينلرنده اولن خلاف بو مرتبه اولمش اولور که،^(۲۲۰) حکمانک اثبات ايتدکلری قدرت: "ان شاء فعل و ان لم يشأ لم يفعل" معناسنه و متکلمونک اثبات ايتدکلری؛ صحت فعل و ترک معناسنه اولن قدرت اولوب بو مساله ده متکلم و حکيم بيننده اولن نزاع، نزاع لفظی^(۲۲۱) ايديکين^(۲۲۲) "محققين فضلاءن جم غفير تالیفلرنده تصريح ايتمشلردر."^(۲۲۳)

قدم قدرته سبحان وانها غير متناه: اما قدرت الهیه نک قدمنی اثبات صددنده اقامت اولنان ادله دندر که؛ اگر قدیمه اولسه حدودی مقرر اولوب حوادثک ذات باری ايله قیامی لازم "اولديغيدر که،"^(۲۲۴) بطلان و امتناعی قریبا بيان اولنمشدر.

عدم تناهیهها: وغير متناهیة ايديکی یعنی^(۲۲۵) قدرتک مقدوراته تعلقی بر مرتبه یه و بر حده بالغ اولمز که، اکه منتهی اولوب انک وراسنده اخره تعلق ممکن اولمیه. و بو مدعایی اثبات معرضنده ادله قاطعه اقامت اولنمشدر که، مفصلاتده مذکور و مبیندر "محلندن طلب اولنه"^(۲۲۶)

(۲۱۹) پ: -قاصرین.

(۲۲۰) ش: - اولمش اولور.

(۲۲۱) آ: - نزاع.

(۲۲۲) ش: + ادعا ایتیمک اوزره قوللرین تطبیقه تصدی ایتمشدر. لکن اسلم اولن ساير محققين فن کلامرين ایشار و

اختیاردر. والله اعلم.

(۲۲۳) ش: - "..."

(*) هاشم، م أ پ: شرح عمده نسفی و مُلاً جلال دوانی نک "عقائد عضدیة" شرحنده و "شرح عقیده ابن حاجبی" ده و عصام الدینک "عقائد فارسیة" سنده و صدر الدین زاده نک "قواعد العقاید" شرحنده و بونلرک امشالی دخی نیجه مؤلفات موثوقه ده مذکور و مصرحدر.

(۲۲۴) ش: - "..."

(۲۲۵) آ: دخی

(۲۲۶) آ: - "..."

عموم قدرته سبحانه: ^(۲۲۷) و كذلك سالک محجه سداد اولن ارباب رشادک اتفاق اوزره قبول ^(۲۲۸)

ایتدکلری معتقدات حقه دن بری دخی: جناب واجب الوجودک عموم قدرتی یعنی جمیع ممکناته قادر اولدیغیدر. / زیرا مقتضی قدرت الهی ذات مقدس مصحح مقدوریت امکان ممکندر. پس بعض ممکنات ایچون قدرتی ثابت اولیجق مجموعی ایچون دخی ثبوت بولق مقرر اولور. و دخی ممکنات بیننده امکان مشترک اولوب ممکن ایچون علی تقدیر وجوده واجبه منتهی اولق مثبت ^(۲۲۹) و واجب الوجودک فاعل بالاختیار ایدیکی دخی مبرهن اولغیله جمیع ممکناته قدرت الهی نک شمولی معلوم و مقرر اولور. باخصوص عموم قدرت ایچون نصوص قاطعه ناطقه در. کقوله سبحانه: ^(۲۳۰) (وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ^(۲۳۱) الآية.

مذاهب المخالفین فی مسألة القدرة: بو مسأله ده مسلک اهل سنته مخالف ^(۲۳۲) الی مذهب واردر

که، برسی مذهب حکمدار. و حکما اتفاق اوزره جناب واجب الوجودک من جمیع الوجوه واحد اولوب واحد حقیقیدن صدور ایدن انجق واحد اولق ^(۲۳۳) مبرهن اولدیغی جهندن صانع عالمدن اثار متعدده صدورنی تجویز ایتمز. اندن بلا واسطه صادر اولن انجق عقل اول اولوب سایر مصنوعاتک صدوری عقل اول و ساطتی ایلده در دیرلر. و بو مدعالری: "الواحد لا یصدر عنه الا الواحد" مقدمه سی منع ^(۲۳۴) اولغیله مجابدر. نته کیم حالا بو رساله نک هامشده اجمالا ایراد اولنمشدر. ^(*)

المذهب الثانی: ایکنجی مذهب ^(۲۳۵) صائبه و منجموندن بفرقه مذهبیدر که، مشاهده اصحاب

(۲۲۷) آ: + تعالی.

(۲۲۸) م: + و اتخاذ.

(۲۲۹) ش: - مثبت.

(۲۳۰) آ: + تعالی.

(۲۳۱) البقرة، ۲، ۲۸۴

(۲۳۲) آ: مخالفت.

(۲۳۳) ش: + زعم فاسد لری اوزره.

(۲۳۴) آ: - منع.

(*) هامش: م أ پ: حکمانک بو مدعالرینی اثباتده اقامت ایتدکلری برهان اولدر که: واجب الوجوددن ایکی شی صادر اولق تجویز اولنسه بهر حال برینه مبدا، اولق جهتی آخره مبدا، اولق جهتنک غیری اولغیله ترکیب لازم اولوب، من جمیع الوجوه واحد اولق لازم اولور دیرلر. جواب اول وجهله در که: واحد حقیقی ایچن تعدد جهات و اعتبارات منافی، وحدت حقیقیه دکلد، دیرز. کما لا یخفی علی من له ادنی مسکة.

(۲۳۵) ش: - ایکنجی مذهب.

تجربه شهادتی ایله حوادث کونیه کواکبک اوضاع و حرکاتنه دایر و دابسته اولمسی ایله کواکبی عالم سفلیده مؤثره^(۲۳۶) و مدبره اولق اعتقاد ایتمشلردر. ^(۲۳۷) و بو^(*) زعم باطللری علی تقدیر التسلیم / بو وجهله مجابدر که، حوادث کورانی کواکبک حوادث^(۲۳۸) مزبوره یه علیتن افاده اتمز. زیرا جایز در که، بر شیء، شیء آخرک حصولی قتنده حاصل اوله. و شی اول ثانینک علتی اولمیوب بلکه ایکیسنک دخی علتی امر ثالث اوله. پس شیء اولک وجودی ثانی نک وجدینه امارت اولوب بینلرنده تاثیر و تاثر اولمیه. ^(۲۳۹) و علمای اسلام بو مرتبه بی دخی تجویز ایتمیوب جمیع موجوداتده^(۲۴۰) واجب الوجود دن غیر مؤثر اولدیغنده متفقلردر.

المذهب الثالث: ^(۲۴۱) ثنویه مذهبدر که، جناب حق فاعل خیر اولوب حاشا شره قادر دکلدر و فاعل شرعیرد دیرلر. و بو مذهب باطلک تفصیل و اربابی که، کفرء مجوس و اتباع بابلی و دیصانیه در. ذکر اولنوب^(۲۴۲) معتقد باطللری مزیف و مردود ایدیکی بیان اولنمشیدی. "تکرار بو محله ایراد اولنمق مناسب کورلدی" ^(۲۴۳)

المذهب الرابع: ^(۲۴۴) نظام و اتباعنک مذهبدر که، حاشا حق تعالی فعل قبیحه قادر دکلدر دیوب اکر قادر فرض اولنسه خالی دکل که، قبحنه عالم اوله یاخود اولمیه. عالم اولدیغی صورتده اکه محتاج اولورسه نقص لازم اولوب^(۲۴۵) محتاج اولمیوب مستغنی ایسه عبث لازم اولور. و اکر عالم دکل ایسه خود بطلاتی

(۲۳۶) م: عالمک مؤثره.

(۲۳۷) آ: ایتمشلردر.

(*) هامش؛ أ پ: بعض ارباب کلام مدعای منجمین و صائبه دن بو وجهله اعراض ایدوب اکر حوادث کونیه اوضاع فلکیه یه دایر اولش اولسه اکثر یا حلف مشاهد اولنمزدی. مثلاً کاه اولور که، توماندن برسی غایت سعادتده و بری دخی نهایت شقاوتده اولور دیو جواب ویرمشلردر. لکن تومانک طالعیری من جمیع الوجوه یکسان اولدکلرینه اطلاع غایت صعوبتده اولغیله بو جواب محل اشتباه اولدیغی جهندن ترک اولنوب جواب آخر اختیار اولندی (کان اصله)

(۲۳۸) م: "اوضاع فلکیه منوط ایدیکی."

(۲۳۹) ش: اولش اولز.

(۲۴۰) آ: + جناب.

(۲۴۱) ش م: اوچنجسی.

(۲۴۲) ش: سابقاً ذکر اولنوب.

(۲۴۳) آ: "تصدی اولنمدی".

(۲۴۴) ش م پ: دوردنجمی.

(۲۴۵) ش: - اولوب؛ آ: + اکر.

محتاج بیان دکدر. و بو شبهه نك جوابی مفاسد مذکوره فعل و ایجادك لوازمی اولوب، مجرد قدرتك لوازمی اولدیغیدر.

المذهب الخامس: ^(۲۴۶) ابو القاسم البلخی و اتباعی ذاهب اولدقلری مذهبیدر که، جناب حقندن افعال عبده مماثل اولن فعله قدرتی نفی ایدرلر و دیرلر ^(۲۴۷) که، فعل عبد یا / مصلحتی و یا مفسده بیی مشتملدر. و یاخود ایکیسندن دخی خالیدر. و بو اوج احتمالک مجموعی افعال الهی به نظرک باطلدر. زیرا مفسده بیی احتمال بین الاستحاله در. و مصلحتی احتمال دخی مستلزم احتیاج اولدیغی جهندن ^(۲۴۸) و ایکیسندن خالی اولق عبثی مستتبع اولدیغی جهندن مستحیلدر. ^(۲۴۹) الجواب: اعتبارات مذکوره نك فعله عارض اولدیغی بزه ^(۲۵۰) نسبت ایله در.

المذهب السادس: ^(۲۵۱) جیائیه مذهبیدر که، جناب حقندن ^(۲۵۲) عین فعل عبده قدرتی نفی ایدرلر. و دیرلر که، جناب ^(۲۵۳) حق فعل عبدک کندی قدرتی ایله وقوعی اراده قیلوب و عبد دخی بعینه اول فعلک کندی قدرتی ایله وقوعی اراده قلدقده اول فعل یا مجموع قدرتین ایله و یاخود احد قدرتین ایله وقوع بولوب یاخود وقوعنده ایکیسنگ دخی مدخلی اولیه. الجواب: احد قدرتین ایله یعنی قدرت الهیه ایله وقوع بولشدر. و قدرت عبد حالی اوزره ^(۲۵۴) مستقره اولوب انجق کندودن اقوانک معارضه سی ایله باطله اولشدر. اگر معارضک کف و منعی اولسه فعل مفروض انک ایله ^(۲۵۵) وقوع بولق امر مقرر ایدی ^(۲۵۶)

(۲۴۶) م پ: بشنجی

(۲۴۷) م آ پ: - و دیرلر.

(۲۴۸) آ: + مستحیلدر.

(۲۴۹) ش: + دیعشلردر.

(۲۵۰) ش: عبده.

(۲۵۱) ش م پ: التنجسی؛ آ: + التنجی مذهب.

(۲۵۲) آ: + عز اسمه دن.

(۲۵۳) آ: + جل ذکره.

(۲۵۴) آ: عبد خالی اولق.

(۲۵۵) ش پ: - ایله.

(۲۵۶) م: مقرر در؛ آ: + دیرز.

المنهج الثالث من المسلك الثالث: جناب حقك^(٢٥٧) صفت حیاتله اتصفی تحقیقنده در. جناب حق

سبحانه و تعالیٰ حضرتلری حی در و حیاتی ازلی و ابدیدر. جمهور علما جناب حقك^(٢٥٨) حی اولدیغینده متفکّر اولوب لکن حیات الهی نه معنایه ایدیکنده اختلاف ایتمشلردر.

بیان حقیقه الحیات: حیواناتده حیات: اعتدال مزاج نوعی یاخود بر قوتدن عبارتدر که، اول مزاجه

تابع اوله. یعنی/مركبات عنصریه انواعندن هر نوع ایچون اندن مطلوبه اولن خواص^(٢٥٩) اثاره مناسب بر مزاج مخصوص و اردر که، اول مزاجدن خورج متحقق اولسه اول نوع ایچون بقامتصور اولمز. پس انواع حیواناتده هر نوعك حیاتی اعتدال نوعی ایله مسمی اولن مزاجه تابعدر. و بو ذکر اولنان تعریف، حیات حیوانی تعریفیدر. اما حیات الهی بو معنایله اولق متصور دکل ایدیکی ظاهر اولغیله مذهب جمهور اوزره حیات الهی بر صفتدر که، علم کامل و قدرت شامله بی ایجاب ایدر.

المقصد:^(٢٦٠) باری تعالیٰ نك حی اولدیغی کتاب و سنت ایله ثابت اولوب انکار و تأویلی ممکن

دکلدر. و انعقاد اجماعله ضرورات^(٢٦١) دینییه دن اولدیغی متحقق^(٢٦٢) اولمشدر. و بو وجهله دخی استدلال اولنور که: سابقا بیان اولندیغی اوزره جناب واجب الوجودك عالم و قادر ایدیکی ثبوت بولوب و هر عالم و قادر بالضروره حی اولق لازم اولغیله حق تعالیٰ حضرتلرینك^(٢٦٣) حی ایدیکی متعین اولور.

المنهج الرابع من المسلك الثالث:^(٢٦٤) جناب حقك^(٢٦٥) سمیع و بصیر ایدیکی بیان و تحقیقده در. ادله

سمعیه تعاضد ایدوب اجماع منعقد^(٢٦٦) اولمشدر که، حق تعالیٰ سمیع و بصیر اولوب سمعی جمیع

(٢٥٧) آ: + جل شانه حضرتلری.

(٢٥٨) آ: + عز اسمه.

(٢٥٩) ش م: + و.

(٢٦٠) آ: الجواب المقصد.

(٢٦١) آ: ضروریات.

(٢٦٢) آ: - ت.

(٢٦٣) م: حضرتنك

(٢٦٤) م: - من المسلك الثالث.

(٢٦٥) آ: عز اسمه نك.

(٢٦٦) ش آ: بمنعقد.

مسموعاته، و بصری جمیع مبصراته شاملدر. و قرآن و حدیثه بو مدعایی مثبت آیات و احادیث کثرت اوزره ورود ایدوب انکار و تأویله مساع اولمق متحقق و اجماع دخی منعقد اولغیله سایر ضرورات دینییه ده مسلوکه اولن طریقه اوزره استدلاله حاجت/یوقدر. و لکن بعض ارباب کلام بو وجهله اقامت دلیلّه متصدی اولمشدر که، آنفا معلوم اولدیغی وجه اوزره، علم و قدرت ایله، حیاته استدلال اولندیغی کبی حیاتله دخی سمع و بصره استدلال اولنوب، هر حی اولن سمیع و بصیر اولمق ممکن و صحیح و کمالاتدن واجب الوجود ایچون ثبوتی صحیح اولن صفت کمال بالفعل ثابت اولور. زیرا حق^(۲۶۷) تعالی اول مقوله صفت کمال ذات مقدسی ایچون بالقوة و الامکان اولدن^(۲۶۸) منزهدر. و صفت کمالله اتّصاف صحیح ایکن اندن خالی اولمق موجب نقص اولدیغی جهتدن جناب حق^(۲۶۹) ایچون محالدر. و حجة الاسلام امام غزالی رحمه الله^(۲۷۰) بو وجهله استدلال ایتمشدر که؛ صفت مذکوره ایله متصف اولن بهر حال اول صفاتله متصف اولمندن^(۲۷۱) اکملدر. پس اکر جناب باری انکله متصف اولسه سایر اشخاص حاشا ثم حاشا^(۲۷۲) اندن اکمل اولمق لازم اولور. انک ايسه بطلاتی قطعیدر. و بالجمله حق تعالی نک سمیع و بصیر ایدیکی اثبات اولندقدّه قاعده مقررّه ائمه کلام اوزره جناب حق^(۲۷۳) ایچون بو ایکی صفت قدیمه که، بری صفت سمع و بری دخی صفت بصردر ثابت اولور. و بو^(۲۷۴) محلده "سوال اولنوب"^(۲۷۵) سمع و بصر قدیم اولسه، سمع بدون المسموع و بصر بدون المَبْصَر منتفی اولدیغی جهتدن مسموع و مبصر دخی^(۲۷۶) قدیمین اولمق مقرر اولور. (*) و اکر حادث اولسه لر، ذات مقدس الهی محل حوادث اولمق لازم اولور دینولورسه جواب اول وجهله در که، استلزام ممنوع

(۲۶۷) ش: - حق.

(۲۶۸) آ: اولقندن.

(۲۶۹) آ: + رب العالمین.

(۲۷۰) ش: - رحمه الله؛ م: + تعالی؛ آ: رحمة الله علیه.

(۲۷۱) م: الْمَسْنُون.

(۲۷۲) آ: حاشاً ثم حاشا.

(۲۷۳) آ: + جل و علا.

(۲۷۴) م: - بو.

(۲۷۵) ش: - "..."

(۲۷۶) آ: - دخی.

(*) هامش؛ أ پ: بو قولك قائلی اولن بعض فضلاذن مراد السید ابو عبد الله محمد بن یوسف سنوسیدر که، بو کلامی عقیده وسطی و صغری شرحلنده و ابو عبد الله جزایرینک منظومه سنه اولن شرحنده ایراد و التزام ایتمشدر.

اولوب جایز درکه بو ایکی صفت قدیمتین اوله. / و حادث اولن بونلرک تعلقلری اوله. نته کیم مبحث علم و قدرته ذکر سبب ایتمشدر.

فایده زایده: بعض فضلائی متأخرین مؤلفاتنده^(۲۷۷) تصریح و تنصیص اولنمشدر که، جناب باری ایچون مثبت اولن سمع و بصر تعلق جهتی ایله مخلوقاتک سمع و بصرلرینه مخالف اولوب، جناب واجب الوجود ایچون متحقق اولن سمع و بصرک متعلقلری عام^(۲۷۷) و مخلوقات ایچون موجود اولن سمع و بصرک^(۲۷۸) متعلقی خاصدر. یعنی جناب باری ایچون سمیع اولق ادراک علمی دن زاید بر ادراک ایله جمیع موجوداتی مدرک اولمقدن عبارت اولوب، کذلک بصیر اولق دخی ادراک آخر ایله^(۲۷۹) موجوداتی ادراکدن عبارتدر. پس سمع الهی اصواته مخصوص اولیوب جناب حق^(۲۸۰) جمیع موجوداتی یعنی کرک ذات و کرک صوت و کرک سایر مدرکاتدر. مجموعی ادراک سمعی ایله سامع اولوب، صفت سمعه ادراک ایدر. کذلک صفت بصری دخی مبصراته مقصور دکل، بلکه جمیع موجوداتی بصیردر. و حکم رؤیتی الوان و اجسام مقوله سنه مقصور و متخصص دکل بلکه عموم تعلقدن، انک دخی حکمی سمعنک حکمی کییدر. بو محله دک مترجم و مذکور اولن بعض فضلایه نسبت اولنان تحقیقک^(۲۸۱) مالیدر. و لکن بو تحقیق متداوله و مشهوره اولن کتب کلامیه دن مستفاد اولنه مخالفدر. زیرا سایر کتبیدن منقهم اولن^(۲۸۲) جناب حقه^(۲۸۳) منسوب اولن سمع و بصر مجموع مسموعات و مبصراته شامل اولوب^(۲۸۴) اما سمعک تعلقی مسموعات و بصرک تعلقی مبصراته مخصوص اولمقدر. نته کیم مؤلفات/کلامیه یی متتبع اولن اریاب دانشه معلومدر.

التکملة:^(۲۸۵) آنفا ذکر و ایراد اولندیغی اوزره جناب واجب الوجودک سمیع و بصیر ایدیکنده جمیع

(۲۷۷) آ: علم.

(۲۷۸) ش: -بصرک.

(۲۷۹) آ: + جمیع.

(۲۸۰) آ: + جل شانه.

(۲۸۱) م: - تحقیقک.

(۲۸۲) آ: اولق.

(۲۸۳) آ: + جل ذکره یه.

(۲۸۴) ش: شاملدر.

(۲۸۵) آ: - التکملة.

مسلمین، بلکه مجموع عقلا متفقدرد. لکن معناسنده اختلاف ایدوب کعبی و حسین بصری و حکما جناب بارینک صفت سمعی مسموعات علمندن و صفت بصری مبصراته علمندن عبارت اولغه ذاهبلردر. و جمهور اهل سنت اکه ذهاب ایتمشلردر که، صفت سمع و بصر علم اوزرینه زاید صفتلر اولوب، بالحقیقه علمه مبین و مغایر اوله لر. و بعضیلر بو قولی مخصوصا امام ابو الحسن اشعری یه نسبت ایدوب بو مساله ده امام ابو الحسن ایچون ایکی قول روایت ایتمشلردر. قول اول: مذکور اولن قول اولوب، قول ثانی بی اولوجهله نقل و سوق ایدرلر که، صفتین مذکورتین جنس علمدن اوله. اما علم^(۲۸۶) موجود و معدومه و مطلق و مقیده^(۲۸۷) تعلق ایدوب صفتین مذکورتینک تعلقی انجق^(۲۸۸) موجوده مقصور اولغیله بینلرنده فرق ثبوت بولش اوله. و قول مخالفین یعنی صفتین مذکورتینک علمه رجوعین ادعا ایدنلرک مدعالری بو منوال اوزره تزئیف اولنمشدر که،^(۲۸۹) اولاً حقیقت علم ایله سمع و بصرک حقیقتلری نظر عقلله امعان اولندقد، بربرلری ایله^(۲۹۰) مغایر اولوب^(۲۹۱) بینلرنده فرق ظاهر ایدیکی مرتبه بدهنده در. و اسماء الهیه دن سمیع و بصیر اسماء متعدده اولوب اسماء حسنی ده اصل عدم ترادف اولغیله اتحاد دلیل اولدقچه تباینه حمل اولنمق / وجوب مرتبه سنده در.

المنهج الخامس من المسلك الثالث^(۲۹۲) صفت ارادات الهیه بیاننده در:^(۲۹۳) ضرورات دینییه دن اولوب اعتقادی واجب اولن صفات الهیه دن بررسی دخی جناب حق جل و علائک^(۲۹۴) مرید اولوب یعنی صفت ارادات ایله متصف ایدیکیدر.

(۲۸۶) آ: - علم.

(۲۸۷) آ: مُعَيَّنَدَه.

(۲۸۸) آ: اچون.

(۲۸۹) م: ایتمشلردر.

(۲۹۰) آ: بربرلرینه.

(۲۹۱) م: - مغایر اولوب.

(۲۹۲) ش م: - من المسلك الثالث.

(۲۹۳) آ: + بو دخی.

(۲۹۴) آ: شانه حضرتلرینک.

مقدمه: (۲۹۵) "اولا معلوم اوله که، عند اهل الحق صفت ارادت ذات باری ايله قایمه اولن صفاتدن علم و قدرته مغایر بر صفتدر که، احد مقدورین انکله متخصص بالوقوع اولور. و مقدور واحدک وقت مخصوصده دون ما قبله و ما بعده ایجادنی تخصیص و ایجاب ایدر.

"فذلکه: (۲۹۶) و الحاصل جناب حقک مرید ایدیکنده جمیع فرق متکلمین متفقلر اولوب انجق معنای ارادتی تعیینده هر بری بر مسلکه ذاهب اولوب، هر فرقه معنای آخر اراده ایتمکله اختلاف ایتمشلردر. بعضیلر مفهومی وجودی اولوب و بعضیلر عدمی (۲۹۷) و بعض آخر وجودی و عدمیدن مرکب اولمغه ذاهب (۲۹۸) ایتمشلردر. وجودی اولسنه راجع اولن مذهبیدن بری مذهب اهل سنتدر که، ذکر اولندی. بررسی دخی کرامیه مذهبیدر که، کندی ذات ايله قایمه وصف حادثدر دیرلر. بری دخی جبائیه مذهبیدر که، لا فی محل قائم بر صفت زایده در دیرلر. و بررسی (۲۹۹) دخی مذاهب باطله ارباب اعتزالدن اعتقاد نفع و یاخود ظن نفعندن عبارتدر دیرلر. بری دخی بو ذکر اولنان قولی رد ایتمک وجهی اوزره اعتقاد نفع و یا ظن نفع داعیه در. ارادت / اعتقاد مذکوره و ظن مذبوره (۳۰۰) تابع اولن میلدن عبارتدر دینلرک مذهبیدر. بری (۳۰۱) دخی معتزله دن ضرار مذهبیدر که، ارادت؛ عین ذات اولمغه ذاهب ایتمشدر. و بررسی دخی ینه معتزله دن ابو الحسین بصری اختیار ایتدیکی در که، جناب حقک (۳۰۲) هر فعلی ایجاد داعی اولن مصلحته علمندن عبارت اولمغه ذاهب اولمشدر. و بررسی دخی کعبک اختیار ایتدیکی قولدر که، جناب حقک (۳۰۳) کندو افعالنده علمندن و افعال غیرده اول افعال ایچون امرندن عبارت اولمغی اختیار ایتمشدر. اما مفهوم ارادتك (۳۰۴) عدمی اولسنه راجع اولن معتزله دن تجارک مختاری اولن مذهبیدر که، ارادت مریدک غیر مغلوب و غیر مکره اولسندن

(۲۹۵) آ: + تعریف ارادت عند اهل الحق.

(۲۹۶) ش: الفذلکه؛ آ: " "

(۲۹۷) آ: + اولوب.

(۲۹۸) م: ذاهب.

(۲۹۹) ش: بری.

(۳۰۰) آ: ویا ظن.

(۳۰۱) ش: بری.

(۳۰۲) آ: + جل و علینک.

(۳۰۳) آ: جل ذکره نک.

(۳۰۴) ش: آ: تک.

عبارتدرد. (۳۰۵) و اما وجودی و عدمیدن مرکب اولسنه رجوع مختار فالسفه اولن قوله کوره در که؛ واجب الوجود کندودن صدور ایدن، شیئه علمندن عبارتدرد. مع عدم کون الصادر منافیاله دیمشلدرد. و مختار اهل سنت اولن قولندن ما عدا بو اقوالک مجموعی رد و تزییف اولنمشدر که، ایرادی تفصیله مؤدی اولغیله ذکره تصدی اولنمیوب کتب فن مفصلاتنه حواله اولندی.

مهمه: اولاً معلوم اوله که، البته هر فعل اختیاری ایچون امور خمسسه دن لا بدّ اولوب، انلر ایله مسبوقدرد. اول (۳۰۶) امور خمسسه: علم و ارادت و قدرت و قصد و ایجاددرد. اولاً علم ایله (۳۰۷) مسبوق ایدیکی ظاهررد. زیرا بر شیء معلوم اولدقجه انک ایجادنه قصد تعلق ایتمک متصور اولمز. و کذلک هر امرک / فاعلی مادامکه آنی اراده قلمیه. اول فعله مباشرت متحقق اولمز. و قدرت و قصد و ایجاد ایله مسبوقیت خود کمال ظهورندن ناشیء بیانه محتاج دکلدرد. و امور مذکوره نک بریرندن فرقلری واضح و مبیندرد. (۳۰۸) زیرا علمک ارادت اوزرینه سابق اولوب و قدرتک قصد اوزرینه و قصدک (۳۰۹) ایجاد اوزرینه تقدیمی مقرر و واضحدر. و کذلک بو امور ثلثه نک (۳۱۰) یعنی قدرت و قصد و ایجادک امرین اولین یعنی علمله و ارادت ایله مغایرتی خود کمال وضوح اوزره در. و معنای ارادت عقل قتنده غایت ظهور ایله ظاهررد. زیرا هرکس ایچون معلومدر که، بر فعله (۳۱۱) مباشرت ایتدکده، فعل و ترکدن برینک صدورندن مقدم ادهمانک آخر اوزرینه ترجیحنی اقتضا ایدرد. نفسنده بر حالت میلانیه ظاهر اولور. و ارادت ایله (۳۱۲) اختیار مفهومی متقارب اولوب بینلرنده انحقق بو وجهله فرق متحققدر که، اختیارده طرف آخرک یعنی متروک اولوب (۳۱۳) مختار اولمیان طرفک دخی ملاحظه سی اعتبار اولنوب ارادته ملحوظ دکلدرد.

(۳۰۵) ش: + دیمشدر.

(۳۰۶) آ: و اول.

(۳۰۷) م: له.

(۳۰۸) پ: بیندرد.

(۳۰۹) آ: و ارادتک قصد اوزرینه، و قدرتک قصد اوزرینه.

(۳۱۰) آ: + خمسندن.

(۳۱۱) آ: قوله و بر امره.

(۳۱۲) ش: - ایله.

(۳۱۳) م: - اولوب.

تحقیق المرام: قدرتک ایکی ضده، مثلاً: زیدک ایجادی و اعدامی کبی نسبتی مساوی اولوب مرجع سز ترجیح محال اولغیله بهر حال^(۳۱۴) ضدیندن برینی و اوقات و قوعدن وقت معینی ترجیح ایچون بر مرجحدن لا بدّ اولور که، اول مرجع صفت ارادتدر. و بو تحقیقک توضیحی اول وجهله در که، جناب واجب الوجود دن مثلاً زیدک حرکتنی خلق ایتتمک کبی افعالدن بر فعل صادر اولدقده ضدی که، سکون زیددر. آنک دخی صدوری / ممکن ایکن فعل اولک صدوری و کذلک ذوات و جواهردن بر وقت معینده مصنوع و مخلوق اولن شینک اول وقت معیندن مقدم ویاخود مؤخر ایجادی ممکن ایکن، اول محل وقوعی اولن وقت معینده خلق اولنمسی بر مرجع و مخصصه محتاجدر. تا که، ترجیح بلا مرجع لازم اولیه. و اول مرجع صفت قدرت ویاخود صفت علم^(۳۱۵) اولق جایز دکلدرد. زیرا قدرتک شانی^(۳۱۶) تاثیر و ایجاد اولدیغی جهندن، جمیع اوقاته نسبتی علی السویه اولغیله مرجع و مخصص اوله مز. و اول مرجع صفت ارادتدر. و کذلک قدرتک شانی ایجاد اولوب، ارادتک شانی ترجیح اولغیله ایجاد ترجیحه موقوف اولق مقرر و موقوف علیه موقوف غیری ایدیکی^(۳۱۷) محتاج بیان دکل ایدیکی مقرر اولغیله، مدعا متحقق اولور. و اما علمه مغایرتی اول وجهله بیا اولنمشدر که، علم وقوعه تابع اولوب^(۳۱۸) و ارادت ایسه وقوع ایچون موقوف علیه اولوب^(۳۱۹) وقوع اکه تابعدر. زیرا قدرت علی وفق الارادة مؤثر اولوب ممکن بعد ذلک موجود اولور. پس علم وقوعه تابع اولوب ارادت متبوع اولدیغی مقرر اولیجق ارادت علمک عینی اولسه وقوع دخی علمه تابع اولق متحقق اولوب دورلازم اولور. و مطلق علمک جمله یه نسبتی علی السویه اولغیله بر طرفی ترجیح آخر صفتک اثری اولش^(۳۲۰) اولور که، ارادت ایله تسمیه اولنان صفتدر و بو مبحثده ما هو الحقی بیان^(۳۲۱) و توضیح صدندده مفصلات فن مشتمله اولدیغی تحقیقات تتبع اولنسه ارادتک علم و قدرته و سایر صفاته / مغایرتی معلوم

(۳۱۴) م: - بهر حال.

(۳۱۵) آ: ویا صفت علم.

(۳۱۶) ش: - شانی.

(۳۱۷) آ: اولدیغی.

(۳۱۸) ش: - اولوب.

(۳۱۹) آ: اولغله.

(۳۲۰) آ: - اولش.

(۳۲۱) آ: الحق بیان.

اولور.

تكملة الكلام: معلوم اوله كه، ارادت و مشيئت متحد اولوب بينلرنده عند اهل الحق^(۳۲۲) فرق اولديغي متفق عليه اولوب، گراميه ايكي سنك بيننى فرق ايتمشلردر.^(۳۲۳) و مشيئتي صفت واحده ازليله اولق اوزره مشيئت الهيه تعلق ايديكي امورك مجموعنه متناوله بر صفتدر ديوب ارادت تعدد مراد تله^(۳۲۴) متعدد بر وصف حادثدر ديرلر. و مدعالرين اثبات صددنده ايراد ايتدكلري ادله طرف ائمه كلاميه دن تزيفات سديده و براهين عديده ايله رد و تزيف اولنمشدر.

التذيل: و بو دخى ضبط و اتقانى واجب اولن مسایل مهمه دندر كه، عند اهل الحق جناب حقه^(۳۲۵) جل و علا هر اراده ايتديكي كاين اولق^(۳۲۶) و هر كاين مراد اولق مقرر و محققدر. و سلفدن "ما شاء الله كان و ما لم يشأ لم يكن" عنوانى ايله منقول اولن كلام اول معنایی ناطقدر.^(۳۲۷) و بو مبحثك ايكي طرفنده دخى معتزله مخالفت ايدوب، حاشا جناب حق كفار و عصاتدن ايمان و طاعت اراده ايدر. و اول مراد وقوع بوليوب بلكه انلردن كفر و معاصى وقوع بولور. بانكه آنلري اراده قلما مشدر ديوب كذلك عالمده ظاهر و حادث اولوب وقوع بولن شرور و قبایح دخى بو وجه اوزره در ديرلر. و بو كلام باطللري كه،^(۳۲۸) حليه قبولده عاطلدر وجوه كثيره ايله رد و ابطال اولنديغي ان شاء الله سبحانه^(۳۲۹) قريبا بحث افعالده^(۳۳۰) ذكر اولنور. و الله الموفق.

المنهج السادس من المسلك الثالث:^(۳۳۱) جناب حقه^(۳۳۲) متكلم ايديكين و كلام ازليله سن اثبات و

(۳۲۲) ش: - عند اهل الحق.

(۳۲۳) ش: ايدوب.

(۳۲۴) ش: آ: ايله.

(۳۲۵) آ: + جل و عليك.

(۳۲۶) ش: اولوب؛ م: - اولوب.

(۳۲۷) آ: + كه.

(۳۲۸) آ: - كه.

(۳۲۹) آ: تعالى.

(۳۳۰) ش: - بحث افعالده.

(۳۳۱) م: - من المسلك الثالث؛ ش م: + فى انه سبحانه متكلم.

(۳۳۲) آ: + جناب حق عز اسمه حضرتلرينك.

تحقیقه در. صفات / الهیه دن اعتقادی واجب اولن معتقداتک بری دخی، جناب حضرت^(۳۳۳) حق جل و
 علانک^(۳۳۴) صفت کلامله اتصافیدر. و سایر صفات الهیده ذکرى سبق ایتدیكى اوزره صفت کلامى اثباتده
 دخی ادله، نقلیه و عقلیه^(۳۳۵) ورود ایتمشدر. اولاً جمیع انبیای عظام علیهم التحیه و السلام جناب حقک^(۳۳۶)
 متکلم ایدیکنده اجماعلری متواتر اولدیغی ایلله استدلال اولنمشدر. زیرا انبیای کرامک^(۳۳۷) منبع عین الحیات
 هدایت و رشاد اولن السنه، مبارکه لرندن اول وجهله استفاضه اولنمشدر که، جناب حضرت^(۳۳۸) حق جل و
 علا، شیء فلانیه امر، و امر فلانیدن نهی بیوروب امم ماضیه احوالندن اخبار ایتمشدر. و بو مجموع اقسام
 کلامدن ایدیكى مقرر اولغیله جناب حقک^(۳۳۹) متکلم اولدیغینی تصدیق واجب اولور. فلهاذا جمیع اهل ملت
 بیننده جناب حقک^(۳۴۰) متکلم اولدیغی متفق علیه اولوب انحق کلامک حقیقتنده، و قدم و حدوثنده، اختلاف
 ایتمشلردر.^(۳۴۱) عند اهل الحق کلام الهی حروف و صوت جنسندن اولیوب، بلکه ذات مقدسی ایلله قایمه
 سکوت و آفته منافیه واحده، غیر متجزیه^(۳۴۲) بر صفت ازلیه در که، تقدیم و تاخیر ایلله و ابتدا و انتها ایلله
 متصفه اولر. و جناب حضرت^(۳۴۳) حق انک ایلله امر و ناهی اولوب، اندن کاه عبارت و کاه کنایت و اشارت
 ایلله تعبیر اولونور. عربیت ایلله معبر اولدقده "قرآن"^(۳۴۴) و یونانی ایلله معبر اولدقده "انجیل" عبریه ایلله تعبیر
 اولدقده "تورات" و سریانییه ایلله معبر اولدقده "زبور" در.^(۳۴۵) و الحاصل^(۳۴۶) اهل سنت قتنده / حروف

- (۳۳۳) ش: - حضرت.
 (۳۳۴) آ: جناب حق جل شانہ حضرتلرینک.
 (۳۳۵) آ: + و براهین عقلیه.
 (۳۳۶) آ: + جل شانہ حضرتلرینک.
 (۳۳۷) آ: + علیهم السلام حضراتنک.
 (۳۳۸) آ: - حضرت.
 (۳۳۹) آ: + جل و علی حضرتلرینک.
 (۳۴۰) آ: بیننده حق تعالینک.
 (۳۴۱) ش: + پس.
 (۳۴۲) آ: متجزیه.
 (۳۴۳) ش: - حضرت؛ آ: + حق جل ذکره.
 (۳۴۴) آ: + کریم.
 (۳۴۵) آ: - در.
 (۳۴۶) ش: + اکثر.

مسموعه دن منتظم اولن کلام حسی نك ذات باری^(۳۴۷) ایله قیامی ممتنع اولوب، صفات الهیه دن اولن اوزره^(۳۴۸) ذات مقدس الهی ایله قایم اولوب حرف و صوت جنسندن اولمین کلام نفسی در دیوب کلام نفسی بیاننده بو جهله تقریر مدعا ایدرلر که، بر کیسه امر و نهی ویا ندأ و اخبار و استخبار صیغه لرندن برینی ایراد ایتدکده نفسنده اولانلرک معانیسی منتقشه^(۳۴۹) اولوب، بعده اول معانیدن الفاظه^(۳۵۰) تعبیر ایدر که،^(۳۵۱) اول الفاظ؛ کلام حسی دیمکله مسمادر. و اول نفسنده حصول بولن معنا که، اختلاف اوضاع و لغاتله مختلف اولر. اکه کلام نفسی اطلاق اولنور. و کلام لفظینک حدوثی مثبت اولدیغی جهت ایله ذات باری^(۳۵۲) ایله قیامنک امتناعی مقرر اولوب صفات الهیه دن اولن کلام نفسی ایدیکی متعین اولور. و قرآن قدیم^(۳۵۳) عند الاشاعره کلام نفسیدن عبارت اولوب، متکلم اکه اطلاق اولنور که، کلام انکله قایم اوله. بعض^(۳۵۴) افاضل محققین تصریح ایتدکلایری اوزره بو ذکر اولنان مذهب،^(۳۵۵) جمهور متأخرین اولوب اسلاف ائمه الفاظ قرآنیه نك دخی قدمنه ذاهب اولوب دیمشلدردر که، حفظ و قراءت و کتابت محدثه اولوب، محفوظ و مقروء^(۳۵۶) و مکتوب قدیمدر. و بعضیلر ترتیب کلمات و حروف و عروض انتاه و وقوف حدوثه دلالت ایتدیکندن ناشی الفاظک حدوثن ادعا ایتدکلرنده مذهب اسلافه سالک اولنلر کلمات و حروفک ترتیبی مثللو حدوثه دلالت ایدر ظن اولنان امور آلات قرآتده قصوردن ناشیدر دیو جواب ویرمشلدردر. / پس مذهب سلف اوزره قرآن کریم^(۳۵۷) و احد شخصی قدیم اولوب ذات باری ایله قایمدر. و انده تعدد متصور اولیوب تعدد اکه تعلق ایدن قرآتده در. و جمهور متأخرین مختاری اوزره قرآن^(۳۵۸) ذات باری ایله قایم اولن معنای

(۳۴۷) آ: + عز اسمه.

(۳۴۸) پ: اولوب.

(۳۴۹) آ: منقشه.

(۳۵۰) آ: ایله.

(۳۵۱) آ: ایدرلر.

(۳۵۲) آ: + جل و علا.

(۳۵۳) ش: دیمشلدردر. و قرآن قدیم و فرقان عظیم.

(۳۵۴) ش: اما بعض.

(۳۵۵) آ: + مذهب.

(۳۵۶) آ: مقرف.

(۳۵۷) آ: عظیم.

(۳۵۸) آ: + کریم.

نفسی و ترتیب مخصوص ایله مرتب اولن الفاظ مخصوصه بیننده مشترکدر. و حنايله^(۳۵۹) و حشویه کلام حسی نك دخی قدمنه ذاهب اولوب بلکه انلردن بعضیلر جلد و غلافك بيله قدمین ادعا ایتمشلردر. و کرامیه ذات باری^(۳۶۰) ایله قیامنه اعتراف ایتمشله ایکن ینه^(۳۶۱) حدوثن ادعا ایدرلر. و متعزله صفت کلامی نفی ایدوب متکلم اکه اطلاق ایدرلر که، کلامی ایجاد ایلیمه^(۳۶۲) یعنی انلر قتنده جناب حقك^(۳۶۳) متکلم اولمسی کلام الله اطلاق ایتدکلری حروف و اصواتی جسم آخرده مثلاً لوح محفوظده یا جبریل^(۳۶۴) و یاخود مرسل ایله اولن رسولك^(۳۶۵) دلنده^(۳۶۶) صلی الله تعالی^(۳۶۷) علیه و سلم ایجادندن عبارتدر.

تذییل: مسأله کلام غوامض فن کلامدن اولغیله بعض فضلا اول مبحثی ایضاح و تنویر ایچون رساله مستقله تحریر ایدوب دیمشدر که،^(۳۶۸) شیخ ابو الحسن اشعری حضرتلری کلام معنای نفسیدن عبارتدر دیمکله بعض اتباعی شیخک بو کلامدن مرادی: مدلول لفظ اولوب قدیم اولن، اول اولق اوزره عباراته کلام اطلاق اولنمق مجاز اولوب، کلام حقیقی یه دلالت ایتدیکیچون اولغه قرار ویرمشلردر. حتی شیخک بعض اصحابی تصریح ایدوب شیخ الفاظك حدوثنه ذاهبدر دیمشلردر. و لکن بو فهم ایتدکلری وجه اوزره شیخک کلامنه محذورات / کثیره لازم اولوب؛ اولاً: ما بین دفتی المصحفك کلامیتنی^(۳۶۹) منکر اولنی تکفیر ایتدکلری درست اولمز. بآنکه حقیقه کلام الله ایدیکی ضرورات^(۳۷۰) دینییه دندر. "و ثانیاً معارضه و تحدی حقیقه کلام الله ایله اولش اولور." "و ثالثاً: مقررؤ و محفوظ اولن دخی حقیقه کلام الله اولق^(۳۷۱) لازم

(۳۵۹) آ: جَبَاتِيه.

(۳۶۰) أَك + جَل و علا.

(۳۶۱) آ: وَلَکِن.

(۳۶۲) آ: + دِيرْلَر.

(۳۶۳) آ: + جَل و عَلَیْنِک.

(۳۶۴) م آ: + عَلَیْهِ السَّلَام.

(۳۶۵) پ: - اولن؛ آ: + رسول الله صلی الله تعالی علیه و سلم حضرتلرینک.

(۳۶۶) ش: قَلْبِنْدَه.

(۳۶۷) ش: - تَعَالَى.

(۳۶۸) آ: ایتمشلردر که.

(۳۶۹) آ: - ت.

(۳۷۰) آ: ضروریات.

(۳۷۱) پ: - "...".

(۳۷۲) ش م: اولمق.

اولور. و غیر ذلک. پس شیخدن آنفاً نقل اولنان کلام بو وجه ایله حل اولنمق لازمدر که، کلام نفسی انک قتنده لفظ و معنایه شامل اوله. و حلنک طریقی اولدر که، لفظ معنی: کاه مدلول لفظ و کاه امر قایم بالغیره اطلاق اولنور. و شیخ معنایی ثانی اراده ایتدیکی مقرر اولجق کلام نفسی انک قتنده ذات باری ایله قیامی ایله بیله و لفظ و معنایه شامل اولدیغی معلوم اولر که، مصاحفده مکتوب و السنه ده مقرر و صدورده محفوظدر. و مکتوب کتابتک و مقرر قراءتک و حفظ محفوظک غیری اولدیغی خود مقرردر. و افاضل محققیندن بعض اجله متأخرین بو ذکر اولنان تحقیقی نقلدن صکره بو وجهله تحریر مبحثه متصدی اولمشدر که، هر کس ایچون کندو وجداننه مراجعت ایلدکده، معلوم اولق وجهی^(۳۷۳) اوزره کلام نفسی نک مبدئی اول صفتدر که، کلماتک مقصوده منطبق اولن نسق اوزره نظم و ترتیبنه انک ایله قدرت و تمکن حاصل اوله. و بو مقدمه تمهید اولندقدن صکره معلوم اوله که، کلام الله اول کلماتدر که، جناب حضرت^(۳۷۴) حق انی^(۳۷۵) مبدأ تالیف^(۳۷۶) اولن صفت ازلیه سی ایله علم ازلیسنده مرتب قلمشدر. و بو صفت صفات قدیمه الهیه دن اولوب اول کلمات مرتبه دخی وجود علمیی حسبی ایله / قدیمه در. و کلام الله جناب حضرت حق^(۳۷۷) بنفسه بلا واسطه ترتیب ایتدیکیدر. و کلمات مذکوره بیننده وجود علمیده تعاقب متصور دکلدن که، حدوثی لازم اوله. بلکه تعاقب انجق وجود خارجی حسبی ایله اولوب بحسب الوجود الخارجی کلام لفظیدر. و بو مذکور اولن وجه سایر مذاهب منقوله یه وارد اولن نقوضدن سالمدر. ازجمله مذهب معتزله یه کوره کلام اللهک غیر ایله قیامی لازم اولق کبی. و مذهب کرامیه یه کوره^(۳۷۸) ذات مقدس الهی محل حوادث اولق لازم اولدیغی کبی و مذهب حنابله یه گوره^(۳۷۹) حروف و اصوات مع بداهة تعاقبها و تجددها قدمی لازم اولق کبی. و کذلک متأخرین اشاعره نک ظاهر کلامرینه کوره دخی الفاظ^(۳۸۰) و حورف کلام الله اولیوب و

(۳۷۳) ش م: اولن؛ م: وجه.

(۳۷۴) ش م آ: - حضرت.

(۳۷۵) آ: + جل و علا.

(۳۷۶) م: + و ترتیبی.

(۳۷۷) آ: + جل و علینک.

(۳۷۸) آ: مذاهب.

(۳۷۹) م آ پ: - کوره.

(۳۸۰) آ: آنفاً.

بوندن مقدم بعض فضلاتك رسالهء مستقلة سندن منقول اولن قوله كوره اصواتك، اعراض سياله دن ايكن ذات الله ايله قيامى لازم اولق كىى. و ذكر اولنان مذهب مختاردن ما عدا ساير مذاهب مرجوحه^(۳۸۱) و معتقدات مردوده يه بو ايراد اولنان نقوضك ورودى كمال ظهور اوزره اولوب بعض اجله دن منقول اولن تحقيق قبول شايان و تحقيق ايدىكى مقرر اولور.

المسلك الرابع

فی السمعیات: ^(۱) یعنی مباحث نبوت و مباحث معاد و مبحث ^(۲) امامت و خلافت بیاننده در. ^(۳)

منهج الاول: مباحث نبوت بیاننده در. ^(۴) اهل حق قتنده نبی اول کمسه در که: کندویه وحی

اولنان اموری تبلیغ ایچون حق تعالی انی بعث ایتمش اوله. و رسول / اول نبی در که: انک ایچون مستقل شریعت و کتاب انزال اولنمش اوله. پس هر رسول نبی اولوب، ^(۵) و هر نبی نک رسول اولدیغی مقرر اولوب رسول نبی دن اخص اولدیغی متبیین اولور. و كذلك عند اهل الحق ارسال انبیا و رسل جناب حقه ^(۶) محض لطف و فضلندن مشیتنه متعلق بر امر وهبی اولوب، طرف مبعوثدن استحقاقه و اجتماع اسباب و شروطه توقفی یوقدر. (يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ) ^(۷) (وَهُوَ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ) ^(۸) الآية. و بعثت رسل و انبیاء معاد و معاش ده نیچه فواید و مصالحی مشتمل اولوب جمیع انام نشاء دنیویه و اخرویه ده اکا محتاجلردر. و نشاء دنیویه ده احتیاجلری اولوجهله ثابتدر که "غدا و لباس و سکنی ضروریاتدن اولوب مما لا بد منه مقول سیدر. ^(۹) حصولی معاملات و معاوضاته منوط اولوب، بر شخص عادلّه محتاج و اول

(۱) ش: - فی.

(۲) آ: مباحث.

(۳) آ: + و بو مسلك یدی منهجی مشتملدر.

(۴) آ: - بیاننده در.

(۵) ش: اولدیغی.

(۶) آ: + جل و علینک.

(۷) پ: + مِنْ عِبَادِهِ؛ البقرة، ۲، ۱۰۵؛ آل عمران، ۳، ۷۴

(۸) الانعام، ۶، ۲۴

(۹) م: مقول سندن.

شخص جميع جزئیاته فرادی فرادی عالم اولق مستحیل اولغیله قوانین کلیه به احتیاج مقرر و اول قوانین کلیه شریعت اولوب شرع^(۱۰) ایسه بر شارع محتاجدر. و اول شارع رسولدر و نشأ اخویه ده احتیاجلری اول وجهله ثابتدر که^(۱۱) دار آخرته باعث نیل ثواب اولن اعمال و افعال ایله^(۱۲) مستتبع استحقاق عذاب و عقاب اولن اعمال و افعاله اطلاعدن^(۱۳) عقول قاصره بشریه عاجز اولدیغی جهتدن تعلیم الهی به محتاج اولوب، جناب مقدس مفیض الخیرات، کمال تقدیسده و خلقت ضعیفه انسانیه کمال تدنؤسده اولغیله حکمت الهیه تبلیغ / احکام ایچون بین الحق و الخلق و سایط اولق اوزره ذوات طاهره انبیایی کرما و فضلا^(۱۴) بعث و ارسال اقتضا ایتمشدرد. و کتب کلامیه مفصلاتنده بعث انبیا ایچون دخی نیچه فواید و مصالح تعداد اولنمشدر. فلهدا^(۱۵) معتزله بعثت رسلك جناب حق اوزره وجوبی ادعا ایدوب فلاسفه دخی انبیانك^(۱۶) وجودلری معاش^(۱۷) و معادده سبب نظام اولدیغنه بناء عنایت ازلیه الهیه ده که ابلغ و جوه انتظامی مقتضیه در و جوبنه و امور مکتسبه دن اولمنسه ذاهلردرد. و اهل سنتدن فقهای ماوراء النهر دخی ارسال رسل واجبدر دیمشدر. لکن^(۱۸) معتزله کبی وجوب علی الله معناسنه دکل؛ بلکه مقتضیات حکمت الهیه دن اولغیله ترکی مستلزم سفه اولوب، استحاله نسبت سفه امر مقرر اولمدن ناشی مرتبه و جوبه بالغ اولور دیمک معناسنه در. لکن محققین فن قتلرنده قول راجح اولدر که بعثت انبیا و رسل^(۱۹) الطاف الهیه دن اولوب فعلی مستحسن و ترکی مستقیح اولیه^(۲۰) حتی بعض ائمه فن مبحث ارسال رسل ده لفظ وجوبی ایرادن منع ایدوب اگر چه معنای اخر اراده اولنمشدر. لکن معتزله به تشبیه لازم اولور دیوب بعض محققین

(۱۰) آ: + شریف.

(۱۱) ش: - "..."

(۱۲) ش: افعاله.

(۱۳) آ: اطلاعدر.

(۱۴) آ: فضلا و کرما.

(۱۵) آ: و لهدا.

(۱۶) آ: + علیهم السلام.

(۱۷) م: معاش.

(۱۸) آ: و لکن.

(۱۹) ش م: - انبیا و رسل.

(۲۰) م: اولسه.

بو قولك قبوله حقيق اولديغنه تنصيب ايتمشلردر. پس عند اهل الحق نبوتك مرجعى جناب مفيض الخيراتك بعض عبادنى كيف ما يشاء و يختار وحي و بعثت^(٢١) ايچون اصطفاسندن عبارتدر. و مخالفيندن طايفه كراميه دخى^(٢٢) نبوتك نبى ايچون صفت ذاتيه اولسته ذهاب / ايتمشلردر. و بو بابده مسلك سداددن منحرف اولن ارباب ضالالدين خذلهم الله تعالى سمنيه و اكثر براهيمه مطلقا نبوتى انكار ايدوب بعض براهيمه انجق حضرت آدمك^(٢٣) نبوته قائل و معترف اولمشلردر. و صائبه^(٢٤) طايفه سى فقط حضرت شيت و ادريس^(٢٥) نبوتلرينه قائللر اولوب و بعض يهود حضرت موسادن^(٢٦) غيرى انبييانك نبوتن انكار ايتمشلردر. و اماساير جمهور يهود و طوايف^(٢٧) مجوس و نصارى نبوت حضرت خاتم الانبيايى صلى الله عليه و سلم منكرلر اولوب و بعض يهود و نصارى عموم بعثتن انكار ايتمك اوزره انجق عربيه مبعوث اولق زعم باطلى ايله طايفه عربده، شرك و ضلال ظاهر و فاشى اولديغى جهتن، سر كشته مهاوى ضلال اولغيله ارسال انبيايه احتياج، عربيه مخصوصدر ديمك اوزره اهل كتابه رسالتن منكرلردر. خذلهم الله تعالى. بانكه حضرت سلطان انبييانك^(٢٨) بعثندن مقدم اهل كتابك تورات و انجيلى^(٢٩) نسخ و تحريفلى سببى ايله دينلرينه اختلال طارى اولوب كربوه^(٣٠) دوشدكلرى ملاحظه اولندقده ارسال رسوله^(٣١) احتياجلرى عريدن ازيد و اوفر اولديغى ذوى العقول ايچون ظاهر و باهر اولور.

فصل حقيقت معجزه بياننده در: جناب حضرت واهب العطيات محض عنايت بى غاياتندن انبياي

كرامى^(٣٢) معجزات ايله تايبيد ايتمشدر. تاكه مشاهده و استماع ايدنلر ايچون صادق اولدقلى محقق و

(٢١) ش آ: و بعث.

(٢٢) آ: - دخى.

(٢٣) آ: صلى صلوات الله على نبينا و عليه السلام.

(٢٤) م: صائبه.

(٢٥) آ: + عليهما السلام.

(٢٦) آ: عليه السلامين.

(٢٧) آ: و طائف.

(٢٨) آ: + صلى الله عليه و سلمك.

(٢٩) م آ پ: تورات و انجيل.

(٣٠) آ: + ظلاله.

(٣١) آ: رسله.

(٣٢) آ: + صلوات الله تعالى عليهم اجمعين.

متعین اوله. و معجزه: اصلنده اسم فاعل اولوب، اعجازدن مأخوذدر. و اعجاز که قدرتک ضدی اولن عجزی اثبات معناسنه اولوب بعده اظهار / عجز معناسنه استعاره قلنمشدر. و بعد ذلک اسناد مجازی ایله بحسب العاده اظهار عجزک سببیه اسناد اولنوب انک ایچون اسم قلنمشدر. و عرف اریاب کلامده معجزه اول امر خارق العاده در که: تحدی^(۳۳) یه مقرون اوله. و عند المحققین خوارق عادات یدی^(۳۴) قسمه منقسم اولوب، نبی دن ظهور ایتمک و ارغیردن ظهور ایتمک و ارنبیدن ظهور ایتمکی صورتده، قبل دعوی النبوه ظهور ایدرسه، "ارهاص" اطلاق اولونور.^(۳۵) بعد النبوه ظهور ایدرسه "معجزه" تسمیه اولنور و نبینک غیرندن^(۳۶) صادر اولدیغی صورتده اکر، ولیدن ظهور ایدرسه "کرامت" و اکر درجه و ولایتیه واصل اولیان عوام صلحای مسلمیندن صدور ایدرسه "اعانت" تسمیه اولنور. و اکر فسقه دن ظهور ایدرسه "استدراج" و اکر دجال کبی خلقی اضلال ایدن شخصدن صادر اولورسه "ابتلا" اطلاق اولنور. و اکر مطلوب اولن امرک خلاقی و ضدی ظاهر اولوق وجهی اوزره اولورسه، اکا "اهانت" اطلاق اولنور. نته کیم مسیلمه کذاب بر شخص اعورک عین عوراسی صحت بولوق داعیه سی ایله دعاویه تصدی ایتدکده امر بر عکس اولوب، اول شخص باهر النقصک، عین صحیحه سنه^(۳۷) عماطاری اولمشدر.

المنهج الثاني من المسلك الرابع:^(۳۸) انبیای عظام علیهم صنوف التحية والسلام حضراتنک

عصمتلری بیاننده در.

المقدمة: عصمت عند ائمة المسلمين جناب حقك^(۳۹) ذات معصومه معصیت و ذنب خلق ایتمدیکندن عبارت اولوب، فلاسفه قتنده اول ملکه در که مانع فجور اوله. مسئله^(۴۰) عصمت انبیاده اقوال کثیره ورود ایدوب، مشایخ ماوراء النهرک، با خصوص ابو منصور ماتریدی حضرتلرینک مختارلری اولدر

(۳۳) هامش: أ: تَحَدَّى: حَسَمَكَ عَجَزَنَ إِظْهَارَ إِيْتَمَكَ إِيچُون معارضه ایدشمک

(۳۴) أ: ایکی.

(۳۵) ش م: اولنوب.

(۳۶) م: غیریدن.

(۳۷) ش: + دخی.

(۳۸) ش م: - من المسلك الرابع.

(۳۹) أ: + جل و علینک.

(۴۰) پ: مسیله.

که، انبیای کرام صغیره و کبیره جمیع معاصیدن محفوظ و مبرا اولوب، انلر ایچون جناب حقه^(۴۱) عصیان نادرآ و اوامر الهی به عدم امتثال و مخالفت ناسزا اوله. زیرا جمیع برابا طرف افریده کار هدایت بخشاندن انبیایه "متابعت ایله مامورلر اولوب انلردن، عمدآ صدور عصیان جایز اولسه خلق انلره"^(۴۲) متابعت ایله مامور اولزلر ایدی. فلهذا انلردن صورت عصیانده^(۴۳) مشاهده اولنان وضعك قصده مقارن اولیوب، سهو و نسیان^(۴۴) اولدیغی مقرردر. و اما ابو منصور عصمة الانبیاء^(۴۵) نامی ایله مسمی اولن تألیفنده، عقل سلیم و نظر مستقیم مقتضاسی اوزره خلقك انبیایه^(۴۶) متابعت ایله مامورلر اولوب، ملایکه به متابعت مامور دکللر^(۴۷) ایدیکی جهتدن عصمت انبیا، عصمت ملائکه دن ازید و اوفر اولدیغی ثابت اولوب، عصمت ملایکه مقرر اولیجق انبیای عظامك عصمتلری اولویت ایله مثبت اولمش اولور دیو تصریح و تنصیص ایتمشدر.

المقصد من منهج الثاني:^(۴۸) و الحاصل، اکثر کتب کلامیه ده مذکور اولدیغی اوزره قول ائمه اهل سنت و اقوال متخالفه مخالفین بو وجهله بیان اولنمشدر که: انبیای عظامدن علیهم التحية و التسليم^(۴۹) صدورى توهم اولنان مناهى یا مقتضای معجزه به منافی اولن اموردن اوله و یا خود غیریدن اوله. غیر اولدیغی تقدیرجه دخى یا کبایردن^(۵۰) یا صغایردن اولوب / صغایردن اولدیغی صورته دخى، یا حستى^(۵۱) مشعر اولن صغایر منفرة دن اوله. سرقة لقمة و تطفیف^(۵۲) حبه کبى^(۵۳) یا خود صغایر غیر منفرة دن اوله.

(۴۱) آ: + جل و علایه.

(۴۲) م: - "...".

(۴۳) ش: عصیان ایله.

(۴۴) ش: + ایله.

(۴۵) آ: + ماتریدی.

(۴۶) آ: + عظامه.

(۴۷) آ: - لر.

(۴۸) ش م: - من منهج الثاني؛ آ: - الثاني.

(۴۹) ش م: و السلام.

(۵۰) ش م: + و.

(۵۱) آ: خستى.

(۵۲) هامش، آ: التطفیف: ناقص کیل و میزان ایله نقصان و یرمکدر.

(۵۳) ش: + و.

پس نوع اولدن یعنی مقتضای معجزه یه منافى اولن مناهیدن سهوا و عمداً انبیای کرامك ذیل عصمتلری میرا و مقرا اولدیغینده جمهور اهل اسلام متفق اولوب، انجق قاضی ابو بکر سهوا و قوعینی تجویز ایتمکله، مسلك جمهوردن عدول ایتمشدر. و سایر کبایردن دخی متعمداً^(۵۴) بعد البعثه^(۵۵) عصمتلری عند الجمهور قرار داده اولوب، سهوا صدورنی اگرچه بعضیلر تجویز ایتمشلردر. لکن قول مختار اندن دخی عصمتلری^(۵۶) متحقق اولمقدرد. و معتزله دن جمع کثیر قبل البعثه دخی عصمتلرنک وجوبنه ذاهبلردر. و فرق مخالفیندن حشویه طایفه سی کذلک امتناعنک دلیلی اولمق زعمی ایله اعتقاد باطللری اوزره مطلقاً جوازنه ذاهب اولمشلردر. و عمدا و سهوا صغایر حسیّه منفردن دخی عصمتلری مقرر اولوب^(۵۷) اکثر کتب کلامیه ده سایر صغایرک عمدا و سهوا صدوری جمهور قتنده جایز اولوب، متعمدا صدورینک امتناعنه ذهاب، جبائی نک مسلکی اولمق اوزره مسطور اولوب شرح مقاصدده اول وجه اوزره مذکور در که صغایر منفردن ما عدا صغایرک جمهور قتنده تجویز اولنان، انجق سهوا صدوری اولوب تعمدی ممتنع و مستحیلدر.^(۵۸) و اول مقوله صغایرک متعمدا صدورینی تجویز ایتمک ائمه اهل سنتدن امام الحرمین و معتزله دن ابو هاشم، / مسلک لریدر.

شرایط النبوة: اهل سنت قتنده نبوت ایچون شروط عدیده معتبره اولوب، جمله دن بری ذکوریتدر که، انبیا رجالدن اولمق لازمدر. نته کیم جناب حق جل و علا بیورمشدر^(۵۹) (وَمَا أَرْسَلْنَا^(۶۰) مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ^(۶۱) الْآيَةُ. لکن بعض^(۶۲) ائمه اسلام^(۶۳) زمره نسادن دورت نفرکه؛ ام موسی و مریم و

(۵۴) ش: عمداً.

(۵۵) آ: بعثت.

(۵۶) آ: اکثر قول مختار اندن عصمتلری.

(۵۷) آ: - اولوب.

(۵۸) ش: و مستحیل اوله.

(۵۹) آ: بیورر.

(۶۰) م: + ک.

(۶۱) یوسف، ۱۲، ۱۰۹؛ النحل، ۱۶، ۴۳؛ الانبیاء، ۲۱، ۷.

(۶۲) آ: - بعض.

(۶۳) آ: + بعض.

ساره و حوادر. انبيادن اولق اوزره تصريح ايدوب،^(٦٤) بو مدعاى حديث نبوى ايله اثبات ايتمشدر. و بعض فقها بو مدعاى اثبات ايچون استشهاد اولنان حديثك صحتن عدم تسليمه اشتراط ذكورت^(٦٥) طرفنى اختيار ايتمشدر. و شرايط نبوتدن برى دخى كمال عقل و ذكا و فطنت و قوت راي و موجب نفرت طبائع اولان اموردن سلامتدر. "عهر امهات"^(٦٦) و غلظت و فضاحت^(٦٧) كى و برص^(٦٨) و جذام^(٦٩) مثللو عيوب منفرة دن، و اكل على الطريقدن، و حجامت مثللو حرّف ذاتيه دن و حكمت بعثنه مغل اولن اموردن برات و سلامتدر.

عدد انبيا بياننده در:^(٧٠) عدد انبيا و رسلده وارد اولان اخباردندر كه صحابه كرامدن، ابو ذر غفارى رضى الله تعالى^(٧١) عنه حضرت رسالت پناهندن صلى الله تعالى^(٧٢) عليه و سلم عدد انبياي^(٧٣) سوال ايتدكده يوز يكرمى دورت بيك اولق اوزره تعيين بيوروب، عدد رسل، اوجيوز اون اوج اولق اوزره تعيين بيوردقلى روايت بعض كتب حديثده مسطور ايكن، اكثر ائمه مسلمين انبيا و رسل ايچون احوط و احرى اولن؛ تعيين عدد اولنمقددر ديوب^(٧٤) حديث تعيين عدد انبيا^(٧٥) رواية اخراده، مائة / و الف نبى و اربع و عشرون الف عنوانى ايله مروى اولوب، بر روايتده دخى ماتا الف^(٧٦) و اربعة و عشرون الف، عنوانى ايله روايت اولنمغيله. پس روايتده اختلاف وقوعندن قطع نظر ورودى طريقه احاد ايله اولدن ناشى موجب قطع

(٦٤) ش: - ايدوب.

(٦٥) ش: ذكورت.

(٦٦) پ: "؛ أ: غهر امهات.

(٦٧) ش أ: فضاقت.

(٦٨) أ: و برص.

(٦٩) ش: و جذام.

(٧٠) أ: فصل عدد انبياء عليهم الصلوة و السلام بياننده در.

(٧١) ش م أ: - تعالى.

(٧٢) ش م: - تعالى.

(٧٣) أ: و سلم حضرتلردن عدد انبيا عليهم السلامدن.

(٧٤) ش: + بو وجهله اثبات ايتمشلردر كه.

(٧٥) أ: + و رسل.

(٧٦) أ: مات.

اوله مز. (۷۷) و "انبیادن اولین کیمسه لری انبیاعدادنده ادخال" (۷۸) و انبیادن بعضنی اول زمره دن اخراج امر سهل اولیوب، احتراز و اهتمامی واجب اولن اموردن اولغیله لایق اولن: آمنا بجمیع الرسل و الانبیا دیوب، تعیین عدد خصوصنده جزم و قطع (۷۹) اولنمق لازمدر.

انبیانک ملایکه دن افضلیتلی بیاننده در: (۸۰) انبیانک ملایکه سفلیه دن افضلیتنی اتفاقی اولوب، ملایکه علویه دن افضلیتلیرنده بین ائمه (۸۱) المسلمین اقوال متخالفه وارد اولشدر. و اکثر اهل سنت قتنده جمیع ملایکه دن افضلیتلی (۸۲) متحقق اولوب، شیعه دخی بو مسئله ده موافق اشاعره در. و اهل سنتدن ابو عبد الله حلیمی، و قاضی ابو بکر، و معتزله ملایکه افضل اولق طرفنی اختیار ایتمشلردر. و بعض ائمه اهل سنتک تنصیص (۸۳) و تصریحلی اوزره، مومنیندن عوام بشر، عوام ملایکه دن افضل (۸۴) و خواص ملایکه عوام بشردن افضل اولق اوزره قراردادده در. و تفصیل ادله (۸۵) مذکوره کتب کلامیه مفصلاتندن طلب اولنه.

المنهج الثالث من المسلك الرابع: (۸۶) حضرت سلطان انبیاء علیه و علی آله و صحبه ازکی التسلیمات و التحایا جنابک رسالتی (۸۷) و افضلیتی بیاننده در. (۸۸) اعتقادی واجب اولن اموردندر که اول انبیا حضرت / ابو البشر آدم صفی و آخر انبیا حضرت خاتم الرسل و هادی السبیل محمد المصطفی علیه من

(۷۷) ش: + دیمشلردر.

(۷۸) آ: - "..."

(۷۹) آ: قطع و جزم.

(۸۰) آ: انبیای کرام علیهم السلامک ملایکه کرام علیهم السلامدن افضلیتلی بیاننده در. پس انبیای کرام علیهم السلام حضراتنک.

(۸۱) ش: ائمت.

(۸۲) ش م پ: - افضلیتلی.

(۸۳) م: - تنصیص.

(۸۴) ش: - افضل.

(۸۵) ش: + اقوال.

(۸۶) ش م: - من المسلك الرابع.

(۸۷) آ: جناب سعادتک.

(۸۸) آ پ: - در.

الصلوات ازکها جنابیدر. و حضرت آدمک صلوات الله تعالی^(۸۹) علی نبینا و علیه نبوتی اول وجهله ثابت و مقرر اولشدر که، آیات قرآنی و احادیث نبویه ناطق اولدیغی اوزره عهد سعادتنده، ذریتندن مجتمعه اولن امتنه آمر و ناهی اولوب، و زماننده کندیدن غیری نبی اولدیغی مقرر اولدیغیندن قطع نظر بو وجهله نبوتی متحقق اولق اوزره^(۹۰) اجماع دخی منعقد اولشدر. پس نبوتی ادله قاطعه ایله ثبوت بولش اولوب، بعضی براهمه دن منقول اولدیغی اوزره نبوتنی انکار کفر صریح اولق مثبت و مقرر اولور.^(۹۱) و اما پیغامبریمز جناب رسالت پناه^(۹۲) حبیب اله محمد بن عبد الله حضرتلرینک حقیقت^(۹۳) رسالتی بصر^(۹۴) بصیرتی کحل توفیق ایله جلاداده اولن اصحاب سداده کالشمس فی وسط النهار، هویدا و اشکارد. زیرا اول حضرتدن دعوی نبوته مقارن ظهور ایدن معجزات باهره حد تواتره بالغه اولشدر. انشقاق قمر و انجذاب شجر و حنین خشب^(۹۵) و شکایت ناقه و شهادت شاة مشویه و بو مثللو^(۹۶) دخی نیچه معجزات که تفصیلی کتب اخبار و سیرده مذکوردر. بتخصیص قرآن باهر البرهان که، سایر معجزات کبی زمان مخصوص و مکان مخصوص و شخص معینه اختصاصی اولیوب، الی انقراض الدهر دایم و ثابت اولدیغی جهتدن اظهر معجزات و ابین بیناتدر. زیرا فصحای عرب عربیان فحول شعرا و مصاقع خطبا که، هر چند نظم اعجاز قرین فرقانی^(۹۷) یه موازی / و مدانی مقدار اقصر سورقرانی^(۹۸) برکلام بدیع البیان اتیانی تکلیفی ایله کراراً و مراراً تحدی و تقریع قلنمشیدی. اول طایفه عنود، رمال و هنادن اکثر و حصای بطخادن^(۹۹) اوفر فصاحتلری مرتبه غایت و بلا غتلی درجه نهایت رسیده اولش بر قوم حقود ایکن، اولیابده بذل مجهود

(۸۹) م: - تعالی.

(۹۰) ش: - اوزره.

(۹۱) آ پ: - اولور.

(۹۲) آ: جناب رسول اکرم.

(۹۳) آ: + صلی الله تعالی علیه و سلم و حقیقت.

(۹۴) آ: + و بصر.

(۹۵) آ: حشب.

(۹۶) آ: - و بو.

(۹۷) آ: قرآنی.

(۹۸) آ: فرقانی.

(۹۹) آ: بطخادن.

ایدوب عجزلری متعین و عدم قدرتلری ظاهر و متبیین اولدیغی مرتبه، تواتره بالغ اولمشدر. و الحاصل اول مطلع جهانتاب نبوت و مشرق تباشیر صبح، رسالت جنابندن^(۱۰۰) پر توانداز، ساحه، ظهور اولن دراری، زاهره، معجزات نامحسوسک داعیه، احاطه و تعدادی باعث نفاد مراتب متسلسله، اعداد اولوب، انواع و اجناسی عد و احصا معرضنده نقاط مستحیل العد نجوم صفر الوف اولغه نار سادر و اساطین فن تاریخ و سیر اول بایده مستقل تألیفلر وضع و تحریر نه متصدی اولوب، کتب کلامیه مفصلاتنده دخی ارهاصات^(۱۰۱) نبویه و معجزات باهره، مصطفویه دن^(۱۰۲) علیه اکمل الصلوات و التحیه^(۱۰۳) نیچه خوارق جلیه ایراد اولنمشدر. لکن ذکر اولندیغی اوزره انک تفصیلنه کتب اخبار و سیر متکفل اولغیله بو رساله، مختصره ده بر نیذه ایرادی ایله اکتفا اولونوب، تفصیلنه تعرض اولنمدی.

التمنه:^(۱۰۴) سایر انبیادان افضلیتی، و کافه، انامه مبعوث اولدیغی و خاتم النبیین^(۱۰۵) "ایدیکین بیانده در.^(۱۰۶) اول افضل المرسلین و خاتم النبیین و رحمة^(۱۰۷) للعالمین صلی الله تعالی علیه و علی اله و صحبه اجمعین حضرتلرینک^(۱۰۸) / کافه، انامه مبعوث اولوب، انفاذکر اولندیغی اوزره^(۱۰۹) عربیه اختصاص ادعا ایدن، نصاری و یهودک خذلهم الله تعالی قول باطللری تزییف اولنوب، کفره، اهل کتابک دخی بعثت انبیایه مشرکین عرب کبی احتیاجلری مقرر، بلکه^(۱۱۰) ازید و اوفر ایدیکین بیانله^(۱۱۱) کلام باطللری تزییف و

-
- (۱۰۰) ش: جهانیدن.
 (۱۰۱) آ: + طاهره، نبوته.
 (۱۰۲) آ: - دن.
 (۱۰۳) آ: + دن.
 (۱۰۴) ش: + التحقیق.
 (۱۰۵) ش: الانبیا.
 (۱۰۶) آ: + پس.
 (۱۰۷) م: - "...".
 (۱۰۸) ش م: - تعالی.
 (۱۰۹) م: - حضرتنک.
 (۱۱۰) آ: متوال اوزره مبعوثین.
 (۱۱۱) م آ: + انلردن.
 (۱۱۲) آ: ایله

ابطال اولنوب، عموم بعثت مثبت و مقرر اولور. و كذلك اول حضرتك انفاذ كرى^(۱۱۳) سبقت ایدن ادله قاطعه ايله رسالتى مثبت و محقق اولوب^(۱۱۴) انبيای كرامك شائبه كذب دن ذیل عصمتلری میرا ایدیكى خود مقرر در.^(۱۱۵) و اول سروسرفراز یوستان صدق و سداد و ینبوع ماء الحیات، صداقت رشاد، جناب ندن بو مدعای مصدق و مؤید یعنی عموم^(۱۱۶) بعثتن مثبت و موكد احادیث عدیده ورود ایدوب اكه منزل اولن كتاب كرىم و قرآن عظیمده دخى بو مصداق اوزره نیچه آیات باهره وارده اولمشدر. قال الله سبحانه و تعالى: ^(۱۱۷) (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ) ^(۱۱۸) الآية ^(۱۱۹) و قال سبحانه و تعالى: ^(۱۲۰) (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا) ^(۱۲۱) الآية و غیر ذلك من الآيات. پس بو سباق اوزره دخى عموم بعثتى مقرر اولور.

اول حضرتك^(۱۲۲) صلى الله تعالى علیه و سلم^(۱۲۳) خاتم الانبیا اولدیغیدر: ایمان و اعتقادى واجب اولن اموردن برى دخى اول حضرتك خاتم الانبیا و آخر المرسلین^(۱۲۴) ایدیكىدر كه، كتاب و سنت و اجماع امت ايله ثابت اولمشدر. اما كتاب الهى ايله ثبوتى اول وجهله در كه، قرآن كرىمده جناب حق جل و علا^(۱۲۵) بیورر: (مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ) ^(۱۲۶) الآية. ^(۱۲۷) و سابقا بیان اولندیغى اوزره هر رسول نبى اولدیغى مقرر اولیجق خاتم الانبیا اولق خاتم المرسلین^(۱۲۸) اولمغى مستلزم

(۱۱۳) ش: - انفاً.

(۱۱۴) آ: مقرر.

(۱۱۵) آ: محقق در.

(۱۱۶) آ: - عموم.

(۱۱۷) ش: - تعالى.

(۱۱۸) سیأ، ۳۴، ۲۸.

(۱۱۹) م آ: - الآية.

(۱۲۰) ش م: - تعالى.

(۱۲۱) الاعراف، ۷، ۱۵۸.

(۱۲۲) م پ: - اول: آ: - ك.

(۱۲۳) آ: صلى الله علیه و سلمن.

(۱۲۴) آ: دخى حضرت و سول اكرم سلى الله تعالى علیه و سلم حضرتلرینك خاتم النبیین و المرسلین.

(۱۲۵) آ: قرآن كرىمده حق جل ذكره.

(۱۲۶) الاحزاب، ۳۳، ۴۰.

(۱۲۷) ش م: - الآية.

(۱۲۸) آ: الرسول.

اولوب، خاتم جميع انبياء و مرسلين اولديغي مثبت اولور. و حديث نبوي ايله ثبوت اول وجهله در كه حضرت رسالت پناه^(۱۲۹) * ان مثلى و مثل الانبياء قبلى كمثل رجل بنى داراً احكمها و احسنها و ترك فيها موضع لبنة فصار يقال ما احسنها لو تممت فانا اللبنة التى تم بها الانبياء و كمل بها جمالهم و اناسيد و لدام و انا اول الانبياء فضلا و اخرهم بعثاقد ختم بى حديثهم فلا نبى بعدى* و بالجملة حديث خاتميت طرق كثيره^(۱۳۰) ايله ورود ايتمشدر. و اما اجما عله ثبوتى كذلك اول وجهله مقرر در كه، قديما و حديثا علمای امت انده اتفاق ايدوب، عهد رسالت پناهيدين صكره ادعاى نبوت ايدن كيمنسني بى^(۱۳۱) تكفير ايتمكده متفقلردر.

افضليته عليه السلام على جميع الانبياء و المرسلين:^(۱۳۲) اول حضرتك صلى الله تعالى^(۱۳۳) عليه و سلم * انا اكرم الاولين و الآخرين على الله و لا فخر*^(۱۳۴) حديث شريفى ناطق اولديغي اوزره، جميع رسل و انبيادان افضل اولديغي كه اجما عله ثابتدر. بو وجهله دخى ثبوت بولشدر كه امت ناجيه محمديه قرآن كريمده وارد اولديغي اوزره: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ)^(۱۳۵)، (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا)^(۱۳۶) نظم كريمى ايله ساير ائمن افضل ايديكى مثبت اولوب، و هر امتك امت اولديغي حيثيت ايله غيرى امت اوزره افضليتى^(۱۳۷) متبوعلى اولن رسولك افضليتى جهتندن / ايديكى مقرر اولوب، امتى^(۱۳۸) جميع ائمن افضل اوليجق ذات مكر ملرى دخى افضل انبياء و رسل اولديغي متعين اولور. و ساير خصايصلى كه از جمله: ^(۱۳۹) كافه، انامه مبعوث اولديغي، و خاتم انبياء و رسل اولوب شريعتى جميع شرايعى ناسخه اولديغي و انك شريعتى^(۱۴۰) شرايع سالفه ايله منسوخه اولديغيدر كه امعان اولنوب، ملاحظه اولندقده افضل جميع انبياء و

(۱۲۹) م: + عليه الصلاة والسلام؛ أ: صلى الله عليه وسلم.

(۱۳۰) أ: طريقى.

(۱۳۱) أ: شخصى.

(۱۳۲) أ: + صلوات الله و سلام اجمعين.

(۱۳۳) ش م: - تعالى.

(**) ترميذى، "مناقب"، ۱.

(۱۳۴) آل عمران، ۳، ۱۱۰.

(۱۳۵) البقرة، ۲، ۱۴۳؛ أ: + الآية.

(۱۳۶) ش: فضيلتلى؛ أ: فضيلتى.

(۱۳۷) ش: + محمد.

(۱۳۸) ش: - از جمله.

(۱۳۹) أ: + جميع.

مرسلین اولدیغی معلوم و محقق اولور.

التمکلة: اول حضرتدن ماعدا سائر^(۱۴۰) انبیا و رسلک بربرلرینه نسبت ایله قنغیسی افضل ایدیکنده اختلاف واقع اولوب، بعضیلر حضرت آدم علیه السلام^(۱۴۱) ابو البشر اولدیغی جهتدن افضل سائر انبیا اولمغه ذهاب ایتمشدر. و بعضیلر طول مدت ایله کثرت عبادت و امتداد مجاهده سنه نظر ایله حضرت نوح علیه السلامک افضلیت^(۱۴۲) اختیار ایتمشلردر. و بعض آخر دخی و فرت اطمینان و توکلدن ناشی حضرت ابراهیم علیه السلامک^(۱۴۳) افضلیتنه ذهاب ایتمشدر. و بر طایفه دخی حضرت موسی علیه السلامی کلیم الله^(۱۴۴) اولدیغنه نظر ایله تفضیل ایتمکه ذهاب ایتمشلردر. و بر جماعت^(۱۴۵) دخی حضرت عیسی علیه السلام^(۱۴۶) روح الله، و کلمه الله اولوب، ملفوف قماط طفولیت ایکن مهد ایچره تکلمی جهتیه بعد خاتم الرسل، سائر انبیا مرسلین اوزره^(۱۴۷) افضلیت ادعا ایتمشلردر.

معراج نبوی بیاننده در: و حضرت سلطان انبیانک صلی الله تعالی^(۱۴۸) علیه و سلم معراجی دخی کتاب و سنت و اجماع امت ایله / مثبتدر. و علی ما هو الحق یقظه حالنده جسد مبارکلیله مسجد اقصایه دک^(۱۴۹) شهادت کتاب کریم ایله ثابت اولوب، اندن سمایه دک اجتماع قرن ثانی ایله و احادیث مشهوره ایله ثبوت بولوب منکری مبتدعدر. و سماندن جنته ویا عرشه ویا طرف عالمه^(۱۵۰) علی اختلاف الاراء

(۱۴۰) آ: - سائر.

(۱۴۱) ش: - علیه السلام؛ آ: + صفی صلوات الله تعالی علی نبینا علیه و علی سائر النبیا و المرسلین.

(۱۴۲) ش م: نوحک افضلیتنی؛ آ: نوح علیه الصلاة و السلامک افضلیتنی.

(۱۴۳) ش: - علیه السلامک؛ آ: علیه الصلاة و السلامک.

(۱۴۴) ش: موسی بی کلیم الله.

(۱۴۵) آ: فرقه.

(۱۴۶) ش م: - علیه السلام.

(۱۴۷) آ: اوزرلرینه.

(۱۴۸) ش م: - تعالی.

(۱۴۹) آ: دکین.

(۱۵۰) آ: + رؤیت سعادتلی حقنده مرحوم یازیچی زاده محمد افندی قدس سره محمدیه شریفنده ابن عباس رضی الله عنهمانک کورمک، و عائشة صدیقه رضی الله عنهمانک کورمک روایتلرینی، امام نووی روایتی ابن عباس عنهما بی ترجیح و معاذ بن جبل رضی الله عنه حضرت خدیجه کبری رضی الله عنها حضرت فخر کائنات علیه افضل التحیات لسان پاکلرندن حق سبحانه و تعالی حضرتلرینی بو باش کوزی ایله کوردوم بیوردقلری روایتی بیان بیورمشلردر.

خبر احاد ايله ثبوت بولشدر. و رسیده رتبه شهرتدر که، حضرت سلطان انبیا مسجد اقصا نك شكلى على ما هو عليه قریشه توصیف ایدوب، ^(۱۵۱) واقعه مطابقتی محقق اولمشدر. و سماءه مشاهده بیوردقلری عجایباتك تفصیلی و ملاقی اولدقلری انبیای عظامك ^(۱۵۲) احوالی که بیان بیورمشلردر. کتب احادیثه مسطوردر. ^(۱۵۳) و بو بابده ارباب خلاف اول وجهله اسکات و الزام اولنور که، ^(۱۵۴) کیفیت مذکور اوزره معراج امر ممکن اولوب خبر صادقه مقارن اولغیله تصدیقی واجب اولمشدر. و اصلنده امکان ^(۱۵۵) اول وجهله تقریر اولنمشدر که: اجسامك بریرینه تمانلی محقق اولدیغی جهتدن ارض کبی سما ایچون دخی خرق جایز اولوب، جهت علوه سایر اجسام کبی انسان ایچون دخی عروج و صعود ممکندر. و وقوعی فرض ایتمدن محال لازم اولدیغندن امتناعی محال اولوب، جوازی و امکانی مقرر اولمشدر. ^(۱۵۶) و الله الموفق المعین.

منهج الرابع من المسلك الرابع: ^(۱۵۷) ملایکه، کرام ^(۱۵۸) احوالی بیان و تحقیقه در. و ضرورات دینییه

دن اولوب ایمانی واجب اولن اموردن بری دخی جناب حقك ^(۱۵۹) عباد مکرمونی اولن ملائکه، کرامه ایماندر که، بعضلر ملائکه نك ^(۱۶۰) مجرد اتدن اولسنه ذاهب اولوب، و بعضلر / ذوات اجسامدن اولغی اثبات ایتمشلردر. ^(۱۶۱) و مجرد اصطلاح ارباب معقوله اول ممکنه اطلاق اولنور که: متحیز اولیه ^(۱۶۲) و متحیز ايله قایم دخی اولیه. و اکثر اهل سنت مطلقا مجرداتی نفی و انکار ایدوب اثبات ایتمشلردر. ^(۱۶۳) انجق امام ابو حامد غزالی و راغب اصفهانی، و قاضی حلیمی و اساطین صوفیه دن بعض محققین اثبات طرفنه ذهاب

- (۱۵۱) م: آ: بیوروب.
 (۱۵۲) آ: + علیهم الصلاة والسلام.
 (۱۵۳) آ: + و مصرحدر.
 (۱۵۴) ش: اولنورلر که.
 (۱۵۵) ش: امکانی.
 (۱۵۶) آ: ممکن اولمشدر.
 (۱۵۷) ش: م: - من المسلك الرابع.
 (۱۵۸) آ: علیهم الصلاة والسلام.
 (۱۵۹) آ: + جل شانه حضرتلرینه.
 (۱۶۰) آ: ملایکه، کرامك.
 (۱۶۱) ش: اولدقلرینه ذاهب اولمشلردر.
 (۱۶۲) م: - متحیزه اولیه.
 (۱۶۳) آ: ایتممشدر.

ایدوب، امام فخر و انك امثالی بعض ائمه^(۱۶۴) توقف طرفین اختیار ایتمشلردر. پس قول اول^(۱۶۵) اوزره، جمهور ائمه، مسلمین قتنده ملایکه، کرام^(۱۶۶) اجسام لطیفه اولوب، اشکال مختلفه ایله تشکله قادرلردر. و انلر ایچون افعال شاقه به قدرت حاصله در. و عباد مکرمون اولوب همواره طاعات و عبادته مواظب^(۱۶۷) و مداوملردر. و ذکوریت و انوئیت ایله موصوف اولزلر. و عصمتلری امرنده بین المسلمین اختلاف اولوب، اثبات طرفنه ذاهب اولنلر، آیات قرآنیه دن استنباطله بو وجهله استشهاد ایتمشلردر که، جناب حق جلّ و علا بیورر: (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ. يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ قَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ)^(۱۶۸) و قال سبحانه و تعالی: (بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ. لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ)^(۱۶۹) الی قوله تعالی: (وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ)^(۱۷۰) و قال تعالی: (لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَ لَا يَسْتَحْسِرُونَ. يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ)^(۱۷۱) الآیات. لکن بو مقوله عموماتک اثبات مدعاده^(۱۷۲) افاده، قطع و حسم ایتمدیکی ارباب الباب خفی دکلدرد. نفی عصمت طرفنه ذهاب ایدنلر دخی بر قبح وجهله مدعالرین / اثباته تصدی ایدوب اولا: خلقت آدم^(۱۷۳) خالنده ملایکه دن صدور ایدن قول که جناب حق کتاب کریمنده انلردن حکایت طریقی ایله بیورر: (لَا تَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا)^(۱۷۴) الآية بو آیت کریمه نک ظاهرنده مستفاد اولدیغی اوزره ملایکه، کرامک بو کلاملری جناب حقه^(۱۷۵) حاشا اعتراضی مشعردر. حضرت آدمه^(۱۷۶) نسبت افساد و نسبت سفک دما

(۱۶۴) ش: + اولبابده.

(۱۶۵) آ: - اول.

(۱۶۶) آ: + علیهم السلام.

(۱۶۷) آ: مواظبت.

(۱۶۸) النحل، ۱۶، ۴۹ - ۵۰.

(۱۶۹) آ: - "...".

(۱۷۰) الانبیاء، ۲۱، ۲۶ - ۲۷.

(۱۷۱) الانبیاء، ۲۱، ۲۸.

(۱۷۲) الانبیاء، ۲۱، ۱۹ - ۲۰.

(۱۷۳) ش: + تخصیص و تنصیص اولنمدغی جهتدن.

(۱۷۴) آ: + صفی علیه الصلاة والسلام.

(۱۷۵) البقرة، ۲، ۳۰.

(۱۷۶) آ: + حاشا ثم.

(۱۷۷) آ: + علیه السلامه.

غیبت اولمش اولور. وثانیا: (نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ^(۱۷۸) وَنُقَدِّسُ لَكَ^(۱۷۹)) قوللری^(۱۸۰) ترکیه، نفس قبیلندن اولمغیله منهی عنه اولن امور دن اولدیغی بی اشتباه در. وثالثا آیات قرآنیه دن: (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ^(۱۸۱)) قول کریمی ناطق اولدیغی^(۱۸۲) اوزره جمیع ملائکه، سجده، آدم ایله مامور اولدقلرنده ابلیس^(۱۸۳) امتناعی سببی ایله طرف الهی دن: (قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ^(۱۸۴)) خطابی ایله معاتب اولدیغی^(۱۸۵) و کتاب کریمده: (فَسَدَّ جُذُوعُ الْإِبْلِيسَ^(۱۸۶)) و كذلك: (فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ. إِلَّا إِبْلِيسَ. اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ^(۱۸۷)) مثللو آیات عدیله ده ابلیسی ملائکه دن^(۱۸۸) استثنانک صحتی اصلنده ملائکه ده دخولنی مستلزم اولوب، زمره ملائکه دن اولمغی اقتضا ایتمک جهتی ایله اندن وجه سابق اوزره زله صدوری منافی، عصمت ملائکه در دیمک اوزره عصمت ملائکه بی^(۱۸۹) نفی و انکار ایتمشلردر. و رابعا: واقعه، هاروت و ماروت^(۱۹۰) و قصه، زهره ایله مدعالرین اثبات داعیه سنده اولمشلردر. و اول حکایت افواه رواتده مشهور اولدیغی اوزره اول وجهله مرویدر که،^(۱۹۱) / هاروت و ماروت، علم و زهد جهتی ایله اعظم ملائکه دن اولوب، جناب حق^(۱۹۲) انلری بنی آدم مبتلا اولدیغی نفس و شهوت ابتلاسی ایله ارضه انزال ایدوب، شرک و قتل و زنا و شرب خمر دن نهی ایتمشیدی. و زهره که، اول وقتده بر مرأه، فاجره ایدی. انکله ارتکاب واقعه و شرب خمر ایدوب قتل نفس، و سجده، اصنامه دخی تجاسر ایتمشلردی. و

(۱۷۸) آ: - بحمدک.

(۱۷۹) البقرة، ۲، ۳۰.

(۱۸۰) ش م: + دخی.

(۱۸۱) الکهف، ۱۸، ۵۰؛ طه، ۲۰، ۱۱۶.

(۱۸۲) م: - اولدیغی.

(۱۸۳) آ: + تلبیس.

(۱۸۴) الاعراف، ۷، ۱۲.

(۱۸۵) آ: معاقب؛ ش: اولوب.

(۱۸۶) البقرة، ۲، ۳۴؛ الاعراف، ۷، ۱۱.

(۱۸۷) ص، ۳۸، ۷۳.

(۱۸۸) آ: + کرامدن.

(۱۸۹) آ: + کرامی.

(۱۹۰) هاروت و ماروت ایچون باق: البقرة، ۲، ۱۰۲.

(۱۹۱) آ: - اول وجهله.

(۱۹۲) آ: + جل ذکره حضرتلری.

اسم اعظمی که کندولر انکله استعانت ایدوب، سمایه عروج ایدرلردی. زهره یه^(۱۹۳) تعلیم ایدوب زهره^(۱۹۴) اول اسم شریفی تکلم ایتمکله آسمانه صعود ایلدی. و مسوخه اولوب کوکب صورتیله متشکله اولدیکه حالا مشاهد و محسوسدر. و هاروت و ماروت^(۱۹۵) صعوده عدم قدرت ایله معذبا ارضه قالمشدر دیو روایت اولندیغینه فریفته اولدن ناشی ملایکه دن نفی عصمت طرفه ذاهب اولمشلردر.

الجواب عما قالوا: ملایکه کرام^(۱۹۶) ایچون اثبات عصمت ایدن محققین طرف نفیه ذاهب اولنلرک، بو ذکر اولنان وجوه استدالاتن^(۱۹۷) رد و تزییف صدندده اول وجهله جوابه تصدی ایتمشلردر که، **اولا:** ملایکه نك^(۱۹۸) بنی آدمه سفك دماء و افساد فی الارض اسناد ایتدکلری اعتراض طریقی اوزره^(۱۹۹) اولمیوب، غیبت وجهی اوزره دخی دکل، بلکه عرض شبهه قبیلندندر. و ثانیاً: (وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ)^(۲۰۰) قولى تزکیه نفس قبیلندن اولمیوب، تقریر شبهه^(۲۰۱) تتمه سیدر. و ثالثاً: اکثر ائمه تصریح و تنصیص ایتدکلری اوزره، ابلیس ملایکه زمره سندن اولمیوب، قرآن کریمده: (كَانَ مِنَ الْجِنَّ)^(۲۰۲) قولى / دلالت ایتدیکی اوزره "جن زمره سندن"^(۲۰۳) اولغه قرار ویرمشلردر. و رابعاً: قصه هاروت و ماروت مشهور اولدیغی وجه اوزره اکثر محققین قتنده مقبوله اولمیوب، احمد بن تیمیه نقلی اوزره انزاللرینه سبب، اول وقتده بین الاتام سحر منتشر و فاشی اولوب، اکثر ناس اکه مشغول اولغیله امور عجیبه استنباط ایدوب، دعوای نبوت کثرت اوزره وقوع بولدن ناشی جناب حق^(۲۰۴) اول ایکی ملکی بعث ایتمشدی. تاکیم^(۲۰۵) ناسه تعلیم ابواب سحر ایدوب

(۱۹۳) آ: انی زهره.

(۱۹۴) ش: - زهره.

(۱۹۵) آ: - و.

(۱۹۶) آ: + علیهم السلام.

(۱۹۷) آ: استدالاتلرین.

(۱۹۸) آ: + کرامک.

(۱۹۹) ش: ایله.

(۲۰۰) البقرة، ۲، ۳۰.

(۲۰۱) پ: تقرر.

(۲۰۲) الکهف، ۱۸، ۵۰؛ آ: + قول شریف.

(۲۰۳) ش: - "...".

(۲۰۴) آ: + عز اسمه.

(۲۰۵) آ: - تاکیم.

انلر ایچون سحره کفره معارضه سنه تمکین و قدرت حاصل اوله. و بعض روات نقللری اوزره "هاروت و ماروت" (۲۰۶) ایکی شخص انسانی اولوب انلره ملک تسمیه اولنق صلاح و عفتلری (۲۰۷) سببی ایله اولق مرویدر. و بعض وجوه قرآ اتده کسر لام ایله ملکین قرآتی بو روایتی مقویدر. (۲۰۸) و بوندن قع نظر مدعالرین اثباتده تمسک ایتدکلری حکایت که آنفا ذکر اولنمشدر. تعویله (۲۰۹) صالح اولیوب مطاویسنده صحتیه منافی مکذبات عدیده سی واردر. ازجمله اول فاجره استعمال (۲۱۰) اسم اعظم ایله سمایه صعود ایدوب اکا تعلیم اسم ایدن ملکین مذکورین کندولر صعوددن عاجز اولدقلری کبی، و مدت مدیده فناطر یاننده محفوظ اولوب، کوکب مضی صورتیه صیوروت ایله ممسوخه اولدیغی کبی بو جمله (۲۱۱) مقتضای عقلدن بعید اولوب آیات و احادیثدن صدقته جزما و قطعاً (۲۱۲) دلالت ایدر دلیلہ دخی ظفر بولنماشدر. و الله اعلم/بتحقیقه الامور. و الحاصل کتاب کریم الهیده وقوع بولدیغی اوزره که جناب حق جل و علا: (۲۱۳) (تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا) (۲۱۴) و دخی: (سَفَرَةَ كِرَامٍ بَرَرَةٍ) (۲۱۵) و دخی: (لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ) (۲۱۶) بیورمشدر. بو آیاتک شهادتلری و دخی: (جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا) (۲۱۷) نظم کریمینک مصداقی اوزره جمیع ملایکه کرام درجه رسالته اولدقلری ثابت اولوب، كذلك جناب حق جل و علا حضرتلرینک: (۲۱۸) (مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ) (۲۱۹) قول کریمی دلالتی ایله فقهای کرام (۲۲۰) ملایکه یه (۲۲۱) شتمک "کفر اولوب و انبیاء و ملایکه

(۲۰۶) ش: - "..."

(۲۰۷) ش آ: عصمتلری.

(۲۰۸) م: مقوی و مؤیددر.

(۲۰۹) ش: تاویلہ.

(۲۱۰) آ: استعمال.

(۲۱۱) م: بو وجهله.

(۲۱۲) آ: - و.

(۲۱۳) آ: + بیور.

(۲۱۴) الانعام، ۶، ۶۱

(۲۱۵) عیس، ۸۰، ۱۵

(۲۱۶) التحريم، ۶۶، ۶

(۲۱۷) الفاطر، ۳۵، ۱

(۲۱۸) م: جل و علائک.

(۲۱۹) البقرة، ۲، ۹۸

(۲۲۰) آ: - کرام.

دن برینی حقارت ایله ذکر ایدن کیسه نك^(۲۲۲) کفرینه حکم ایتمشلدرد. بو وجهله حکمدن دخی عصمت ملایکه محقق اولق اریاب البابه خفی^(۲۲۳) دکلدرد.

منهج الخامس من المسلك الرابع:^(۲۲۴) جن و شياطين حقیقتلری^(۲۲۵) بیاننده در. اریاب ملت قتنده اجنه

دخی اجسام لطیفه هوائیه اولوب، اشکال مختلفه ایله متشکله اولدقلری، انلردن افعال عجیبه ظهوری مرتبه تواتره بالغ اولمشدر. و اشخاص انسانیه کبی بعض مومن و بعضی کافر و بعض افرادی مطیع و بعض آخری عاصی اولدیغی دلایل سمعیه دن ادله کثیره ایله ثابت اولمشدر. و شیاطین دخی اجسام ناریه اولوب شانلری افراد ناسی افساد^(۲۲۶) و غوایته القا و شرور معاصی یه حث و اغرادر. نته کیم حق تعالی حضرتلری^(۲۲۷) حکایه عن الشیاطین قرآن کریمده بیورمشدر: (وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ / إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْمُوا أَنْفُسَكُمْ)^(۲۲۸) الآیه. و جن و شیاطینک وجودنه دلالت ایدر آیات عدیده و احادیث کثیره وارد اولمشدر. ازجمله: طوایف جندن بر نفر لسان مبارک^(۲۲۹) نبویدن استماع قرآن کریم ایدوب، بعد ذلك کندی قومنی انذار ایتدیکی و شیاطینک سلیمان نبی^(۲۳۰) علی نبینا و علیه الصلوة و السلام حضرتلرینه محاریب و قماثل، مقوله سی اعمال عجیبه ایله اعتمال و خدمتلری قرآن کریم ایله ثابتدر. و احادیث نبویه ده خود ورودی اکثر من ان یحصی در. بو جمله دن موطای امام مالکده مسطور اولن حدیث شریفدر که حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی^(۲۳۱) علیه و سلم بیورر: *ان بالمدينة جنًا

(۲۲۱) آ: + عظامه.

(۲۲۲) م: - "..."

(۲۲۳) آ: + و نهان.

(۲۲۴) ش م: - من المسلك الرابع؛ آ: فی المسلك الرابع.

(۲۲۵) پ: حقیقلری.

(۲۲۶) ش م آ: فساد.

(۲۲۷) آ: حق تسحانه و تعالی حضرتلری؛ م: حق تعالی حضرتی.

(۲۲۸) ابراهیم، ۱۴، ۲۲

(۲۲۹) ش: بعضلک لسان مبارک؛ آ: لسان شریف پاک.

(۲۳۰) آ: - نبی.

(۲۳۱) ش م: - تعالی.

(۲۳۲) آ: بیورمشلدرد.

(*) حدیث: موطا، "الاستئذان" ۳۳

اسلموا فمن بدا لكم منه فأذنوه ثلاثة أيام فان عاد فاقتلوه فانه شيطان*^(۲۳۳) و ليلة الجن و حضرت هادی الثقلین جناب‌لرینک^(۲۳۳) انلری اسلامه دعوت بیوردقلریدر. و قاضی ابو بکر روایت ایتمشدر که، عیسی صلوات الله^(۲۳۴) علیه حضرتلری، جناب حق جل و علادن تمنا و استدعا قلمشدیکه بدن بنی آدمده شیطانک موضعنه مطلع اوله. طرف الهیدن^(۲۳۵) اول مطلوبه مرخص اولدقده^(۲۳۶) راس حیه یه مشابه اولن باشنی قلب انسانی اوزرینه و ضع قیلمش اولوب،^(۲۳۷) جناب حق ذکر ایتدکجه رفع ایدوب ذکر اللهدن غفلت اثناسنده ینه باشنی حبه قلب اوزرینه وضع قیلمش صورتنده مشاهده ایتمشدر. و قال النبی علیه السلام: ^(۲۳۸) *ما منکم احد الا وله شیطان. / قیل: و لا انت یا رسول الله؟ قال: و لا انا الا ان الله تعالی ^(۲۳۹) اعاننی علیه ^(۲۴۰) فاسلم* الحدیث.

نادره: فقهای عظامدن، صدر الاسلام اثنای صلاتده حیه قتلنک جواز و عدم جوازن بیان صدندده اندن منع و تحذیر ایدوب، کندودن سن جهتی ایلده اکبر اولن برادر مهتری، غفلت ایلده بر حیه یی قتل ایتدکده^(۲۴۱) کندو یه دخی^(۲۴۲) اجنه تعرض ایتمکله^(۲۴۳) مریض اولوب، ضعف عظیم طاری اولدی^(۲۴۴) و برای مقداری مدتده اعضاسنی تحریکه قادر اولمز اولمشیدی. و هر حبه که^(۲۴۵) تدبیرات طبییه مداومت ایلده مداوات^(۲۴۶) و معالجه یه تصدی قیلدق قطعاکارکر اولمیوب بالاخره ادویه روحانییه استعمالنه مبادرت

(۲۳۳) م: + علیه السلام.

(۲۳۴) ش آ: + علی نبینا.

(۲۳۵) ش: پس طرف الهیدن.

(۲۳۶) ش: + صورت شیطانیه یی اندام حیه ده معاینه قیلوب هر شخصک دروننده مکان اتخاژ ایتمکله.

(۲۳۷) ش: + اول شخصی.

(۲۳۸) ش: - النبی؛ م: صلی الله علیه و سلم؛ آ: علیه الصلاة و السلام.

(۲۳۹) آ: - تعالی.

(۲۴۰) ش: - تعالی.

(۲۴۱) آ: ایتمکله.

(۲۴۲) ش: - دخی.

(۲۴۳) آ: ایتدکده.

(۲۴۴) م: اولوب.

(۲۴۵) ش آ: چنده.

(۲۴۶) آ: - "..."

ایلدک. و اربابی بیننده معهود اولن طریق اوزره مشغول اولوب، اکا قصد ضرر ایدن اجنی^(۲۴۷) ارضا ایتمکله^(۲۴۸) تداوی ایتمدکجه بفضل الله^(۲۴۹) برء تام حاصل اولمشیدی دیدکلری عنعنه رواة ثقات ايله رسیده رتبه تحقیق اولوب، ازجمله شروح هدایه دن امام سغناقی تالیفی اولن نهاییه ده بو منوال اوزره مذکور و مصرحدر.

معاد طائفة الجن:^(۲۵۰) اجنه دن کافر اولنلر نار ايله معذب اولدیغی جناب حق^(۲۵۱) قرآن عظیمده:

(الْأَمْلَآنَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ)^(۲۵۲) قول کریمندن استنباطله بین الایمة متفق علیه اولوب، مسلم اولنلرینک دخی: (إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)^(۲۵۳) و دخی: (فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ)^(۲۵۴) قول کریمی دلالت ایتدیکی اوزره جنت ايله / مثاب اولدیغی، کذلک اتفاقیده. و امام ابو یوسف و امام محمد قتلرنده^(۲۵۵) اجنه نک ثوابلری بنی آدم ثوابی کبی اولوب، امام ابو حنیفه حضرتلری اکر چه مثاب و معاقب اولورلر ایدیکی معترف و قایل اولشد. و لکن ثوابلری نه کیفیت اوزره ایدیکی تعیین ایتمکده توقف بیورمشدر.

فائده: و بو دخی معلوم اوله که ملایکه کرامک و کذلک اجنه و شیاطینک اجسامی سایر حیواناتک جسدلری کبی امتزاج عناصر اریعه ايله حاصل اولوب، استقصانندن مترکیدر. لکن جسم شیطانیده عنصر نار، و نوعین آخرین ده عنصر هوا غالب اولشد. و عنصر هوا و نار، کمال لطافت^(۲۵۶) و غایت صفوت اوزره اولمغیله ملایکه کرام و اجنه و شیاطین منافذ ضیقه و تجاوزیف بدن انسانی یه بلکه مساماته دخول و ولوجه

(۲۴۷) پ: جنی یی.

(۲۴۸) ش: ايله.

(۲۴۹) آ: + تعالی.

(۲۵۰) ش م: - طایفه.

(۲۵۱) آ: جناب حق جل وعلا.

(۲۵۲) هود، ۱۱، ۱۱۹.

(۲۵۳) التوبة، ۹، ۱۲۰.

(۲۵۴) الزلزال، ۹۹، ۷.

(۲۵۵) ش: قتلر.

(۲۵۶) ش: لطافتده.

قدرت حاصل اولوب، حس بصر ايله، وساير حواس ايله احساس اولنمز. ^(۲۵۷) و بو ذکر اولنان تحقيق فهم و اتقان اولندقد، لسان عوامده مشهور اولديغي اوزره اصناف ثلثه مذکوره دن هر بری انحق برر عنصر بسپدن متجسد دکل ایدیکی معلوم اولور. ^(۲۵۸) و بو باده بین المتکلمین وجه آخر اوزره دخی اختلاف واقع اولوب، بعضیلر شیاطینک اشرار جندن اولسنه و بعضیلر ^(۲۵۹) جنس آخر اولسنه ذهاب ایتمشدر. لکن ^(۲۶۰) ملائکه نك جنس آخر ایدیکنده جمله متفقلردر. زیرا ملایکه ده اکل و شرب و نکاح ^(۲۶۱) متصور دکلدر. اما جن ^(۲۶۲) اکل و شربه مالوف ^(۲۶۳) و محتاج / اولوب، زادلری، بر روایتده عظم و بر روایتده عظم وروث در. و انلر ایچون توالد و تناسل دخی امر مقرردر. کما قالی الله سبحانه و تعالی: ^(۲۶۴) (اَقْتَتَّخِذُوْنَهُ وَ ذُرِّيَّتَهُ اَوْكِيَاءَ مِنْ دُوْنِي) ^(۲۶۵) الآیه.

منهج السادس من المسلك الرابع: ^(۲۶۶) کرامات اولیا "قدس الله تعالی اسرارهم" ^(۲۶۷) بیان و تحقیقنده ^(۲۶۸) در.

المقدمه: ولی اول مؤمن متقی در که جناب حق و صفاتنی عارف اولوب طاعات و عباداته مواظب و مداوم و معاصیدن متجنّب و لذات شهوانیه یه انهماکدن محترز اولوب، بالکلیه جناب قدسه متوجه اوله. ^(۲۶۹) و انفاً ذکرى سبق ایتدیکی اوزره، کرامت ولی ^(۲۷۰) اول امر خارق العاده در که؛ ^(۲۷۱) دعواى نبوته

(۲۵۷) ش: اولنمزله.

(۲۵۸) ش: + زیل البحث.

(۲۵۹) ش: + دخی

(۲۶۰) آ: و لکن.

(۲۶۱) هامش؛ پ آ: نکاح بو محله جماع معناسنه اولوب ملایکه، کرامک شانلرینه تعظیمه بناءً نکاح تعبیری ايله مُعَبَّر اولمشدر.

(۲۶۲) آ: اجنى.

(۲۶۳) ش: - مالوف.

(۲۶۴) ش م: - تعالی.

(۲۶۵) الکهف، ۱۸، ۵۰: آ: - الآیه.

(۲۶۶) ش م: - من المسلك الرابع.

(۲۶۷) ش م: - "..."

(۲۶۸) آ: - و تحقیقنده.

(۲۶۹) ش: متوجلهدر.

(۲۷۰) آ: - ولی.

مقارن اولیه. و معجزه دن کرامتک امتیازی بو قید اخیر ایله در. یعنی معجزه و کرامت بیننده فرق معجزه دعوی نبوته مقارن اولوب، کرامتک عدم مقارنتی ایله در که، معجزه ده تحدی ایله مقارنت شرطدر.

المقصد: جمهور اهل سنت و ابو الحسین بصری، کرامت اولیانک جوازنه ذاهب اولمشلردر. و اکثر معتزله و اهل سنتدن ابو اسحاق امتناعنه ذاهب ایدوب، اولیادن کرامتک صدوری تجویز اولنسه معجزه ایله ملتبس و مشتبه اولق لازم اولور دیرلر. و ارباب البابه خفی دکلددر که، انفابیان اولندیغی اوزره معجزه مقارنت تحدی ایله مشروطه اولیجق التباس شبهه سی بر طرف اولور. و بو دخی معلوم اوله که کرامتی تجویز ایدنلردن بر جماعت کرامتک اولیادن قصد و اختیار ایله صدورنی/تجویز ایتمیوب، بعضیلر دخی علی قضیته^(۲۷۲) الدعوی صدوری مستحیل اولوب^(۲۷۳) ولی ادعای ولایت معرضنده اظهار کرامت ایله اثبات مدعا صدودندن اولق مرتبه، ولایتدن سقوطنه باعث اولور، دیمشلردر. و بعضیلر دخی کرامتک معجزه جنسندن اولدیغین تجویز ایتمشلردر. مثلاً انفلاق بحر^(۲۷۴) و احیای موتی کبی. و معجزه دن فرقی مجرد تحدی ایله اولمیوب و بو وجهله اولغه قرار ویرمشلردر. لکن امام فخر بو قولی تیزیف ایدوب، کرامت و معجزه بیننده فرق و امتیاز انجق مقارنت تحدی ایله اولدیغین تاید و توثیق ایدوب^(۲۷۵) و جمیع خوارقک علی وجه الکرامه صدورنی تجویز ایدوب، انجق بعض خوارق که علی طریق المعجزة نبیدن صدوری حالنده غیریدن صدوری ممتنع اولدیغنده^(۲۷۶) نص قاطع ورود ایتمش اوله. مثلاً قرآن کریم کبی که، ابهر معجزات ایدیکی سابقاً بو مجلدده ذکر اولنمق صدودنده خصایص محمدیدن اولدیغی بیان اولنمشیدی. و مفصلات کتب کلامیه مشتمله اولدیغی اوزره جمهور اهل سنت مبحث اثبات کرامتده^(۲۷۷) دلایل عدیده اقامت ایدوب ازجمله کرامتک جواز وقوع اثباتده استدلال ایتدکلری ادله دندر که؛ وقوعی قدیما و حدیثا اشخاص کثیره مشاهده لرله مثبت

(۲۷۱) ش: + تحدی.

(۲۷۲) م: دخی قضیه.

(۲۷۳) ش: + دیوب.

(۲۷۴) م: انقلاب.

(۲۷۵) ش: م: ایتمشدر.

(۲۷۶) ش: - اولدیغنه.

(۲۷۷) أ: مبحث کرامتده اثبات و.

اولوب و وقوع مستتبع جواز اولدیغی حیثیت ایله کرامت اگر نفسنده^(۲۷۸) جایز اولسه، وقوعی دخی^(۲۷۹) ممتنع اولوردی^(۲۸۰) پس لازم که استحاله واقعدر. بطلاتی / متحقق اولیجق ملزوم که عدم جواز کرامتدن انك دخی بطلاتی مقرر اولوب، جوازی ثبوت بولور، وقوعی اثباتده احتیاجه صالح اولوب، ائمه فن ائارنده ایراد اولنان وجه استدلالدندر که، بعض نص ایله ثابت اولوب بعضنك دخی تفصیلی^(۲۸۱) اگر چه اخبار احاد ایله لکن معناسی کثرت طرق روایت سببی ایله مرتبه تواتره واصل اولور^(۲۸۲) یعنی اول معنایی افاده ایدر. تعبییرات متغایره ایله احادیث و اخبار کثرت اوزره وقوع بولوب، اول معنی^(۲۸۳) متواتر اولمشدر.^(۲۸۴) ونص ایله ثابت اولن اخباردن ازجمله^(۲۸۵) بریسی قصه حضرت مریمدر که، حین ولادت عیساده^(۲۸۶) هر نه وقت که حضرت زکریا^(۲۸۷) حجله گاه مریمه داخل اولوردی. و اطرافنی نعم بهشتی ایله مالا مال بولوب، استفسار و استعلام ایلدکده^(۲۸۸) مواید الطاف الهیه دن اولودیغن اعلام و افاده ایله جواب ویروب، حال اولنوال اوزره اولدیغی دخی متحقق اولور دیکه، بو خبر وجه مذکور اوزره قرآن کریمده منصو صدر. و بری دخی اصحاب کهفك مدت مدیده مطعوم و مشرویسز^(۲۸۹) غارده طول مکثلیدر که، اول دخی قرآن کریمده^(۲۹۰) مذکور اولن حکایاتدندر. و بری دخی قصه آصف در که قبل ارتداد الطرف زمان قلیل ده عرش بلقیسی مجلس حضرت^(۲۹۱) سلیمان علیه السلام احضار ایتمشدر.^(۲۹۲) و اول دخی کلام الهیده بیان اولنمشدر. و معناسی

(۲۷۸) ش: نفسده.

(۲۷۹) م: - دخی.

(۲۸۰) آ: ایدی.

(۲۸۱) آ: تفصیلی.

(۲۸۲) ش م پ: - اولور.

(۲۸۳) م: - معنی.

(۲۸۴) آ: + ازجمله.

(۲۸۵) آ: - ازجمله.

(۲۸۶) آ: + صلوات الله علی نبینا و علیه.

(۲۸۷) آ: + حجره علیه الصلاة والسلام.

(۲۸۸) ش م آ: ایتدکده.

(۲۸۹) آ: مسز.

(۲۹۰) آ: عظیمده.

(۲۹۱) آ: - حضرت.

(۲۹۲) ش م: - علیه؛ آ: علیه الصلاة والسلام حضور سعادتده کتورمشدر.

متواتر^(۲۹۳) اولین اخبار و آثاره خود نهایت اولیوب جمله دن بری عمر فاروق^(۲۹۴) رضی الله تعالی^(۲۹۵) عنه حضرتلرنک توسیع دایره ممالک / اسلام قصدی ایله جیش مسلمینه بر سریه ده ساریه یی امیر نصب ایدوب بعث و ارسال ایتدیکی مجاهدین صدق آیینله^(۲۹۶) نهاونده لشکر کفار بیننده^(۲۹۷) مقابله و مقاتله وقوع بولدقده^(۲۹۸) اثناء خطبه ده منبردن حاللرینه اطلاعدن ناشی: "یاساریه الجبل" دیو اعلان صوت^(۲۹۹) ایله خطاب بیوروب، ساریه نك دخی اول شقه، بعیده دن استماعی و اول تنبیه ایله متنبه و ایقازی^(۳۰۰) باعث نصرت و ظفر اولدیغیدر. و كذلك حضرت عمر دن^(۳۰۱) ارسال مکتوب ایله جریان نیل ده روایت اولنان قصه مشهوره و خالد ابن الولیدک^(۳۰۲) شرب سم ایدوب متضرر اولدیغی و جعفر طیار ابن ابی طالبدن و لقمان سر خسیدن منقول اولن برهوامشی و طیران و سلمان فارسی ایله ابو الدردا اثنای اکل طعامده^(۳۰۳) بینلرنده موضوع اولن قصه دن صوت تسبیح استماع اولندیغی مثللو اخبار که اصحاب کزین با خصوص خلفای راشدین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین حضراتندن، و كذلك سایر اصحاب کشف و شهود اولن صلحای مسلمیندن مشاهده اولنان کرامات باهره در که معشار عاشری بو مجله یه کنجایش پزیر اولق باهر الاستحاله ایدیکی کتب اخبار و سیر و مناقب مشایخ کرام تحقیقنده تألیف اولنان مؤلفاتی متتبع اولنلر ایچون ظاهر و باهردر. و امام نسفیدن منقولدر که کعبه، مکرمه شرفها الله تعالی^(۳۰۴) بعض اولیاء کرامی زیارت ایتتمک روایت اولنمشدر.^(۳۰۵) "بو مقول اخباری تصدیق ایدوب وقوعنی تسلیم جایز میدر؟" دیو / کندولردن سوال اولندقده:

-
- (۲۹۳) آ: تواتر.
(۲۹۴) آ: فاروق اعظم عمر بن الخطاب.
(۲۹۵) ش: - تعالی.
(۲۹۶) آ: آیین.
(۲۹۷) م: کفاریله.
(۲۹۸) آ: اولدقده.
(۲۹۹) ش: اعلان صوت.
(۳۰۰) م: تنبه؛ آ: ایقازی.
(۳۰۱) آ: + رضی الله عنه دن.
(۳۰۲) آ: رضی الله عنک.
(۳۰۳) ش: + اثنای.
(۳۰۴) آ: + ولی الله دن.
(۳۰۵) ش: اولونر.

"اهل ولايت ايچون على سبيل الكرامه اول مقوله نقض عادت اهل سنت قتنده جايز اولوب تلقى بالقبوله شايان و^(۳۲۸) حقيقدرد. "ديو جواب ويرمشدر. و بو بابده ارباب خلافك زعم فاسدلى اوزره ادعاى امتناع كراماتده ايراد ايتدكلرى ادله واهيه^(۳۲۹) اجويه متعده ايله مجاب و مزيف اولديغى كتب كلاميه مفصلاتنده مذكور اولوب، محتاج بيان اولديغى جهندن بو رساله ده ايراد اولنميوب، مفصلاته حواله قيلندى. "تفصيلى محلندن طلب اولنه"^(۳۳۰)

التذيل: بو محله اطلاعى واجب اولن تحقيقاتدندر كه نبوت البته ولايته مقارن اولق امر مقرر اولوب انبياي كرامك رتبه نبوت و ولايته جامع و حايز^(۳۳۱) اولدكلرى محقق اوليجق، ولى ايچون رتبه انبيايه بالغ اولق محال ايدىكى متيقن اولور. كذلك مراتب ولايتدن درجه كماله وصول سبب سقوط تكاليف اولق كلام جهال اولوب، اعتقادى جايز دكلدر. زيرا انبياي عظام باخصوص حضرت مفخر انام^(۳۳۲) اكمل جميع ناس ايكن انلردن تكليفات ساقط اولميوب، بلكه دخى اتم و اوfer اولديغى مقرر ايكن، سايردن سقوطى ظاهر الامتناع ايدىكى ارباب البابه خفى و ستير دكلدر. پس اهل اباحت و الحادك زعم فاسدلى اوزره، ولى ايچون صفائى سريرت و امحاض سجيّت، درجه كماله واصل اولدقده، اندن امر و نهى ساقط اولوب مضرت معاصيدن و ارتكاب كبيره ايله، دخول نار احتمالندن سالم اولور ديدكلرى / ظاهر الفساد اولوب، بطلانى بيانه محتاج دكلدر. و بو دخى معلوم اوله كه نبوت بالاتفاق انبيادن غيرك ولايتندن افضل ايدىكى قراردادده اولوب، انحق بعضيلر نبوتده خلقك مصالح دنيره و اخرويه سنه قيام و شرف مشاهده ملايكه كرام تحققي جهتي ايله انبياي عظام حضراتنك نبوتلى طرفى ولايتلى طرفندن افضل و اشرف اولق طرفنه ذاهب اولمشدر. و بعضيلر دخى ولايتده متحقق اولن معنای قرب و اختصاصك ذوات مقدسه انبياده غايت كمال اوزره اولديغى جهتي ملاحظه ايله، ولايتلى طرفى، ارجح اولق جانبين اختيار ايتمشدر. و الله

(۳۲۸) م: - و.

(۳۲۹) ش: + ائمه اهل سنت طرفندن.

(۳۳۰) آ: - "...".

(۳۳۱) م: جايز.

(۳۳۲) م آ: + عليه افضل الصلاوات و السلام.

سبحانه و تعالی اعلم^(۳۳۳)

المنهج السابع من المسلك الرابع: ^(۳۳۴)سحرك و اول مقوله بعض خوارقك حقیقتلین بیان و

تحقیقه در.

المقدمة: سحر اول امر خارق العاده اظهارندن عبارتدر که، نفوس شریره دن اعمال مخصوصه یه مباشرت ایله صدور ایلیمه. واصلنده قابل تعلیم و تعلم اولوب، صاحبی ظاهراً و باطناً رجس ایله متصف و دنیا و آخرتده قرین خزی و خسران در. اهل حق^(۳۳۵) قتنده بحسب العقل وجودی جایز اولوب^(۳۳۶) آیات و اخبارده ورود ایتدیکی اوزره وقوعی مثبتدر. و ارباب اعتزال سحرك مجرد تمویه و تخییل^(۳۳۷) مقوله سندن اولوب شعبدهء مهره بازان کبی، خفت حرکات دست و اخفای طریق حیلله مقوله سندن اولوق طرفنه ذاهب اولمشلدر.^(۳۳۸)

المقصد: کتاب کتز الاسرارده ایراد اولندیغی اوزره کاهی سحردن مشاهده اولنان اثر جناب حَقْ^(۳۳۹) خلق ایتمیسی ایله / نفس الامرده موجود اولن اموردن اولوب،^(۳۴۰) و کاهی تخییلات محضه^(۳۴۱) قییلندن اولور. و سحرده اول مرتبه یی دخی تجویز ایتمشلدر که، اوهامه مستولی اولوب قوت و همیه یه زمان یسیرده مضی سنین عدیده و وقت قلیلده انقضای اعمار مدیده تخییل ایله یه. و کاهی اثار سحریه اصحاب افکاردن سلب فکر صحیح ایتمکله، مسحورك حالی نایمك حالی کبی اولوب مسلوب الشعور اولور. و ائمه فن اتفاقلری اوزره سَحَرَه نك تصرفاتی احیای موتی و ابراء اکمه و ابرص و انطاق جامد مرتبه سنه بالغ اولوق امر محالدر.^(۳۴۲) و شهاب قرافی اعمال سحریه ایلله تغییر صور و اشکال و تبدیل حقایق و ماهیات

(۳۳۳) ش م: - و تعالی؛ آ: + جل شانه.

(۳۳۴) ش م: - من المسلك الرابع.

(۳۳۵) آ: و اهل حق.

(۳۳۶) ش: ممکن اولوب.

(۳۳۷) م: و تخییل.

(۳۳۸) آ: اولمشدر.

(۳۳۹) آ: + جل و علینک.

(۳۴۰) ش: - اولوب.

(۳۴۱) ش: تخییلات.

(۳۴۲) آ: - امر.

مثللو تصرفات ممکن اولوب، اشخاص انسانیه بی صور بهایمه نقل و تحویل و ایجاع و قتل مرتبه سنه قدرت حصولنی تجویز ایتمشدر. ^(۳۴۳)

سیمیا و هیمیا و انک کبی بعض اعمال بیاننده در: بعض ائمه ثقات سیمیا و هیمیایی دخی اقسام سحر دن عد ایتمشلدر. و سیمیا اول عملدن عبارتدر که، خواص ارضیه و کلمات مخصوصه اجتماعی ایلده بعض تخییلات عجیبه بی موجب اوله. و هیمیا اول خواص مقوله سنه اطلاق النور که، اتصالات فلکیه، و اثار سماویه یه اضافت ایلده بعض تخییلات مستتبع اوله. و کذلک ^(۳۴۴) کنز الاسرارده مصرح و منصو صدر که، سیمیا و هیمیا و انلر مثللو بعض خواص حقایق ایلده استعانت اولنمق مطلقا کفر اولمیوب، لکن اگر موجب کفر اولن اعمال و اقوال ایلده استحصال اولنورسه ایجاب کفر ایتدیکی مقرر اولور. ^(۳۴۵) لکن مباحات ^(۳۴۶) ایلده اولدیغی / تقدیرجه موجب کفر اولمیوب، بلکه معاصی، عدادنده دخی اولز. و مستجلب نفع اولدیغی صورتده، خود بلکه عاملی مثاب و مأجور اولور. و بو تفصیلدن اقسام ثلثه مذکوره نك انواع سحرده عدم دخولی ارباب البابه ^(۳۴۷) ظاهر و باهر اولور. و بو مقوله عملدن طلسمات و اوفاق ^(۳۴۸) و رقا و عزایم و نفوس و حقایقه منسوبه اولن خواص ایلده استعانت و استخدامات موجب کفر اولدیغی خود کتب موثوقه ده منصوص و مصرحدر.

الطلسمات: ^(۳۴۹) اول اعماله اطلاق اولنور که؛ کواکب و افلاکه تعلق خاصستی اولن اسماء مخصوصه، اجسام مخصوصه یه نقش اولنه. و بعض محققین تقریری اوزره علم طلسمات اول ^(۳۵۰) علمدر که انکله استعانت سببی ایلده، قوای عالییه فعاله بی قوای سافله و منفعله ایلده ^(۳۵۱) تمزیجک طریقنه اطلاع حاصل

(۳۴۳) آ: ایتمشلدر.

(۳۴۴) م: - و کذلک.

(۳۴۵) ش: اوله.

(۳۴۶) آ: مناجات.

(۳۴۷) آ: + خفی دکل بلکه.

(۳۴۸) م: و فاق.

(۳۴۹) ش: و الطلسمات.

(۳۵۰) آ: شول.

(۳۵۱) ش م آ: - و.

اوله. و بعضیلر طلسم عقد ممتنع الانحلال معناسنه در دیوب و بعضیلر^(۳۵۲) دخی الطلسم مقلوب اسمه یعنی، مسلط معناسنه در دیمشلردر.^(۳۵۳) و علم وفق اول^(۳۵۴) علمدر که اعدادک ویا حروفک مناسب^(۳۵۵) اوزره تمزیجی کیفیتندن باحث اوله. اول حیثیت ایله که تعدیل مذکور و ساطتی جهتندن قوایله بحسب مایراد موثره اولن ارواح ایچون اکاتعلق حاصل اوله. و رقا دخی^(۳۵۶) اول الفاظ مخصوصدر که بعضی امراض و آفاتدن انکله استشف اولنه. و اول عمل که ضرر حدوثنی موجب اوله^(۳۵۷) رقیه مقوله سندن اولیوب سحر قبیلندن اولمش اولور. و الفاظ رقیه کاهی ما هو المشروع ایله اولور. سوره فاتحه^(۳۵۸) و معوذتین/کبی. و بو صورته بحسب الشرع انک استعمالی جایز اولدیغی مقرردر.^(۳۵۹) و لکن موجب کفر اولن الفاظ ایله^(۳۶۰) اولدیغی صورته، ایجاب کفر ایتدیگی محقق اولدیغندن ناشی، معناسی نا معلوم اولن کلمات ایله استعانتدن بعضی ائمه دین منع و تحزیر ایتمشلردر. و اما عزایم^(۳۶۱) اول الفاظه^(۳۶۲) مداومتدر که، لغات مشهوره دن اولدیغی جهتندن معناسی فهم اولنمیه^(۳۶۳) و اول الفاظه مواظبتدن ایکی شخص بینلرنده حصول الفت و محبت و یاخود مریض ایچون حصول شفا مطلوب اوله. و بعضی ثقات مولفاتنده مذکور اولدیغی اوزره، عزایم اول اسمادر که قیایل اجنه یه موکل اولن ملائکه یه انکله قسم اولنوب، دعوت اولنه. زیرا حضرت سلیمان "صلوات الله تعالی"^(۳۶۴) علی نبینا و علیه، بعضی اجنه نک مفاسدنه^(۳۶۵) مطلع اولدقده جناب حقندن^(۳۶۶) رجا و استدعا قلدیکه

-
- (۳۵۲) ش م آ: - و.
 (۳۵۳) ش: + العهدة علی من قال.
 (۳۵۴) آ: شول.
 (۳۵۵) ش م: تناسب.
 (۳۵۶) آ: بو دخی.
 (۳۵۷) ش: - اوله.
 (۳۵۸) آ: + شریفه.
 (۳۵۹) م: اولور.
 (۳۶۰) ش م: له.
 (۳۶۱) ش: الغرایم.
 (۳۶۲) م: - الفاظه.
 (۳۶۳) آ: اولنمیوب.
 (۳۶۴) آ: - تعالی؛ ش: - "...".
 (۳۶۵) م: مقاسدنه.
 (۳۶۶) آ: جناب حق عز اسمه.

قبایل اجنه دن هر قبیله یه بر ملك تعیین اولنه. تاكه متصدی، فساد اولن اجنه یی فساددن منع و زجر ایله ضبط و حفظ ایلیه. عزیمت خوانلرك تلاوت ایتدكلری الفاظ اول ملائكه نك اسملریدر. و اما خواص الحقایق: جناب حقك^(۳۶۷) اصناف موجوداتده ایداع و ادماج ایتدیكى خصایصدن عبارت اولوب بعضی معلوم و مشهوردر. نارك احراقی و سقمونیانك مسهل اولدیغی کبی. و بعضی دخی معلوم اولیوب، کیمی بعضی افرادك معلومی اولور اکسیر اطلاق اولنان حجر مکرمده ایداع اولنان خاصه کبی. و استخدومات: ^(۳۶۸) دخی اول تدبیردن عبارتدر که: اوقات مناسبه ده بخور مخصوص استعمالی/ایله روحانیانی^(۳۶۹) استنزال و تسخیره تصدی اولنه. و اربابنك زعملری اوزره، اعمال شاقه یی سهولت ایله استحصالده بو وجهله مباشرتك مدخل عظیمی واردر.^(۳۷۰) و بو مقوله تصرفات خواص عنصریه استعانتی ایله اولورسه نیرنجات اطلاق اولنوب، نسب ریاضیه اعمالیله اولورسه حیل هندسیه^(۳۷۱) تسمیه اولنور.

"فصل فی اصابة العين":^(۳۷۲) اصابت عین که بین الناس کثرت وقوع ایله امکانی و ثبوتی اقامت دلیلله محتاج دکلدرد. و حقیقتی بو وجهله بیان اولنمشدر که، بعض نفوسده مودع برخاصه اولوب هر نه مقول نسنه یی استحسان اتسه^(۳۷۳) بر آفت اصابتی مستتبع اوله. و بو بابده عنعنه، رواة ثقات ایله روایت اولنان احادیث نبویه دندر که، حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه و سلم: *العين حق* و بر حدیث شریفده دخی *العين یدخل الرجل القبر و الجمل القدر*^(**) بیورمشدر. و بعض ائمه^(۳۷۴) تفسیر تحقیق ایتدكلری اوزره آیات قرآنییه دن: (وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ

(۳۶۷) آ: جناب حق جل شانہ نك.

(۳۶۸) ش: الاستخدومات؛ آ: + بو.

(۳۶۹) آ: روحانی؛ ش: و روحانیاتی.

(۳۷۰) ش: + دیرلر.

(۳۷۱) ش: اعمال ایله حیل هندسیه.

(۳۷۲) ش: "فصل"؛ م: " "

(۳۷۳) آ: ایدرسه.

(*) بخاری، طب، ۳۶، لباس، ۸۶: مسلم، سلام، ۴۱-۴۲.

(**) حدیث "العين حق" افاده سی ایله صحیح، بونه زیاده شکلیله ضعیف در. کشف الخفاء، ۷۶/۶.

(۳۷۴) آ: + دین.

إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ^۲ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ^(۳۷۵) نظم کریمی اصابت^(۳۷۶) عین خصوصنده نازل اولمشدر. و عهد رسول اللهده قبیله بنی اسد رجالی اصابت عین ایله^(۳۷۷) مشهورلر اولوب کفار قریش، خذلهم الله اول نورحدیقه^(۳۷۸) بصیرت و بنیش^(۳۷۹) و سروسدره خرام حدیقه آفرینش حضرتلرین حاشا^(۳۸۰) اضرار قسدیله قبیله مذکوره دن اول شیمه ذمیمه ایله مشهور اولن برقاج نفر اشخاصی تسلیط ایتمشدر ایدی. ولکن بحفظ الله / تعالی حرز حرز صیانت الهیده، محفوظ اولوب، اول شردمه خبیثه نک مکر و ضررندن مصون اولمشدر ایدی^(۳۸۱) وجه مذکور اوزره بو روایت ائمه تفسیر و حدیث ائارندن، مؤلفات موثوقه ده مسطور و مصرحدر.

التذیل: ذکر اولنان خوارق مقوله سی افاعیل عجیبه اهل حق قتنده محض صنع الهی ایله اولق قرارداده اولب، فلاسفه قتنده تاثیرات نفوس مقوله سندندر. و بو بابده اول وجهله تحقیق مرام اولنمشدر که، بعض نفوس قویه ایچون بدن آخرده بلکه حیوان آخرده، قوت تأثیر حاصل اولوب^(۳۸۲) ازاله امراض و دفع موذیات مثللو تصرفاته قادره اولور. و نفوس خیره قویه دن اولوب طلب خیر ایله جناب قدسه توجه و دعایه مبادرت ایتدکده بعض ممکناتک وجودی طرفنی ترجیحه باعث اولق جهتی ایله نیچه ذوات و حوادثه سبب ظهور اولق امر مستبعد دکلد^(۳۸۳).

"فصل فی حقیقه الرویا":^(۳۸۴) رویانک حقیقتی که نفوس انسانیه نک حالت نومده اولن ادراکاتندن عبارتدر. اول منوال اوزره^(۳۸۵) تحقیق اولنمشدر که، دایما مدرکات حواس اولن امور محسوسه یی تفکر و

(۳۷۵) القلم، ۶۸، ۵۲-۵۱.

(۳۷۶) آ: - اصابت.

(۳۷۷) م: عینله.

(۳۷۸) ش: م: حدیقه.

(۳۷۹) م: و بنیش.

(۳۸۰) م: - حاشا.

(۳۸۱) ش: ایدیکه.

(۳۸۲) آ: اولور.

(۳۸۳) ش: + دیو تصریح ایتمشدر.

(۳۸۴) م: "؛ ش: - فصل فی.

(۳۸۵) ش: آ: کیفیه اول منوال اوزره.

تخیله اشتغال و احوال جسمانیه به انهماک^(۳۸۶) جواهر روحانیه و ذوات مقدسه، عالیه به اتصالدن مانع و عایق اولوب، انجق حالت نومده حامل قوت حس اولن روح حیوانی نك انجباسی سببی ایله حواس راكده و معطله اولمدن ناشی^(۳۸۷) نفس ایچون اول جواهر عالیه به اتصال حاصل اولوب، انلرده مودع اولن صور اشیا نفس ده دخی منطیع و مرتسم اولور. / اما بعض نفوسك قوتی کامله اولوب تدبیر بدنه اشتغالی مبادی، عالیه ی، یعنی مجردات علویه به اتصالنه مانع اولمز. وقوت متخیله دخی حس مشترکی حواس ظاهره دن استخلاصه قادره اوله جق قدر قوی اولق سببی ایله، انك ایچون حال یقظه ده دخی مبادی، مفارقه به اتصال حاصل اولور. اول جهتدن انده بعض^(۳۸۸) مغیباتك صورتی منطیعه اولور. و بعد ذلك متخیله به افاضه، اثر قلوب^(۳۸۹) اندن حس مشترکه انتقال وقوع بولور. و بو وجه اوزره اولن اطلاع "گاهی اصوات لذیذه"^(۳۹۰) و گاهی اصوات هایلّه استماعیله "و گاه اشخاص انسانیه دن و گاه ملائکه دن"^(۳۹۱) و یاخود اجنه دن تلقی طریق ایله اولوب، گاهی هاتف غیبی دن اخذ و استماع ایله حصول بولور.

(۳۸۶) ش: + روحی.

(۳۸۷) آ: اولقندن.

(۳۸۸) آ: - بعض.

(۳۸۹) ش م: قیلوب.

(۳۹۰) ش: - "..."

(۳۹۱) م: "و گاه ملائکه دن و گاه اشخاص انسانیه دن.

المسلك الخامس

فى احوال المعاد والنشأة الاخرى. فيه مقدمة و مباحث و تسعة مناهج.

المقدمة: مقدما بيان و ايضاح اولنديغى اوزره انبياي عظامك^(١) "صلوات الله على نبينا و عليهم"^(٢) ذيل عفتلرى شاييه مين^(٣) و كذبدين مبرا اولديغى مقرر اوليجق^(٤) انلردن تلقى اولنان اخبار و احكامك صدقى معلوم و مجزوم اولوب، تصديقى واجب اولور. باخصوص جناب اصدق القائلين و خاتم الانبياء و المرسلين صلى الله تعالى عليه و على آله و صحبه اجمعين جنابندن كه اشرف جميع رسل و انيادر. استفاضه اولنان ماء الحيات نوابع الكلم^(٥) احاديث قدسيه تلقى بالقبوله شايان و حقيق الوب، واجب التصديق ايديكى اولويت / ايله معلوم اولور. و هر امرك و قوعى كه نفس الامرده ممكن اوله يعنى، نظر عقلده جايز اولوب منافى مقتضى عقل اوليه. و بر صادق القولدن دخى ورود ايليه تصديق و قبولى واجب اولور. فلهذا قيامتى و جنت و نارى و ميزان و حساب و صراطى و صحايف اعمال و ساير امور اخرويه يى

(١) آ: + عليهم الصلاة والسلام.

(٢) آ: - "...!" م: + حضراتك

(٣) ش م: - مين.

(٤) آ: اولغين.

(٥) آ: الكلام.

که اصلنده قدرت الهیه مقتضای اوزره امر ممکن اولوب، اخبار نبویه دخی وارد اولمشدر. تصدیق و قبولی واجب اولوب، منکری اکفار اولنور. و کتب فقهیه معتبر اتندن^(۶) سیر حاویده مذکوردر که، بنی آدمدن غیر حیوانات یوم قیامتده محشور اولمق^(۷) اوزره اعتقاد ایدن کیسمه نک حکمی ابن عمر رضی الله تعالی عنهما جنابندن سوال اولندقدده مسئله حشر حیوانات عجم اختلافیه اولغیله^(۸) اکفار اولنمیوب، لکن بنی آدمده دخی بو وجه اوزره اعتقاد ایدرسه العیاذ بالله^(۹) بلا خلاف کافر اولور دیو جوابه تصدی بیورمشلردر.

مقدمه مهمه:^(۱۰) حقیقت روحدن بحثک جواز وعدم جوازنده بین الائمه الاعلام اختلاف واقع اولوب، فقها دن بر طایفه عدم جوازنه ذاهب اولمشلردر. و مدعالرین اثبات صدنده آیات قرآنیه دن: (وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا)^(۱۱) نظم کریمی ایله احتجاجه تصدی ایدوب، آیت مذکوره ده حقیقت روحی بیانندن اضراب اولنمق، و امر ربانی یه حواله قلوب "من امر ربی" عنوانی ایله ورود ایتتمک دلالت ایدر که، روح اصل و ماده سز قول کن تعلقی ایله حصول / بولن ابداعیاتدن اوله. و حال^(۱۲) و شانی بو منوال اوزره اولن شینک حقیقتنه اطلاع جناب حقه^(۱۳) مخصوص اولوب، غیر ایچون محال اولدیغی مقرر: (وَ مَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا)^(۱۴) قول کریمی ایله ارداف اولنمق دخی بو معنایی تأیید ایدوب، آیت مذکوره ده، حقیقت روحدن بحثی منع و نهیه اشارت واردر دیوب اول بایده تکلمدن امساک طرفن اختیار ایتمشلردر.^(۱۵) و کتب تفاسیر ده بیان اولندیغی اوزره بو آیت کریمه نک

(۶) هامش: م پ: بو مساله منوال مذکور اوزره کتب فقهیهدن فصول عمادی و محیط و ذخیرت الفتاوی ده مستور و مصرحدر.

(۷) پ: اولق.

(۸) ش: اولنمیغیله.

(۹) آ: + تعالی.

(۱۰) ش: حقیقه الروح؛ آ: + بحث حقیقه.

(۱۱) الاسراء، ۱۷، ۸۵.

(۱۲) م: حالی.

(۱۳) آ: + جل ذکره یه.

(۱۴) الاسراء، ۱۷، ۸۵.

(۱۵) ش: + و بعض احادیث و اخبار ایله دخی مدعالرین تأیید و توثیقه متصدی اولوب؛ ازجمله بو وجهله بیانه

سبب نزولی اولن روایت که احبار یهوددن بر جماعت حضرت سرور انبیایی^(۱۶) امتحان قصدی ایله مشرکین قریشه تعلیم و القا قیلدیلر که، اصحاب کهفدن^(۱۷) و ذو القرنین^(۱۸) احوالندن و روحک حقیقتندن سوال ایده لر. اکر توراتده مذکور الودیفی صورته که قصه، اصحاب کهف، و احوال ذو القرنین بیان اولنوب، حقیقت روحی بیان صددنده ابهام اولنمشدر کلامی موافق اولور اسیه^(۱۹) یعنی سوال اولنان امورک بعضیسنده^(۲۰) جوابه تصدی قیلوب بعضی آخری بیانه تعرض ایتمزسه رسول صادقدر. و اکر مجموعنه جوابدن عاجز اولوب، و یا خود جمله سندن جوابه متصدی اولورسه علی کلا التقدیرین توراتده بیان اولندیگی صورته مخالف اولدیگی جهتدن حاشا نبی دکلدردیمشدر ایدی. پس وحی الهی ایله قصه، اصحاب کهف و احوال ذو القرنین بیان اولنوب حقیقت، روحی بیان معرضسنده^(۲۱) ابهام اولندقدده توراتده بیان اولندیگی صورته موافقتی محقق اولمشیدی. پس کتب الهیه ده حقیقت/روح بیان اولنمیوب، اولندیگی^(۲۲) اطلاع مستحیل و متعذر اولدیغین افاده ایدوب^(۲۳) حقیقتندن بحثک عدم جوازی ثابت اولور دیمشدر. اما اکثر محققین جوازنه ذاهب اولوب، حقیقتنه اطلاعک دخی امکاننه قائل اولمشدر. و آیت مذکوره ده بحث مزبوردن نهیه دلالت^(۲۴) دکل، بلکه روحک اصل عالم خلق اولن عالم امردن منبعث ایدیکنه دلالتی متضمن اولدیگی جهتدن، حقیقت روحی بیان و ایضاحه اشارت واردر دیمشدر. و قول ثانی قول اولکدن اصوب و ارجح ایدیکی کتب کلامیه دن مؤلفات موثوقه ده مسطور و مصرحدر. و رجحانی بعض محققین تقریری اوزره^(۲۵) اول وجهله اثبات اولنمشدر که، آیت مذکوره ده روحک حالی ابهام اولندیگی نه آن که حضرت

مبادرت قلمشدر که؛ آ: + که.

(۱۶) م: - انبیای؛ آ: + علیه الصلاة والسلام جنابنی.

(۱۷) اصحاب کهف ایچون باق: الکهف، ۱۸، ۱۳ - ۲۲.

(۱۸) ذو القرنین ایچون باق: الکهف، ۱۸، ۸۳ - ۱۰۱.

(۱۹) ش: اولورسه.

(۲۰) ش م: بعضنده.

(۲۱) ش آ: معرضنده.

(۲۲) آ: - اولندگی.

(۲۳) آ: + روح.

(۲۴) ش: + ایتمک.

(۲۵) ش: - اوزره .

رسالت پناهك^(۲۶) معلوم سعادت‌تیری اولیوب نفس الامر حقیقتنه اطلاع محال اولدیغی جهتدن اوله. بلکه صعوبت فهمی ویاخود مخاطبینه اعلامده عدم فایده سببی ایله اولوب، یاخود اصلنده سوال روحك قدم وحدوثندن اوله که بو صورتده جواب سواله مطابق اولوب جوابك مفادی روحك حدوثنی اعلام اولش اولور. یعنی "من امری" کلامنك فحواسی، روح امر الهی و تکوین رحمانی ایله موجود و محدثدر^(۲۷) دیمك اولور. و بعضی مفسرین روایتی اوزره بو آیت کریمه ده مذکور اولن روحدن جبریل مراددر.^(۲۸) بعضیلر دخی ملایکه دن اعظم و اکبر و اصناف مخلوقاتدن بر نوع مخصوصك اسمیدر دیوب، بعضیلر دخی / قرآن کریم مراد اولنوب، امردن وحی^(۲۹) اراده اولنمق روایتن اختیار ایتمشلردر. و بو ذکر اولنان روایات اوزره آیت مذکوره مانحن فیه ایچون دلیل اولمز.

تذنیب:^(۳۰) و بو دخی معلوم اوله که عرف شرعه، روح بر قاج معنایه وارد اولوب، اولاً قرآنه^(۳۱) اطلاق اولنمشدر که، جناب حق جل و علا: (وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا)^(۳۲) بیورمشدر. وثانیاً: حضرت جبریل اطلاق اولنوب کلام الهیده: (نَزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ)^(۳۳) وارد اولمشدر. وثالثاً: حضرت عیسی صلوات الله تعالی^(۳۴) علی نبینا وعلیه جنابنه اطلاق اولنمشدر: (وَ رُوحٌ مِنْهُ)^(۳۵) قول کریمنده ورود ایتدیکی کبی. و رابعاً: باطن شخص انسانی اولن، امر ربانی یه اطلاق اولنمشدر که حقیقت انسانیه اندن عبارتدر. و آیات قرآنییه دن: (وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ)^(۳۶) قول کریمنده وارد اولن رحدن مراد اولدر. و بو معنای اخیره استعمال اولندیغی اعتباریله، روح بعض ائمه اختیار ایتدکلری اوزره نفس و قلب و عقل و لب لفظلرینه

(۲۶) م: + علیه الصلاة والسلام؛ آ: + صلى الله تعالى علیه و سلم حضرتلرینك.

(۲۷) آ: محدثدر.

(۲۸) آ: جبرائیل علیه السلام مراددر؛ ش: + دیمشلردر.

(۲۹) م: دخی.

(۳۰) ش: فایده؛ م: تذنیب بیان معانی روح؛ آ: التذییل التذنیب.

(۳۱) آ: + کریمه.

(۳۲) الشوری، ۴۲، ۵۲.

(۳۳) الشعراء، ۲۶، ۱۹۳.

(۳۴) ش م آ: - تعالی.

(۳۵) النساء، ۴، ۱۷۱.

(۳۶) الاسری، ۱۷، ۸۵؛ پ: -و؛

مترادف اولوب، بعض محققین بو ذکر اولنان الفاظدن هر بری ایچون بر معنای مستقل اثبات ایدوب^(۳۷) بینلرنده ترادفی نفی و انکار ایتمشدر.

بیان حقیقت روح:^(۳۸) حقیقت روحده اختلافات^(۳۹) کثیره وقوع بولوب، اقوال عدیده وارد اولمشدر. حتی بعض افاضل بو بابده، یعنی روح حقیقتن تعیین و ایضاحده ورود ایدن اقوال متخالفه نک اوجیوز عدد قوله بالغ اولدیغین تصریح ایتمشدر. و بو اقوال متخالفه بیننده معتدبه اولن اوج قولدر که قول اولک: امام / الحرمین و اکثر محققین اهل سنت، اختیار ایتدکلری قولدر. و انلر روحک جسم لطیف نورانی اولوب، نارك فحمده و ماء وردک ورده سیرانی کبی بدننه ساری اولسنه، ذاهب اولمشلدر. و عادات الهیه نک جریانی انک اوزرینه در که، بدنک حیاتی انکله اتصاله مربوط اوله دیرلر. و قول ثانی اولدر که: روح جسم انسانی کبی بر جسم اوله. و جمله اعضا و جوارحه و شکلده، بدنک عینی اولوب، غاسی ایله نامی و ذبولی ایله ذابل اوله^(۴۰) و بو قول منوال محرر اوزره ابن حبیب و ابن حزمین منقول اولوب انلرک مختاریدر. و قول ثالث اولدر که: روح مجرد اتدن اولوب جسم و جسمانی اولیه. و بو مسلك محققین اهل سنتدن حجة الاسلام^(۴۱) و راغب اصفهانی و حلیمی و ابو زید دبوسی و اکثر متصوفین اختیار ایتدکلری مسلکدر. و بو زمره نک مختاری اوزره روح هیکل محسوسه مغایر بر جوهر مجرد اولوب، ابدانه نه متصل نه منفصل و نه خارج و نه داخلدر. و اما^(۴۲) بعض مؤلفات کلامیه ده ذکر اولندیغی اوزره، قاضی و قلانسیدن منقول اولن قول که، روح و نفس بدنن فضلده بر امر زاید حقیقی اولیوب، بلکه حیاتدن عبارت اوله. یعنی بر امر معنوی نسبی اولوب،^(۴۳) ذوات حقیقیه دن اولیه. بو^(۴۴) قولک قبوله حقیق دکل ایدیکی عقول سلیمه

(۳۷) م: - ایدوب،

(۳۸) ش: نتیجه الاقوال فی حقیقة الروح.

(۳۹) م آ: اختلاف.

(۴۰) آ: هامش؛ آ: ذبول: صولق.

(۴۱) آ: + امام غزالی.

(۴۲) ش: - و.

(۴۳) آ: نسبی دن عبارت اولوب.

(۴۴) ش م: لکن بو.

اصحابنه ظاهر و باهر اولوب، ادله قطيعه ايله مدللدر. از جمله بو قولك شريعت شريفه محمدیه ده^(۴۵) بلکه جميع كتب سماويه ده وارد بعض احكام و احواله منافاتيدر. ارواحك موت حالنده بدنن مفارقتی انفصالی^(۴۶) و بدنن مفارقتندن صكره بدن فناپذیر^(۴۷) اولوب، / روحك بقاسی كبی كه. زیرا كتب الهیه ده بو وجه اوزره ورودی روحك بحسب الذات اتصال و انفصال مثللو احواله قابليتين اقتضا ایدوب، كرك اجسام و كرك مجردات مقوله سندن اولسون بهر حال ذوات حقیقه دن اولق مقرر اولوب قاضی و قلاتسیدن منقول اولن قوله منافاتی متبین اولور.

التكملة: ارواحك حدوثی بیاننده در. جمله اهل ملت اتفاقلری اوزره جميع ما سوى الله حدوث ذاتی و زمانی ايله محدث اولدیغی جهتدن، ارواحك دخی حدوثی مقرر اولمشدر. لكن وقت حدوثی تعییننده اختلاف واقع اولوب، بعض محققین ابدانك حدوثی وقتنده خلق و ایجاد قلنمشدر ديمك اوزره بو آیت کریمه ايله استدلال ایتمشلردر كه جناب حق جل و علا: (وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ)^(۴۸) نظم کریمی ايله تکرین جسم انسانی بیان بیوروب، انك عقبنده: (ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ)^(۴۹) بیورمشدر كه اندن خلق روح مراد اولنمق اوزره مفسردر. و بعضیلر^(۵۰) حدوث ابدانن مقدم ایجاد اولنمق طرفن اختیار ایدوب، بو حدیث شریفله استدلال ایدرلر كه قال صلى الله تعالى^(۵۱) علیه و سلم: * خلق الله الارواح قبل الاجسام بالفی عام *^(۵۲) و مسلك اوله^(۵۳) سالك اولنلر مدعالرین اثبات صدندده، استشهاد ایتدکلری آیت کریمه ذکر اولنان معنای سابقی افاده ایتمکده نص و صریح اولمیوب، و مسلك ثانى یه سالك اولنلرک مدعاسی^(۵۴) استشهاد ایتدکلری حدیث نبویه منصوص و مصرح اولغیله قول ثانى ترجیح اولنمشدر. و نفسك /

(۴۵) آ: - شریفه.

(۴۶) آ: انفصالی.

(۴۷) آ: فناپذیر؛ م: - فنا.

(۴۸) المؤمنون، ۲۳، ۱۲.

(۴۹) المؤمنون، ۲۳، ۱۴.

(۵۰) م: و بعضلر.

(۵۱) ش: قال رسول الله صلى الله علیه: آ: قال النبی صلى الله علیه.

(۵۲) ش م: الحدیث و مسلك اوله.

(۵۳) آ: اثباتده.

حدوثی اثبات و اختیارده ارسطوطاليس و اتباعی اهل ملته موافقت ایدوب سایر فلاسفه قدمنه ذاهب اولمشلردر.^(۵۴)

"منهج الاول من المسلك الخامس:"^(۵۵) انفا ذکر و ایراد اولندیغی اوزره ضرورات دینییه دن اولمغیله تصدیق و اذ عانی لازم اولن واجباتدن بری دخی قیامتیه و حشر و نشره و معاد جسمانی یه اعتقاد جازم ایله تصدیق و تسلیمدر.

فائده: قیامت لفظی اصلنده، قیام معناسنه مصدر اولوب، یوم قیامت؛ امواتک قیبرلرندن قایم اولدقلری وقتدن عبارتدر. و بعض اصحاب تألیف قیامت، قیاماً لفظنک معریبدر. و قیامیاً لفظ سربانی^(۵۶) اولوب قبر دن قیام معناسنه در دیمشلردر. و یوم قیامت^(۵۷) قرآن کریمده اسامی عدیده ایله مذکور اولمشدر که تعداد اولنور: یوم الجزا و یوم التلاق و یوم الجمعة و یوم الميعاد و یوم البعث و یوم الحساب^(۵۸) و یوم الحاقه و یوم التناد و یوم الساعة^(۵۹) و بو اسامی اون عدد اسمدر. و کثرت آسامی عظم شان مسمایه دال ایدیکی^(۶۰) محتاج بیان دکلدر. و نشر لفظی خلقی بعد الموت بعث و احیا معناسنه اولوب، حشر؛ موقف حسابیه و اندن جنت و ناره سوق معناسنه در. و معاد لفظی اصلنده عود معناسنه مصدر و یاخود اسم مکان و یا اسم زماندر. و نشأة اخر ویه و جنت معناسنه اولوب کاه^(۶۱) اولور که وقت مفارقت روحدن اصحاب جنتک جنته و اصحاب جهنمک جهنمه^(۶۲) دخوللری وقتنه دک وقوع بولن احوالترینه اطلاق اولنوب "کاهی وقت"^(۶۳)

(۵۴) ش: اولمشدر.

(۵۵) ش م: "المقاصد".

(۵۶) آ: - لفظ.

(۵۷) ش: - و یوم

(۵۸) ش: - و یوم الحساب.

(۵۹) ش پ: - یوم.

(۶۰) آ: مُسَمَّیْهِ دَلَالَت ایدر.

(۶۱) آ: و کاه.

(۶۲) ش: جهنمک جهنمه.

مفارقت روحدن آخرتده / الى ابد الابد مشاهد اولن احوالرينه اطلاق اولنور. وعند البعض مطلقاً فنادن صكره وجوده رجوع معناسنه اولوب،^(۶۴) بعضيلر قتنده دخى بدنك متفرق و متلاشى اولدقدن صكره^(۶۵) حالت اجتماعه وياخود بعد الموت حياته عودت و رجوعندن عبارتدر. و جمهور اهل سنتك مختارلرى اولدر كه، معاد؛ روحك بدنن مفارقتندن صكره^(۶۶) ينه بدنه عودتندن عبارت اوله. و معاد ايكي معنا ايله متعارف اولوب، برى معاد جسمانى و برى معاد روحانىدر. و معاد جسمانى روحك بر بدنه عودتندن عبارتدر كه مفارقت ايتديكى بدنك فى الحقيقة وياخود^(۶۷) بحسب الشرع و العرف عينى اوله. و معاد روحانى نفس ناطقه نك تعلق و تدبير^(۶۸) و تصرف ايله متعلق اولديغى بدنن قطع پيوندن تعلق ايتمكله، مفارقتندن صكره لذات روحانيه ايله متلذذ^(۶۹) و الام عقليه ايله متألم اولديغندن عبارتدر.

مبحث اعاده المعدوم وما يتعلق به: تحقيق مبحث معاد^(۷۰) صددنده بيانى مهم اولن مقدماتدن برى دخى مسئله اعاده معدومدر. و انك تحقيقى اول وجهله مبيندر كه اجسام بعد الموت متبدد و متفرق اولدقدن صكره جمع و اعاده سى مستحيل اوليوب، جايز و ممكن اولديغينده جميع عقلا متفقلردر. لكن اعدام اولندقدن صكره تكرار ايجادى ممكنيدر دكلميدر انده اختلاف واقع اولوب، حكما و كراميه و معتزله دن، ابو الحسين بصرى امتناعه ذاهب اولشلردر. اما ائمه اهل سنت بالاتفاق جوازي طرفنه ذهاب ايله اثبات مدعا ايتمشلردر. و اتفاق اوزره هم بعد التفرق جميع و تأليفى و هم بعد الاعدام ايجادى ايكيسن دخى تجويز ايدوب، لكن حشر و قوعى بعد الاعدام ايجاد طريقى ايله ميدر وياخود بعد التفرق تأليف و جمع طريقى ايله ميدر، اختلاف ايدوب، بعضلرى قول اولى يعنى حشر و بعثك ايجاد بعد الاعدام طريقى

(۶۳) آ: - وقت.

(۶۴) ش: - "...".

(۶۵) م آ: + ينه.

(۶۶) ش: + اخرتهد.

(۶۷) آ: - و.

(۶۸) ش آ: - و.

(۶۹) ش پ: متلذ.

(۷۰) آ: صحبت مبحث.

اوزره اولدیغین اختیار ایتمشلردر. و بعضیلری قول ثانی بی، یعنی حشر و بعثک جمع بعد التفرق طریقی اوزره^(۷۱) اولدیغین اختیار ایدوب، و امام الحرمین توقف^(۷۲) طرفن اختیار ایتمشدر. یعنی ذوات و جواهر ایچون کerk بعد الاعدام ایجاد اولنمق و کerk بعد التفرق^(۷۳) جمع و تألیف اولنمق^(۷۴) ایکسی دخی نفس الامرده جایز اولوب، بعث و حشر بحسب العقل وجه اول اوزره ده اولق ممکن، وجه ثانی اوزره دخی اولق ممکندر. لکن^(۷۵) حشرک وقوعی بو ایکی طریقدن قنقی^(۷۶) طریقه اوزره اولدیغین تعیین ایدر بر دلیل^(۷۷) نقلی یه ظفر بولنمدیغی جهتدن بر طرفی تعیین نامناسبدر دیوب، توقف طرفن اختیار ایتمشدر. و اکثر متاخرین امام الحرمین مسلکنی اختیار ایدوب آنک اثرینه اقتفا ایتمشلرد. ^(۷۸) و الله سبحانه اعلم و احکم.

الاقوال المشهورة فی المعاد:^(۷۹) آنفاً بیان اولندیغی اوزره روحک، کالنار فی الفحم و الماء فی الورد، بدنده ساری بر جسم لطیف نورانی اولسنه ذاهب اولن جمهور مسلمین الحق، حشر جسمانی اثبات ایدوب، محققین ائمه اسلامدن امام غزالی و راغب اصفهانی و حلیمی و ابو زید دبوسی و امام فخر الدین / رازی و صوفیه دن جم غفیر که، روحک مجرد اتدن اولوب اجسام مقوله سندن اولدیغنه ذاهبلردر. معاد جسمانی وقوعی قبول و تصدیقندن صکره، معاد روحانی دخی اثبات ایتمشلردر. و جمهور حکما الحق معاد روحانی اثبات ایدوب حشر جسمانی اثبات ایتمشلردر. و بو زمره دن جالینوس دخی بو ایکی طرفدن بریسین قبوله ورده تصدی ایتمیوب، توقف طرفنی اختیار ایتمشدر.^(۸۰) و طبعیون خذلهم الله تعالی الی يوم یبعثون مطلقاً معادی و حشر و نشری انکار ایدوب^(۸۱) جمیع حیوانات امزجه وقوا و اعراضدن عبارت اولق

(۷۱) آ: اوزرلر.

(۷۲) ش: -توقف.

(۷۳) آ: ایجاد اولنمق و.

(۷۴) م: - اولنمق.

(۷۵) آ: و لکن

(۷۶) م: قنقی.

(۷۷) آ: بو دلیل.

(۷۸) پ: اققتا.

(۷۹) آ: فی معاد.

(۸۰) ش: + دَمَرُ الله.

(۸۱) م: - ایدوب.

زعمی ايله بعد الموت فانی و منعدم اولور ديمشلدور. و بو اعتقاد فاسد لری، تکذيب عقله مودی اولديغی جهندن ساير فلاسفه دخی اول شردمه نك ذکر اولنان معتقد باطللرين^(۸۲) ردّ و تزيف ايدوب کندیلرين تضليل ايتمشلدور. " ^(۸۳) کتب کلاميه مشتمل اولديغی اوزره بو مسئله ده اقوال ممکنه بو يش قول مذکور مشهور اولوب، معاد روحانی ایچون قبولاً و انکاراً تکلیف تعلق ایتتمشدر. ^(۸۴) و منکری تکفیر اولنمیوب اثباتی دخی شرعا و عقلا ممنوع دکلدور. اما معاد جسمانی ضرورات دینییه دن اولغیله اعتقادی بحسب الشرع واجب اولوب، انکار ایدنلر تکفیر اولنمشدر. زیرا آنک ثبوتنده ورود ایدن نصوص کثیره قاطعه قابل تأویل اولمغیله ظاهری اوزره ابقا اولنوب، تصدیقی واجب اولور. و امام فخر بعض مولفاتنده انصاف اولدر که شریعت محمدیه یه ایمان ايله انکار حشر جسمانی بیننی جمع ایتمک / ممکن دکلدور. یعنی حقیقت قرآن عظیم الشانه اقرار و اعتراف ایدن کیمنه یه ^(۸۵) البته معاد جسمانی یی تصدیق لازم اولور. زیرا قرآن مجیده تکرر ورودی بر مرتبه یه بالغ اولمشدر که، تأویل ^(۸۶) قبول ایتمز دیو تصریح و تنصیص ایتمشدر. و بعض ائمه تفسیر تحقیقی اوزره، سور قرآنیه که یوز اون دورت سوره در، اول مجموعدن حشر و معاد ذکر اولنمیان انجق اون اوج سوره اولوب، ^(۸۷) باقی یوز بر عدد سوره کریمه ده مذکور اولمشدر. و اول سوره دن بعض سوره نك ^(۸۸) انجق بر محلنده بعض سوره نك ایکی و بعضنك اوج و بعضنك دخی زیاده محلرنده مذکور اولوب، بعض سوره ده مطلقا حشر و بعضنده حشر جسمانی ^(۸۹) و بعضنده دخی وقوع حشره ادیان سابقه اهالیسنك ^(۹۰) تصدیق و اقرارلری ذکر و ایراد اولنمشدر.

السوال: طرف مخالفیندن سوال ایراد اولنوب نیچه آیات قرآنیه اتفاق مفسرین ايله تأویل اولنوب،

(۸۲) م: باطللری.

(۸۳) ش م آ پ: " "

(۸۴) پ: ایتمشدر.

(۸۵) ش: کیمنه یه.

(۸۶) آ: + بر وجهله.

(۸۷) آ: سوره کریمه اولوب.

(۸۸) آ: سوره کریمه نك.

(۸۹) م: حشر جسمانی.

(۹۰) ش: + دخی.

بتخصیص متشابهاتدن: (وَبَقِيَ وَجْهُ رَبِّكَ) ^(۹۱) نظم کریمی کبی ^(۹۲) (وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ) ^(۹۳) آیت کریمه سی کبی آیات عدیده نک تأویلی واجب اولشدر. و بعض آیات قرآنیه دخی جوازا تأویل اولنوب و بعض ^(۹۴) محققین تأویلات قرآنیه ده مستقل تألیفله تصدی قیلمشلدر. پس جایزدر که بو بایده استشهاد اولنان آیات دخی بو قیلدن اوله دینورسه؛ الجواب: اول سوالدن جوابک حاصلی اولوجهله تقریر اولنمشدر که تأویلك جوازی معنای ظاهر اراده اولنق ممکن اولدیغی صورته مخصوص اولوب، بو مبحثده / اثبات مدعا ایچون تمسک اولنان نصوصک ظاهرین اراده قلمق ممکن ایکن، عدول اولنوب تأویله تصدی جایز دکلدر. زیرا ظواهر نصوصدن من غیر ضرورة عدول، رد نصوص قیلندن اولوب، فرقهء باطنیه و فلاسفه، ادعا و حمل ایتدکلری معانی یه ^(۹۵) حمل ایتکمک انلرک ^(۹۶) معتقد باطللرین قبول حکمنده اولوب، محض الحاد اولدیغی مؤلفات ثقاتده مسطور و مصرحدر.

تحقیق المقام: بو مبحثده بیانی واجب اولن تحقیقاتدندر که معاد روحانی و جسمانی ایکیسنه ^(۹۷) دخی قائل اولن ^(۹۸) محققین انجق معاد جسمانی اثبات ایدوب، معاد روحانی اثبات ایتمین جمهور متکلمین ایکی طایفه دخی، قاطبة روح انسانی بدنن مفارقت ایدوب ^(۹۹) بدن فناپذیر "اولوب روحک بقاسنده" ^(۱۰۰) متفقلدر. و بو ایکی جماعت مسلکلی بیننده فرق انجق بو وجهله در که مسلک اولی اختیار ایدنلر تجرد ^(۱۰۱) روحه ذاهب اولمغیله ^(۱۰۲) روحک بدنن مفارقتی و قتنده یوم حشره دک آنک ایچون بدن مخلوق اولمیوب، قایم

(۹۱) الرحمان، ۲۷، ۵۵.

(۹۲) آ: مثللو.

(۹۳) الزمر، ۶۷، ۳۹.

(۹۴) آ: - و.

(۹۵) ش: - معانی یه.

(۹۶) م پ: انلر.

(۹۷) آ: جسمانیکنک.

(۹۸) م: قابل.

(۹۹) ش م: ایتدکده.

(۱۰۰) آ پ: "اولدقده روحه فنا تطرق ایتمیوب بقاسنه".

(۱۰۱) آ: مجرد.

(۱۰۲) ش م آ: - ی.

بنفسه بر جوهر مجرد اولغيله اول حالده جميع مدرکاتی روحانی اولدیغی جهتدن اکا معاد روحانی اطلاق ایدرلر. و وقت قیام ساعتده^(۱۱۱) ینه اجساد فانیه کالاول محشور اولوب، سابقا نشاء دنیویه ده اولن تعلقی کبی اکا تعلق ایله عودتندن صکره اولن احوالنه، معاد جسمانی اطلاق ایدرلر. اما مسلک ثانی یه ذاهب اولن جمهور متکلمین که، مطلقا مجردات اثبات ایتمیوب روحک اجسام لطیفه مقوله سندن اولسنه ذهاب ایتمشلردر. بدن/مفارقتی وقتندن، وقت حشره دک^(۱۱۲) و اندن الی ابدالاباد وقوع بولن تلذذ و تالمنک مجموعنه معاد جسمانی اطلاق ایدرلر. پس بهر تقدیر، روحک بعد الموت بقاسنده جميع ائمه مسلمین متفکر ایدیکی معلوم و محقق اولور.^(۱۱۳) انجق مقدا ذکر اولندیغی اوزره قلاتسیدن منقول اولن قول مرجوح که^(۱۱۴) روح هیکل مشهودک عینی اولغيله امر زاید علی البدن اولمیوب، حیات کبی اعراض مقوله سندن اولقدر.^(۱۱۵) انک ظاهرندن مستفاد و منفهم اولن روحک دخی بعد الموت، بدن کبی فناپذیر اولوب، تکرار وقت حشر ده بدن خلق و ایجاد اولندقدده روح دخی اول وقتده ینه خلق اولنمقدر. بو قولک^(۱۱۶) مزیف و مردود اولدیغی بالآده مسطوردر. فلیتذکر.

"تتمة:"^(۱۱۷) اکثر کتب کلامیه ده بو بحث^(۱۱۸) وجه مذکور اوزره مسطور اولوب، یعنی معاد روحانی و جسمانیکن اکیسین دخی اثبات^(۱۱۹) انجق آنفا اسملری تعداد اولنان محققینه مخصوص اوله. و سایر متکلمین مجرد معاد جسمانی اثباتنه حصر ایدوب معاد روحانی یه قائل اولیه لر. اما بعض^(۱۲۰) مؤلفات موثوقه ده اولوجهله مصرح و منصو صدر که، انجق معاد جسمانی اثباتنه حصر مطلب ایدوب، معاد روحانی

(۱۱۱) ش: و ساعتده.

(۱۱۲) آ: دکین.

(۱۱۳) ش آ: متحقق.

(۱۱۴) آ: مرجوحک.

(۱۱۵) م: اولوب،

(۱۱۶) ش م آ: لکن بو قولک.

(۱۱۷) ش: "تتمة التحقيق"؛ م: " " .

(۱۱۸) آ: میحث.

(۱۱۹) ش م آ: + ایتمک.

(۱۲۰) آ: - بعض.

اثباته تعرض ایتتمک، قلاتسی و اندن منقول اولن قول مردوده قائل اولنلره مخصوص اولوب، انلردن ماعدا جمیع متکلمین، کړک روحک اجسام مقوله سندن المسنه ذاهب اولنلردن اولسون، کړک^(۱۲۱) تجرد نه قائل اولن محققین رمره سندن اولسون، جمله سی بالاتفاق روحک بدنن / مفارقتندن صکره حی و دراک اولق اوزره بقاسنده اتفاقرندن ناشی قاطبة هم معاد جسمانی و هم معاد^(۱۲۲) روحانی ثبوتنه قرار ویرمش اوله لر. و بو تحقیق بعض فحول تألیفاتنده اصح اقوال اولق اوزه ایراد اولنمشدر.

ادله اثبات المعاد الجسمانی: معاد جسمانی و بعث اجسادک ثبوتی عند اهل الحق بو جهله مدللدر که، ذکرى سبق ایتدیکی منوال اوزره، حشر اجسام کړک ایجاد بعد الاعدام معناسنه^(۱۲۳) و کړک جمع بعد التفريق معناسنه اولسون، نفسنده مستحیل اولمدیغی ظاهر و واضح اولوب، مخبر صادقدن دخی تلقی اولنمشدر. فلهاذا حقیقتی^(۱۲۴) مقرر اولوب، اعتقادی واجب اولمشدر. و نفسنده ممکن ایدیکی اول وجهله مثبتدر که بر شینک امکانی فاعل و قابله نظر ایله حاصل اولور. اما قابله^(۱۲۵) نظر ایله حصولی اول وجهله در که اجزاء بدن میت بعد الاعدام ایجاد^(۱۲۶) قلنمغه، و بعد التفريق وجه مخصوص اوزره جمعه و حیاته قابل ایدیکی امر محققدر.^(۱۲۷) قابل اولسه دفعه اولاده دخی قابل اجتماع و حیات اولمزدی. زیرا شیء واحدک^(۱۲۸) بر وقتده ممکن اولوب وقت آخرده امتناعی مستحیلدر. و اما فاعله نظر ایله حصولی جناب حقک^(۱۲۹) هر شخصی بعد الاعدام ایجاد و اجزای بدنیه سنی، بعد التفريق جمع و تألیفه و خلق حیاته قادر ایدیکی محقق اولمغیله^(۱۳۰) مثبتدر. و اما جزما و قطعا و قوعنه دلالت ایدن آیات باهره قرآنیه که مخبر صادق

(۱۲۱) ش: + کړک.

(۱۲۲) آ: - و هم معاد.

(۱۲۳) آ: + السون.

(۱۲۴) پ: حقیقتی.

(۱۲۵) آ: - اما.

(۱۲۶) ش: - ایجاد.

(۱۲۷) ش آ: + اکر.

(۱۲۸) ش م: - واحدک.

(۱۲۹) آ: + عز اسمه حضرتلرینک.

(۱۳۰) آ: - اولمغیله.

تبلیغی ایلہ تلقی بالقبول واجب اولمشد. ازجمله حضرت (۱۳۱) / حق جل و علا بیور: (۱۳۲) (قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ، (۱۳۳) (أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ) (۱۳۴) و قوله تعالى (فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ) (۱۳۵) (أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ) (۱۳۶) (قَالُوا لَجُلُودُهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقْنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ) (۱۳۷) (كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا) (۱۳۸) (يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرُ) (۱۳۹) (أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ) (۱۴۰) الآيات. و احادیث نبویه ده دخی (۱۴۱) بو مدعا بی مثبت و مؤید اکثر من ان یحصی احادیث شریفه (۱۴۲) و رود ایتمشد. و شرایع سابقه ده دخی بو منوال اوزره بعث و نشرک و وقوعی مذکور و مثبتدر. (۱۴۳) و لکن قرآن عظیم و فرقان کریمده سایر کتب الهیه ده مذکور اولدیغیندن اکثر و اوفر ذکر اولنوب جناب خاتم الانبیاء و المرسلین، (۱۴۴) حضرتلری دخی حشر اجسادک بیان و تفصیلنده، سایر انبیای عظامدن زیاده اهتمام بیورمشلدر. و انک سر و حکمتن بعض افاضل بیان ایتدکلری اوزره قرآن کریمک نزولی سایر کتب الهیه دن مؤخر وقوع بولوب، حضرت رسالت پناهک (۱۴۵) بعثتی دخی سایر انبیای و مرسلینک بعثتلرندن متاخر اولدن ناشی (۱۴۶) وقت حشر ایلہ عهد سعادتلری بیننده غیر (۱۴۷) نبی مبعوث

(۱۳۱) ش م: - حضرت.

(۱۳۲) آ: جل ذکره.

(۱۳۳) یس، ۳۶، ۷۹.

(۱۳۴) یس، ۳۶، ۸۱.

(۱۳۵) الاسراء، ۱۷، ۵۱.

(۱۳۶) القيامة، ۷۵، ۳ - ۴.

(۱۳۷) الفصّل، ۴۱، ۲۱.

(۱۳۸) النساء، ۴، ۵۶: پ - يوم

(۱۳۹) ق، ۵۰، ۴۴.

(۱۴۰) العاديات، ۱۰۰، ۹.

(۱۴۱) م: - دخی.

(۱۴۲) آ: صححه.

(۱۴۳) ش: مبیندر.

(۱۴۴) آ: + علیه الصلاة والسلام.

(۱۴۵) آ: حضرت رسول اکرم و نبی محترم صلی الله علیه و سلمک.

(۱۴۶) آ: اولمقدن.

(۱۴۷) آ: بر غیر.

اولدیغدر^(۱۴۸) دیو تصریح ایتمشلدور. ^(۱۴۹) امتناع حشر جسمانی ادعا ایدن مخالفین ضلالت آیین زعم فاسد و رای کاسدلری اوزره مدعالرین اثبات صدندده / اقامت ایتدکلری ادله سخیفه دندر که، بر شخص فرضا شخص آخری اکل ایتمش اولسه، و ماکولک بدنی منهضم^(۱۵۱) اولوب، آککک بدنندن جزء اولسه، وقت حشر اولدقده البته بو ایکی احتمالدن خالی دکلدر که: اول اجزاء ماکوله یا آککک یاخود ماکولک بدنندن جزء اولق اوزره محشور و معاد اولور. و بو ایکی احتمالدن هر قنقیسی^(۱۵۲) فرض اولنوررسه، آکل و ماکولدن بریسی بتمامه محشور اولیوب،^(۱۵۳) خلاف مفروض لازم اولغیله، امتناعی محقق اولور دیرلر. و بو شبهه لری اول وجه اوزره مجابدر که، وقت حشرده اعاده قیلنان ابدانک اجزاء اصلیه سیدر که عمرک اولندن آخرینه دک^(۱۵۴) باقی اولوب، قابل تغیر اولمز. و اول ماکول اولن اجزاء که بدن آکلدن جزء واقع اولمشدر. آککک اجزاء اصلیه سندن اولمیوب بلکه بدل ما یتحلل اولق اوزره، آکلدن^(۱۵۵) انهضام ایله زایل اولور. و بو مبحشده بعض محققین دخی بو وجهله نظر ایراد ایدوب، بو جواب ماده شبه یی حاسم دکلدر. زیرا اول اجزاء ماکوله که بدن آکلدن فضله و ماکول ایچون اجزاء اصلیه دندر. جایز در که بدن آکلده نطفه اولوب بدن آخر ایچون اجزاء اصلیه اوله.^(۱۵۶) بو صورتده محذور سابق عودت ایدر. زیرا بر شخصک اجزاء اصلیه سی شخص آخرک دخی اجزاء اصلیه سی اولمش اولور. و محقق تفتازانی شرح مقاصده بو سوالدن اولوجهله جوابه تصدی ایتمشدر که، بو فساد وقوعده اولوب امکانه دکلدر. و جایزدر که مقتضای عادت الله اوزره جناب حق^(۱۵۷) اول تولد ایدن شخصک / ماده وجودی اولن نطفه یی ماکولک اجزاء اصلیه سندن خلق اتمیوب فضله اولن^(۱۵۸)

(۱۴۸) ش: اولیوب زمان شریفلری دخی سایر انبیانک زمانلرندن وقت حشره اقرب اولدیغی در.

(۱۴۹) ش: + من ادلة المحلفین و الجواب عنها.

(۱۵۱) آ: منهضم.

(۱۵۲) م: قنقیسی.

(۱۵۳) آ: حشر.

(۱۵۴) آ: دکین.

(۱۵۵) ش: بدن آکلدن.

(۱۵۶) ش: + پس.

(۱۵۷) آ: + عز اسمه.

(۱۵۸) آ پ: - اولن.

اجزاسندن ویاخود، غذای آخردن خلق ایده^(۱۵۹) و محقق دوانی نک دخی^(۱۶۰) بو مبحثده تحقیقات انیقه سی اولوب، مولانا عصام الدینک رساله فارسیه سنده تصرفات عجیبه سی واردر. تفصیله مودی اولغیله بو مجله ده ذکرینه تصدی اولنمدی. اطلاع مراد ایدن محلنه مراجعت ایلله.

تذییل المبحث: بعض مؤلفات کلامیه ده منصوصدر که بعث^(۱۶۱) و احیا عقلایه مخصوص اولیوب، جمیع صبیان و مجانین، بلکه بهایم و حشرات طیور دخی جمله محشور اوله^(۱۶۲) حتی صاحب کشف: (وَ اِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ)^(۱۶۳) نظم کریمک تفسیرنده جمیع ذی روح اولن حیوانات قصاص اولنمق ایچون محشور اولوب،^(۱۶۴) ذباب حقیر بیلله حشر اولنور دیو تصریح ایتمشدر. لکن بعض محققین ضروریات^(۱۶۵) دینییه دن اولوب، اعتقادی واجب اولن انجق اطاعتی جهتی ایلله مستحق ثواب و عصیان جهتی ایلله^(۱۶۶) مستوجب عقاب اولن، مکلفینک حشر و بعث اولوب، مکلف و غیر مکلف جمیع حیواناتک بعث و حشرینه^(۱۶۷) اعتقاد ضروریات دینییه دن دکلدر. زیرا مجموعک حشر و بعثنه دلالت ایدن اخبار منقوله حدتواتره واصل اولیوب، مقطوع و مجمع علیه^(۱۶۸) اولن ضروریات دینییه دن اولمشدر. زیرا اسلاف ائمه مسلمین اولن اساطین دین بیننده، اختلاف واقع اولوب، اجماع منعقد اولمشدر. فلهاذا اکه اعتقاد شرایط اسلامدن اولیوب،^(۱۶۹) واجب اولن انجق مکلفینک / حشر و بعثیدر دیو تنصیص ایتمشلردر.^(۱۷۰)

(۱۵۹) ش م: ایلله.

(۱۶۰) آ: - دخی.

(۱۶۱) پ: - که.

(۱۶۲) ش م آ: اوله لر.

(۱۶۳) التکویر، ۸۱، ۵.

(۱۶۴) آ: + حتی.

(۱۶۵) ش: ضرورات.

(۱۶۶) آ: سببیلله.

(۱۶۷) آ: حشر و بعثه.

(۱۶۸) ش: مجتمع.

(۱۶۹) ش + بلکه.

(۱۷۰) آ: ایتمشدر.

منهج ثانى من المسلك الخامس: ^(۱۷۱) "ارواحك بدنندن مفارقتندن صكره اولن احوالين شرح و بيانده در." ^(۱۷۲) ابو المعين نسفى قدس سره ارواحك بدنندن مفارقتندن صكره اولن احوالنى بيان صددنده بو وجه اوزره متصدى تحقيق و ايضاح ايتمشدر كه ^(۱۷۳) ارواح دورت صنف اولوب اولان انبياي عظام عليهم صنوف الصلوة و السلام حضراتنك ارواح مقدسه لرى ^(۱۷۴) اجساد شريفه لردن مفارق اولدقده، نشأه دينويه ده اولن صورت مستحسنه لرينه شبیه، مسك و كافور ايله سرشته بر صورت حسنه ايله متشكل اولوب، بهشت برين ده مأكّل شهيه و مشارب بهیه ايله تنعم اوزره اولورلر. و وقت شبهنكام سكون و راحتده تحت عرشده معلقه اولن قناديلده قرار ايدرلر. ^(۱۷۵) و برى دخى ارواح شهدادر كه، جسدلردن خروج ايتدكده، طيور خضر ^(۱۷۶) اجوافنده ارام ايدوب اطعمه جنت ايله و ساير نعم الهى ايله تنعم ايدرلر. بعد ذلك انلر دخى تحت عرشده اولن قنا ديلده ارام ايدرلر. قال الله سبحانه: ^(۱۷۷) (بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) الآية. و قال النبى صلى الله عليه و سلم: * ارواح الشهداء فى حواصل طير خضر تعلق من ثمار الجنة * ^(۱۷۸) و اما مؤمنلردن مطيع اولنلرك روحلرى، اگرچه رىض جنتده ^(۱۷۹) قرار طوترلر، اما مأكّل جنتى اكل و تمتعدن ممنوعلردر. انحق حدايق جنانه نظر ايتمكله التذاذ ايدرلر. و برى دخى عصاة مومنين ارواحيدر كه / بين السماء و الارض هواده، جاىگاه ايدمكله متمكنلردر. و برى دخى ارواح كفاردر كه، طيور سود اجوافنده يعنى سيّاه مرغلر دروننده مستقره اولوب طبقات جحيمدن سجينده ^(۱۸۰) قرار طوترلر. و بعض اثارده سجين ارض رابعه ده اولق روايت اولنمشدر.

(۱۷۱) ش م: - من المسلك الخامس.

(۱۷۲) ش م: "حال الارواح بعد المفارقة عن البدن".

(۱۷۳) ش م پ: اولشدر كه.

(۱۷۴) ش م: + در كه.

(۱۷۵) آ: قرار و ارام ايدرلر.

(۱۷۶) ش آ: حضر.

(۱۷۷) ش م: + و تعالى.

(۱۷۸) آل عمران، ۳، ۱۶۹.

(*) حديث ايچون باق: مسلم، "امارة"، ۱۲۱؛ ابن ماجه، "جنائز"، ۴.

(۱۷۹) م: جنتده.

(۱۸۰) آ: جحيم و سجينده.

منهج الثانی "من المسلك الخامس":^(۱۸۱) "قبرده سوال ملکین و قبرک نعیم و عذابنی بیانده

در." (۱۸۲)

"سوال الملکین وعذاب القبر"^(۱۸۳) ضروریات دینیہ دن اولغیلہ، قبولی و تصدیقی واجب اولن

اموردن بری دخی جناب حضرت باری النسم، موتایی قبرده احیا قیلوب منکر و نکیری ارسالی و اول ملکین مکر مینک مدفون اولن شخصدن سواللریدر. جمیع اهل حق اتفاق ایتمشلردر که جناب خالق البرایا جل و علا قبر ایچره میتہ متلذذ و متألم اوله حق قدر حیات اعطا ایلہ. و بو مسئله وجه مذکور اوزره بینلرنده مجمع علیها اولوب، انحق اول امواتک تکرار، روحلری بدنلرنه اعاده اولنور می و یاخود جناب حق انده^(۱۸۴) بلا روح ملکینک کلاملرین فهم ایدوب جوابه قدرت مرتبه سی بلا روح حیات اعطا ایتمکله اعاده اولنمز می، انده توقف اتمشلردر. و سوال قبرک وقوعنه و حقیقتنه^(۱۸۵) ادله سمعیہ دن شواهد کثیره ایلہ استدلال اولنوب، اگرچه اول ادله دن هر بری فرادی نظر اولنسه خبر آحاد مقوله سیدر. و لکن اول مدعایی مصدق بر مضمونده^(۱۸۶) اخبار متکاثره و رودندن ناشی بریرین تقویت ایدوب، جمله سندن متراکم اولن قدر مشترک مرتبه تواتره بالغ اولمشدر. / و نفس الامرده، قدرت الهیہ یه نظر ایلہ ممکناتدن ایدیکی مقرر اولوب، مخبر صادقدن دخی تلقی اولنمغیلہ من غیر تأویل تصدیق اولنمق واجب اولمشدر.

"تحقیق انیق":^(۱۸۷) بعض مخالفین بو مبحثده ایراد ایتدکلری شبهه که روحسز حیات ممتنع و

مستحیلدر، دیدکلری ائمه دین^(۱۸۸) طرفندن اولوجهله رد و تزییف اولنمشدر که، جناب حق^(۱۸۹) روحی

(۱۸۱) ش: "سوال الملکین وعذاب القبر"؛ م: - "...".

(۱۸۲) ش م: - "...".

(۱۸۳) ش: - "...".

(۱۸۴) ش م: انلره؛ آ: حق جل ذکره.

(۱۸۵) ش آ: و حقیقتنه.

(۱۸۶) ش م: + طرف عدیده ایلہ.

(۱۸۷) ش: "؛ آ: "تحقیق"

(۱۸۸) آ: قول ایمه دین.

(۱۸۹) ش: مجاب و ممنوع در که.

(۱۹۰) آ: جل و علا.

جسدده اعاده یت قادر اولدیغی کبی، جسد ده روحسز حیات خلق ایتمکه دخی قادردر. پس بو تحقیق معلوم اولیجق مخالفیندن جهیمیه و ضرار بن عمر و بشرین مریسی و بعض امامیه و بعض متعزله نک میت مسلوب الحیات اولدیغی جهتنن جماد مقوله سی اولوب، اندن سوال مستحیلدر. دیو سوال ملکین انکار ایتدکلرینه جواب حاصل اولور. و حالا اسملری مذکور اولن مخالفینک زعم باطللری اوزره مدعالرین اثباتده تمسک ایتدکلری ادله سخیفه دن بری^(۱۹۱) دخی اولدر که اگر میت جماد مقوله سندن اولمیوب انک ایچون ادراک اولسه اثار حیاتدن تحرک و اضطراب مثللو حالات^(۱۹۲) مشاهده اولنوردی. و ملکین ایله مکالمه و مقوله لری مسموعمز اولوردی دیرلر. و بو دلیللری اول وجهله تزییف اولنور که، نایم نومی و قتنده میتة مماثل ایدیکی بی اشتباه ایکن، گاه اولور که واقعه سنده نیچه لذات و الام ادراکی ایله متاثر اولوب، ملتذ و متالم اولور.^(۱۹۳) "مع ذلك"^(۱۹۴) اندن مقتضای تلذذ و تألم^(۱۹۵) اولن تحرک و اضطراب مثللو حالت مشاهده اولنمیوب، اثر لذت و الم حس اولنمز. و باخصوص حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم^(۱۹۶) انزال وحی/ حالنده حضرت جبریل امینی^(۲۰۵) مشاهده و کلامنی استماع بیوروب، اصحاب کرامدن سایر حضار اکاه اولزلر ایدیکی مدعای اهل حق اثباتده سایر ادله دن مغنیدر. ائمه فنندن جم غفیر تصریحلری اوزره، سوال قبری و عذابنی تصدیق و اعتقاد واجب اولوب، لکن کیفیتندن بحث ایتمک جایز دکلدیر. و طریق اسلم حقیقتنه اطلاع جناب حقه^(۲۰۶) تفویض اولنمقدیر. و الله اعلم. بعض ائمه فن سوال قبرک اگرچه بعض ناسه اختصاصی اولمیوب، جمیع صغیر و کبیر مؤاخذه و مسؤل^(۲۰۷) اولوق امر مقرردر دیمک اوزره تصریح و تنصیص ایتمشلردر. لکن اصح اقوال اولدر که، بعضیلر مستثنی اولوب سالم و مصون اوله لر. ازجمله،

(۱۹۱) ش: برسی.

(۱۹۲) آ: حلا

(۱۹۳) م: اولان

(۱۹۴) ش: مع هذا؛ آ: كذلك.

(۱۹۵) م: "..."

(۱۹۶) ش: - تعالی؛ م: - صلی الله تعالی؛ آ: + حضرتلرینه.

(۲۰۵) آ: + علیه السلام.

(۲۰۶) آ: + جل جلاله یت.

(۲۰۷) ش: مسؤل و مؤاخذه؛ آ: مؤاخذه و سوال.

انبیای عظام علیهم الصلوٰۃ و السلام حضراتی ایچون قول ثانئیی اختیار ایدنلر قتنده سوال قبرك عدم وقوعی اول وجهله ثبوت بولوب محقق^(۲۰۸) و مقرر اولمشدر كه، بعض صلاحی امت صلاحی سببی ایله فتنه، قبردن امین اولوب، غزاة و شهداء دخی فتن اخرویه دن مصون اولدقلری احادیث صحیححه ایله ثبوت بولمشدر. پس انبیای كرامك^(۲۰۹) علو مقاملری مستتبع سعادت عظمی اولدیغی محقق اولوب، عصمتلری مقرر ایكن، انلر ایچون سوال قبر مثللو فتن اخرویه دن محفوظ اوللق اولویت ایله معلوم و مبین اولور.^(۲۱۰) و كذلك عشره مبشره ایچون دخی حسابك عدم وقوعی كتب فن مفصلاتك اكثرنده منصوص و مصرحدر.

"ایراد السؤال و الجواب منه:" بو محله اكر سوال ایراد اولنوب بعض افاضل نقلی اوزره / سید ابو شجاعدن، سوال قبرك انبیای عظام^(۲۱۱) ایچون دخی وقوعی روایت اولنمشدر دینلورسه، جواب اول وجهله در كه حساب اخروی ایکی كونه اولوب، بری حساب مناقشه و بری^(۲۱۲) حساب عرضدر. و حساب مناقشه اول وجهله وقوع بولن حساب اطلاق اولنور كه، مواخذة اولنان کیسه یه صورت عتابده خطاب اولنوب اندن صادر اولن افعال ایچون بو فعله نه وجهله تجاسر ایدوب مبادرت ایتدك^(۲۱۳) دیمك اوزره سوال اولنه. و حساب عرض اولوجهله اولن حساب اطلاق اولنور كه، اول فعلك فاعلی اولن کیسه یه فعل فلاتی سندن صدور ایتدی و قرین عفو و مغفرت اولدی دیو طرف الهیدن اول وجهله خطاب عزت وارد اوله. و بو محله "انبیای عظام حضراتی ایچون و عشره مبشره ایچون عدم وقوعی قرارداد اولن حسابدن حساب مناقشه مراد اولوب، حساب عرض كه، تعذیب انواعندن دكل ایدیکی تحقیق سابقدن منظم اولمشدر."^(۲۱۴) انبیای عظام و اصحاب کرام ایچون و سایر^(۲۱۵) اولیا و شهدا و صلحا ایچون دخی وقوعی مؤلفات ثقاتده مسطور^(۲۱۶)

(۲۰۸) ش: - محقق.

(۲۰۹) آ: عظامك.

(۲۱۰) م آ: متبیین.

(۲۱۱) آ: + صلوات لله علیهم اجمعین.

(۲۱۲) م: + دخی.

(۲۱۳) آ: ایلدك

(۲۱۴) آ: - "..."

(۲۱۵) آ: - ایچون و سایر.

(۲۱۶) آ: مسطوردر.

لا سيما ابو المعين نسفى معتقداتندە مندرج و مذکوردر.

احوال الاطفال: و الحاصل بو بابده^(۲۱۷) اصح اقوال اولدر كه اطفال مسلمين دخی مكلف دكل ايدكلری^(۲۱۸) جهت ايله، سوال قبردن سالم اوله لر. لكن اطفال مشركين ايچون^(۲۱۹) وقوعنده و انلر جنت و ناره دخول و عدم دخول لرنده بين الائمه اختلاف واقع اولوب امام الاعظم ابو حنيفه / حضرتلری اول مسئلهده ورود ایدن اثار و اخبار بحسب الظاهر متعارض اولدغی جهتن توقف ايتمشلردر. و بو مسئله اول مسايل معدوده دندر كه، حضرت امامك انده توقفلى روايت اولنمشدر. و ضروریات دينيه دن دكل ايدكى مقرر اولوب، بر طرفنى^(۲۲۰) تعيين و اثباتده دليل قاطع ورودى دخی مسموع و مشهور اولمق ايله بو مبحثده طريق اسلم اولدر كه، توقف اولنوب، علم الهی يه تفويض اولنه. باآنكه روسای تابعيندن قاسم بن محمد، و عروة ابن الزبير و انلرك امثالى نيچه ثقاتك دخی بو مسئله عنعنه رواة ايله توقفلى منقولدر. و كذلك امام نووى اطفال مشركين حقنده اسلاف ائمه^(۲۲۱) مسلميندن اوج قول نقل ايتمشدر كه: قول اول جمله سى ناره اولق قوليدر. و قول ثانى توقف اولقدر. و قول ثالث جمله سى جنتده اولق قوليدر كه امام نووى كندسى دخی بو قول اختيار ايدوب *كل مولود يولد على فطرت الاسلام*^(*) حديث شريفى ايله تأييد ايتمشدر.

التذليل: اهل سنت كثرهم الله سبحانه^(۲۲۲) اتفاقلری اوزره عذاب قبر و سوال منكر و نكير، و ضغطه قبرك^(۲۲۳) مؤمن و كافر و مطيع و فاسق ايچون وقوعى امر مقرر اولوب، هر شخص ايچون تفصيل^(۲۲۴) وقوعى اولوجهله بيان اولنمشدر كه، مدفون اولن مؤمن مطيع اولديغى صورتده انك ايچون عذاب قبر

(۲۱۷) ش: + دخی.

(۲۱۸) آ: اولدقلر.

(۲۱۹) ش: + عذابك و سوال قبرك.

(۲۲۰) آ: بر طرفى.

(۲۲۱) آ: - ايمه.

(*) حديث، بخاريده شو لفظلرله موجوددر: "كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ. فَأَبْوَاهُ... بَخَارِي، "جناز"، ۹۳.

(۲۲۲) ش آ: + و تعالى.

(۲۲۳) ش: - قبرك: آ: و ضغطه، تنكى.

(۲۲۴) ش: - تفصيل.

اوليوبون انجق اول قدر اولور كه نعم الهى ايله دنيا ده متنع اولوب، شكر ايتمديكى ايچون ضغظه قبره مبتلا اولوب، انك هول وخوفى ايله متالم اوله. و عصاة مؤمنيندن اولديغى / صورتده انك ايچون عصيانى مرتبه سى عذاب قبر و ضغظه قبر، وقوع بولور. لكن يوم جمعه ده و ليلاه جمعه ده منقطع اولوب،^(۲۲۵) يوم قيامه دك عودت ايلمز. باخصوص اكر يوم جمعه ده و ياخود ليلاه جمعه ده وفات ايتمش اولورسه^(۲۲۶) انك ايچون كرك عذاب قبر و كرك ضغظه قبر انجق بر ساعت مقدارى متمادى اولور. و اندن صكره منقطع اولوب من بعد يوم حشره دك^(۲۲۷) بفضل الله سبحانه^(۲۲۸) عودت ايلمز. و اما كفار ايچون عذاب قبر العياذ بالله تعالى^(۲۲۹) قيامته دك متمادى اولوب انجق يوم جمعه ده و شهر رمضانده بحرمه النبى صلى الله تعالى^(۲۳۰) عليه و سلم عذابلى مرتفع اولور. نته كم اول حضرتك^(۲۳۱) جميع برايا يه رحمت اولديغى جهتله بعثتندن صكره مشركين و كفار دن، امم سالفه كى خسف و مسخ^(۲۳۲) مثللو عذاب دنيوى مرفوع قلنمشدر. اللهم اجرنا و ساير اخواننا المؤمنين.^(۲۳۳)

منهج الرابع من المسلك الخامس:^(۲۳۴) فى ذكر صحايف الاعمال. كتاب و سنتدن منصوص اولديغى جهتدن ايمان و تصديقى واجب اولن اموردن برى دخى اعمال عبادك صحايفه مكتوب اولوب، يوم حسابده مطيع و موحد اولن مؤمنينك طرف يمينندن، و كفره وعصاتك^(۲۳۵) نعوذ بالله تعالى طرف شمالندن اعطا اولنديغير كه، آيات و اخبارده اكثر من ان يحصى ورود ايتمشدر. كما قال الله سبحانه: ^(۲۳۶) (فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ

-
- (۲۲۵) آ: اولور.
 - (۲۲۶) م آ پ: اولوب.
 - (۲۲۷) آ: دكين.
 - (۲۲۸) آ: + و تعالى.
 - (۲۲۹) م: - تعالى.
 - (۲۳۰) م: - تعالى.
 - (۲۳۱) آ: + سرور كائنات عليه افضل الصلوات و السلام.
 - (۲۳۲) ش: خسف؛ آ: مسخ.
 - (۲۳۳) م: + منه.
 - (۲۳۴) ش م: - من المسلك الخامس.
 - (۲۳۵) آ: و عصات و كفرنك.
 - (۲۳۶) آ: تعالى.

كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا^(۲۳۷) وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا إِنَّهُ / كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا^(۲۳۸) الآية. و منهج آتیده وزن اعمال تحقیق اولنمق صدندده صحایف اعمال اثباتی ایچون استدلاله صالح برز^(۲۳۹) تحقیقات ایراد اولنوب، وزن اعمال بحثنه تعلقی اتم اولمغیله تاخیر اولندی.

منهج الخامس من المسلك الخامس:^(۲۴۰) فی المیزان و وزن اعمال العباد. قواطع سمعیه ایله مثبت اولوب بحسب العقل دخی محاط دایره، امکان اولدیغی جهتدن تصدیقی واجب اولن امور اخرویه دن بری^(۲۴۱) دخی، وزن اعمالدر.^(۲۴۲) قال الله سبحانه وتعالى: ^(۲۴۳) (وَالْوِزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ)^(۲۴۴) الآية. و قرآن کریمده^(۲۴۵) نیچه مواضع عدیده ده دخی مذکور اولوب الفاظ قرآنییه نك، هر محلده كه^(۲۴۶) معانی حقیقیه سن اراده قلمق ممكن اوله معنای مجازیسنه عدول جایز اولدیغی جهتدن بو بابده وارد اولن آیاتدن "دخی ظاهر معنالی مراد اولوب، عرصه، عرصاته وزن"^(۲۴۷) اعمال ایچون منصوب^(۲۴۸) اولن میزانك، موازن دنیویه کبی ایکی کفه سی و بر لسانی اولق اوزره میزان حقیقی اولدیغین اهل تفسیردن جم غفیر تصریح و تنصیص ایتمشلدر. لکن^(۲۴۹) بعض ائمه، اكه ذاهلردر كه وزن اولنان صحایف اعمال اوله. و بعضیلر دخی موزون اولن نفس اعمال اولق طرفن اختیار اتمشلدر. و لکن احادیث مشهوره دن حدیث بطاقه قول اولی مؤید

(۲۳۷) آ: - و ينقلب الى اهله مسرورا.

(۲۳۸) الانشقاق، ۸۴، ۷ - ۱۳.

(۲۳۹) آ: بر مقدار.

(۲۴۰) ش م: - من المسلك الخامس.

(۲۴۱) ش: برسی.

(۲۴۲) آ: + كما.

(۲۴۳) ش م: و تعالى.

(۲۴۴) الاعراف، ۷، ۸ - ۹.

(۲۴۵) آ: عظیمده.

(۲۴۶) آ: محلنده.

(۲۴۷) ش: - "...".

(۲۴۸) ش: وارد.

(۲۴۹) ش: + تعیین موزونده اقوال متخالفه وارد اولوب.

اولغيله، اكثر ائمه دخى اول قولى اختيار ايتمشلردر. و اول حديث / شريفك على ما فى الكتب المشهوره
 بيانى اول وجهله در كه، جناب رسول اكرم صلى الله تعالى^(۲۵۰) عليه و سلم حضرتلرى بيوررلر: "عرصه
 محشرده بر مؤمنك حسناتى كفه سى خفيف اولدقده عرشدن"^(۲۵۱) بر كاغد پاره ساقط اولوب كفه حسناته
 واقع اولغيله، اول طرف راجح اوله و اول ورقپاره ده مكتوب اولن كلمه طيبه لا اله الا الله اوله. "ديو"^(۲۵۲) بو
 حديث شريف منوال مذكور اوزره عنعنه ثقات رواتله مرويدر. و لكن ابن عباسدن رضى الله تعالى عنهما
 روايت اولنمشدر كه^(۲۵۳) اعمال اهل ايمان روز حشرده صور مستحسنه ايله متشكل و افعال كفره اشكال
 مستقبحه يه متحول اولغيله، اجسام مقوله سندن اولوب بنفسها وزن اولنه. پس بو روايت على تقدير صحت
 قول ثانى بى تأييد ايتمكله قول اول اوزره رجحاننى اقتضا ايتديكى ظاهردر. و امام نسفى رحمه الله عليه
 اعمالك صاحبى يعنى عاملى و فاعلى اولن شخص، عملى ايله بيله^(۲۵۴) وزن اولنمق قولنى، ساير اقوال
 منقوله يه تقديم و ترجيح ايدوب، اول وجهله اثبات مدعا يه متصدى^(۲۵۵) اولمشدر كه، مشاهير صحابه
 كرامدن عبد الله ابن مسعود^(۲۵۶) حضرتلرى حضور رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم^(۲۵۷) بر درخته
 صعود ايدوب، بدن مباركلرى غايت لاغر اولغيله اول محله حاضر اولن اصحاب كزين زاتولرينك^(۲۵۸) اينجه
 لكته نظر ايدوب، تبسم ايتدكلرنده حضرت رسالت پناه صلى الله تعالى عليه^(۲۵۹) و سلم ساعات ايله آگاه
 اولوب، بيورديلر كه: * ا تعجبون من دقة ساقيه و انهما / لا ثقل فى الميزان من السموات و الارض * و بو
 حديث شريف امام نسفى نك مختارى^(۲۶۰) اولن قولى مؤيد اولديغى محتاج بيان دكلدر.

(۲۵۰) آ: رسول الله صلى الله تعالى؛ م: رسول اكرم صلى الله.
 (۲۵۱) آ: عرش اعلا.
 (۲۵۲) آ: - ديو.
 (۲۵۳) آ: "عنهمادن مرويدر كه.
 (۲۵۴) آ: ايله معا
 (۲۵۵) آ: - م.
 (۲۵۶) م آ: + رضى الله عنهما.
 (۲۵۷) ش م: - تعالى؛ آ: + دن.
 (۲۵۸) آ: اصحاب كزين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين زاتو مبارك.
 (۲۵۹) م: - تعالى.
 (۲۶۰) ش: اختياري.

خاتمة البحث: ^(۲۶۱) میزان اخروی بی بعض ارباب اعتزال ^(۲۶۲) نفی و انکار ایدوب، مدعالرین اثبات
 جددنده اقامت ایتدکلری ادلهءِ سخیفه دندر که، اولاً اعمال اعراض مقوله سندن اولدیغی متفق علیه
 اولوب، منعدم ^(۲۶۳) اولدقدن صکره تکرار اعاده اولنمق ممتنع و مستحیلدر. ^(۲۶۴) و اعاده و ایجاد اولنمدقچه وزن
 اولنمغه قابلیت متصور اولز دیرلر. و بعد الاعدام ایجادی ممکن اولدیغی تقدیرجه دخی خفت و ثقل ذوات و
 جواهر مقوله سنه ^(۲۶۵) مخصوص اولوب، اعراضده متصور اولدیغی جهتله وزنی ممکن دکلدردیوب، و دخی بر
 شی وزن اولنمق، مقدارنی بملک ایچوندرد. و اعمال عبادک مقداری خود جناب حقک ^(۲۶۶) معلومی ایدیکی مقرر
 اولمغیله وزن اولنمقده فایده متصور اولیوب، عبث اولق لازم کلدیکنندن ناشی قبایحندن اولوب، جناب
 حق ^(۲۶۷) ائدن تنزیه لازمدر دیرلر. و بو بابده ورود ایدن نصوصده، وزن اعمالدن عدل مراد اولق اوزره ^(۲۶۸)
 تأویلی واجبدر دیرلر.

الجواب عما قالوا: ^(۲۶۹) آنفا بیان اولندیغی اوزره، وزن اولنان نفس اعمال اولیوب، بلکه اعمالک
 مکتوبه اولدیغی صحایف اولق قولنه نظر ایله، بو اشکالک انحلالی ظاهر و باهر اولوب، موزون اولن نفس
 اعمال اولدیغی تقدیرجه نشاءِ اخرویه ده اعراضک اجسامه تبدلی ایله جواب ویریلور. نته کیم ائک دخی
 تفصیلی مرور ایتمشدر. و ایکنجی شبهه لری که، ^(۲۷۰) وزن اعمالده فایده متصور اولمقدرد. / کندولرک
 مختاری اولن حسن و قبح عقلی مساله سنه مبنی اولوب اول ایسه ادلهءِ عدیده ایله رد و تزئیف اولنمشدر.

ذیل الخاتمة: بعض کتب کلامیه ده مصرح و منصو صدر که وزن اخروینک کیفیتی دنیاده معهود

-
- (۲۶۱) ش: آ: خاتمة المباحث.
 (۲۶۲) آ: معتزل.
 (۲۶۳) ش: اعدام.
 (۲۶۴) م: قابلیت ممتنع و مستحیل در. آ: + پس.
 (۲۶۵) ش: - و جواهر: م: مقولستده.
 (۲۶۶) آ: + جل شانه حضرتلرینک.
 (۲۶۷) آ: + جل ذکره بی.
 (۲۶۸) م: لازمدر.
 (۲۶۹) ش: + ورد اقوالهم.
 (۲۷۰) آ: - و: ش: شبهلریکی.

اولن وجه اوزره "اوليوب آنك كيفيتى كى" ^(۲۷۱) اوليه. يعنى وزن اولنان ^(۲۷۲) شينك ثقل و خفتى و مقدار
 حجمى جهتى ايله اوليوب، بلكه جناب حق ^(۲۷۳) صحايف اعمالده، هر عملك مرتبه سنه كوره رزانت و ثقل
 خلق ايتمكله اوله. و حجة الاسلام عقايدنده بو وجه اوزره تحقيق مرام و تقرير كلام ^(۲۷۴) ايتمشيكن،
 اقتصادنده وجه آخر اوزره متصدىء توضيح مقام ^(۲۷۵) اولوب، صحايف اعمال ميزانه وضع اولندقده جناب
 حق ^(۲۷۶) كفهء ميزانده رتبهء طاعات مقدارنجه ميل خلق ايتمكله اولور ديمشدر. و بو دخى اقتصاد غزاليده ^(۲۷۷)
 مذكور اولن ^(۲۷۸) معتزله دن منكر ميزان اخروى اولنلرك وزن اعمالده فايده ملحوظ اولمق ايله عبث اولمش
 اولور ديمكله استشكال ايدنلره افعال الهى ايچون فائده طلب اولنمز ديو جوابه تصدىء اولنمشدر. نته كيم
 جناب حق: ^(۲۷۹) (لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَ هُمْ يُسْأَلُونَ) ^(۲۸۰) بيورمشدر. و بعض مشايخ سلف بو مبحثى تحقيق
 صدندنه جايزدر كه، فايدهء وزن اعمال، اول عملك عاملى اولن كيمسه ^(۲۸۱) اعمالنك مقدارنى مشاهده ايدوب
 عملى مقابله سنده عند الله مجزى و ياخود رحمت شاملهء الهيه ايله زلاتى عفو اولنوب، متجاوز عنه
 اولديغينى بلمك ايچون اوله ديمشدر. و بعض متاخرين دخى وزن اعمالك فايده سنى بيان صدندنه بو منوال
 اوزره سوق كلام ايدوب، بعيد دكلدر كه وزن عمل على رؤس الاشهاد / ارباب كمالك مراتبى و ارباب
 نقصانك فضايقى ظاهر اولوب، طايفهء اولايه باعث توفر سرور و ابتهاج و طايفهء ثانيه يه سبب ازدياد
 خزى و نكال اولق ايچون اوله، ديو حل عقدهء اشكال ايتمشلردر.

(۲۷۱) ش: "..."

(۲۷۲) م: - اولنان.

(۲۷۳) آ: + عز اسمه.

(۲۷۴) آ: تقرير كلام و تحقيق مرام.

(۲۷۵) آ: مقال.

(۲۷۶) آ: + جل و علا.

(۲۷۷) آ: - و؛ م: اقضا.

(۲۷۸) ش آ: + فوايدندر كه.

(۲۷۹) آ: + جل جلاله بيورر.

(۲۸۰) الانبياء، ۲۱، ۲۳.

(۲۸۱) ش م: كيمسيه.

فائده: يوم^(۲۸۲) قیامتده، صاحب المیزان اولوب وزن اعماله مباشر اولن، حضرت جبریل امین^(۲۸۳) اولق اوزره نقل ثقاته ایله رسیده، سمع قبول اولشدر. نته کیم ابو القاسم لالکانی حذیفه دن موقوفاً روایت ایدوب کتاب السنه ده ذکر ایتمشدر.

المنهج السادس من المسلك الخامس:^(۲۸۴) فی حقیقه^(۲۸۵) الصراط. حقیقتی^(۲۸۶) واجب التصدیق اولن امور اخویه دن بری دخی صراطدر. و صراط متن جهنم اوزره محدود، مویدن باریک و سیف صارمدن احد^(۲۸۷) و تیز تر بر جسر در. قال الله سبحانه^(۲۸۸) (مِنْ دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ. وَقَفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ)^(۲۸۹) الآیه. و بعض مشایخ فن تصریح ایتدکلری اوزره صراط متعدد اولوب، بو صفت ایله موصوف اولن صراط اکبر اوله که، جنته بلا حساب^(۲۹۰) ادخال اولنانلردن ما عدا جمیع اهل محشر اندن مرور ایلیه لر. و اندن مرور ایتدکدن صکره صراط آخرده که جنت و نار بیننده موضوعه بر قنطره در. حبس و ایقاف اولنوب مظالم ایچون^(۲۹۱) مؤآخذ و اقتصاص اولنور. و اندن صکره جنته دخول متیسر اولور.^(۲۹۲) و صراط اوکدن مرور ایدن کیمسه ایچون جمیع مخاوف و احوال دن نجات و سلامت متیقن اولور. زیرا العیاذ بالله اهل نار^(۲۹۳) اولنلر صراط اکبردن که جحیم اوزرینه محدود اولن جسردن عبور / ایدرکن ناره ساقط اولور. اما اندن مرور ایتدکدن صکره انجق اول احتمال قالور که، مظالم دن قصاص ایچون صراط ثانیده حبس و ایقاف اولنه. اما ناردن سلامت امر متیقندر. و صراط اکبرک صفتی اول وجه اوزره در که انک اوستنده یدی عدد قنطره

(۲۸۲) پ: + قیام.
(۲۸۳) آ: + علیهم السلام.
(۲۸۴) ش م: - من المسلك الخامس.
(۲۸۵) پ: فی حقیقه.
(۲۸۶) پ: و حقیقه حقیقی.
(۲۸۷) م: - احد.
(۲۸۸) آ: + تعالی.
(۲۸۹) الصافات، ۳۷، ۲۳-۲۴.
(۲۹۰) آ: بی حساب.
(۲۹۱) م: - ایچون.
(۲۹۲) آ: - ت.
(۲۹۳) م: - زیرا؛ آ: بالله تعالی.

موضوعه اولوب، مرور ایدنلر هر برنده بر جرم مخصوص^(۲۹۴) ایچون ایقاف و حبس اولنورلر. از جمله قنطره اولاده، جناب حق^(۲۹۵) الوهیت و وحدانیتندن سوال اولنورلر که، کلمه شهادتک مضموننه ایمان و اعتقاددن عبارتدر. اگر ایمان و اخلاصی مقرر اولورسه، اندن مرور ایدوب، قنطره ثانیه ده، رسالت^(۲۹۶) حضرت خاتم الانبیادن^(۲۹۷) صلی الله تعالی^(۲۹۸) علیه و سلم^(۲۹۹) سوال اولنور. و قنطره ثالثه ده: زکاتدن، و قنطره رابعه ده: صوم^(۳۰۰) رمضانندن، و خامسه ده حجندن، و سادسه ده: عمره دن سوال اولنوب، سابعه ده: مظالم عباددن سوال اولنورلر. و بو قنطره دن مرور سایدن اصعبدر. و روایت اخراده قنطره خامسه ده حج و عمره مجموعندن^(۳۰۱) سوال اولنوب، سادسه ده وضوء و غسلدن سوال اولنورلر، دیمک اوزره نقل اولنمشدر. الله اعلم بحقیقه الحال.

تعمه الکلام: و احادیث^(۳۰۲) اخبارده ورود ایتدیکی اوزره، صراطدن اولو مرور ایدن رسل و بعده انبیا و بعده صدیقلر و بعده محسن اولنلر و بعده شهدا و اندن صکره^(۳۰۳) مؤمنلر و بعده عرفاد^(۳۰۴) و بعده مسلمین مشیاعلی الوجه عبور ایدوب بعضیلر یوز بیلده و بعضیلری بیک بیلده مرور ایدر. و صراط بعض ناس ایچون مویدن / باریک اولوب، بعض^(۳۰۵) آخر ایچون فضای واسع کبی عریض اولق اوزره عنعنه ثقات رواتله مروی و منقولدر. پس بو روایتدن معلوم اولور که، صراطدن جواز و مرورده اولن^(۳۱۱) بطوء و سرعت

(۲۹۴) آ: - مخصوص.

(۲۹۵) آ: + عز اسمہ حضرتلرینک.

(۲۹۶) آ: - رسالت.

(۲۹۷) آ: الانبیا و الرسل.

(۲۹۸) ش: - تعالی.

(۲۹۹) آ: و سلم دن؛ م: - "..."

(۳۰۰) آ: + شهر.

(۳۰۱) آ: و عمره دن.

(۳۰۲) آ: احادیث شریف.

(۳۰۳) م: - صکره.

(۳۰۴) ش: عرفامرور ایدرلر.

هامش: پ: حوض نبویه متعلق "عقائد سنوسی" شرحنک وسطاسنده اولن تحقیقاتی الحاقده غفلت اولنمییه دیو اشارت بیورلشددر.

(۳۰۵) آ: + ناس.

(۳۱۱) ش: - اولن.

اعمال حسبی ایلده اوله. و صراطک طولی بر روایتده اوج بیک بیلق مسافه اولوب بیک بیلقی فراز و بیک بیلقی نشیب و بیک بیلقی دخی^(۳۱۲) سطح مستویدر. و حسن بصیردن^(۳۱۳) اون بش بیک بیلق مسافه اولق روایتی منقولدر. و الله تعالی اعلم بحقیقه الحال.

منهج السابع من المسلك الخامس:^(۳۱۴) "جناب رسول اکرم^(۳۱۵) صلی الله تعالی علیه و سلم حضرتلرینک حوض مورودی و عصاة مومنینه شفاعتی بیاننده در. اللهم ارزقنا الفوز بها."^(۳۱۶) ائمه اهل سنت شفاعتک حقیقتنده یعنی ملایکه و بنی آدمدن بعض نفوس زکیه اصحابی، اذن الهی ایلده عصاة ایچون شفاعته مرخص اولدقلرنده متفقلر اولوب، نصوص قرآنیه و احادیث نبویه ایلده اثبات ایتمشلردر. ازجمله: بو آیت کریمه ایلده استشهاد قیلنمشدر که جناب حق بیورر:^(۳۱۷) (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ)^(۳۱۸) الآية. و قال رسول الله صلی الله تعالی^(۳۱۹) علیه و سلم: * شفاعتی لاهل الکبائر من امتی *^(*) الحدیث. اکر سوال اولنوب جناب حق کتاب کریمنده: (وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ)^(۳۲۰) و كذلك: (وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ)^(۳۲۱) بیورمشدر. و مرتکب کبیره اولن کیمسه نک ایسه: (فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ)^(۳۲۲) نص کریمی ایلده ظالم ایدیکی محقق اولوب، ظالم اولنلره نصرت و شفاعت غیر متحقق اولیجق لازم اولور که مرتکب کبیره اولن / کیمسه لر شفاعتدن محروم اوله لر دینلورسه، جوابی اولوجهله در که بو ذکر اولنان ایکی آیت کریمه ده دخی ظالمدن، کفار و مشرکین مراد در که،^(۳۲۳) جناب حق سبحانه و تعالی: (لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ

(۳۱۲) آ: - دخی.

(۳۱۳) آ: + رضی الله عنه.

(۳۱۴) ش م: - من المسلك الخامس.

(۳۱۵) آ: حضرت رسول اکرم و نبی المحترم.

(۳۱۶) ش م: - "...": آ: + پس.

(۳۱۷) م آ: + جل و علا.

(۳۱۸) البقرة، ۲، ۲۵۵.

(۳۱۹) ش م: - تعالی.

(*) حدیث: ترمذی، "قیامة"، ۱۱.

(۳۲۰) البقرة، ۲، ۲۷۰.

(۳۲۱) الفاطر، ۴۰، ۱۸.

(۳۲۲) الفاطر، ۳۵، ۳۲.

(۳۲۳) آ: ظالمدن مراد کفار و مشرکین در که.

لَظْلَمٌ عَظِيمٌ^(۳۲۴) بیورمشدر. و ارباب خلافتن اکثر معتزله مطلقا شفاعتی انکار ایدوب و انلردن بر شردمه دخی شفاعتک انحق اوج طایفه یه اختصاصین ادعا اتمشدر. و زعم فاسدلی اوزره اول اوج طائفه دن بری اول طایفه در که کبایردن مجتنب اولوب، بعض صفایری مرتکب اولغیله شفاعته محتاج اوله لر. وانکله مغفرت اولنه لر. و بر طایفه دخی انلردن که مرتکب کبایر اولوب بعد ذلک توبه و استغفار ایتمش اوله لر. و توبه لری قرین قبول اولق ایچون شفاعته محتاج اولمش اوله لر.^(۳۲۵) و بر فرقه سی دخی اول زمره در که کبایر دن و صفایر دن^(۳۲۶) مجتنب اولوب، ازدیاد درجات و ارتفاع مراتب ایچون محتاج شفاعت اولمش اوله لر.^(۳۲۷) و بو ذکر اولنان اوج طایفه دن ما عداسی ایچون شفاعت وقوعنی انکار ایتمشدر. و بو مدعالری ینه کندی مختارلری اولن قاعده لریله مزیدر که جمیع معتزله اتفاق اوزره کبایردن مجتنب اولن کیسه یی مغفرت ایتمک جناب حق^(۳۲۸) اوزرینه واجب اولغه ذاهب اولمشدر. و حال بو منوال اوزره اولیجق شفاعته احتیاجک وجهی قالمز.^(۳۲۹) و کذلک ارباب اعتزال قاطبة متفقلردن که، تائب و مستغفر اولن کیسه نک^(۳۳۰) توبه سن قبول ایتمک جناب حقه^(۳۳۱) واجب اوله. پس بو وجه اوزره دخی شفاعته احتیاج بر طرف اولق لازم کلوب، مدعالرینک بطلاتی ظاهر و باهر اولور.

بیان انواع الشفاعات و الشفاعة العظمی مختصة بنبينا عليه الصلاة والسلام: حضرت سلطان انبیا علیه و علی آله و صحبه افضل الصلوة و التحایا جنابی^(۳۳۲) ایچون مثبت اولن شفاعات مشهوره سایر انبیای عظام^(۳۳۳) و اولیای کرام^(۳۳۴) ایچون دخی ثابت اولوب، لکن^(۳۳۵) خلائقی موقفدن اراحه و فصل

(۳۲۴) لقمان، ۳۱، ۱۳.

(۳۲۵) آ: - اولمش.

(۳۲۶) م: - و صفایردن.

(۳۲۷) آ: مراتب و مقمات ایچون شفاعت اولنمش اوله.

(۳۲۸) آ: + عز اسمه و جل شانه.

(۳۲۹) ش: قلمش اولور.

(۳۳۰) آ: کشینک.

(۳۳۱) آ: + عز شانه یه.

(۳۳۲) آ: جنابی سعادت.

(۳۳۳) آ: + علیهم الصلاة والسلام.

(۳۳۴) آ: + قدس الله تعالی اسرارهم.

قضا^(۳۳۶) ایچون اولن شفاعت عظمیٰ خصایص لرندندر. و آنک کیفیتی بو وجهله بیان اولنمشدر که، حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی^(۳۳۷) علیه و سلم^(۳۳۸) وقت قیام قیامتده، خرق مبارک لری تاجله^(۳۳۹) و دوش مبارک لری حلل جنت ایله مزین اولوب، "براق برق رفتاره، راکب اولوب^(۳۴۰) مقام محمودده سعادت ایله^(۳۴۱) و قوف بیوره لر. و بیشکاه رفیع لرنده لواء الحمد منصوب اولوب، جمیع انبیا^(۳۴۲) لوالری تحتنده مجتمعا "یا رب نفسی نفسی" صداسی ایله ولوله انداز چار جهت، عرصه عرصات و اول سیراب ساز لبتشنگان عصات "امتی امتی" نداسی ایله استجلاب مراحم جناب سامع الدعواته اشتغال خلالنده مقام محموددن نزول و اجلال ارزانی بیوروب، تحت عرشده سجود ایده لر. درحال ملایکه کرام^(۳۴۳) طرف الهیدن مأمور اولوب اعز الخلق و سید البشر زمزمه سیله، فریاد کنان یا حبیب الله جبین شرف قرینکی سجده نیازدن بر داشته قیل که خدنگ برق شتاب دعای مستوجب القبولک هدف اجابته موصول اولدی سل تعطه و اشفع تشفع، یعنی همان مراد فوادک هر نه مقوله مطلب صعب المرامی استحصال ایسه، درخواستیه قیل که خزاین مستحیل النفاد عطایای الهی مبذول و مقصودک هر قنغی^(۳۴۴) مستغرق / جرایمه معذرت ساز ایسه مبادرت ایله که^(۳۴۵) شفاعتک درگاه مغفرت پناه الاهیده مقبول اولمشدر. دیدکلرنده اول شفیع المذنبین و حبیب رب العالمین صلی الله تعالی^(۳۴۶) علیه و علی آله و اصحابهی اجمعین حضرتلری دخی منبع ماء الحیات نواع الکلم، حکمت اولن دهان مبارکلرندن اساله زلال شفاعت ایتمکله "یا رب امتی امتی المتمسکین بسنتی لا اسئلك الیوم نفسی ولا فاطمة ابنتی" بیوره لر. و جناب حضرت پوزش پذیر دخی فرستاده ساحهه کبریا اولن، کلدسته

(۳۳۵) ش م: لکن فضل قضا.

(۳۳۶) ش م: - و فصل قضا.

(۳۳۷) ش م: - تعالی.

(۳۳۸) آ: + حضرتلری.

(۳۳۹) م: تاج خلت.

(۳۴۰) ش: - اولوب.

(۳۴۱) آ: - "..."

(۳۴۲) آ: + علیهم الصلاة والسلام.

(۳۴۳) آ: علیهم السلام.

(۳۴۴) م: + قنغی.

(۳۴۵) آ: بیور که.

(۳۴۶) ش م: - تعالی.

شفاعتلرین نهاده، پیشگاه اجابت قیلوب، کتاب اعمالی خاتمه، توحید ایله مختتم^(۳۴۷) اولنلردن حقه، سربمهر قلبنده، مقدار زره جوهر ایمان محزون اولن مفلسان رأس المال محاسن اعمالی مالک نصاب صنوف ثواب قیلمغیله مظهر الطاف بیحساب ایلله. اللهم یسرلنا. (۳۴۸)

التذییل: بو ذکر اولنان وجه اوزره خصایص نبویدن اولن شفاعت عظمادن، ما عدا شفاعتک سایر اصنافی جمیع رسل و انبیادن، بلکه علما و اطفال و شهدادن دخی صادر اولق جایز اولوب، اولبایدہ اخبار کثیره وارد اولمشدر. ازجمله اطفالک وساقط اولن جنینک، ابوینه شفاعتلی^(۳۴۹) و شهید و حاجک معاونتلیرنده بو لنان کیسمه لره و اقربایه، و اصحاب کزین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین حضراتنک کندولره محبت اوزره اولنره، و علمای عاملینک^(۳۵۰) کذلک کندولر حقنده محسن اولوب و قرینلری اولنلره^(۳۵۱) شفاعتلی امر مقرر ایدیکی کتب کلامیه مفصلاتنده مذکور اولدیغی اوزره احادیث / عدیده ده منصوصدر. ازجمله "ابن ماجه"^(۳۵۲) روایتی ایلله رسیده رتبه، صحت اولن احادیث نبویه^(۳۵۳) دندر که، عرصه، محشرده جمیع ناسک صف بر صف وقوفلری حالنده، بعض اهل نار اهل جنتدن بعض اصدقاسنه مصادف اولوب، معلومک دکلمیدر که دنیاده سنکله مقارنتمز حالنده بدن آب طلب ایدوب، بندخی امرکه امتثال ایلله، سنی سقی وار قیلمش ایدم دیدکده "اول حالی"^(۳۵۴) شخص مذکور دخی "تذکر ایتمکله، آنی شفاعته متصدی اولوب، شفاعتی قرین قبول اوله. و بعضیلر دخی اعطای وضو و آکه مائل و مدانی بعض حقوق جزئیه تذکیری ایلله، بینلرنده معارفه متحقق اولدقده، اهل جنت شفاعتی ایلله نیچه اهل نار نجات بولوب، دخول جنته فایز اوله

(۳۴۷) ش: محتتم.

(۳۴۸) ش: + و لاخواننا المسلمین؛ آ: + و الجمیع اخواننا فی الدین.

(۳۴۹) ش: شهادتلی.

(۳۵۰) آ: عاملینک.

(۳۵۱) آ: + دخی.

(۳۵۲) آ: حاجه.

(۳۵۳) آ: + صحیحندن.

(۳۵۴) آ: - اول حالی.

(۳۵۵) م: - "..."

لر. يسر الله تعالى^(۳۵۶) لنا و لسائر اخواننا المسلمين^(۳۵۷) بوندن قطع نظر بلکه بعض اعمال دخی بر صورت مناسبه تمثل ایتکم وجهی اوزره صاحبته شفاعت ساز اولمق، احادیث صحیحه ایله مقرر و مثبتدر. از جمله، صیامک و قرآنک و توبه نک صایمه و حامل و تاییه شفاعتلی احادیث عدیده ده ورود ایتمشدر.

حوضه علیه السلام:^(۳۵۸) حضرت سلطان انبیایه صلی الله تعالی^(۳۵۹) علیه و سلم^(۳۶۰) طرف الهیدن موعود اولن حوض که روز قیامتده اکا اخبار مؤمنین ورود ایتکم ایله متمتع اولوب، اشرار ممنوع و مطرود اولورلر. اخبار صحیحه ده ورودی وقوعی جهتی ایله ایمان و تصدیقی واجب اولمشدر. و احادیث نبویه ده ورودی اکثر من ان یحصى در. از جمله، بخاری و مسلم اتفاق اوزره تخریج ایتدکلری احادیث / شریفه^(۳۶۱) دندر که عبد الله بن عمرو بن العاص^(۳۶۲) روایتی ایله منقول اولمشدر. قال رسول الله^(۳۶۳) صلی الله تعالی علیه و سلم: * حوضی مسیره شهر ماؤه ابیض من اللبن و ریحہ اطیب من المسک و کیزانه کنجوم السما من شرب منه لا یظماً ابداً*^(۳۶۴) صدق رسول الله صلی الله علیه و سلم^(۳۶۵) اسلاف مفسریندن بعض ائمه دین قرآن کریمده مذکور اولن^(۳۶۶) کوثر دن حوض رسول الله^(۳۶۷) مراد اولمق اوزره، تصریح و تنصیص ایتمشدر. اللهم يسر لنا ولاخواننا المسلمين التمتع منه. بعض مشایخ نقللری اوزره موقف محشرده جناب سید المرسلین^(۳۶۸) حضرتلرینک حوض موعودندن غیری حوض مورود و لب تشنکان عرصه کاه پرتف و سوز

(۳۵۶) آ: - تعالی.

(۳۵۷) آ: + آمین.

(۳۵۸) آ: علیه الصلاة والسلام.

(۳۵۹) ش: - تعالی.

(۳۶۰) آ: حضرتلرینه.

(۳۶۱) آ: صحیحدن.

(۳۶۲) آ: + رضی الله تعالی عنه.

(۳۶۳) م: النبی.

(*) بخاری: "رقاق"، ۵۳.

(۳۶۴) آ: + الحدیث.

(۳۶۵) ش م: - صلی الله علیه و سلم.

(۳۶۶) آ: + حوض.

(۳۶۷) آ: + علیه الصلاة والسلام.

(۳۶۸) آ: + صلی الله تعالی علیه و سلم.

حشری، سیرا بساز اولور. ماء مشروب اولمق اوزره روایت اولنمشدر. اما بعض ائمه اعلام هر نبی ایچون موقف محشرده بر حوض مخصوص اولوب، امتلری اکه ورود ایتمک ایله متمتع اولورلر دیو روایت ایدوب، بعض ائارده ورودینی بیان "ایله متصدی اثبات مدعا" (۳۶۹) اولمشدر. (۳۷۰) از جمله، اول قولی مؤید اولن اخباردندر که، حضرت صالحک علی نبینا و علیه الصلوة والسلام (۳۷۱) ناه سنک ضرعی حوض مقامنه قایم اولغیله جمیع انبیانک (۳۷۲) موقف عرصاتده حوض مخصوصلری اولوب، انجیق حضرت صالح (۳۷۳) ایچون حوض مخصوص اولیه دیو نقل اولنمشدر. و الله اعلم.

منهج الثامن "من المسلك الخامس: جنت و جهنم و حور و قصور و غلمان و الآن" (۳۷۴) جنت و نارک (۳۷۵) مخلوق و موجود ایدیکیین (۳۷۶) بیانده در. جنت (۳۷۷) و نار جمهور مسلمین اتفاقلری اوزره جناب حقک/ (۳۷۸) سموات و ارضی خلقی وقتنده خلق اولنوب، (۳۷۹) حالا مخلوق و موجودلردر. و الی ابد الآباد باقی اولوب، فناپذیر اولزلر. و تنعمات اهل جنت دخی دائم و باقیدر. جهنمک دخی العیاذ بالله تعالی (۳۸۰) مخلد اولنلر ایچون، نیران و غذابی دوام اوزره اولدیغی کبی. (۳۸۱) و جنتک الآن موجود ایدیکنه دلالت ایدن ادله قاطعه دندر که قرآن کریمده جناب حق (۳۸۲) بیورر: (وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ) (۳۸۴)

(۳۶۹) آ: - "..."

(۳۷۰) آ: اولنمشدر.

(۳۷۱) ش: + ایچون.

(۳۷۲) آ: + علیهم الصلوة والسلام.

(۳۷۳) آ: علیه السلام.

(۳۷۴) ش م: - "..."

(۳۷۵) ش: حلا.

(۳۷۶) ش م: + اولدقلرین اثبات و؛ آ: ایدکلرینی.

(۳۷۷) آ: پس جنت.

(۳۷۸) آ: + جل و علینک.

(۳۷۹) آ: ایدوب.

(۳۸۰) ش م: - تعالی.

(۳۸۱) آ: اوزره در.

(۳۸۲) آ: + جل و علا.

(۳۸۳) پ: + کَعْرُض.

(۳۸۴) آل عمران، ۳، ۱۳۳؛ پ: کَعْرُضِ السَّمَاوَاتِ

و قال الله تعالى: ^(۳۸۵) (وَأَزْلَفْتِ الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ) ^(۳۸۶) الآية. زیرا معدوم اولن نسنه یه مهیا و اماده در دیمک صحیح اولدیغی امر مقرردر. و اگر سوال اولنوب جایزدر که اعدت و ازلفت کلمه لری تحقق وقوعه بناءً مستقبلدن لفظ ماضی ایله تعبیر قبیلندن اوله. نته کیم: (وَنُفِخَ فِي الصُّورِ) ^(۳۸۷) نظم کریمنده و كذلك: (وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ النَّارِ) ^(۳۸۸) آیت کریمه سنده واقع اولمشدر. پس افاده مدعاده نص اولمیوب، جنتک حالا وجودنه دلالت ایتمش اولمز دینلورسه، بو سوالدن ^(۳۸۹) جواب اولوجهله در که، ظاهر دن عدول اولنوب خلاف ظاهر اراده اولنمق ضرورت داعیه اولوب، قرینه قائم اولدیقچه جایز دکلدر، دیمکله قول مخالفین تزئیف اولنور. و كذلك بو وجهله دخی سوال ایراد اولنمشدر که قرآن کریمده بعض آیاتک ظاهرندن الآن جنتک موجود اولمیوب، بلکه وقت محشرده ^(۳۹۰) خلق ^(۳۹۱) اولنمسی فهم اولنور. ازجمله بو آیت کریمه دنکه جناب حق ^(۳۹۲) بیورمشدر: (تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا) ^(۳۹۳) الآية. و بو وجهله جواب / ویرلشدر که: صیغه مضارعدن کاهی استمرار زمان ماضی اراده اولنور. ^(۳۹۴) و معنای استقبال اراده اولندیغن تسلیم اولندیغی صورته قصه حضرت آدم و حوا ^(۳۹۵) ایله که جنتده ساکن اولوب، بعد ذلک خروج و هبوطلری نص کریمله ثابتدر. استدلال اولنور. و بساتین ^(۳۹۶) دنیادن بر بستان اولغه حمل تلاعب بالذین مجراسته جاری اولغیله مردود ایدیکی کلام محقق تفتازانی ده منصوص و مصرحدر. ^(۳۹۷) و قاطبة اهل سنت وجه سالف البیان اوزره، جنت و نارک حالا موجود اولدیغینده ^(۳۹۸) اتفاق

(۳۸۵) ش م: - الله: آ: و قال الله سبحانه تعالى.

(۳۸۶) الشعراء، ۲۶، ۹۰.

(۳۸۷) یس، ۳۶، ۵۱: ق، ۵۰، ۲۰.

(۳۸۸) الاعراف، ۷، ۴۴.

(۳۸۹) آ: - بو سوالدن.

(۳۹۰) ش: حشر.

(۳۹۱) آ: خلق و ایجاد.

(۳۹۲) آ: + جل و علا.

(۳۹۳) القصص، ۲۸، ۸۳.

(۳۹۴) ش: + بو آیت کریمه ده دخی اولنوال اوزره وقوع بولوب، نجعلها، جعلناها معنایسته در.

(۳۹۵) آ: علیهم السلام.

(۳۹۶) ش: حاشا و بساتین.

(۳۹۷) م: + تنبيه.

ایدوب، مخالفین زمره سندن ابو علی جبائی و بشیر بن المعتمر و حسین بصری دخی اهل سنته موافقت ایتمشلدرد. لکن عبّاد ضمیری و ضرار بن عمرو و ابو هاشم و عبد الجبار کبی اکثر معتزله اکه ذاهلردر که حالا موجود اولمیوب، یوم جزاده خلق اولنه. و مدعالرین بعضیلری برهان عقلی اقامتی ایله اثباته متصدی اولوب، بعضیلری دلیل سمعی ایرادی ایله^(۳۹۹) بیانه مبادرت ایتمشلدرد. و برهان عقلی اقامتنه تصدی ایدن که عبّاد ضمیریدر دیمشدر که: الآن جنت و نار موجود اولدیغی صورته اوج احتماله منحصر اولوب، اوجی دخی محال و ممتنعدر. زیرا موجود اولیجق البتته یا عالم افلاکده یا عالم^(۴۰۱) عناصرده و یاخود بر^(۴۰۲) عالم اخرده فرض اولنور. عالم افلاکده اولق فلک قابل خرق و التیام اولدیغی جهتدن، ممتنع و باطلدر. و کاینات فاسداتک افلاک ایله مخالط اولسی مستحیلدر. و عالم عناصرده فرض اولنسه تناسخه مودی اولور. اول / ایسه ابطال اولنمشدر. و بونلردن غیری بر عالم اخرده فرض اولنمق، كذلك بطلانی، اولوجهله مقرر اولور که فلک بسیط اولوب^(۴۰۳) کروی الشکل اولدیغی جهتدن عالم آخر موجود اولسه، اول دخی بهر حال بسیط اولوب کروی الشکل اولق محقق اولغیله ایکیسی بیننده خلا اقتضا ایدر. اول ایسه^(۴۰۴) بین الاستحاله در.^(۴۰۵) و انلره جواب اولوجهله در که، اولا فلک ایچون خرق و التیامک امتناعی مسلم دکلدرد. و اول بابه اقامت ایتدکلری ادله جمله سی^(۴۰۶) تزئیف ابطال اولنمشدر. و كذلك لا نسلم که عالم عناصرده^(۴۰۷) اولق تناسخه مودی اوله. و كذلك عالم آخرک امتناعی دخی مسلم دکلدرد. و بو تحقیقک تفصیلی کتب مفصله دن طلب اولنه. و دلیل نقلی اقامتنه تصدی ایدنلر دخی ایکی دلیل سمعی مشهوره تشبث ایدوب، دلیل اول

(۳۹۸) پ: اولدیغینه.

(۳۹۹) آ: ایتمکله.

(۴۰۱) آ: یاخود.

(۴۰۲) م: - بر.

(۴۰۳) آ: اولور.

(۴۰۴) آ: خود.

(۴۰۵) ش: + دیمشدر.

(۴۰۶) ش: - جملی.

(۴۰۷) م: - عالم.

ایله تمسك ایدنلر دیمشلدردر که، جناب حق^(۴۰۸) جنتك وصفنده: (أَكْلُهَا دَائِمٌ)^(۴۰۹) بیوروب موضع آخرده: (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ)^(۴۱۰) بیورمشدر. پس اکر جنت حالاموجود اولش اولسه جمیع^(۴۱۱) اشیاهاالك اولدقده، ماكل بهشتی دخی هالك اولق لازم اولوب، دایم اولمق لازم کلور. و اکه اول وجهله جواب ویریلور که دوام اکل جنتدن مراد علی سبیل البدل دایم اولقدردر. یعنی هر قنغیسی که فناپذیر اوله یرینه بر غیرسی^(۴۱۲) رسیده اولور دیمکدر. زیرا ماکلدن بر ماگول معینك بعینه دوامی متصور دکلدردر که ماگول اولن شیء البته فانی اولور. و ظاهردر که^(۴۱۳) أَكْلُ جَنَّاتٍ عَلَى سَبِيلِ الْبَدَلِ دوامی منافیء هلاك دکلدردر. یاخود / دیرز که، هر شینك هلاکندن مراد، ممکن اولدیغی جهتدن حد ذاتنده هالك اولدیغی اوله. زیرا وجود امکانی ضعیف اولغیله کویا هالك و معدوم اولنلره ملحق اوله، ویاخود دیرز که جایزدر که^(۴۱۴) جمیع موجودات اهلاک اولندیغی وقتده جنت و نار دخی بر آن تفریق اجزا طریق ایله اهلاک اولنوب، ینه ایجاد اولنه لر. پس ذات دائم اولوب بحسب الصوره آنا هالك اولش اولورلر. و دلیل ثانی یه تمسك ایدنلر دیمشلدردر که، حق جل و علا جنتك وصفنده: (وَجَنَّاتٌ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَ الْأَرْضُ)^(۴۱۵) بیورمشدر. پس بو آیت کریمه دن^(۴۱۶) استنباط اولندیغی وجه اوزره، تداخل اجسام ممتنع اولدیغی جهتدن قبل فناء السموات و الارض، جنت و نارک موجود اولسی متصور اولمز. و بوکه اول وجهله جواب ویریلور که، مراد، جنتك عرضی سموات و ارضك عرضی کبیدر دیمکدر. زیرا عرض، اعراض مقوله سندن اولوب، عرض واحد شخصی ایکی محل ایله قایم، اولق جایز دکل ایدیکی ظاهردر. و آیت اخریده تصریح اولنوب، عرضها كعرض السموات و الارض وارد اولدیغی بو معنایی مؤید بلکه معیندر. پس عرضها السموات و الارض کلام شریفی ابو یوسف ابو حنیفه دیمک

(۴۰۸) آ: + جل و علا.

(۴۰۹) الرعد، ۱۳، ۳۵.

(۴۱۰) القصص، ۲۸، ۸۸.

(۴۱۱) آ: - جمیع.

(۴۱۲) آ: - بر.

(۴۱۳) آ: اولق ظاهردر که.

(۴۱۴) آ: - دیرز که؛ م: - جایزدر که.

(۴۱۵) آل عمران، ۳، ۱۳۳.

(۴۱۶) آ: - بو.

قبیلندن اولمش اولور. یعنی مثلاً ابو یوسف ابو حنیفه در دینلسه مراد ابو حنیفه کبیدر دیمک اولدیغی ظاهر در.^(۴۱۷) و اما تنعمات اهل بهشتک الی ابد الآباد بقاسی خصوصنده مخالف مسلک اهل حق اولن بعض یهود مختاری اولن قول مردود در که، انلر جنتده اولن تنعمات جسمانیه نک مدتی دورت بیک ییل اولوب، اول مدتدن/صکره اهل بهشتک خلقتلری^(۴۱۸) طیور خلقتنه متبدل اولور. و اول حالده انلرک قوتی معارف ولذات روحانی اولوب، لذات جسمانی فانی اولغیله منقضى^(۴۱۹) و زائل اولور دیرلر. و بو مذهبک بطلانی جمیع اهل ملتک جنت و اهل جنت مخلد و باقی اولق اوزره اجماعلرینه مخالف اولدیغی جهت ایله متحقق اولشدر. و بهشت و دوزخده، خلود نص قرآنی ایله ثابتدر. و بو مساله ده جبریه دخی مخالف مذهب اهل حق اولوب، دار نعیم و دار عذاب اهل جنتک بهشته و اهل جهنمک دوزخه دخوللرندن صکره فانی و معدوم^(۴۲۰) اولور دیمشدر. و بو قولک بطلانی اهل سنت مسلکنی بیان صدنده ایراد اولنان ادله بی متدبر و متأمل^(۴۲۱) اولنلر ایچون ظاهر و باهر اولوب، تفصیل و بیانه محتاج دکلدرد. والله اعلم.

تکملة المبحث:^(۴۲۲) اهل جنتک جناب حقى^(۴۲۳) رؤیتلرینک جوازی و وقوعی بیاننده در. اهل سنت اتفاقلری اوزره مومنینک جنته دخولدن صکره جناب حقى^(۴۲۴) لا فى مکان و لا فى جهت رؤیتلری امر محقق اولوب، تصدیق و قبولی واجب اولن امور دندر. و ائمه دین بیان^(۴۲۵) وقوع رؤیتده اجماعله و نص ایله احتجاجه تصدی ایتمشلردر. اولاً اجماعله استدلال اول وجه اوزره در که، امت ناجیه محمدیه وقوع رؤیتده، بین المسلمین مخالفت حدوئندن مقدم اتفاق ایتدکلری ایله، و بو بابده ورود ایدن آیات و احادیثی ظاهری اوزره حمل ایتتمده اجماعلری ایله استدلال اتمشلردر. و اما نص ایله احتجاجلری بو خصوصده ورود

(۴۱۷) آ: ایدیکی.

(۴۱۸) آ: حقیقتلری.

(۴۱۹) آ: مقضى.

(۴۲۰) ش: منعدم.

(۴۲۱) م: متأمل.

(۴۲۲) ش: تکملة الکلام.

(۴۲۳) آ: + جل و علای.

(۴۲۴) آ: + جل و علا حضرتلری

(۴۲۵) آ: - بیان.

ایدن آیات و احادیث ایله استدلال لریدر که ، از جمله بو آیت کریمه ایله اثبات مدعایه / متصدی اولمشلردر. قال الله سبحانه و تعالی: (۴۲۶) «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ. إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ» (۴۲۷) و بو مضمونده آیات عدیده ورود ایتمشدرد. و بو مدعایی اثباتده احتجاج ایتدکلری احادیث نبویه دندر که حضرت رسالت پناه (۴۲۸) بیوررلر: * سترون ریکم یوم القیمة کما ترون القمر لیلة البدر * (۴۲۹) و بو مضمونده احادیث نبویه طرق عدیده ایله ورود ایتمشدرد. حتی بعض محدثین حدیث (۴۳۰) رؤیتی کبار (۴۳۱) صحابه دن یکریمی بر نفر کسمه روایت ایتمشدرد دیمک اوزره تنصیص ایتمشدرد. و اما بیان امکان رؤیتده احتجاج ایتدکلری أدله دندر که جناب حضرت حق (۴۳۲) حکایه عن موسی (۴۳۳) بیورر: (رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرِ اِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَاني وَلَكِنْ اَنْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانُهُ فَسَوْفَ تَرَاني) (۴۳۴) و بو آیت کریمه ایله ما نحن فيه ایچون استدلال ایکی وجه اوزره اولوب، وجه اول: بو کونه تقریر اولنمشدر، اگر رؤیت باری (۴۳۵) جایز اولسه حضرت موسی آنی طلب ایتمزدی. و لازم که حضرت موسانک عدم طلبیدر. (۴۳۶) نص و اجماع و تواتر ایله بطلانی مقرر اولوب ملزوم که رؤیتک عدم جوازیدر. آنک دخی بطلانی متحقق اولغیله جوازی متعین اولور. وجه ثانی بو وجهله (۴۳۷) تقریر اولنور که آیت کریمه ده رؤیت جمال الهی، استقرار جبله تعلیق اولنمشدر. و استقرار جبل نفس الامرده امور ممکنه دن اولوب، امر ممکنه تعلیق اولنان شیء دخی البته امر ممکن اولمق محقق اولور. و بو مبحثده معتزله بر قاج وجهل اعتراضه تصدی ایدوب ائمه اهل سنت طرفندن کلاملری رد و تزییف

(۴۲۶) ش م: - و تعالی.

(۴۲۷) القيامة، ۷۵، ۲۲-۲۳

(۴۲۸) آ: + علیه افضل الصلاة و السلام.

(۴۲۹) آ: + الحدیث.

(*) بخاری "مواقیت"، ۱۶-۲۶، "اذان" ۱۲۹.

(۴۳۰) ش: - حدیث.

(۴۳۱) آ: کرام کبار.

(۴۳۲) ش م: + نظم کریمنده؛ آ: + جل شانه.

(۴۳۳) آ: + علیه السلامده.

(۴۳۴) الاعراف، ۷، ۱۴۳.

(۴۳۵) آ: + عز شانه.

(۴۳۶) آ: + موسی علیه الصلاة و السلام.

(۴۳۷) آ: وجه اوزره.

اولنمشررتفصیلی بو مجله یه کنجایش پذیر اولمق ایله، / ذکرینه تصدی اولنمیوب، مفصلات کتب کلامیه یه حواله اولندی.

قول بعضی المخالفین و ابطاله: بو مساله ده، مجرد معتزله دکل بلکه جمیع فرق مخالفین

مسلك قويم اهل سنتدن انحرافله مخالفت ایتمشلردر. و اول جمله دن فلاسفه و زیدیه و خوارج رؤیت ایچون رأئی و مرئی بیننده مقابله دن لابد اولوب، كذلك بینلرنده مسافه معینه اقتضا ایدر. ^(۴۳۸) یعنی رأئی ایله مرئی بینلری کمال بعد ایله بعید اولمیوب، کمال قُرب ایله قریب دخی اولمق استلزام ایدر. و شعاع عین رأئی مرئی یه متصل اولمق اقتضا ایدر. و امور مذکوره تحیزی مستتبع اولوب، جناب حَقِّک ^(۴۳۹) مکاندن تنزهی، رؤیتک امتناعنه دلالت ایدر دیمشلردر. و معتزله دخی بو مبحثده ذکر اولنان طوایف ایله متفق الکلمه در. و بو کلاملری اولوجهله، رد و ابطال اولنور که اگر مقابله و اول مقوله امور که رؤیته شرط اولمق ادعا ایتمشلردر. اگر بونلر ^(۴۴۰) رؤیتک شرطی اولسه رؤیت اولرسز محقق اولزدی. پس تالی باطل اولغیله مقدمک بطلانی دخی مقرر اولور. و بیان ملازمت انتفاء شرط مستلزم، انتفاء مشروط اولدیغی ایله متحققدر. و بیان بطلان ثانی جناب حَقِّک مخلوقاتی رؤیتی مقرر اولغیله در که، رأئی ایله مرئی بیننده مقابله و اتصال شعاع مثللو امور مستحیل ایکن رؤیت متحقق اولیجق، رؤیت اول مقوله امور ایله مشروط دکل ایدیکی ثبوت بولور. و جناب حَقِّک ^(۴۴۱) مخلوقاتی رؤیتی ^(۴۴۲) نظم کریمده و احادیث نبویه ده ورودی ایله معلومدر که، جناب حق قرآن کریمده: ^(۴۴۳) (أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ / يَرَى) ^(۴۴۴) بیورر. و جناب رسول اکرم صلی الله تعالی ^(۴۴۵) علیه و سلم: * الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک * ^(*) بیورمشدر. ^(۴۴۶)

(۴۳۸) آ: ایدوب.

(۴۳۹) آ: + جل و علینک.

(۴۴۰) م: - در اکر؛ ش: - اکر؛ آ: + بونلر.

(۴۴۱) آ: + جل شانه نک.

(۴۴۲) ش: + ایسه.

(۴۴۳) آ: جناب باری عز اسمه قرآن عظیمنده.

(۴۴۴) العلق، ۹۶، ۱۴.

(۴۴۵) ش م آ: - تعالی.

(*) بخاری "ایمان"، ۳۷، مسلم، "ایمان" ۵۷.

منهج التاسع من المسلك الخامس: ^(٤٤٧) امامت و خلافتك حقیقتی و وجوبی و خلفای اربعه ^(٤٤٨)

حضراتك خلافتلری و فضیلتلری بیاندهدر. "رضوان الله تعالى عليهم اجمعين" ^(٤٤٩) امامت اول ریاست عامه دن عبارتدر كه، تسویه امور دنیا و دین و حفظ حوزه ممالك مسلمین ایچون خلافة عن النبی علیه السلام ^(٤٥٠) ثبوت بولمش اولوب، انقیاد و طاعتی ^(٤٥١) جمیع امت اوزره واجب اوله. و بعد زمان النبوه نصب امام جمیع انام اوزره واجب اولدیغنده طوایف مسلمین اجماع و اتفاق ایتمشلردر. و عند اهل السنه وجوبی ادله سمعیه ایله ثابت اولق ^(٤٥٢) قرارداده اولوب، کتاب و سنت و اجماعله احتجاج و استدلال قیلمشلردر. و کتاب ایله استشهادلری ^(٤٥٣) اول وجهله در كه جناب حق ^(٤٥٤) بیورمشدر: (أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) ^(٤٥٥) و سنت ایله استدلال و احتجاجلری بو حدیث شریفله در كه حضرت رسول اکرم ^(٤٥٦) صلی الله تعالی علیه و سلم بیورمشدر: * من مات و لم یر علی نفسه اماما مات میتة جاهلیة * و اجماع دخی بو وجهله ثبوت بولمشدر كه عند وفات النبی صلی الله تعالی علیه و سلم، مهاجرین و انصاردن جم غفیر سقیفه بنی ساعده اجتماع قیلدقلرنده حدیث مذکوری تذکرلرندن ناشی کندیلر ایچون یوم واحد بلا امام مرور ایتمدیکنه راضی ^(٤٥٨) اولیوب، استقباح ایتمک ایله ذمتلرینه نصب امامی اهم واجبات / و الزم مهمات قیلوب، مبادرت و اهتمام ایتمشلردر. و خلفادن ^(٤٦٠) هر برینك وفاتی عقبنده دخی منوال مذکور اوزره، نصب

(٤٤٦) ش: بیورمشلردر.

(٤٤٧) ش م: - من المسلك الخامس.

(٤٤٨) آ: + رضی الله عنهم.

(٤٤٩) ش م آ: - "...".

(٤٥٠) آ: صلی الله علیه و سلم.

(٤٥١) م: و اطلاعی.

(٤٥٢) آ: + اوزره.

(٤٥٣) آ: اجتهادلری.

(٤٥٤) آ: + جل و علا.

(٤٥٥) النساء، ٤، ٥٩.

(٤٥٦) آ: فخر کائنات.

(٤٥٧) ش م: - تعالی.

(٤٥٨) ش م آ: - تعالی.

(٤٥٩) آ: راضیلر.

(٤٦٠) آ: + رضی الله عنهم دخی.

امام امرنده فوق الغایه اهتمام ایتمشلردر. فلهذا حقیقت نصب امامی انکار ایدن کیسه^(۴۶۱) تکفیر اولندیغین ائمه حنفیه دن بعض فحول تصریح ایتمشلردر. و وجوب نصب امامده بر دلیل دخی اولدر که، علماء قن^(۴۶۲) تصریح ایتدکلری اوزره، هر امر ممکن که بر واجب مطلق اکه موقوف اولوب، انسز تمام اولیه، البته انک دخی وجوبی متحقق اولور. پس طرف شرعدن اقامت حدود و تنفیذ احکام و تجهیز جویوش و سد ثغور، مثللو اوامر مأمور بها اولوب، حمایت بیضه اسلام و تسویه احوال انام، بدون وجود الامام متیسر^(۴۶۳) اولدیغی جهتدن نصب امام واجب اولدیغی مثبت اولور. و كذلك هر وقتده وجود امام قسمت غنایم و جمیع عشور و قهر لصوص و اخذ قطاع طریق و دفع فتن و اقامت جمع^(۴۶۴) و اعیاد و اکا بکزر، دخی نیچه وجه ایله استجلاب منافع و استدفاع مضاری مستتبع و متضمن اولوب اولکه بو منوال اوزره صلاح معاش و معاده سبب اوله و جوبی امر مقرر اولور. و صغرای قضیه کمال وضوحندن ناشی^(۴۶۵) ضروریاتده بلکه مشاهداته ملحق اولوب، نظام امور ملک و ملت و صلاح مصالح دین و دولت، بر سلطان قاهرک وجودنه مترتب و منوط ایدیکی محتاج بیان دکلدر. بلکه بو خصوصده اریاب الباب ایچون مشاهدلری کافی اولوب دلیل اقامتنه حاجت قالمز. زیرا رفقای طریق مثللی^(۴۶۶) جماعت قلیله نظام حاللرین حفظ ایدر رئیسلری/اولسه، تفرق کلمه و شرود جمعیتلرینه^(۴۶۷) مفضی اولوب معامله لری شایبه شر و فساددن خالی، و کردن اجتماع و اتفاقلری حلیه صلاح و سدادله حالی اولق محال اولور. و بو کیفیت بنی آدمه مخصوص اولیوب حیوانات عجم بیننده دخی مقرردر که، جمعیت نحل ایچون امیر مخصوص که^(۴۶۸) یعسوب اطلاق اولنور. رئیس مقامنده اولوب اکا اتباعله هیئت اجتماعلری تطرق اختلالدن مصون، و فقدانی حالنده انتظاملری انتشار و تفرقه یه مقرون اولور ایدیکی مشاهده ایله معلوم اولن امورنددر. و عمر بن

(۴۶۱) آ: کمسنه.

(۴۶۲) آ: علمادن اریاب.

(۴۶۳) م: میسر.

(۴۶۴) م: - و اقامت.

(۴۶۵) آ: قضیه وضوحندن.

(۴۶۶) آ: مثللو.

(۴۶۷) ش م پ: جمعیتلرینه.

(۴۶۸) آ: مخصوص در که.

الخطاب^(٤٦٩) رضى الله تعالى عنهم حضرتلرينك بو كلامى كه: "ما يزع السلطان اكثر مما يزع^(٤٧٠) القرآن" بيورمشدر.^(٤٧١) تأييد مدعاده كمال و ضوح و ظهورى توضيح و افاده دن مستغنيذر. و بو دخى معلوم اوله كه^(٤٧٢) امام كرك عادل و كرك جابر، شرعه مخالفتى اولمايحق اكا اطاعت و انقياد واجبدر. و وقت واحده ايكى امام نصب اولنمق على القول الاظهر جائز دكل ايديكى مؤلفات ثقاتده مسطور و مصرحدر.

افضلية الصحابة:^(٤٧٣) علمادان بر قرفه صحابه كرامدن بعضيسنى بعض^(٤٧٤) آخر اوزرينه تفضيلى تجويز ايتميوپ مجموعى كف واحده مجتمعه اولن اصابع كبي در ديمشدر.^(٤٧٥) لكن اكثر ائمه دن بو قولك خلافى منقول اولوب ازجمله قاضى عياض اكمالده ابو منصور بغداديدن نقل اتمشدر كه اهل سنتك اتفاقرى اوزره خلفاى اربعه ساير صحابه كرامدن افضل اولوب، انلردن صكره عشره مبشره و بعدهم اهل بدر، و انلردن صكره اهل احد و انلردن صكره اهل بيعة الرضوان / و بعد هولاء انصاردن اهل عقبتين "و سابقون الاولون سايرلرندن افضل اوله"^(٤٧٦) و سابقون اوكون تعييننده اقوال مخالفه^(٤٧٧) ورود ايدوب، بعضيلر^(٤٧٨) مصلى للقبليتين و بعض اهل بيعة الرضوان اولمق طرفنه ذاهب اولوب^(٤٧٩) بعضيلر اهل بدر مراددر ديمشدر. و بر طائفه دخى اصحابك حال^(٤٨٠) حيات نبويده وفات ايدنلر بعد النبي عليه السلام^(٤٨١) باقى اولنلرندن افضل اولمغه ذاهب اولوب، ابن عبد البر دخى بو قولى اختيار ايدوب بو حديث شريفله استدلال ايتمشدر كه

(٤٦٩) آ: حضرت عمر بن الخطاب.

(٤٧٠) پ: يَزَعُ ... يَزَعُ.

(٤٧١) آ: بيورمشدر.

(٤٧٢) آ: اولنكه.

(٤٧٣) آ: + رضوان الله تعالى عليهم اجمعين.

(٤٧٤) م آ پ: بعضى بعض.

(٤٧٥) آ: ديمشدر.

(٤٧٦) آ: - "...".

(٤٧٧) ش م آ: متخالفه.

(٤٧٨) ش آ پ: تفضيل.

(٤٧٩) آ: ذاهبلر.

(٤٨٠) آ: اصحاب كرامك حال؛ ش: - حال.

(٤٨١) م: صلى الله عليه وسلم؛ آ: افضل الصلاة والسلام.

حضرت رسالت پناه بیور: ^(۴۸۲) * انا شهید علی هولا * ^(*) امامسلك اهل سنتدن منحرف اولن مخالفین بیننده ترتیب ^(۴۸۳) افضلیت خلفای اربعه ده اختلاف اولوب، از جمله خطابیّه افضلیت عمر بن ^(۴۸۴) الخطابی اختیار ایتمشلردر. و روندیه ^(۴۸۵) اعمام رسول الله بن عباس عبد المطلب ^(۴۸۶) افضلیتن ادعا ^(۴۸۷) شیعه افضلیت علی به ذاهلردر. ^(۴۸۸)

خلافة ابی بکر ^(۴۸۹) و افضلیته: ^(۴۹۰) اهل سنت اتفاقی ایله بعد رسول الله صلی الله تعالی علیه و سلم امام حق حضرت ابو بکر در. ^(۴۹۱) صحابه کرامک انک امامتده اجماعلری "و بیعتنده اتفاقلری و خلیفه رسول الله اطلاق ایتدکلری" ^(۴۹۲) حقیقتده اهلیتنه اجماع مثابه سنده در. ^(۴۹۳) و بعد نبینا علیه السلام، بو امتک افضلی ابو بکر صدیق بعده عمر بن الخطاب و بعده عثمان بن عفان و بعده علی بن ابی طالب ^(۴۹۴) اولدیغی اهل حق قتنده قراردادده اولوب، افضلیتلرینک ترتیبی خلافتلری ^(۴۹۵) اوزره در. و ابو بکر صدیق ^(۴۹۶) جمیع اصحابدن افضلیتی عند اهل الحق ادله کثیره ایله ثبوت / بولوب از جمله اتقای جمیع امت اولدیغی جهت ایله در که اتقی اولن عند الله اکرم اولق مقرر در. ^(۴۹۷) و اتقی اولدیغی بو آیتک فحوای کریمی ایله مثبتدر که

-
- (۴۸۲) آ: قال النبی علیه الصلاة والسلام.
 (*) بخاری، "مغازی"، ۲۶.
 (۴۸۳) ش م: - ترتیب.
 (۴۸۴) آ: + رضی الله تعالی عنهم حضرتلری.
 (۴۸۵) ش پ: و رندیه.
 (۴۸۶) آ: رسول دن رضی الله عنه؛ ش م: عباس بن عبد المطلب.
 (۴۸۷) ش م: + ایدوب.
 (۴۸۸) ش: + و زعملری اوزره مدعالرینه اثبات داعیسی ایله ادله واهیه اقامت ایدوب، اهل سنت طرفندن کلاملری وجوه ایله رد و تزئیف اولنمشدر.
 (۴۸۹) م آ: + رضی الله عنه.
 (۴۹۰) ش م: جمیع.
 (۴۹۱) م: - حضرت؛ آ: + صدیق رضی الله تعالی عنه.
 (۴۹۲) م: - "...".
 (۴۹۳) ش م: + اول ایسه کمال ظهورندن ناشی محتاج بیان دکلددر.
 (۴۹۴) م آ: + رضوان الله تعالی علیهم.
 (۴۹۵) ش: + ترتیب.
 (۴۹۶) آ: + رضی الله عنه نک.
 (۴۹۷) آ: - مقرر در.

جناب حق عز و جل: (وَسَيَجَنَّبُهَا الْأَتَقَى الَّذِينَ يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى) ^(۹۸) بیورمشدر. و جمهور اهل تفسیر ^(۹۹) و مشاهیر علمادان جم غفیر بو آیت کریمه نک ابو بکر صدیق رضی الله عنه ^(۱۰۰) حقنده نازل اولدیغنده اتفاق ایتمشلردر. و اتقی اولن عند الله اکرم اولدیغی دخی: (إِنْ أَكْرَمَكُمُ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقِيكُمْ) ^(۱۰۱) قول کریمی ایله ثبوت بولشدر. و بو بابده احادیث کثیره دخی وارد اولشدر که از جمله، "حضرت رسالت پناه" ^(۱۰۲) صلی الله تعالی علیه و سلم بیورر: ^(۱۰۳) * و الله ما طلعت الشمس و لا غربت بعد النبیین و المرسلین علی احد افضل من ابی بکر * ^(۱۰۴) و كذلك احادیث نبویه دن در که، جناب اصدق القائلین صلی الله تعالی علیه و علی آله و صحبه اجمعین حضرتی ^(۱۰۵) بیورمشدر: * ما ینبغی لقوم فیهم ابو بکر ان یتقدم علیه غیره * و علی بن ابی طالبدن ^(۱۰۶) کرم الله وجهه و رضی الله تعالی عنه حضرتلردن ^(۱۰۷) مرویدر که خیر الناس بعد انبیین ابو بکر ثم عمر ثم الله اعلم. و محمد بن الحنفیه دن نقل اولنور که والد ماجدی امام ^(۱۰۸) علی حضرتلری، منبر کوفه یه صعود ایدوب قرأت خطبه اثناسنده ایکن اندن: من خیر الناس بعد رسول الله؟ ^(۱۰۹) دیو سوال ایتدکده امام علی ^(۱۱۰) اکا: ابو بکر دیو جواب ویردکده، تکرار سواله متصدی اولوب ثم من؟ دیدکده، عمر دیوب ^(۱۱۱) تکرار ثم ^(۱۱۲) من؟ دیدکده، عثمان دیو جواب ویر مشیدی. بعد ذلك محمد بن الحنفیه مرتبه رابعه ده ینه ثم

(۹۸) الیل، ۹۲، ۱۷

(۹۹) م: سنت.

(۱۰۰) ش م: - رضی الله عنه.

(۱۰۱) الحجرات، ۴۹، ۱۳.

(۱۰۲) آ: رسول الله صلی الله تعالی علیه و سلم حضرتلری.

(۱۰۳) آ: - بیورر.

(۱۰۴) آ: + بیورمشدر.

(۱۰۵) م: صلی الله علیه و سلم حضرتی.

(۱۰۶) آ: + رضی الله تعالی عنه.

(۱۰۷) ش م آ: - رضی الله تعالی عنه؛ م: - حضرتلردن.

(۱۰۸) م: + رضی الله عنه؛ آ: + رضی الله تعالی عنه.

(۱۰۹) آ: + علیه الصلاة والسلام.

(۱۱۰) آ: - علی.

(۱۱۱) آ: بیوردی.

(۱۱۲) آ پ: - ثم.

من؟ دیو^(۵۱۳) / سوالی تکرار ایتدکده امام علی سکوت ایدوب^(۵۱۴) بر مقدار توقدن صکره لو شئت^(۵۱۵) لایباتک
 بالربع دیوجک محمد بن الحنفیه، انت دیو کندولرین تعیین ایتدکده امام علی کرم الله وجهه تواضعا و
 هضمانفسه "ابوک"^(۵۱۶) امرؤ من المسلمین" دیمکله قطع سرشته، قیل و قال و حسم^(۵۱۷) پیوند مقال ایتمشلر
 ایدی. و الحاصل خلافت ابی بکر بعد رسول الله^(۵۱۸) صحابه، کرامک اتفاق ایله اکا بیعت ایدوب خلیفه رسول
 الله دیمکله تلقیب^(۵۱۹) ایتدکلری جهندن مجمع علیه اولوب اجماعله ثبوت بولمشدر. و آنک خلافتی خلالنده
 وقوع بولن تألف قلوب و تتابع فتوح و قتل اهل رده و جزیره عربی^(۵۲۰) شرکدن تطهیر و اول مثللو اثار
 جلیله اکثر من ان یحصی در. و خلافتی ایکی سنه دورت آی و بر روایتده التی آی واقع اولوب، مرض
 موتندن دار آخرته انتقالی متیقن اولدقده کتاب عهد املا ایدوب کندو دن صکره خلافتی حضرت عمر
 فاروقه^(۵۲۱) تخصیص تنصیص ایتمشیدر. ابو بکر صدیقک رضی الله تعالی عنه^(۵۲۲) افضل خلفای اربعه اولوب
 و خلافتنک حقیقتن اثباتده کتب موثوقه ده ادله، کثیره ایراد اولنمشدر که بو رساله، مختصره یه کنجایش
 پذیر اولدیغی جهندن بو مرتبه ایله اکتفا اولندی.

فی خلافة عمر رضی الله عنه:^(۵۲۳) و بعد وفات الصدیق خلیفه بر حق عمر بن الخطاب^(۵۲۴)
 حضرتلریدر که خلافتی نص امامله یعنی آنفا ذکر اولندیغی اوزره سلفی ابو بکر ده^(۵۲۵) تنصیص ایله و
 اجماعله ثبوت بولمشدر. زیرا ابو بکر صدیقک وفاته قریب املا قیلدیغی کتاب عهد که / بعد الاستکتاب،

(۵۱۳) آ: دیدکده.

(۵۱۴) آ: حضرت امام سکوت ایدوب.

(۵۱۵) م: سئت.

(۵۱۶) م: ابو بکر؛ آ: - ابوک.

(۵۱۷) ش: خصم؛ م: خصم.

(۵۱۸) آ: رضی الل تعالی عنه بعد رسول الله علیه الصلاة والسلام.

(۵۱۹) آ: - دیمکله.

(۵۲۰) پ: غربی.

(۵۲۱) آ: + رضی الله تعالی عنه.

(۵۲۲) م: - تعالی.

(۵۲۳) آ: عمر الفارق؛ ش: آ: + تعالی.

(۵۲۴) آ: + رضی الله تعالی عنه.

(۵۲۵) آ: + صدیق رضی الله عنه.

اول صحيفه بى مختومه قيلوب ناسى انده تعيين ايتديكى كيمسه يه^(۵۲۶) بيعت ايله امر ايتمكله، جميع ناس بيعت ايدوب بو وجه اوزره خلافتنده اتفاق وقوع بولشدر. و امر خلافتنده نهج عدل و استقامت اوزره سلوك ايدوب، عهد خلافتنده جانب شرق اقصای خراسانه دك فتح اولغيله، ممالك اسلامه ضميمه قيلنوب، و دولت ملوك عجم منقرض اولمشدر كه تفصيلى كتب تاريخ و سيرده مذکور و مسطوردر. و مدت خلافتى اون سنه و التى آى اولوب، سن شريفى التمش اوج سنه يه بالغ اولدقده مغيره بن شعبه نك غلامى ابو لولو كينتى ايله مكنى فيروز نام نصرانى شقى نك النذن هجرتك يكرمى اوجنجى سنه سى ذى الحجه سنده سيراب شريت شهادت المشدر. رضى الله تعالى عنه و جزاه الله عنا خير الجزا.

خلافة عثمان ذى النورين رضى الله تعالى عنه: عند اهل السنة عمر بن الخطاب^(۵۲۷) صكره خليفه بر حق عثمان بن عفان^(۵۲۸) حضرتلرى اولوب، امامتى شورى و اجماعله ثبوت بولمشدر. زيرا حضرت عمر و فاتة^(۵۲۹) قريب اولدقده امر خلافتى كبار صحابه دن التى نفر كيمسه بيننده كه عثمان و على و زبير و طلحه و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن ابى وقاصدر. شورى قيلوب جميع مؤمنينى انلردن بيعتده تخير قلمشيدى. پس انلر دخى بعد دفن عمر^(۵۳۰) اتفاق اوزره نصب و تعيين خصوصين عبد الرحمن بن عوف^(۵۳۱) تفويض ايدوب، اول بابده حكمنه راضى اولدقلىرنده / اول دخى عثمان بن عفانى^(۵۳۲) اختيار ايدوب، صحابه دن جم غفير محضرنده اندن بيعته متصدى اوليحق، سايرلر دخى بيعته مبادرت ايدوب، جمله اكا اطاعت و انقياد ايله اقامت جميع و اعيادده اقتدا و على ما هو الواجب اتباع قلمشليدى. و عهد خلافتنده فتح بلاد و امصار و تشتيت جمعيت كفار، كشرت اوزره وقوع بولوب، ناسى مصحف واحد اوزره جمع خصايص

(۵۲۶) آ: كمنيه.

(۵۲۷) آ: + رضى الله تعالى عنه.

(۵۲۸) آ: + رضى الله تعالى عنه.

(۵۲۹) م: وقاته؛ آ: + الفارق رضى الله تعالى عنه.

(۵۳۰) آ: + الفارق رضى الله تعالى عنه.

(۵۳۱) آ: + رضى الله تعالى عنه.

(۵۳۲) آ: + رضى الله تعالى عنه.

عثمانیه دندر. ^(۵۳۳) و سن شریفلری ابن اسحاق روایتی اوزره سکسان، و واقدی روایتی اوزره سکسن ایکی سنه یه بالغ اولدوقده شهیددا واصل جوار رحمت اولمشدر. و مدت خلافتلری دخی کذلک ابن اسحاقدن اون ایکی سنه دن اون ایکی کون ناقص اولق اوزره منقول اولوب، بعض روات نقلی اوزره اون بر سنه اون بر آی و اون دورت کون واقع اولمشدر. رضی الله تعالی عنه.

خلافة علی بن ابی طالب: ^(۵۳۴) کرم الله وجهه خلافت حضرت ^(۵۳۵) ذی النریندن صکره خلیفه بر حق حضرت امام علی اولوب، خلافتی اجماعله ثبوت بولمشدر که شهادت حضرت عثماندن ^(۵۳۶) بر روایتده اوج کون و بر روایتده بش کون مرورنده، کبار مهاجرین و انصار جمع اولوب عصری اهلایسنک افضلی و خلافتده، اولی و آخری ^(۵۳۷) اولدیغی جهتدن قبول خلافت التماسی ایله نیازمند اولمشدر ایدی. لکن اولاً تقلد خلافتدن استنکاف و ابا ایله مطلوبلرینه مساعدده بیورمیوب، بعد ذلک امتناع کثیر و مدافعه طویلده دن صکره بالاخره مأموللرین قبوله ^(۵۳۸) موصول قیلدقلرینه هجرت نبویه نک اوتوز بشنجی سنه سی ذی الحجه سنک یکریمی بشنجی کونی یوم جمعه ده / ناس مسجد رسول الله ^(۵۳۹) جمع اولوب بیعتنه مبادرت اولنمشیدی. پس خلافتی اهل حلّ و عقدک اجماعلری ایله ثبوت بولوب رابع خلفای راشدین اولدیغی متحقق اولمشدر. و عهد امامتده وقوع بولن وقایع و فتوحات کتب تاریخ سیرده ^(۵۴۰) مسطوردر. خلافتی حالنده سنین هجرت نبویه دن ^(۵۴۱) اربعین کامل رمضاننک اون اوجنجی کونی مسجد کوفه ده ادای صلات صبح اثناسنده، عبد الرحمن بن ملجم نام شقی النده جریح سیف غدر اولوب شهر مزبورک اون یدنجی کونی یوم

(۵۳۳) آ: + رضی الله تعالی عنه دن.

(۵۳۴) آ: حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه.

(۵۳۵) آ: + عثمان.

(۵۳۶) آ: + رضی الله تعالی عنه.

(۵۳۷) ش: احق.

(۵۳۸) آ: - قبوله.

(۵۳۹) آ: + علیه الصلاة والسلام.

(۵۴۰) آ: سیر تاریخده.

(۵۴۱) آ: + علیه الصلاة والسلام.

جمعه ده شهیداً واصل جوار قدس شهود و مرغ روح مطهری آشیانساز نخلستان^(۵۴۲) بهشت مورد اولشدر. اشهر روایات اوزره سن شریفی التمش اوج و مدت خلافتی بش سنه دن برقاج کون ناقص واقع اولشدر. کرم الله وجهه " و رضی الله تعالی عنه"^(۵۴۳) و دار آخرته انتقالی جناب رسول اکرم صلی الله تعالی علیه^(۵۴۴) و سلم حضرتلرینک جوار حقّه^(۵۴۵) سعادت ایله ارحمالرندن اوتوز سنه تمامنده و بر روایتده اوتوز سنه دن التی آی ناقص واقع اولوب خلافت امام حسن^(۵۴۶) ایله تمام اولشدر. و احادیث نبویه دن: * الخلافة بعدی ثلاثون سنة *^(*) حدیث شریفی مغراسی^(۵۴۷) اوزره، نصاب خلافت تمامه^(۵۴۸) قرین اولدیغی تحقق بولشدر.^(۵۴۹) و ظن اولنمیه که بو حدیث شریفک ظاهرندن منفهم اولدیغی اوزره خلیفه اطلاق ائمه اربعه یه مخصوص اولوب^(۵۵۰) سایره جایز اولمیه. زیرا بعضی افاضل تصریحی اوزره بو حدیث شریفده مذکور اولن خلافتدن، خلافت کامله، یعنی سلوک نبویه و سیرت^(۵۵۱) مصطفویه یه قطعاً / مخالف اولیوب، جمیع اموره شایبه تنافی ایله مشوب اولمین خلافت حقیقیه اراده اولنمشدر. پس خلفای راشدین زمانلرندن صکره^(۵۵۲) الی هذا الوقت، مسند نشین صدر سلطنت اولن ملوک اصحاب حل و عقدک، خلیفه اطلاق ایتدکلری جایز اولدیغی بو تحقیقندن معلوم و مقرر اولور. و فقهای کرام دخی تصریح^(۵۵۳) و تنصیص ایدوب، سلطان خلیفه رسول الله اطلاق اولنمق جایزدر دیدکلری کتب مشهوره ده مسطور و مصرحدر. و بو دخی معلوم اوله که^(۵۵۴) حضرت سلطان کونین

(۵۴۲) آ: کلستان.

(۵۴۳) ش م: - "...".

(۵۴۴) ش م: - تعالی.

(۵۴۵) آ: + جل و علایه.

(۵۴۶) آ: + رضی الله تعالی عنه.

(*) حدیثی احمد بن حنبل شویله تخریج ایتمشدر: "الخلافة ثلاثون عاماً..."، مسند، ۴، ۲۷۳.

(۵۴۷) ش: معزاسی.

(۵۴۸) آ: اتمامه.

(۵۴۹) ش: + فایده.

(۵۵۰) م پ: - اولوب.

(۵۵۱) م: + مرضیه.

(۵۵۲) آ: زمان شریفلرندن.

(۵۵۳) ش: تحقیق.

(۵۵۴) م: + جمهور اهل سنت قوللری اوزره؛ آ: + عند الجمهور جناب.

صلی الله تعالی^(۵۵۵) علیه و سلم^(۵۵۶) کندولرندن صکره خلافتی تعیین خصوصنده، قطعاً نص جلی و خفی ایله تنصیص بیورمشلردر. لکن بعض روات، حسن بصردن امامت ابی بکر^(۵۵۷) ایچون نص خفی ورودنی ادعا ایدوب حین مرضلرنده، امامت صلات ایچون تقدیم بیوردقلری نص خفی ایله تنصیص قبلندن اولغه ذاهب اولدیغین روایت اتمشدر. و بعض اصحاب حدیث خلافت ابی بکر^(۵۵۸) ایچون نص جلی ورودنی ادعا ایدوب، و فرق مخالفیندن شیعه امامت علیده^(۵۵۹) ورود نص ادعا ایتکم اوزره، بعض منقولات ضعیفه یه تشبث ایدوب، کتب مبسوطه ده تفصیل اولندیغی اوزره^(۵۶۰) دلیللری ووجهله ابطال و تزئیف اولنمشدر. "و وجه رد و تزئیفدن"^(۵۶۱) ازجمله بری^(۵۶۲) اولدر که: امامت مصالح دینیّه و مهمات دنیویه دن بر امر خطیر اولوب اکه نسبت امور جزئیّه دن عد اولنمغه سزا اولن^(۵۶۳) نصب ولات و امرا مثللو احوال مکتوم قالمیوب، بین الاصحاب کمال شهرت ایله حدّ / تواتر مرتبه سنه بالغ اولشیکن اگر طرف رسول الله^(۵۶۴) منصوص اولسه، بهر حال اصحاب کرام بیننده مشهور اولوب، بعد وفاة النبی "صلی الله تعالی علیه و سلم."^(۵۶۵) سقیفه بنی ساعده ده تعیین امام ایچون اجتماع قلدقلرنده، آنفا ذکر اولندیغی اوزره اول امرده بعض انصار: "منا امیر و منکم امیر." دیوب و بعض مجتمعیّن دخی ابو بکره^(۵۶۶) و بعض اخی عباسه و بر صنفی دخی علی یه میل ایتمکله، قبل الاجماع صورت تردد وقوع بولمز ایدی. باخصوص نص نبوی هر کیسمک ایچون وقوع بولش اولسه^(۵۶۷) و تنفیذ حکم نبوی ایچون "خلافت آنک حقّی اولوب"^(۵۶۸) البته اصحاب آراء

(۵۵۵) م: - تعالی.

(۵۵۶) آ: + حضرتلری.

(۵۵۷) آ: + صدیق رضی الله تعالی عنه.

(۵۵۸) آ: + رضی الله عنه.

(۵۵۹) آ: امامت حضرت علی رضی الله عنه.

(۵۶۰) آ: وجه اوزره.

(۵۶۱) آ: - "...".

(۵۶۲) ش: - بری؛ آ: رد و تزئیف دن بری.

(۵۶۳) آ: سزا وار اولن.

(۵۶۴) آ: + علیه الصلاة والسلامدن.

(۵۶۵) ش م: - "...".

(۵۶۶) آ: + صدیق.

(۵۶۷) ش م: + خلافت آنک حقّی اولوب.

مختلفه اولنلر ايله محاجه بلکه مخاصمه ذمتنه واجب اولغيله، طلب امامته مبادرت ايتكم مقرر اولوردی. نته کیم علی بن ابی طالب^(۵۶۹) خلافت کندیلر ایچون تعین بولدقده استدعای خلافت ايله^(۵۷۰) محاربه یه تصدی بیورمشلریدی. باخصوص بعض مخالفین ادعا ایتدکلری اوزره، فرضاً ابو بکردن^(۵۷۱) غیری ایچون منصوص اولمش اولسه، مثلاً شیعه نك ادعا ایتدکلری کبی علی بن اب ی طالب^(۵۷۲) ایچون ورود نص مقرر اولسه، کرك امام علی و کرك سایر اول مجلس بیعتده^(۵۷۳) حاضر اولن اصحاب کرام^(۵۷۴) قاطبة خلافت کبی امر مهمده ورود ایدن حکم نبویه مطلع دکللر ایدی دینلور ایسه جمله سن غفلت وجهله نسبت لازم اولوب، و اکر مطلعلر ایدی؛ لکن کتم ایتدیلر دینلورسه، طایعا خلافت ابی بکری قبولله بیعتنه^(۵۷۵) مبادرت ایتدکلری جهتدن جمله سنی مخالفت حکم نبویه یه نسبت / اولنمق ايله تفسیق و تضلیل اولنمش اولور. بانکه صحابه کزیندن رضوان الله تعالی علیهم اجمعین، هر بری حضرت رسالت پناهه صلی الله تعالی^(۵۷۶) علیه و سلم^(۵۷۷) کمال اهتمام ايله بذل اموال و مهجه مرتبه سنده انقیاد ایدوب، اکه نصرت داعیه سی ايله اقربا و عشیرتترین قتله مبادرت ایتمشلردر. و الحاصل علی ترتیب الواقع خلفای راشدینک خلافتترین قدح ایتکم، خرق اجماع اصحابه مودی اولوب، ذکر و ایراد اولندیغی منوال اوزره اصحاب کزینی تضلیل و مخالفت حکم نبویه نسبت و اجماعلرین خرق شرذمه خباثت آیین روافضدن غیرک تجاسر و اجترا ایتدیکی امور شیعه دندر. خذلهم الله^(۵۷۸) و شتت شملهم.

ذیل الکلام: مسلک قویم اهل سنت و محجه و اضحه ائمه دین و ملت اثرینه مقتفی اولن

(۵۶۸) ش: - "..."

(۵۶۹) آ: حضرت علی بن ابی طالب کرم الله وجهه.

(۵۷۰) ش: - ايله.

(۵۷۱) آ: + حضرت ابو کر صدیق رضی الله عنه دن.

(۵۷۲) آ: + رضی الله عنه.

(۵۷۳) م: سعیده.

(۵۷۴) آ: + رضوان الله تعالی علیهم اجمعین.

(۵۷۵) آ: + صدیق رضی الله تعالی عنه؛ م: قبول ايله.

(۵۷۶) ش م: - تعالی.

(۵۷۷) آ: + حضرتلرینه.

(۵۷۸) آ: + تعالی.

مسلمین هدایت قرینه واجبدر که، شرفیاب مجلس خطیر نبوی و ریزه چین خوان احسان مصطفوی اولن صحابه کرام و اهل بیت ذوی الاحترامه، هر حالده متابعت و ازجان ودل محبت^(۵۷۸) اولدیغندن قطع نظر دایما خیر ایله یاد ایدوب، همواره نشر ذکر جمیل و صنوف اعظام و تبجیللری امرنده اهتمامله، شان شریفلرینه ایراث شین ایدن اموردن احتراز و اجتناب اوزره اوله لر. نته کیم حضرت^(۵۸۰) رسول اکرم صلی الله تعالی^(۵۸۱) علیه و سلم بیورر^(۵۸۲) * لَا تَسْبُوا اصحابی. فلو ان احدکم انفق مثل احد ذهابا ما بلغ مد احدثهم *^(*) یعنی بیورر که، بنم اصحابه سب و شتم ایتمک که سزدن بریکوز جیل احد مقداری ذهب انفاق اتسه^(۵۸۳) انلرک بر مدینه یتشمز. یعنی انلرک / عمل یسیری ایچون طرف الهیدن ثواب کثیر اعطا اولنور دیمکدر. پس انلر ایچون عند الله علو مرتبه متحقق ایدیکی مقرر اولور. بتخصیص که جناب حق انلری قرآن کریمده تعظیمله ذکر ایدوب، مواضع عدیده ده ثنا قیلمشدر. کما قال سبحانه: ^(۵۸۴) (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) ^(۵۸۵) و قال تعالی: ^(۵۸۶) (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ) ^(۵۸۷) و قال تعالی: ^(۵۸۸) (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا) ^(۵۸۹) و قال تعالی: ^(۵۹۰) (لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ) ^(۵۹۱) و رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم حضرتلرندن دخی اصحاب کرامه^(۵۹۰) ثناده احادیث کثیره ورود ایتمشدر. قال النبی^(۵۹۱) علیه و سلم آله

(۵۷۹) ش: + اوزره.

(۵۸۰) آ: - حضرت.

(۵۸۱) م: - تعالی.

(۵۸۲) آ: - بیورر.

(*) بخاری "فضائل"، ۵؛ م: مسلم "فضائل" ۲۲۲، ۲۲۱.

(۵۸۳) آ: ایله سه.

(۵۸۴) م: - و تعالی.

(۵۸۵) آل عمران، ۳، ۱۱۰.

(۵۸۶) البقرة، ۲، ۱۴۳.

(۵۸۷) الفتح، ۴۸، ۲۹.

(۵۸۸) الفتح، ۴۸، ۱۸.

(۵۸۹) ش م آ: - تعالی.

(۵۹۰) آ: + رضوان الله تعالی علیهم اجمعین ایچون.

(۵۹۱) م آ: + صلی الله علیه و سلم.

(*) مسلم، "فضائل" ۲۱۱، ۲۱۳.

و اصحابه الصلوة و السلام: * اصحابی كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم*^(*) و قال عليه السلام: * خير القرون قرنی ثم الذين يلونهم *^(*) و قال^(٥٩٢) عليه السلام: * الله الله فی اصحابی لا تتخذوهم عرضاً بعدی. فمن احبهم فِیحَبِّی^(٥٩٣) احبهم و من ابغضهم فِیبغضی ابغضهم و من اذاهم فقد اذانی و من اذانی فقد اذی الله. و من اذی الله یوشك ان يأخذه *^(*) و بو مضمونده^(٥٩٤) نیچه احادیث شریفه ورود ایتمشدر. پس اول شخص باهر النقص که اصحاب باصفاحقنده کلمات ناسزایه اجترا ایلیه حقیقتده جناب خالق البرایا^(٥٩٥) ایله معانده یه تجاسر ایتمش اولوب، حبیب خدا و رسول مجتبیایه^(٥٩٦) مخالفتده اصرار ایتمش اولور. نعوذ بالله من ذلك و علی بن ابی طالب^(٥٩٧) ایله معاویه^(٥٩٨) بیننده جاری اولن مخاصمه طرفینک / اجتهادلرینه مبنی اولوب، منازعه مجردة دکلدرد. زیرا امام علی حضرتلری فتنه عثمانیه مبادرت ایدنلری خصومه تسلیم ایتمکده نظام خلافتده خلل ایراث ایده جکین ملاحظه ایله، اول امرده تأخیر اصوب ایدیکی معلوملری اولمشیدی. و معاویه نک^(٥٩٩) اجتهادی مقتضاسی اوزره ذهنی انک خلافتده منساق اولغیله، بینلرنده صورت منازعه رونمای معرض حصول اولمشیدی. نه آن که اول منازعه استحصالز، خرفات دنیویه ایچون اوله. اللهم ثبتنا علی الحق.

خاتمة الکلام: فی بحث الايمان و الاسلام. ايمان اصل لغتده، مطلقاً^(٦٠٠) تصدیق معناسنه اولوب، بحسب الشرع مفهومنی تعیننده اقوال کثیره وارد اولمشدر. و عند اهل الحق ايمان، فعل قلب اولوب مجرد لسانک فعلی دکلدرد. و تصدیقندن عبارت اولوب معرفت و اعتقاددن عبارت دکلدرد. و انتفاسی ایله منتفی

(٥٩٢) ش م: + صلى الله عليه و سلم؛ آ: عليه الصلاة و السلام.

(*) بخاری "فضائل"، ١.

(٥٩٣) م: فیحبی.

(*) احمد بن حنبل، مستدر، ٥، ٥٧٥٤.

(٥٩٤) آ: + دخی.

(٥٩٥) آ: + جلی جلاله.

(٥٩٦) آ: + عليه افضل الصلاة و السلام.

(٥٩٧) آ: حضرت علی بن ابی طالب کرم الله وحه و رضی الله عنه.

(٥٩٨) آ: + رضی الله عنه.

(٥٩٩) ش: + دخی رضی الله عنه؛ آ: + رضی الله عنه دخی.

(٦٠٠) آ: - مطلقاً

اولق وجهی اوزره^(۶۰۱) اعمال جوارح دخی ایمانده داخل دکلدیر. نته کیم بو اقوالدن هر بری فرق مخالفیندن بر فرقه نك قولی اولوب، حالا شروع اولنان تفصیلدن معلوم اولور. پس اقوال مشهوره دن بری جمهور اشاعره نك مختاری اولوب، امام ابو منصور ماتریدیدن دخی منقول اولن اولدر که ایمان، قلبك فعلی اولوب، انحق تصدیق قلبیدن عبارت اوله. یعنی ضرورات دین محمدیدن اولوب، عامه مسلمین آنی بیللمکده نظر و استدلاله محتاج اولدقلری امور قلب ایله تصدیق و اذعان اولنه^(۶۰۲) وحدانیت و نبوت و بعث و جزا و وجوب صلاة و زکوة و حرمت خمر کبی. و فعل قلبی اولدیغنه / ذاهب اولنلردن بر طایفه دخی^(۶۰۳) معرفت قلبیدن عبارت اولق ادعا ایتمشلردر. یعنی ذکر اولنان ضرورات دینییه بی معرفتک اسمیدر دیمشلردر. و بو قول مردود قدریه دن ابو الحسین صالحی و جهم بن صفوان مختارلری اولوب، شرذمهی خبیثه شیعه دخی بو قولی اختیار ایتمشلردر. و بر طایفه دخی^(۶۰۴) فعل قلب و فعل لسان مجموعندن عبارت اولوب، تصدیق مذکور ایله اقرارک اسمی اولغه ذاهبلردر. و بو قول^(۶۰۵) امام اعظم ابو حنیفه دن محکی اولوب، اکثر محققین اختیار ایتدکلری قول مقبولدر. و بو قول ایله قول اولی یعنی مجرد تصدیق قلبیدن عبارت اولق قولنک بیننده فرق اول وجهله در که، بر کیمسه ضرورات دینییه بی قلبی ایله تصدیق ایتمش اولسه، اما اندن قطعاً لسانی ایله اقرار صدور ایتمش اولسه، اول شخص قول اولکی اختیار ایدنلر قولنه نظر ایله عند الله مؤمن اولوب دخول جنته و دخول نار دن نجاته^(۶۰۶) مستحق اولمش اولور. و قول ثانی بی اختیار ایدنلر قولنه نظر ایله مادامکه تصدیق لسانی بولنمیه، مجرد تصدیق قلبی ایله، نه عند الله مؤمن حکمنده اولور و نه دخول جنته و نه ناردن نجاته مستحق اولور. و بر طایفه دخی ایمان، اقرار باللسان و تصدیق بالجنان و عمل بالارکان مجموعنک اسمی اولوب فعل قلب و فعل لسان و فعل ارکان مجموعندن عبارت^(۶۰۷) اولغه ذهاب

(۶۰۱) ش: - اوزره.

(۶۰۲) م: اوله.

(۶۰۳) آ: + ایمان.

(۶۰۴) آ: و بر طائفه جلیله.

(۶۰۵) آ: + حضرت امام.

(۶۰۶) آ: مؤمن حکمنده اولوب و نه دخول جنته لایق اوله و نه ناردن نجاته.

(۶۰۷) آ: - عبارت.

ایتمشلردر. و لکن بو قوله قائل اولنلر دخی ایکی فرقه اولوب، بر فرقه سی ترک عمل ایماندن خروجی مستلزم دکلدلر دیتمشلردر. و بو مسلک اکثر سلفک و جمیع ائمه / حدیث و متکلمیندن جم غفیرک مختاری اولن مذهب اولوب، امام مالک و امام شافعی و اوزاعی اختیار ایتدکلری مسلک مشهوردر. و بر فرقه دخی اگرچه ایمانک مجموع افعال ثلثه مذکوره دن عبارت ایدیکنی اختیار جهتی ایله سالف اذکر اولن ائمه دینه موافقت ایتمشلردر. و لکن تارک العمل اولن کیمسه^(۶۰۸) ایچون ایماندن خارجدر دیمک ایله مسلک اهل حقدن عدول و خروج ایتمشلردر. و انلر دخی ایکی صنف اولوب، بر صنفی اول شخص ایچون مثلاً ایماندن خارج و کفره داخل اولور دیو اعتقاد ایتمشلردر. و بو مسلک خوارج^(۶۰۹) مذهبیدر. و بر صنفی دخی ایماندن خارج اولور. اما کفره داخل اولمز دیو اعتقاد ایتمشلردر. و بین المنزلتین اثبات منزله بو قولدن عبارتدر که، بو مذهب معتزله نک ذاهب اولدکلری مذهب سخیفدر. و بر طایفه دخی ایمانک فعل لسانیدن عبارت اولوب^(۶۱۰) ما جاء به النبی نک حقیقته لسانله اقرار ایتمنک اسمیدر دیمک ذاهبلردر. و بونلر دخی بر قاج فرقه اولوب ازجمله رقاشی^(۶۱۱) اکا ذاهب اولمشدر که اقرار لسانیدن عبارت اوله. اما معرفت قلبی ایله مشروط اوله. و قَطَّان^(۶۱۲) اکا ذهاب ایتمشدر که، ایمان تصدیق ایله مشروط اولن اقرار لسلنیدن عبارت اوله. و بو مسلکه سالك اولنلردن بر فرقه دخی کرامیه طایفه سیدر که انلر ایمانک مجرد اقرار لسلنیدن عبارت اولوب قطعاً بر شرط ایله مشروط اولمادیغندن اتفاق ایتمشلردر. حتی بو اعتقاد سخیف اوزرینه اجماع قیلوب / بر کیمسه کفری کتم و اضمار ایدوب، اظهار ایمان ایتمش اولسه، ناردی خلوده مستحق ایکن ینه حقیقته مؤمن اولمش اولور دیوب، اگر امر بر عکس اولمق اوزره اول شخص ایمانی کتم و اضمار و کفری اذاعت و اظهار ایلسه، مؤمن دکلدلر دیرلر. و اول کیمسه که،^(۶۱۳) اضمار ایمان ایلوب اندن نه اقرار و نه انکار صدور ایتمش اولسه، دخول جَنَّتِه مستحق و مستأهل اولمز دیمک اوزره متفقلردر. و بو دخی معلوم اوله که ایمان و

(۶۰۸) أ: تارک الفعل اولن کمنه.

(۶۰۹) أ: مذهب خوارج.

(۶۱۰) ش: - اولوب.

(۶۱۱) أ: + فرقه.

(۶۱۲) ش: أ: اولمادیغنده.

(۶۱۳) أ: کمنه.

اسلامك مآل معنالى قبول^(۶۱۴) و اعتراف معناسنه^(۶۱۵) راجع اولديغى جهتن متحد اولوب، ايكيلى بر معنايه اولن الفاظ^(۶۱۶) مترادفه دندر. و اول سببدن هر مؤمنه مسلم و هر مسلمه مؤمن اطلاق اولنق صحيحدر.^(۶۱۷) امام اعظم ابو حنيفه و اتباعى قتنده ايمان زياده و نقصان قبول ايتممك مقرر اولوب، شافعيه دن امام الحرمين دخی بو قولى اختيار ايتمشدر. و مشاهير ائمّه دن جم غفير بو مسلكه ذهاب ايتمشلردر. لكن اشاعره قتنده قبول زياده و نقصان جايز اولوب، امام شافعيدين دخی اول قولى ايتار و اختيار منقولدر. و ادله طرفين مفصلات كلاميه ده تفصيل اولنمش اولوب، بو مجله يه کنجايش پذير اولمق ايله طى اولنوب، اصل مدعا ذكرى ايله اكتفا اولندى. اللهم ثبتنا على الايمان و ارزقنا اتباع مجة ذوى الايقان و جنبنا عن متابعة خطوات الشيطان. بئكَ^(۶۱۸) وجودك و صلى الله على^(۶۱۹) نبيك الامين^(۶۲۰) و على آله و^(۶۲۱) اصحابه اجمعين.^(*)

(۶۱۴) م: - قبول.

(۶۱۵) آ: معنالىينه.

(۶۱۶) آ: + اولق اوزره.

(۶۱۷) آ: + و أمّا.

(۶۱۸) آ: + و كرمك.

(۶۱۹) ش م آ: و صل و سلم.

(۶۲۰) آ: لأمى.

(۶۲۱) آ: - آ.

(*) هامش، پ: تاريخ تأليف: وقع اقامه قبل العصر فى يوم الاحد من شهر ربيع الآخر، سنة تسعين و الف.